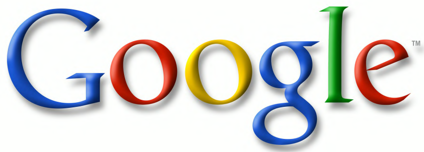
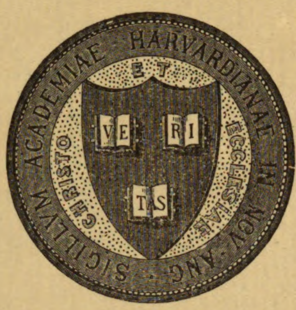

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV · ANG ·
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

Hungary

JOGI ÉRTEKEZÉSEK

SZERKESZTI
DR. BALOGH JENŐ
TUD. EGYETEMI NY. R. TANÁR
A MAGYAR TUD. AKADÉMIA LEVELEZŐ-TAGJA

11. FÜZET

A BÖRTÖNÜGY

JELEN ÁLLAPOTA ÉS REFORMKÉRDÉSEI

IRTA:

DR FINKEY FERENCZ
JOGAKADÉMIAI TANÁR SÁROSPATAKON.

BUDAPEST, 1904.
GRILL KÁROLY CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE.

Ára 5 korona.

KIADÓI ÉRTESITÉS

a „Jogi Értekezések" czimű értekezés-gyüjtemény megjelenése tárgyában.

A magyar jogi irodalomnak gazdagodása és egyes kérdéseknek behatóbb kidolgozása attól várható, hogy a jogi és az államtudományok körében monografia-irodalmunk az eddiginél nagyobb lendületet nyer. Erre közrehatni: czélja a „Jogi Értekezések" czim alatt megjelenő monografia-sorozat megindításának. E gyüjteménynek egyes füzetei *időhöz nem kötötten*, *különböző* (rendszerint 2—8 ívnyi, kivételesen nagyobb) *terjedelemben* jelennek meg s a jogi és államtudományok különböző ágaiból választott kérdéseket tárgyaló tanulmányokat, monografiákat, értekezéseket tartalmaznak.

A gyüjtemény szerkesztője dr. *Balogh* Jenő, tud.-egyetemi ny. r. tanár, a M. Tud. Akadémia l. tagja. A gyüjteményben ez ideig a következő füzetek jelentek meg:

1. ***Tanulmányok a magyar parlamenti jog köréből,*** irta dr. *Polner* Ödön, igazságügyminiszteri titkár, budapesti tud.-egyetemi m.-tanár; (123 oldal, bolti ára 2 korona.)

2. ***A személyes tulajdonságok és körülmények tana,*** irta dr. *Angyal* Pál budapesti tud.-egyetemi m.-tanár, pécsi jogtanár; (240 oldal, bolti ára 5 korona.)

3. ***Törvényhatósági önkormányzatunk hatásköre,*** irta dr. *Balogh* Artúr budapesti tud.-egyetemi m.-tanár; (76 oldal, bolti ára 1 korona 50 fillér.)

4. ***A kereset belkellékeiről,*** irta dr. *Pap* József ügyvéd, egyetemi magántanár; (58 oldal; bolti ára 1 korona.)

5. ***A magyar polgári perjog nemzetközi vonatkozásai (Nemzetközi polgári perjog)*** irta dr. *Magyary Géza*, egyetemi tanár. (131 oldal, bolti ára 2 korona 50 fillér.)

6. ***A Hármaskönyv jogforrástana*** (A Hármaskönyv közjogának első fejezete.) irta dr. *Schiller* Bódog. (48 oldal, bolti ára 80 fillér).

7. ***A biztosíték mellett való szabadlábra helyezés***, irta dr. *Angyal* Pál egyetemi m. tanár, pécsi jogtanár. (139 oldal, bolti ára 2 kor. 50 fill.)

8. ***Perorvoslat a jogegység érdekében,*** irta dr. *Székely Aladár*. (77 oldal, bolti ára 1 korona 50 fillér.)

9. ***A mentelmi jog,*** irta dr. *Tomcsányi Vilmos Pál*. (76 oldal, bolti ára 1 korona 50 fillér.)

10. ***A visszaesés.*** Dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból. Irta *dr. Bernolák Nándor*. (Bolti ára 3 korona 60 fillér.)

A munkatársak egyénisége és eddigi irodalmi működése teljes biztositékot nyújt a felől, hogy a gyüjtemény magas szinvonalon álló, becses tanulmányok és monografiák sorozatát tartalmazza.

A megrendelés kézhezvétele után az alulirt kiadóhivatal bérmentve postára teszi az eddig megjelent füzeteket.

GRILL KÁROLY
cs. és kir. udvari könyvkereskedése
Budapest, V., Dorottya-utcza 2. sz.

JOGI ÉRTEKEZÉSEK

SZERKESZTI

DR. BALOGH JENŐ

TUD. EGYETEMI NY. R. TANÁR

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA LEVELEZŐ-TAGJA

11. FÜZET

A BÖRTÖNÜGY

JELEN ÁLLAPOTA ÉS REFORMKÉRDÉSEI

IRTA:

DR. FINKEY FERENCZ

JOGAKADÉMIAI TANÁR SÁROSPATAKON.

BUDAPEST, 1904.

GRILL KÁROLY CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE.

A BÖRTÖNÜGY

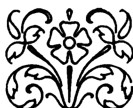
JELEN ÁLLAPOTA ÉS REFORMKÉRDÉSEI

IRTA:

DR. FINKEY FERENCZ 46.

JOGAKADÉMIAI TANÁR SÁROSPATAKON.

BUDAPEST, 1904.

GRILL KÁROLY CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE.

Nyomatott Taizs József könyvnyomdájában Pécsett, 1904.

A jövő 1905. év augusztus vagy szeptember havában a nemzetközi börtönügyi congressus hazánk fővárosában, Budapesten, fogja megtartani az ujabb gyakorlat szerint öt évenként összeülő nagy gyűlését. Ez az esemény mig egyrészről megtiszteltetés leend hazánkra, másrészről kétségtelenül nagyjelentőségű lesz nemcsak a congressusok általános kulturális jelentőségénél fogva, de különösen hazai börtönügyünk, sőt hazai büntetőjogunk haladása, fejlődése tekintetében.

Az igazságügyi minisztérium, mely a congressust előkészíti, máris nagy tevékenységet fejt ki börtönügyi állapotaink javítása, korszerű reformja érdekében, hogy a külföldi szakemberek előtt, kik a világ minden művelt államából össze fognak seregleni, hazánk börtönügyét lehetőleg jó szinben mutathassuk be. Nem Potemkin-féle szemfényvesztés végett, hiszen erre elvégre nem is szorúltunk, mert hazai börtönügyünk ma sincs a legutolsók közt Európában s szakemberek előtt nehéz is lenne a lényeget külsőségekkel takargatni, de abból a komoly törekvésből, hogy szabadságvesztés büntetéseink végrehajtási rendszerét, börtöneink és megelőzési intézeteink állapotát, ami ellen a legutóbbi időkig igen sok és alapos kifogást lehetett tenni, az emberiesség, a haladás szempontjából s a társadalom jól felfogott érdekében magasabb színvonalra emeljük s a művelt világ előtt önérzettel és nyugodt lelkiismerettel számolhassunk be azokról.

De még nagyobb jelentőségű lesz e congressus hazánkban a jövőre nézve. Kétségtelen ugyanis, hogy börtönügyünk összes hiányait, bajait az alatt a rövid másfél év alatt, ami még a congressus összeüléséig hátra van, teljesen eltüntetni, illetőleg orvosolni nem lehet, ehez több évi kitartó rendszeres és fokozatos munkára van szükség, — de ha most, annyi halogatás után, végre komolyan és határozottan megkezdjük a börtönügyi reformot, remélhetjük, hogy a megkezdett uton addig nem is fogunk megállni, mig azt teljesen be nem fejeztük. Reméljük,

hogy a börtönügyi congressus végre elhatározásra sarkallja igazságügyi kormányunkat a tekintetben is, hogy az anyagi büntetőjog, a BTK. 15 év óta vajúdó Novellájának ügyét diadalra juttassa, vagyis a börtönügy reformja, az e körül kifejlődő eszmeharcz megérleli *büntetési* rendszerünk kivánatos reformjának kérdését is, mert épen a börtönügy javítása, illetőleg a BTK. börtönrendszerének szigorú és teljes végrehajtására irányzott kisérletek fogják reávezetni az igazságügyi kormányt arra, hogy a BTK. mai büntetési rendszere is okvetlenül reformálandó vagy legalább is jelentékenyen módosítandó.

E jó reménység fejében a börtönügyi congressus előkészitése, annak minél sikeresebbé tétele közös feladata nemcsak a hivatalos köröknek, de a tudomány embereinek is. Az utóbbiaknak annál is inkább, mert a nemzetközi börtönügyi congressusok eleinte tisztán tudományos gyülések voltak, sőt ha ujabban az 1872-iki londoni congressus óta, az európai és egyes amerikai államok hivatalos kormányképviselői is részt vesznek rajta, a congresszus megállapodásai, határozatai ma is csak elméleti, tudományos jelentőségüek, mert a résztvevő államokat nem kötelezik.

E feladat teljesitéséhez, illetőleg előviteléhez óhajtok én is, legalább szemernyivel, hozzájárulni a jelen dolgozat által, midőn be akarom mutatni a börtönügy jelen állapotát, különösen a reánk is irányadó befolyást gyakorló nyugat-európai vezérállamokban és a büntetőjogi u. n. reformállamokban, valamint ismertetni óhajtom, a börtönügyi tudomány mai főbb reformkérdéseit, kivált azokat, amelyek nálunk is gyakorlati jelentőséggel birnak.

Ismertetésem nem annyira a börtönügyi szakembereknek szól, akik természetesen mindezeket nálamnál részletesebben és alaposabban ismerik, mint inkább a büntetőjoggal közvetlenül nem foglalkozó jogászságnak és a művelt laikusoknak, kik a congressus és általában a börtönügy iránt érdeklődnek. E szempontból tartottam szükségesnek bevezetésül a börtönügynek mint tudománynak önállósulását, kifejlődését, továbbá jellegét, feladatát, körét és művelésének legujabb irányait is vázlatosan előadni.

Különben egy régebben érzett kötelességet is teljesitek e rövid tanulmány közrebocsátásával. 1900-ban — részben a val-

lás és közokt. miniszterium támogatásával — főleg épen a börtönügy ujabb haladásának tanulmányozása végett tanulmányutat tettem Nyugat-Európa főbb államaiban, Német-, Francziа-, Angolországban és Belgiumban. E tanulmányutam eredményét, illetőleg az emlitett államok nevezetesebb börtöneinek, javitó intézeteinek közvetlen megfigyelése által szerzett tapasztalataimat is vázlatosan bemutatni óhajtom e dolgozat keretében, mely főleg épen a nyugateurópai államok mai börtönügyi viszonyaival foglalkozik.

A hazai börtönügy mai állapotának részletes feldolgozását ezuttal nem tekintettem feladatomnak, egyrészt mivel ezek a hazai jogászság, sőt a művelt laikus közönség előtt is eléggé ismeretesek, másrészt mivel tudomásom szerint az igazságügyminiszterium épen ez év folyamán jelentékeny reformokat óhajt életbeléptetni letartóztatási és javitó intézeteink tekintetében, mi által e részbeni ismertetésem hamarosan jelentőségét vesztette volna. A hazai tényleges viszonyokat tehát csak az összehasonlitás kedvéért és csak a legvázlatosabban ismertetem, csupán a reformkérdések tárgyalásánál voltam hazai viszonyainkra is nagyobb figyelemmel.

Vajha sikerülne igénytelen dolgozatommal hozzájárulni ama közöny és nemtörődömség eloszlatásához, mely hazai társadalmunk s épen jogász közönségünk körében is a börtönügy iránt még ma is sajnálattal tapasztalható s vajha sikerülne a jövő évi congressus előkészitését s az ahhoz fűzött fentebbi reménységek megvalósulását egy lépéssel előre vinnem!

Sárospatak, 1904. ápril 10.

BEVEZETÉS.

A börtönügy tudománya.

1. §. A börtönügy fogalma, köre és önálló tudománynyá kifejlődése.

I. A börtönügy, mint önálló tudomány, egyike azoknak a fiatal hajtásoknak, melyek a büntetőjogi tudomány ősi törzséből a XIX, század folyamán kisarjadzottak s e század végére önálló ágakká erősödtek. Mint a kriminologia, helyesebben kriminal-ätiologia, vagy a kriminal-politika, a kriminal-psychologia, úgy a börtönügyi tudomány *(science pénitentiaire, Gefängnisskunde, prison discipline, disciplina carceraria)* is a büntetőjog amaz óriási haladásának s a büntetőjogi irodalom ama bámulatraméltó fellendülésének köszönheti lételét és kifejlődését, mely a XIX. század folyamán s kivált annak második felében az európai és északamerikai kultur-államokban, mondhatni kivétel nélkül, megállapítható.

A XIX. század büntetőjoga elsepri az elrettentési elméletet s az arra épített kegyetlen büntetési rendszert, mely kisebb és nagyobb cselekményekre egyaránt a halál és a testi büntetés különféle szörnyű változataiból, az embertelen kínzás hivatalos gyakorlásából állott s e barbár büntetési eszközök helyére a szabadságvesztést, az u. n. *börtönt*[1]) — és a pénzbüntetést teszi

[1]) A »börtön« szót ugyan a magyar BTK. a szabadságvesztés büntetés egy speciális, súlyra nézve a fegyház után következő alakjának megjelölésére használja, a tudományos irodalomban azonban s igy jelen dolgozatban is általános gyüjtő szó gyanánt használjuk az összes szabadságvesztés-büntetési alakok (fegyház, fogház, államfogház, elzárás) jelzésére.

uralkodó büntetési nemekké. Itt-ott ugyan megmarad s ma is fennáll a halálbüntetés is, de mindenütt csak mint kivételes és felette ritkán (1—2 cselekmény miatt) alkalmazott büntetés, azonban a súlyos és a középsúlyu büntetendő cselekmények a mai BTK-ekben világszerte a szabadságvesztés, az u. n. börtönbüntetés különböző alakjaival (fegyház, kényszermunka, fogház, államfogház, elzárás stb.) vannak sujtva.

A »börtönügy« tehát, a szó legszorosabb értelmében, a büntetőjognak, illetőleg a BTK-eknek a börtönökre vonatkozó elveit és szabályait jelenti. A »börtönügyi tudomány« pedig ily értelemben a börtön- vagyis a szabadságvesztés-büntetés rendszereivel, végrehajtási módozataival, ennek részleteivel foglalkozó tudomány lenne. A XIX. század büntetőjogi irodalma, s bennünket érdeklőleg a börtönök berendezésével, reformjával, elveivel, részleteivel foglalkozó önálló munkák, valamint a börtönügyi congressusok, a börtönügyet lassanként önálló, az anyagi és alaki büntetőjogtól elkülönített, bár azokkal szervesen összefüggő szakmává, illetőleg tudománynyá fejlesztették s annak körét és feladatát is az említett szűk keretnél sokkal bővebbre kiterjesztették.

Igy mindenekelőtt tekintettel arra, hogy a tulajdonképeni börtön-, az u. n. szabadságvesztés-büntetéseken felül több állam ma is ismeri az u. n. elszállitást (deportatió), amely mai végrehajtási módjaiban lényegileg szintén szabadságvesztés, vagyis az anyaország területén kivül sajátos módon végrehajtott börtönbüntetés, a börtönügyi tudomány ezeket is körébe vonta. Sőt tekintettel arra, hogy egyik büntetési eszköz szerves összefüggésben van a másikkal s épen a B. T. K. szerint egyik sokszor a másik helyett alkalmazható (halálbüntetés kegyelem utján szabadságvesztésre, pénzbüntetés behajthatatlanság esetén szabadságvesztésre változtatható), a börtönügyi tudomány nem hagyhatja figyelmen kivül *az egész büntetési rendszert* s igy ha első sorban és főleg a szabadságvesztés-büntetések végrehajtásával foglalkozik is, de ki kell terjeszkednie a büntetési rendszerre általában s a másféle büntetések végrehajtására is. Erre való tekintettel *Lieber* F. a hires amerikai börtönügyi iró ez uj tudományt *büntetéstan*-nak, *Poenologiá*-nak nevezte el. Ugyanezt akarja kifejezni a franczia elnevezés *„science péni-*

tentiaire“[1]) mely talán még a legtalálóbb kifejezés ez uj tudományágra. *Krohne* pedig, a németek mai legelső börtönügyi szakembere, ujabban a »*büntetés-végrehajtási tudomány*« elnevezést használja.

Tekintettel továbbá arra, hogy a börtönökön, mint sajátképeni *büntetési*, illetőleg büntetés végrehajtási intézeteken kivül a művelt államokban vannak oly, a börtönökhöz hasonló, sokszor azokkal egybeeső letartóztatási intézetek[2]) melyekben nem büntetésre itéltek, hanem a büntető eljárás czéljából előzetesen letartóztatottak, vizsgálati foglyok, vagy kriminalpolitikai tekintetekből javitás, nevelés végett állami gondozás alá vett ifjak, esetleg gyermekek, vagy ugyancsak megelőzési, t. i. közbiztonsági, közegészségügyi szempontból letartóztatott testi vagy lelki betegségben szenvedők, degeneráltak, vagy munkakerülő, csavargó, iszákos egyének vannak letartóztatva és rendszeres állami kényszer-eljárásnak alávetve, mindezeket az intézeteket, az u. n. vizsgálati fogházakat, javitó, kényszernevelő intézeteket. kényszergyógyletartóztató intézeteket, menedék- és dologházakat, illetőleg ezek berendezésének s az ideutalt egyének-

[1]) A „*science pénitentiaire*“ is azonban többféleképen értelmezhető. Igy *Cuche* P.: „Traité de la science pénitentiaire“ cz. művének első füzetében (Les fonctions de la peine, 1901.) meglehetősen tág feladatot tulajdonit e tudománynak (»la science pénitentiaire a pour but d'étudier les fonctions que la peine est appelée a remplir dans les sociétés modernes et d'organiser pratiquement d'adaptation de la peine à ses fonctions“), mig műve második füzetében (La science pénitentiaire, son domaine, sa methode. Grenoble 1901.) maga megszoritja e tudomány körét, midőn azt a büntetőjog melléktudományai közé, mint a kriminalpolitika (Politique criminelle) *egyik* ágát sorozza be. Cuche szerint t. i. (l. még „Un peu de terminologie« cz. értekezését a Revue Pénitentiaire 1900. évi f. 466–476. l.) a kriminalpolitika nem más, mint alkalmazott criminologia s két részből áll: 1. *science préventive*, 2. *science repressive*-ből, ez utóbbi a *pénologie ou science pénitentiaire*. L. erre *Poittevin* A. helyes megjegyzéseit: *Revue Pénit.* 1902. febr. 323—325. l.

[2]) A német börtönügyi irodalom háromféle szabadság elvonást különböztet meg: 1. *büntetésből* való letartóztatást *(Strafhaft)*, 2. a *büntető eljárás* lefolytatása végett alkalmazott letartóztatást (*Untersuchungshaft)*, és 3. a magánjogi igények biztositása és az állampolgári kötelességek kikényszeritése végett alkalmazott fogságot (*Sicherungs- und Zwangs- oder Zivilhaft)*. L. *Wacker* H.: Das Gefängniswesen in Baden. 1899. 8. l.

kel való bánásmódnak a kérdéseit a börtönügyi tudomány a közeli összefüggés és rokonság czimén szintén felkarolta, s nagy részben épen kifejlesztette, vagy megteremtette.

Igy történt, hogy mig a XIX. század első felében a börtönügy tényleg csak a »börtönökkel« foglalkozó tudomány volt s az első nemzetközi és országos börtönügyi congressusok is csak a börtönrendszerek (a magánzárka) felett vitatkoztak, a század végére a börtönügy széleskörü tudománynyá lett, mely nemcsak az összes büntetések végrehajtásának módozatait, de az állami és társadalmi megelőző intézkedések szervezetének kérdéseit is a maga körébe vonta, ugy hogy a mai börtönügyi congressusok nemcsak a büntetés végrehajtási szakkérdésekkel, de általános »büntető törvényhozási« és „megelőzési" kérdésekkel is foglalkoznak.[1])

A mai *„börtönügyi tudomány"* tehát nem pusztán a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának a tudománya[2]) hanem *a büntetőjog-tudománynak az az önálló ága, mely általában a büntetési eszközökkel, főleg azonban a szabadságvesztés-büntetésekkel s az ezekhez hasonló, vagy ezekkel összefüggésben álló letartóztatási, vagy büntetőpolitikai megelőző intézetekkel, illetőleg a büntetési és megelőzési eszközök szervezetével, végrehajtási módozataival foglalkozik.*

A *börtönügy*, illetőleg a *„börtönügyi"* tudomány kifejezések e szerint, melyek a magyar jogi irodalomban használatosak, tényleg nem jellemzők, vagyis nem fejezik ki helyesen ez uj tudományág tárgyát és körét. Ez az uj tudomány ugyanis mintegy kiegészitő része az anyagi és az alaki büntetőjogtudománynak, az anyaginak annyiban, amennyiben a büntetési esz-

[1]) A legutóbbi börtönügyi congressusok négy szakosztályban tárgyalják a napirendjükre tüzött kérdéseket, u. m. 1. büntető törvényhozás, 2. büntetés végrehajtás, 3. megelőző intézkedések, 4. gyermekek és fiatalkoruak. A congressusok munkakörének ily széles kerete igazolja legvilágosabban, hogy a mai börtönügy nem egyszerüen a »börtönök«-kel foglalkozik.

[2]) A Krohne által használt (Lehrbuch 202. l. és Jogtudományi Közlöny 1903. évi 18. sz.) »büntetés végrehajtási tudomány« kifejezés, ha jobb is a „börtönügy»-nél, de szintén nem fejezi ki eléggé tudományunk körét és feladatát. A mai börtönügy nemcsak a büntetések végrehajtásával, de mint láttuk, a megelőző intézkedések (javitó intézet, dologház, vizsgálati fogház stb.) foganatositásával is foglalkozik.

közök, a büntetési és börtönrendszer részleteit, a büntetési és a megelőzési intézetek berendezését, szervezetét a dogmatikus büntetőjog s a B. T. K.-ek rendszerint nem tárgyalják, — az alaki jogot, a bünvádi eljárást pedig annyiban egésziti ki, a mennyiben a büntető eljárás utolsó szakát, a büntetések végrehajtását, teljes részleteséggel a bünvádi perrendtartások szintén nem tartalmazzák. A »börtönügyi tudomány« pedig épen a büntetési rendszer és a büntetések végrehajtásának részleteivel s a megelőző intézkedésekkel ismertet meg, tehát tulajdonképen betetőzi az anyagi és az alaki büntetőjogi tudományt.

II. Mint fentebb említettem, a börtönügyi tudomány egészen fiatal, uj tudomány, miként a mai, a szabadságvesztés büntetésekre épített büntetési rendszer is alig hogy száz éves életü. Mindkettőnek megteremtői a XVIII. század második felének, a »felvilágosodás« korának apostolai, bölcsészei, emberbarátai, kiváltképen *Voltaire*, *Beccaria* és *Howard*. Magának a szorosabb értelemben vett börtönügynek legelső európai apostola minden vitán felül *Howard János,* a nagy angol emberbarát, akinek 1777-ben megjelent hatalmas műve: „*The state of the prisons in England and Wales, with preliminary observations and an account of some foreign prisons and hospitals*" jelentőségére és hatására nézve egy vonalon áll a Beccaria hires művével, a »Dei delitti e delle pene«-vel (1764).

Amint Beccariának ez a műve döntötte meg a halálbüntetés uralmát a művelt világon, úgy a Howard említett műve volt a halálos csapás az újkori börtönökre, vagyis a börtönöknek keresztelt ronda fészkekre, földalatti siralomházakra, kaszamátákra, ahova a XVII., XVIII. század fanatikus kegyetlensége, mintegy eleven sírokba, belepréselte a rögtöni halálra nem méltatott bűnöseit.

Letartóztatási intézetek, u. n. börtönök voltak Howard előtt is. Hiszen már a római jog ismeri a *carcer*-t *(tullianum)*, az *ergastulum*-ot és a *lautumiae*-t[1]), a mai kényszermunka (travaux forcés), fegyház és fogház kezdetleges alakjait, — az uj korban pedig a XVI. századtól kezdve Hollandiában, Olasz-, Angol-, Németországban „*javító házak*"-kal (house af correction,

[1]) L. *Mommsen* T.: Das römische Strafrecht. 1899. 301—302. l.

domus correctoria, casa di refugio, Zucht-, Raspel-, Spinnhaus) [1]) találkozhatunk, melyek a mai dologházak és javító intézetek első hirnökei, — a Tower, a Bastille, az ujkori absolutismus e kevély oszlopai pedig a mai államfogházak előképei, — azonban mindennek dacára a Howard koráig a mai értelemben vett börtön, t. i. a szabadságnak büntetésből való elvonása, a letartóztatottnak társadalmi s amennyire lehet erkölcsi megjavítása czéljából, Európában, sőt az egész művelt világon ismeretlen.

Csak a XVII. és XVIII. században jelenik meg először az európai törvényekben a börtön mint büntetési nem, anélkül azonban, hogy a börtönök berendezéséről, szervezéséről, szóval e büntetés végrehajtási módjáról egyáltalán gondoskodás történt volna. A XVII—XVIII. század »rendszere« a börtönbüntetés végrehajtására a bűnösöknek a városházak pinczéibe, a várak földalatti sötét üregeibe való összezárása volt, minden tekintet nélkül a nemre, korra, a bűnösség fokára, amely helyiségek jellemzésére Howard s az újabb felvilágosodott irók alig találnak eléggé gyalázó szavakat. »A föld poklai, a bűn iskolái, a betegségek terjesztői« (Macaulay), »az emberiség szemétdombjai« (Pulszky-Tauffer), »az erkölcsi mirigy műhelye« (Szemere B.), amelyeknek bejárata felé Tóth Lőrincz szerint a Dante poklának a felirata (»Lasciate ogni speranza«) illett.

Howard emberbaráti működése eleinte csak az akkori börtönügy szégyenletes embertelenségeinek, amelyekben az ő itélete szerint épen Anglia járt legelől, megszüntetésére, illetőleg mérséklésére irányúlt (első javaslatai: a börtönök *egészségügyi* viszonyainak javításáról és az elbocsátott foglyok gondozásáról 1773.). Nagy művében azonban részletes javaslatokat tesz a börtönügy javítására (magánelzárás, rendszeres munka, tisztességes élelmezés, a testi és lelki épség biztosítása, a polgári kötelességérzetre kitanítás stb.) s e javaslatai, valamint az ő fellépésével egyidőben Északamerikában (Pennsylvániában,

[1]) L. a börtönügy régebbi történetét: *Pulszky-Tauffer:* A börtönügy multja, elmélete és jelen állása. 1867. 25—63 l.; *Krohne:* Lehrbuch der Gefängnisskunde 1889. 2—38. l.; *Eberly:* Geschichte des Gefängnisswesens. 1858.; *Krause* C.: Das deutsche Zuchthaus. 1898.; *Hippel:* Beiträge zur Geschichte der Freiheitsstrafe. 1898. Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft 18. köt. 419—494. és 608—666. l.

Newyork) megindúlt hatalmas börtönügyi reformmozgalom, melynek első eredményei Európára is irányadóak lettek, tették kor- és napi kérdéssé európaszerte a börtönügyet.

E nemes mozgalom ugyan csak lassan és nehezen tudott diadalmaskodni a megcsontosodott előitéleteken s a bürokratikus rövidlátáson, ugy hogy habár az 1791-iki franczia BTK. óta az összes európai törvénykönyvek a szabadságvesztés különböző alakjaiból állitják össze büntetési rendszeröket (a halálbüntetést ahol még fenáll, ott is egy nehány esetre szoritják, a pénzbüntetést csak enyhébb cselekményekre szabják), mégis az összes európai államokban csak a 30-as s főleg a 40-es évek szabadelvü fellendülése az, mely a Howard emberies eszméit legnagyobb részt törvénybe iktatja s a XIX. század második fele, mondhatni csak a legutóbbi évtizedek azok, midőn a művelt európai államok a börtönöket igazán emberséges, a kor szinvonalához illő állapotba helyezik s azzá teszik, amivé a börtönügy apostolai óhajtották tenni, t. i. a megtévelyedett bűnös emberek javitó iskoláivá, az emberies megtorlás és az okos, czéltudatos megelőzés eszközeivé.

Ez eredmény, a börtönügy valóságos megjavitása, emberiessé, igazságossá és áldásossá fejlesztése legnagyobb részt szintén a börtönügyi tudománynak az érdeme. Howard uttörő műve után államférfiak, bölcsészek, emberbarátok, jogtudósok nagy buzgalommal, valóságos lelkesedéssel vetik magukat a börtönügy kérdéseire. Füzetekben, könyvekben, folyóiratokban, törvényhozási termekben megindul a nagyszabásu szellemi csata a különféle *„börtönrendszerek“* felett, mely majd egy századon át tart, keresve a legjobb, a leghelyesebb »rendszert« a börtönbüntetések végrehajtására[1]) A 40-es évek elejétől a művelt álla-

[1]) A »börtönrendszereket«, lehet mondani, a börtönügyi irodalom teremti meg. Egyik-másik ügyes börtönigazgató czélszerűnek tetsző eszméit, gyakorlati fogásait az irodalom, kivált a rendszer-imádó német irodalom tudományos alakba önti. A nevezetesebb, vagyis legjobban vitatott rendszerek: 1. a *magánelzárás* rendszere, másként *pennsylvániai, filadelfiai* vagy *poenitentiarius* rendszer (az északamerikai filadelfiai „eastern penitentiary“ fegyházról), mely a fegyenczeket az egész büntetési idő alatt éjjel-nappalra külön magánzárkába helyezi, hogy ezáltal bűnbánatra s igy javulásra bírja őket, — 2. a *hallgató*, az u. n. *auburni* rendszer (Lynds kapitány, az északamerikai auburn-i fegyház igazgatójának eszméje), mely szerint a fegyenczek csak éjjelre helyeztetnek ma-

mok börtönügyi irói és szakemberei *congressusokra* gyülnek össze a vitás kérdések behatóbb megbeszélése s alaposabb eldöntése végett, melyek roppant nagy jelentőségüek a börtönügynek önállósulására és kifejlődésére.

Az első ily congressusok Olaszországban tartattak (Florencz 1841., Padua 1842., Lucca 1843.), ezek azonban, habár az olaszokon kivül más nemzetbeli kiváló börtönügyi férfiak (Mittermaier) is részt vettek rajtuk, még nem voltak nemzetközi jellegüek. Az első *nemzetközi* börtönügyi congressus 1846-ban Frankfurtban jött össze s a legkiválóbb európai szakemberek vitatták itt meg különösen a magánzárka rendszer előnyeit, hátrányait, illetőleg — miután az általános vélemény ezt a rendszert tartotta a leghelyesebbnek, annak részleteit. Majd 1847-ben Brüsselben, 1857-ben ismét Frankfurtban ül össze a nemzetközi congressus s folytatja a magánzárka rendszer részletkérdéseinek vitatását. Ezután jó ideig abba maradnak a nemzetközi congressusok, ahelyett az egyes államokban (Olasz-, Németország, Schweicz, Észak-Amerika) börtönügyi szakegyesületek, társulatok alakulnak s ezek tagjai jönnek össze szükebb körü gyülésekre.

gánzárkába, nappal azonban nagy munkatermekben, szigorú hallgatás kötelezettsége alatt, közösen dolgoznak, — 3. az *osztályozási*, másként *genfi* rendszer (a genfi fegyházról), mely szerint a foglyok nappal szintén közösen dolgoznak, de javulásuk mértéke szerint több osztályba soroztatnak s a jobb viseletüek magasabb osztályba juthatnak, amelyekben több-több kedvezményt élveznek, — 4. a *müncheni* vagy *Obermaier*-féle rendszer (Obermaiernek, a müncheni fegyház igazgatójának ötlete a fegyőrök csökkentésére), mely szerint a foglyok szintén osztályoztatnak és a fegyelmet önmaguk (feljelentés által) tartják fenn, — 5. a *jegy*- vagy *Maconochie*-rendszer (Maconochie kapitány, az ausztráliai angol transportáltak felügyelőjének eszméje), mely szerint a fegyenczeknek bizonyos számu jegyet kell munkájuk által kiérdemelniök s a szorgalmas munka által a büntetés idejét megrövidíthetik, — 6. a *fokozatos* vagy *angol* rendszer, mely szerint a fegyenczek a büntetés első, rövidebb részét magánelzárásban töltik, aztán nappali közös munkát végeznek, a büntetés nagyobb részének ($^2/_3$) kitöltése után pedig feltételesen szabadságra bocsáttatnak, — 7. az *ír*- vagy *Croffton*-féle rendszer, mely az angol fokozatos rendszer kibővítése az u. n. „közvetítő intézet“ által, ahova a magán elzárást és közös munkát kiállott fegyenczek a feltételes szabadlábra bocsátás előtt a szabadságra kitanítás végett helyeztetnek.

A nemzetközi b. ü. congressusok uj korszaka aztán 1872-ben kezdődik. A newyorki börtönügyi társaság titkára, *Dr. Wines* ugyanis, az egyesült államok kormányának megbizásából, 1871-ben átjön Európába s az egyes államok kormányait reábirja, hogy a börtönügy nemzetközi elővitele érdekében a kormányok is hivatalosan vegyenek részt a congressusokon. Igy gyül össze 1872-ben *Londonban* az első uj nemzetközi börtönügyi congressus, a hol a tudományos világ és a gyakorlati börtönügyi emberek önként megjelenő előkelőségein kivül tényleg az európai és amerikai jelentékenyebb államok képviselői is megjelennek s egymással kezetfogva igyekeznek a börtönügy legujabb és legégetőbb kérdéseit megvitatni s az egyes államoknak e kérdésekben mintegy tanácscsal, utmutatással szolgálni.

A londoni congressust követi 1878-ban a *stockholmi*, majd 1885-ben a *római* s az óta, öt évi szabályszerü időközökben, 1890-ben a *szentpétervári*, 1895-ben a *párisi*, 1900-ban a *brüszszeli*. Mindezek a congressusok óriási jelentőségüek a börtönügynek ugy tudományos, mint gyakorlati fejlesztése, elővitele szempontjából, mert e gyüléseken az államok mintegy számot adnak, statisztikai jelentések, vélemények alakjában, a börtönügy időnkénti állapotáról, a tudományos viták pedig, melyek az előre kitűzött kérdések felett a szakemberek előzetes véleményei alapján megindulnak, tájékoztatnak a börtönügy legujabb reformkérdéseiről, ugy hogy a börtönügy tényleges állapotát s reformkérdéseit e congressusok actáiból ismerhetjük meg legbiztosabban és legalaposabban.

Ugyancsak nagy jelentőségüek a börtönügy, illetőleg a börtönügyi tudomány haladása, fejlesztése szempontjából az 1889-ben *Liszt Ferencz* hallei, ma berlini jogtanár buzgólkodására megalakult *nemzetközi büntetőjogi egylet* időszakos gyülései, illetőleg congressusai is. Ez egylet működése ugyan egyrészt kriminologiai, másrészt kriminalpolitikai jellegü, azonban ez utóbbi irányu vitái a büntetési rendszer reformjára nézve számos nagy kérdésben tisztázták a véleményeket, vagy legalább is hozzájárultak a vélemények tisztázásához.[1])

[1]) Az utóbbi évtizedekben a legtöbb európai államban (Franczia-, Német-, Olasz-, Orosz-, Norvégországban, Hollandiában) s az északamerikai államokban a gyakorlati börtönügyi szakemberek és a tudo-

A börtönügy kifejlesztése, önálló tudománynyá emelése és felvirágoztatása azonban a congressusok mellett, kétségtelenül első sorban a tudomány műve. A börtönügy első rendszeres tudományos művelője (a sok előző gyakorlati czélu munkák szerzőitől eltekintve) *Julius N. H.*[1]) heidelbergi tanár és *Lucas Ch.*[2]) franczia iró. Előbbi Heidelbergben már a XIX. század első évtizedében egyetemi előadásokat tart a börtönügyből, majd börtönügyi folyóiratot[3]) alapít. A mult század 30—40-es éveitől aztán, a börtönügyi congressusokkal kapcsolatban — azokat elősegitve s azok által fellendittetve — minden államban megindul a börtönügy tudományos művelése.

Hatalmas összefoglaló kézikönyvek, tankönyvek dolgozzák fel az egyetemes vagy a hazai börtönügyet, melyek közül általánosan elismert nagy jelentőségük miatt elég a *Holtzendorff F.* és *Jagemann E.* kétkötetes hatalmas művét: Handbuch des Gefängnisswesens (Hamburg 1888.) és a *Krohne K.* rövidebb, de szabatosabb tankönyvét: Lehrbuch der Gefängnisskunde, (Stuttgart 1889.) megemlitenem. Ezek mellett a kisebb és nagyobb monografiák, értekezések óriási tömege[4]) — kivált az

mány képviselői rendszeres gyűléseket (országos congressusokat) tartanak. Hazánkban Balogh Jenő buzgólkodására a Magyar Jogászegylet alakított 1888-ban „börtönügyi albizottságot“, az utóbbi években ez a bizottság — sajnos — nem ad életjelt magáról.

[1]) *Julius* N. H.: Vorlesungen über die Gefängnisskunde. Heidelberg 1828.

[2]) *Charles Lucas:* Du système pénitentiaire en Europe et aux États-Units. 1828. és De la theorie de l'emprissonnement. 1836.

[3]) Jahrbücher der Straf- und Besserungsanstalten 1829—1839., majd Noellnerrel együtt: Jahrbücher für Gefängnisskunde 1842—1847.

[4]) A börtönügy nagykiterjedésű irodalmának teljes összeállítása ma szinte lehetetlen feladat. A régebbi (1867-ig) irodalmat elég kimeritően összeállították *Pulszky Á.* és *Tauffer Emil:* A börtönügy multja, elmélete, jelen állása (1867) cz. művökben (64—72. l.). Az azóta megjelent *kiválóbb* művek felsorolását itt azért mellőzöm, mert czélszerűbbnek véltem a börtönügy jelen állásának ismertetésénél és a reformkérdések tárgyalásánál az egyes szakaszok előtt idézni azokat. E helyütt csupán azokat a legujabb (1867 óta megjelent) és legjelentékenyebb műveket sorolom fel, melyek általános jelentőségüek és alább (a 3—10. §§-ok előtt) esetleg nem lesznek idézve. Ilyenek:

1. a *német* irodalomból (Holtzendorff-Jagemann és Krohne fentidézett művein kivül, melyeket az alábbiakban csak a szerzők nevéről fogok idézni):

utóbbi évtizedekben — bizonyitja, hogy a börtönügy ma már tényleg önálló és kifejlett tudomány, melynek művelése épen a gyakorlati élet számára a legáldásosabb eredményeket mu-

Dalcke und Genzmer: Handbuch der Strafvollstreckung und Gefängnissverwaltung. Berlin 1881. II. kiadás egyedül Dalcketól 1889.

Tauffer E.: Beiträge zur neuesten Geschichte des Gefängnisswesens. Stuttgart 1885.

Holtzendorff: Die Deportation im Römischen Reiche. 1878.

Mittelstädt: Fort mit den Zuchthäusern. Hamburg 1879.

Kurtz: Der Gefängnissvorsteher. 1889.

Korn A.: Ist die Deportation — praktisch verwendbar? Berlin 1898.

Lutz: Die Arbeit in den Strafanstalten und der Verdienstantheil der Sträflinge. 1900.

Stade R.: Aus der Gefängnissseelsorge. 1900.

„ „ *:* Gefängnissbilder. Leipzig 1902.

Behringer G.: Die Gefängnissschule. Leipzig 1901.

Fliegenschmiedt C.: Der Beruf des Aufsehers. 2. kiad. Leipzig 1904.

Leuss H.: Aus dem Zuchthause. 1903.

2. A *franczia* irodalomból: *Desportes et Lefebure:* La science pénitentiaire au Congrés de Stockholm. 1880.

Vidal G.: Cours de droit criminel et de la science pénitentiaire 1902.

Cuche P.: Traité de science pénitentiaire. I. füzet: Les fonctions de la peine 1901., II. f.: La science pénit., son domaine, sa methode. Grenoble. 1901.

Bonneron: Notre régime pénit. et les prisons de Paris. 1898.

Proal: Le crime et la peine.

De la Hougue: Les courtes peines d'emprisonnement et des pénalités, qui pourraient leur être substituer. 1901.

Ferdinand Dreyfus: Miséres sociales et études historiques. Paris 1901.

Barthes: Rôle de l'état dans les industries pénitentiaires 1902.

Perrier: La vie dans la prison. 1902.

Roue R.: Le travail dans la prison. 1902

Joly H.: Le combat contre le crime. Paris. 1890.

3. A *belga* irodalomból:

Stevens: Régime des établissements pénitentiaires. Bruxelles 1875.

Prins A.: Criminalité et repression. 1886.

4. Az *angol* irodalomból:

Pears: Prisons and reformatories at home and abroad. London 1872.

Wines: The state of prisons and of child saving institutions in the civilized world. Cambridge. 1880.

Morrison: Crime and its causes. London 1891.

Du Cane: The punishemant and prevention of crime. London 1885.

tatja fel. Az irodalom felvirágzását munkálják az egyes államok börtönügyi szaklapjai, folyóiratai[1]) is, melyek lehetővé teszik, hogy az egyes államok egymás intézményeit, reformjait, gyorsan és könnyen megismerhessék és igy a börtönügyet közös erővel felvirágoztathassák.

A börtönügynek mint tudománynak önálló egyetemi tanszéket legelőször Olaszország állitott 1882-ben Rómában. A börtönügyi congressusok közül az 1890-iki szentpétervári karolta fel a börtönügyi tudomány fejlesztésének kérdését. Ez a congressus ajánlja az államoknak, hogy a leendő gyakorlati jogászok, ügyvédek, birák, ügyészek képzése szempontjából a börtönügy az egyetemeken és jogakadémiákon külön tárgy gyanánt adassék elő s a joghallgatók, mint leendő gyakorlati jogászok minden évben legalább egy minta-börtönt közvetlenül tekintsenek meg. E javaslat jogossága és szükségessége kézzelfogható, Ha a jogi oktatás czélja a gyakorlati élet számára képzett jogászokat, birákat, ügyészeket, ügyvédeket nevelni, egy oly fontos jogágban, mint a börtönügy, mindenesetre alapos elméleti ismereteket kell szerezniök, az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazásának megértésére pedig legczélravezetőbb

Tallack: Penological and preventive principles. II. kiad. 1896.

5. Az *olasz* irodalomból:

Beltrani-Scalia: La riforma penitentiaria in Italia. 1879.

Bosco A.: La delinqunza in vari stati di Europa. Róma. 1903.

[1]) Tisztán börtönügyi folyóiratok:

1. *Revue Pénitentiaire.* Paris. A „Société gen. des prisons“ havi folyóirata. 1897 óta.

2. *Rivista di disciplina carceraria.* Roma. 1868 óta.

3. *Blätter für Gefängnisskunde.* Cassel. A német börtönügyi hivatalnokok organuma. Cassel. 1864 óta.

4. *Gazeta delle Carceri.* Catania. 1900 óta.

5. *Révista de las Prisiones.* Madrid.

6. *Nordiske Tidskrift for Fängelsvaesen* of Stukenberg. Kopenhagen. 1878 óta.

7. *The Journal of Prison Discipline and Philantropy.* Philadelpia.

8. *The international Record of Charities and Correction.* 1886 óta.

Természetesen foglalkoznak ezenkivül börtönügyi szakkérdésekkel az általános büntetőjogi szaklapok is, igy: a Rivista Penale, Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft, Revue pénal suisse, Rivista di diritto penale e di sociologia criminale stb.

s elengedhetetlen tanügyi eszköz egy fegyház, fogház és egy javitó intézet megszemlélése. Valóban megdöbbentő, ha elgondoljuk, hogy a mi jogi tanrendszerünk mellett is megtörténhetik s azt hiszem, nem nagyitok, ha azt mondom, hogy igen gyakran meg is történik, hogy valaki biró, ügyész vagy ügyvéd lesz, anélkül, hogy a börtönügyről — eltekintve a BTK. büntetési rendszerének s a chablonos négy börtönrendszernek sovány ismertetésétől — behatóbb fejtegetéseket hallott volna, anélkül, hogy a rabmunka részleteiről, a házi és a bérleti, vagy vállalkozói rendszerről, a börtönépitésről, a rabélelmezésről, a börtönigazgatásról egy szót is hallott volna s az illető fegyház, fogház-büntetést fog kiszabni, sőt mint ügyész egy fogház felügyelőjévé lesz, anélkül, hogy addigelé egy modern fegyházat látott volna! Kivánatos volna nálunk is egyenesen *kötelező* tárgygyá tenni (mert csak igy várható siker) a joghallgatók tanrendjében a börtönügyet.[1])

A börtönügyi tudomány ezenkivül egyenesen szaktárgya a börtönügyi hivatalnokoknak, akik épen a börtönügy gyakorlati szolgálatára szentelik magukat. Ma már tisztában vannak az államok azzal, a gyakorlati tapasztalat tanitotta meg rá őket, hogy a börtönügyi hivatalnokoktól nem elég a katonai fegyelmezési képességet megkivánni, tehát nyugalmazott vagy a tényleges szolgálatot megunt katonatisztek (habár kétségtelenül kitünő szakemberekké nőhetik ki magukat ezek is) nem az egyedül alkalmas fegyházigazgatók. A gyakorlati érzék és ügyesség mellé mindenesetre szükséges az elméleti képzettség. Ezt legközvetlenebbül a börtönügyi tudomány adja meg a hivatalnokoknak, akik részére tehát ez a tudomány egyenesen kenyérstudium. Sőt az alsóbb hivatalnokok, felügyelők, fegyőrök részére is a megfelelő elméleti ismeret szintén elengedhetetlen s e végből a nyugateurópai államokban az ily alsóbb hivatalnokok és a fegyőrök számára állandóan, illetőleg időszakosan külön tanfolyamokat tartanak, a hol a börtönügyi tudomány elemei szintén a főtárgyat képezik.

[1]) Nálunk tudtommal *Balogh Jenő* tartott először börtönügyi specialcollegiumokat a budapesti egyetemen 1888—1900. 1896 óta e sorok irója tart a sárospataki jogakadémián időnként ily specialcollegiumokat, legujabban pedig *Vámbéry Rusztem* a budapesti egyetemen.

III. Hazai börtönügyi irodalmunk, ha szegényesen is, de igyekezett mindig s ma is igyekszik lépést tartani a külföldi irodalommal, habár azt — őszintén bevalljuk — nem volt s ma sem képes utólérni. A mult század 30—40-es éveinek fellendülése nálunk is felszinre vetette a börtönreform kérdését. Ez azoknak a lelkes fiatal iróinknak az érdeme, kik a haladás és fejlődés utjára igyekeztek terelni az elmaradt Magyarországot. *Bölöni Farkas Sándor, Szemere Bertalan, br. Eötvös József, Lukács Móricz* azok, kik részint külföldi utazásaikról kiadott leirásaikban, részint önálló művekben[1]) először foglalkoznak hazai börtönügyünk reformjával, illetőleg megteremtésével.

Első és maig egyetlen börtönügyi kézikönyvünk *Pulszky Ágost* és *Tauffer Emil* 1867-ben megjelent: „A börtönügy multja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra« cz. kitünő műve, mely történelmileg és összehasonlitó módon az azonkori külföldi és hazai börtönügyet a leglelkiismeretesebb alapossággal ismerteti. A fiatal szerzők derék műve, kik közül egyik (Tauffer)[2]) a börtönügy terén lett európai hirü szakember, másik a jogbölcsészetnek lett legkiválóbb magyar művelője s e részben szintén európai hirű tudós, 36 év óta természetesen ma már elvesztette gyakorlati jelentőségét, de elméleti részében és kritikai vonatkozásaiban ma is megállja helyét.

A 70-es évektől kezdődőleg börtönügyi irodalmunk lassanként mind nagyobb fejlődésnek indult s nagyszámu értekezések jelentek meg, nagyrészt a m. jogászegylet füzetei közt. Főleg *Székely Ferencz*-nek „Börtönügyünk jelen állapota" (M. Igazságügy I. köt. 101—127. l. 1874.) cz. értekezése, legelső sorban pedig *Balogh Jenőnek* 1888-ban megjelent „Börtönügyi viszonyaink reformjához» cz. kitünő tanulmánya volt az, mely a legujabb reformtörekvéseknek, hazai börtönügyi viszonyaink legégetőbb sebeinek s orvoslási módozatainak kijelölése tekintetében ma is a legelső vezérfonal és utmutató. Valódi kincsei

[1]) L. ezeket a *Pulszky-Tauffer* id. m. 64—72. l.

[2]) *Tauffer Emil*, eddigi legkiválóbb börtönügyi szakemberünk, 1877-ig a lipótvári fegyháznak volt az igazgatója s mint ilyen szaktanácsosa volt a BTK. szerkesztőinek s az ő befolyására vezethető vissza, hogy a BTK. az *ir* rendszert fogadta el. Később 1877—1886-ig a lepoglavai (Horvátország), végül a zenicai (Bosnia) fegyház igazgatója lett s itt is halt meg 1891. ápril 18-án.

továbbá börtönügyi irodalmunknak *Tóth Lőrincz* „fegyházi tanulmányai.“ (I. Az illavai fegyház 1885., II. A rabmunka 1888.)

A legujabbak közül *Gruber Lajos*, *N. Fekete Gyula*, *Vámbéry Rusztem* és mások dolgozatai[1]) tesznek bizonyságot a felől, hogy a börtönügy haladása és reformkérdéseinek megértése tekintetében a külföld előtt nem szégyelhetjük magunkat. Hiányzik azonban még mindig hazai irodalmunkban egy a magyar börtönügy multját, kifejlődését és jelen állapotát tüzetesen feldolgozó könyv, valamint egy összehasonlitó börtönügyi kézikönyv, mely a Pulszky-Tauffer derék művének folytatása és

[1]) A magyar börtönügyi irodalom legujabb termékei (Székely F. Balogh J. és Tóth L. említett művein kivül):

Tauffer Emil: A szabadságvesztés különböző nemeinek végrehajtása. Budapest 1880.

Vargha J.: A börtönügy köréből. Budapest. 1880.

Tóth Lőrincz: Emlékezés a nemzetközi börtönügyi congressusra Rómában. 1886. (A tud. Akadémia kiadása.)

Kelemen Mór: A magyar BTK. büntetési- és börtönrendszere. 1889.

Székely Ferencz: A m. BTK. büntetési és börtönrendszerének jelenlegi végrehajtása és eddigi eredményei. Budapest 1889.

Fayer L.: Büntetési rendszerünk reformja. 1889.

Aczél B.: Fegyházaink betegülési, halálozási és légürtartalmi viszonyai. 1889.

Rákosi B.: A fegyintézeti élelmezés próbája. 1891.;

N. Fekete Gy.: A dologház és lakói. 1891.

Staub M.: Börtönügyi hivatalnokaink szakszerű kiképeztetéséről. 1891.

Csiky L.: Képek a börtönügy történetéből. 1892.

Tóth M. és Kisfaludy L.: Mezőgazdasági foglalkozások a letartóztatási intézetekben. 1893. *Uhlyarik A.:* Elzárás nélküli kényszermunka. *Balkay J.:* A visszaesőkről. 1893.

Vámbéry R.: A relegatio eredményei és büntetési rendszerünk reformja. 1898.

Török K.: A magyar börtönügy 30 éves korszakából történelmi emlékek. Munkács. 1900.

Finkey F.: Szabadságvesztés büntetéseink reformjához. Budapest 1900.

Gruber L.: A rabélelmezés. Budapest 1901.

N. Fekete Gy.: A magánelzárás. 1903.

Gábor Gy.: A katonai börtönrendszer. 1904.

Ide tartoznak még a javítóintézetekről és a gyermekvédelemről szóló nagyszámú M. Jogászegyleti értekezések, ezeket alább (9. §.) sorolom fel.

kiegészitése lenne. Reméljük, hogy a közel jövőben, talán még a jövő évi congressusig, ily irányu művek, avagy legalább egy ily összefoglaló mű, melyre ugy a jogász, mint a laikus közönség tájékoztatása végett feltétlen szükség lenne, megjelenik. Addig is, mig e reményünk beteljesedik, a jelen rövid és hézagos dolgozat óhajtja némileg pótolni e hiányt.

2. §. A börtönügyi tudomány jellege, társadalmi jelentősége s művelésének mai irányai.

I. Mint ifjú tudománynak, a börtönügyi tudománynak jellege, jelentősége, művelési módjai iránt természetesen különböző véleményekkel és felfogásokkal találkozunk úgy az irodalomban, mint a gyakorlati életben.

Igy vita van mindjárt e tudomány jellegére nézve, t. i., hogy jogi tudomány-e az, vagy nem? *Holtzendorff F.*, a német börtönügyi irodalom egyik legelső szaktekintélye, csak a legtágabb értelemben tekinti a börtönügyet jogtudománynak, t. i. a büntetőjogtudomány egy részének, s kiemeli, hogy épen a fődolgokra nézve a börtönügy a jogtudományoktól függetlenül emelkedett mai fejlettségi állapotára, s amily mértékben jogtudomány, époly mértékben politikai (kriminalpolitikai), bölcsészeti, közigazgatási és természettudomány is, szóval egy *egyveleg*-tudomány *(Collectivwissenschaft).*[1]) *Cuche P.* szerint a science pénitentiaire szintén nem jogi, hanem kriminalpolitikai tudomány, mely a repressio eszközeivel küzd a criminalitás ellen.[2]) Ezzel szemben *Krohne* azt a határozott felfogást képviseli, hogy a börtönügyi tudomány *jogtudomány* és pedig a büntetőjog harmadik ága, t. i. büntetés-végrehajtási tudomány s nagyon helyesen mutat reá, hogy a börtönügy lassú fejlődésének és a ma is sok helyt mutatkozó börtönügyi bajoknak, elmaradottságnak, visszaéléseknek épen az az oka, hogy a büntetőjogi tudomány, a törvényhozás és a biróság a legujabb időkig a büntetőjognak ezt az ágát elhanyagolták.[3])

[1]) *Holtzendorff-Jagemann:* Handbuch des Gefängnisswesens. I. k. 1888. 7—23. l.

[2]) *Cuche P.:* Un peu de terminologie. *Revue Pénit.* 1900. Márc. 475. l.

[3]) A büntetőjogtudomány, mondja Krohne, (Lehrbuch der Gefängnisskunde. 1889. 202. l.) a büntetőjogi elméletek harczában figyelmen

Ez ellentétesnek látszó nézetek[1]) közül kétségtelenül az utóbbi a leghelyesebb. Tökéletesen igaz ugyan, hogy a börtönügy érülközik a bölcsészettel, politikával, a közigazgatással és a természettudományokkal, vagyis mindezek a tudományok mellék- vagy segédtudományai a börtönügynek is épúgy, mint a büntetőjognak; az is igaz, hogy a börtönügy megelőzési intézményekkel és eszközökkel is foglalkozik, de ebből még nem következik, amit Holtzendorff állít, hogy a börtönügy valami határozatlan, öt-hat más tudomány kiollózott részeiből összetákolt egyveleg, sem a Cuche nézete nincs igazolva, hogy a börtönügy nem más, mint kriminalpolitika, s a büntetőjognak csak melléktudománya.

A börtönügyi tudomány, nézetem szerint is határozottan jogtudomány és pedig a büntető-jogtudománynak önállóvá fejlődött külön ága, melynek saját köre és feladata van s épen oly fontos és jelentékeny tudomány, mint az u. n. anyagi büntetőjog és a bünvádi eljárási jog. Amint szükség van BTK-re, mely a büntetendő cselekményekre s az azok miatt kiszabható büntetésekre vonatkozó szabályokat megállapítsa, amint a BTK. szabályait feldolgozó tudomány, az u. n. dogmatikus büntetőjog önálló tudomány, amint nem lehet el

kivül hagyta, hogy a felállított elmélet a gyakorlatban hogyan válna be s mit eredményezne, a törvényhozások a büntetési nemek meghatározása mellett elmulasztották a büntetés végrehajtást oly módon szabályozni, hogy abban minden önkény és visszaélés ki legyen zárva, a biróság pedig mint régen, úgy ma is kiszabja a büntetési *időt*, de kisebb gondja is nagyobb annál, hogy azzal törődjék, miként alakúl ez a büntetés a végrehajtás közben. E mulasztás eredménye, hogy mig az anyagi és alaki jog a tudományban, a törvényhozásban és a gyakorlatban, a kitünő szakemberek odaadó munkája folytán, óriásira előrehaladt, a börtönügy, illetőleg a büntetés végrehajtás, melyet átengedtek a gyakorlati kisérletezőknek és dilettánsoknak, ma is a létküzdelem, a megalakúlás korában van.

A Krohné-éhoz hasonló *Vidal G.* toulouse-i jogtanár álláspontja, ki a börtönügyet az anyagi büntetőjoggal kapcsolatban tárgyalja, ezért büntetőjogi kézikönyvének is ily czimet adott: *„Cours de droit criminel et de science pénitentiaire."*

[1]) Szintén eltérő nézet a fentebbiektől a *Liszt*-é, aki a *Poenologiát* a büntetés okozatos kutatásának tekinti. Szerinte ugyanis a kriminologia a büntett, a Poenologia pedig a büntetés okainak s fejlődésének felderitésével foglalkozik. L. Die Aufgabe und die Methode der Strafrechtswissenschaft. 1900. Zeitschrift 20. köt. 169. l.

egy állam sem bünvádi perrendtartás nélkül, mely az anyagi jog alkalmazásának szabályait összefoglalja s amint az ezzel foglalkozó tudomány, az u. n. bünvádi eljárási jog, ma már vitán felül önálló tudomány,[1]) épugy nem nélkülözheti egy modern állam a biróilag kiszabott büntetések foganatositásának, s a különböző megelőzési intézkedéseknek rendszeres és részletes törvényhozási szabályozását s az utóbbi joganyaggal foglalkozó tudomány, az u. n. börtönügyi tudomány ép oly joggal tekinthető önálló jogi tudománynak.

A büntetőjog a maga teljességében három főrészből áll: 1. az anyagi, 2. az eljárási, 3. a büntetésvégrehajtási jogból. Melyik a fontosabb, a jelentékenyebb, ezen lehet vitatkozni, de absolute eldönteni aligha. Mind a három résznek meg van a maga különös jelentősége. Az anyagi jog megállapitja a polgári szabadság határait, midőn felsorolja az állam által tiltott cselekményeket s a mindenkori társadalmi felfogás alapján értékeli azokat, az egyes cselekmények ára gyanánt meghatározott büntetési tételekben, az alaki jog megszabja a polgári szabadság előzetes korlátozásának feltételeit s azokat a módokat, melyek mellett a büntetendő cselekmény elkövetésével terhelt egyénre a BTK. által megállapitott joghátrányok kiszabatnak, vagy amelyek mellett a terhelt az alaptalan vád alól tisztáztatik, — a büntetés végrehajtási jog pedig előirja, miként alkalmazandó a büntetésre itélt egyénekre a BTK. alapján a biró által kimért joghátrány. E három feladat közül az egyik épen oly fontos, mint a másik. A büntetőjog e három ága együtt alkotja a teljes büntetőjogot, bármelyik nélkül a büntetőjog csonka, befejezetlen. Mindhárom ágnak megvan ugyan a saját köre és feladata, ennyiben mindhárom önálló jog s a vele foglalkozó tudomány önálló jogi tudomány, de tárgyaik mégis közösek s czélja mindháromnak egy: a jog uralmának biztositása az államban, az emberi igazság keresése, a közérdek, a közhaszon előmozditása. A tárgy és a czél közössége, illetőleg ugyanazonossága magyarázza meg, hogy e három jogág sokszor

[1]) Sajnos, hogy sok helyt, igy nálunk is a jogi tanulmányi rend nem gondoskodik még a bünvádi eljárás külön előadásáról sem. Az olasz egyetemi tanárok e napokban adtak be memorandumot a közoktatási miniszterhez, sürgetve a bünvádi eljárásnak önálló tantárgygyá tételét. Ily mozgalom nálunk is helyén való lenne.

egymásba vág, keresztezi egymást s igy a büntetésvégrehajtási jog szabályainak egy-egy része — kivált ahol ez utóbbi ág önállóan codifikálva még nincs — részint az anyagi BTK.-ben, részint a B. P.-ban foglalt helyet.

Tényleg ez idő szerint is még a legtöbb európai állam nem codificálta a büntetés végrehajtást külön törvényben, pedig a büntetőjogi codificatio addig nincs befejezve, mig a büntetőjognak eme leggyakorlatibb részéről rendszeres, elvi alapon nyugvó és részletes törvény nem hozatik. Amint anyagi BTK. nélkül a biró szeszélye, önkénye szabja meg, hogy mi a büntetendő cselekmény s mi a büntetés neme és mértéke, épúgy börtönügyi törvény nélkül a börtönigazgató önkénye határozza meg, milyen a büntetés a valóságban. Egyik époly veszedelmes, mint a másik. Sőt a börtönigazgatói mindenhatóság még veszedelmesebb, mint a birói önkény, mert a biró mégis rendszerint magasabb elméleti képzettségü ember, mint a börtönigazgató, vagy a fogházfelügyelő s a biró által talán helytelenül kiszabott büntetést enyhítheti a humanus végrehajtás, de a helytelen végrehajtást többé nem teheti jóvá földi hatalom. Igaz, hogy a részletes szabályozásnak, kivált ha az túlságba vitetik, szintén lehetnek veszélyei, egy minutiosus börtönügyi törvény lehet, hogy kelletén túl megköti a börtönigazgatók kezét s akadálya lehet egy ügyes, életrevaló eszme adminisztrativ megvalósításának, az is igaz, hogy mint minden emberi intézménynek, igy a börtönöknek a sikere is első sorban az azt alkalmazó, illetőleg végrehajtó egyéneken fordul meg. Ügybuzgó, eszmékkel és gyakorlati érzékkel biró ember törvény nélkül is csodákat művelhet a börtönökben, viszont lehet, hogy a legkitünőbb börtönügyi törvény ügyetlen vagy szellemtelen, bürokrata igazgatók kezében kudarczot vallhat. De épen ez ellentétes eredmények áthidalása, a börtönügy terén a lelketlen, a chablonos végrehajtás megakadályozása s a jó eredmény lehető biztositása képezi a börtönügyi törvény feladatát.

Egy helyesen megalkotott börtönügyi törvény épen azt teszi lehetővé, hogy a börtönügy kitünő vezetés és ellenőrzés alatt álljon, a börtönök élére tehetséges, lelkes igazgatók állíttassanak, akiknek a szabad mozgás, eszméik érvényesitése, kellő feltételek mellett, alkotmányos módon biztosittassék, viszont a kevésbé tehetségesek megtalálják a kellő utmutatást

arra, miként kell egyéniesiteni a büntetést az elitéltek különböző csoportjaihoz, osztályaihoz, sőt az egyes kivételes egyéniségekhez, szóval a börtönügyi törvény kétségtelenül nagyobb biztositék arra, hogy a büntetés czélja a végrehajtó hatóságok és közegek által általában, vagyis az esetek nagyobb részében el lesz érve s a törvény létében több kilátás van az igazságos, az emberies, az egyenlékeny végrehajtásra, mintha ezt a fontos jogágat egyszerűen kiszolgáltatjuk a végrehajtók önkényének és belátásának.

A mi hires 1843-iki büntetőjogi javaslatunk, mely külön törvényt óhajtott szentelni »a börtönrendszernek«, e részben is vezérszerepet vitt Európában. Több mint egy fél század mulva alig egy-két állam (Hollandia, Belgium, Norvégia) codificálta a börtönügyet, másutt a végrehajtásnak csak a legvázlatosabb kerete (nálunk az is igen hiányosan) van a BTK-ben és a BP-ban [1]) szabályozva, a részletes végrehajtás kormányrendeletek által történik, ami ugyan a törvény pótlására mindenesetre alkotmányos út, de miután a könnyen változó kormányférfiak önkényétől függ, kielégítő s teljesen megnyugtató szabályozásnak alig tekinthető. Ha a polgári végrehajtást, amely pedig nem érint oly fontos érdekeket, codificálni tudják a törvényhozások (erről nekünk is van külön codexünk: az 1881 : LX. tv. cz.), igen itt volna már az ideje, hogy a büntetés végrehajtást, a börtönügyet se hagyja codificálatlanul egyetlen művelt jogállam sem, mely a codificátiót elvi szempontból nem helyteleníti.[2])

II. Ami a Cuche, illetőleg Liszt ama felfogását illeti, hogy a börtönügy kriminalpolitikai, illetőleg ätiologiai tudomány, a fentebbiekkel erre is körülbelül megadtam a feleletet. A börtönügyi tudomány merít, épít ugyan úgy a kriminalpolitikára, mint a kriminologiára (kivált a kr. psychologiára), de nem tekinthető e tudományok részének vagy azokkal egy jelentőségü

[1]) A büntetések végrehajtására vonatkoznak a magyar BTK. (1878 : V. tv. cz.) 21, 28—40., 50—53. §§-ai és a BP. (1896 : XXXIII. tv. cz.) 494—520. és 559. §§-ai.

[2]) Anglia az egyetlen nagyobb kulturállam, mely maig sem codificálta a büntetőjog egyik ágát sem, azonban mindenik ágra, igy a börtönügyre is, nagyszámu részlettörvényei vannak, melyek pótolják a codexet. (L. alább 3. §-ban.)

politikai vagy bölcsészeti tudománynak. E két nézetből csak annyi az igaz, hogy a börtönügy nem merő dogmatikus jogi, hanem emellett társadalmi tudomány is. Ez pedig nem áll ellentétben a fentebb mondottakkal.

Ha a fentebbiekben határozottan jogtudománynak minősítettem is a börtönügyet, ez korántsem jelenti azt, hogy annak társadalmi jelentőségét hasonlóképen el ne ismerném és ne hangoztatnám. Holtzendorff és Cuche álláspontjának valószinüleg az lehet az oka, hogy ők is, mint az ujabb időkig sokan, csak a tételes jogrendszer ismertetését, dogmatizálását és exegetálását tekintik a jogtudomány feladatának. Pedig a jogtudományok legtöbbje s igy különösen a büntetőjogtudomány is, mai fejlettségi fokán nem egyszerü dogmatikus, a törvényt rendszerező és magyarázó, betüimádó tudomány, hanem a természettudományi kutatás módszerének uralomra jutása óta egyszersmind társadalmi tudomány is. Ez ma már közfelfogás.

A büntetőjog mai tanitása szerint a büntetendő cselekmény nemcsak jogi fogalom, hanem társadalmi jelenség is, mert minden büntetendő cselekmény a társadalom elleni cselekmény, vagyis a társadalom érdekeinek megtámadása, vagy nagyobb mérvü veszélyeztetése, a büntetés pedig nemcsak az emberi igazság követelménye, nem merő jogi megtorlás, de egyszersmind a társadalom czéltudatos önvédelmi eszköze is. A börtönök e helyes közfelfogás szerint szintén nem pusztán megtorlási, fenyitő intézetek, hanem védelmi, megelőzési eszközök is a bünözés, (criminalitas) leküzdésében, vagy mérséklésében. A börtönök feladata a mai helyes felfogás szerint egyáltalán nem az, hogy testi szenvedést, fájdalmat okozzanak az elitéltnek, hogy lassu elsorvadásnak, a piszok, nedvesség, férgek és az éhség általi elpusztulásnak, vagy a megőrülésnek tegyék ki a letartóztatott bűnöst, hanem egyrészt az, hogy az előbbi szabad élettől való elszigetelés és a szigoru fegyelem által éreztessék a letartóztatottal, hogy a szabadságnak mily becse van s hogy az állam nem türi az azzal való visszaélést, másrészt az, hogy a rossz hajlamu emberben a rossz indulatokat megfékezzék, rossz hajlamait a lehetőségig kiirtsák, a rendre, tisztaságra, pontosságra, állandó munkára szoktatás, a valláserkölcsi tanitás és oktatás által — amennyiben arra rászorul, vagy arra képes — emberileg megjavitsák, vagyis uj emberré, a lehető-

ségig szorgalmas, törvénytisztelő polgárrá képezzék ki, aki többé remélhetőleg nem lesz a társadalom terhére vagy veszedelmére. Nem az erkölcsi átalakitást, nem a vallásos, kegyes, mintaszerü, erkölcsös emberré tételt értjük ez alatt a javitás alatt, az ily szemforgató kegyeskedés, a napjában 10—20-szori imádkoztatás ellen kétségtelenül igazolt volt a Mittelstädt drasztikus tiltakozása, a börtöntől elég, ha a polgári társadalom számára javitja meg a bünöst, vagyis munkára, rendre és törvénytiszteletre szoktatja a foglyot.

A modern börtön épen ezt akarja elérni. Az erőszakos, durva lelkületü munkakerülőt, a rongy és piszok közt élő korhelyt, akit épen a dologtalanság, lustaság, iszákosság vagy ezek testvére a tudatlanság, rossz indulat vitt a bün utjára a mai börtön mindenekelőtt kimosdatja piszkából, tiszta és tisztességes ruhát ad reá, tiszta, jó levegőjü szobába helyezi, előbb magányosan hagyja, hogy utálja meg bűnét, majd mikor az egyedüllét mardossa s munkát kér, hogy háborgó gondolatait elüzze, munkára fogja s előbb a zárkában, majd — ha arra méltó, — nappal közös termekben, vagy a szabad levegőn foglalkoztatja s reávezeti, hogy szorgalmas munkával és kötelességteljesitéssel a börtönben is fokozatosan jobb helyzetet teremthet magának, sőt állandó tisztességes viselet és munkaszeretet által büntetésének idejét megröviditheti. Az ily börtön tehát nem ellenséget, de hálás barátot nevel a társadalomnak, ha nem is mindenik fegyenczből, hiszen csalhatlan, biztos rendszer emberileg fel nem található s minden gonosztevőt becsületes, derék emberré faragni emberfeletti feladat lenne, de ha csak egy-nehányat megjavitott is a fenti értelemben a sok rossz indulatu ember közül, ha csak nehányat megmentett is a társadalom számára a veszni indult bűnösök közül: a börtön teljesitette társadalmi hivatását, feladatát s hasznot hozott a társadalomra, a mellett hogy teljesitette a keresztyén erkölcstan legfőbb törvényét, az emberszeretetet, mert kenyérrel viszonozta a reádobott követ.

Igaz, hogy — sajnos — ma is igen sokfelé hallhatjuk, magam is igen előkelő társadalmi állású, művelt emberek szájából hallottam, hogy a mai börtönrendszer, a mai bánásmód a rabokkal álfilantrópia, álhumanizmus, egyrészt elkényeztetése a raboknak, mely csak ujabb büntett elkövetésére csábitja őket,

miután tudják, hogy annak ily egyszerű következménye van, másrészt igazságtalanság a tisztességes életü szegény emberekkel szemben, kik közül igen soknak sokkal rosszabb dolga van a szabad életben, mint a gonosztevőknek a börtönben.[1])

A bűnösök elkényeztetésének vádjára megfeleltek már *Tóth Lőrincz*[2]) és *Balogh Jenő*,[3]) midőn kimutatták, hogy a bűnösök dédelgetéséről csak az beszélhet, aki sohasem látott belülről börtönt, vagy aki csak a villamvilágitást, meg a ragyogó tisztaságot látta meg egynémelyik mintabörtönben. Bizony, aki elfogulatlanul és alaposan átgondolja, mi lehet az, midőn kiszakítva a családi és baráti kötelékek közül, elzárva az eddigi megszokott társadalmi körtől, az ismerősöktől, négy fal között kell tölteni hónapokat, éveket, gép módjára felkelni reggel öt, vagy fél hat órakor, óraszerű pontossággal rendbeszedődni, munkába állani, dolgozni napestig, közben az evést, a járkálást is megszabott ideig parancsszóra végezni, este $^1/_2$9-re vagy 9-re lefeküdni s mindezt nap-nap után és tudva, hogy minden lépését figyelemmel kisérik, az őrök töltött fegyverrel ügyelnek rá éjjel-nappal, — aki látta, mi az a rabkoszt, reggelre kenyér, délben leves és főzelék, néha hús, estére — kenyér vagy — semmi, — az helyes felfogással aligha beszélhet kényeztetésről, dédelgetésről. Nem mondom, hogy egy - egy rosszul berendezett, vagy a felügyelet elhanyagolása miatt rendetlen intézetben időnként dolog nélkül henyélnek a rabok — amire sajnos a mi fogházaink közt is akad elég példa — de ez csak kivétel és rendetlenség, aminek helyes szervezet és felügyelet mellett nem lenne szabad előfordulnia s ami még szintén nem jelent elkényeztetést.

Ami azt a mérsékeltebb szemrehányást illeti, hogy a foglyoknak jobb dolguk van, mint sok szegénysorsu szabad embernek, pedig az igazság az lenne, hogy a fogolynak rosszabb sorsa legyen, mint a legszegényebb szabad embernek, — bizony

[1]) Nem régiben a *Pesti Napló* (1902. Nov. 6. sz.) vezérczikkezett ily szellemben a „bünügyi filantrópiá"-ról. Legujabban pedig egy előkelő biró tartott ily értelmü felolvasást: *N. Fekete Gyula:* A magánelzárás. 1903. Jog. Egyl. Ért. 229.

[2]) *Tóth Lőrincz:* Emlékezések a nemzetközi börtönügyi Congressusra Rómában. 1885. 34. l.

[3]) *Balogh Jenő:* Börtönügyi viszonyaink reformjához. 1888. 6. l.

az is meggondolatlan és alaptalan beszéd. Eltekintve attól, hogy azt megállapitani, ki a legszegényebb ember, vagy mi az átlagos legszegényebb sors, merő lehetetlenség, óriás különbség van a legszegényebb szabad ember és a fegyencz sorsa közt s a fegyencz »jó kosztját« aligha irigyli józan észszel a legszegényebb napszámos is. A kalitkába zárt kanáriról kitünően gondoskodik gazdája, de azért a kanári, ha gondolkozni tudna, aligha kivánkoznék önként a kalitkába.

Igaz, hogy a rabnak nem kell lakásról, élelemről, még világitásról sem gondoskodnia, igy látszólag jobb dolga van, mint a szegény napszámosnak, akinek házbért kell fizetnie, ha ugyan egyáltalán van hajléka, piaczon kell venni a kenyeret. szalonnát, háton hozni az erdőről a fát, mindez igaz, de kérdem: mi akadályozza azt a szegény napszámost, hogy ha egy kis pénz üti a markát, egy kedélyes, vig napot csináljon magának, mi gátolja őt, hogy szivarra, pipára, vagy nótára gyujtson, amikor neki tetszik, ki tiltja meg neki, hogy végigheveredjen az illatos fűben, vagy családjával, jó barátaival elkedélyeskedjen? Bizony a legszegényebb ember sorsa is, bármily sanyarú legyen különben, kellemesebb, mint a fogolynak perczekre megszabott, sivár, kedélytelen élete.

Az is igaz, hogy a mai börtön a jóviseletü fogolynak fokozatosan több-több kedvezményt, ahogy mondani szokták, kényelmet biztosít, mert épen ezt tekinti a javítás egyik leghathatósabb tényezőjének, de miben állnak ezek a kedvezmények? Abban, hogy valamicskével több bért kap munkája után, s ebből szappant, inget, könyvet vagy szalonnát, talán kávét, kiflit vehet magának, többször irhat levelet stb. Hát aki ezek miatt a »kedvezmények« miatt, amik, jól jegyezzük meg, kedvezmények s igy rossz viselet esetén visszavonhatók, a fogoly életét jobbnak tartja, mint a szegény szabad emberét, az nem ismeri a szabad élet becsét, vagy csak a gyomor megtöltésében látja az élet czélját.

Különben általánosságban is áll az, amit Krohne (id. m. 44—45. l.) a magánzárka rendszerre mond, hogy ennek a rendszernek megszületésekor mindjárt két ellensége akadt s ezek ma is megvannak: a szentimentalis humanismus és a kérlelhetlen kegyetlenség. Egyik nézet ma is túlszigorunak, embertelennek

látja a mai börtönt, a büntető „szolgaságot“ (l. *Vargha* J.: Abschaffung der Strafknechtschaft cz. művét), másik nem tartja azt elég keménynek. A börtönügyi tudomány feladata épen az is, hogy e két túlzás közt a helyes középutat megállapitsa, vagyis ügyeljen arra, hogy az ily egyoldalu felfogások a börtönügy intézőit, vezetőit, vagy a törvényhozást tévutra ne vezessék s a börtön ugy legyen berendezve, hogy megfeleljen a büntetés két fő jellemvonásának: az igazságos szigornak és a valódi emberiességnek.

A börtönügyi tudomány hivatása épen az, hogy reávezesse a társadalmat arra, hogy neki épen a saját jól felfogott érdekében áll az, hogy a börtönügy minél rendszeresebben és jobban legyen berendezve, mert a jól szervezett börtönök kétségtelenül kevesbitik a bünösök s növelik a szorgalmas munkások számát, s igy a börtönügynek kétségtelenül nagy társadalompolitikai jelentősége és hivatása van.

Sőt a börtönügy többet is követel a művelt társadalomtól. Nem kegyeskedés, sem ábrándos filantrópia, csak egy kis emberies gondolkodás és emberies sziv kell hozzá, hogy a bűnösben, még a legelvetemültebb gyilkosban is egy megtévelyedett, emberi méltóságáról s kötelességeiről megfeledkezett embertársunkat lássuk, amint azt Plátótól kezdve annyi nagy ember hirdeti s ha ilyen szemmel nézzük a bünös embert, csak egy lépés kell hozzá, hogy belássuk, hogy a társadalomnak kettős kötelessége van a bünösökkel szemben. Első az, hogy maga a társadalom minden tőle telhetőt megtegyen az embereknek a bűn utjára jutástól való visszatartására s e végből különösen az elhagyott, elzüllésnek s igy a bünre tévelyedésnek kitett gyermekeket társadalmi uton is meg kell menteni az elzülléstől s gondoskodni azok felneveléséről és kitanitásáról. Másik kötelessége a társadalomnak, hogy a már bünbe esett s börtönbe került egyéneket gyámolitsa és segitse a börtönből kiszabadulásuk esetére a tisztességes uton maradásban, gondoskodják számukra keresetforrásról, elhelyezésről s főleg arról, hogy a társadalomba visszatérő megjavult, vagy javulásban levő bünöst ne megvetéssel, ne rideg visszautasitással, — mint ma is legtöbbször történik — hanem bizalommal, jó akarattal fogadja a közönség s igy a megtért bűnösnek ne legyen oka visszafordulni a bűn utjára. A *gyermekvédelem* és *rabsegélyezés*,

ez a két ősrégi eszme ma is a legbiztosabb fegyver a bünözés ellen s mindkettő egyenesen a társadalom kötelessége, mely azt különféle egyesületek, jótékony intézetek által a legczélszerübben meg is valósithatja. E két kérdés részletei, módozatai szintén fontos részét képezik a börtönügyi tudománynak, anélkül azonban, hogy azt tisztán kriminalpolitikává tennők. A kriminalpolitika feladata megvitatni s megválasztani a leghelyesebb praeventiv eszközöket, a börtönügy ezeknek az alkalmazásával, foganatositásával foglalkozik s ennyiben igazat kell adnunk Cuche-nek, hogy a börtönügy czélja is „küzdelem a bűn ellen."

A mai börtönügyi tudomány tehát szolgálja, illetőleg tárgyalja ugy a megtorlást, mint a megelőzést. Nem a büntetés végrehajtás merő exegeticája, de nem is puszta kriminalpolitika, nem elméleti, nem bölcsészeti tudomány, hanem gyakorlati czélja és jelentősége van, módszere is gyakorlatias, sőt a büntetőjog három ága közt épen a leggyakorlatiasabb. Kisérletekkel igazolhatja tanitásait, követeléseit.

III. A börtönügy legujabb művelési módjaira nézve a legelső szembeötlő jelenség, hogy a börtönügyi tudomány az összehasonlitó, nemzetközi jellegü művelés tekintetében a mai tételes jogtudományok közt első helyen áll, aminek okául Holtzendorff találóan mutat rá a börtönügy nemzetközi, kozmopolitikus jellegére. Ugyanazon műveltségi és gazdasági fokon álló nemzetek körében ugyanis, az emberi természet alapvonásainak azonossága folytán, a bünözés (criminalitas) körűlbelül hasonló lesz s igy hasonlóknak kell lenniök a megtorlási és megelőzési eszközöknek is. Innen van, hogy úgy az anyagi büntetőjog mint a bünvádi eljárás tekintetében feltünő nagy a rokonság, illetőleg a hasonlatosság a középeurópai államok intézményei közt, de még nagyobb a börtönügy tekintetében. Már Howard bebizonyitja ezt, midőn leirja a különböző államok börtönügyét s megállapitja, hogy azok mindenütt hasonló nyomoruságos, emberietlen állapotban vannak s ezzel rámutat arra, hogy a börtönjavitás nem egy állam, de a művelt államok közös érdeke és kötelessége. A börtönügy e nemzetközi jellegét juttatták kifejezésre a börtönügyi nemzetközi congressusok is, melyeken a különböző európai államok elméleti és gyakorlati szakemberei hosszu ideig vitatkoztak az elvileg és gyakorlatilag leghelyesebb, vagyis minden államra illő börtönrendszer felett.

A legujabb időben azonban e részben is a helyes mérsékelt felfogás jutott diadalra. A mai börtönügyi irodalom álláspontja az, hogy kétségtelenül minden államnak szüksége van arra, hogy más államok büntetési eszközeinek s igy kivált börtöneinek berendezését, azok tényleges eredményeit megismerje, hogy az abból merithető tanulságokat saját hasznára fordithassa, s evégből minden irodalomban szükség van egy összehasonlító börtönügyi munkára, azonban a börtönügynek ily merően nemzetközi művelése nem lehet kielégitő, mert épen a büntetési, — tehát a börtönrendszerben is nem szabad figyelmen kivül hagyni az illető nemzet sajátos viszonyait, a nép különleges tulajdonságait s igy a börtönügynek is nemzeti tudománynak kell lennie. 1872 óta a nemzetközi congressusok is felhagytak az egyedül üdvözitő, a legtökéletesebb börtönrendszer vitatásával, mert meggyőződtek arról, hogy ugyanaz a rendszer teljes következetességgel minden nemzetnél nem alkalmazható egyenlő eredménynyel. Igy a magánelzárást egyik nép jobban elviseli, tovább kibirja, mint a másik, földmivelő államban a rabokat általában ipari munkára fogni helytelen dolog, a börtönépitésben, igazgatásban, gazdálkodásban is minden nemzet a maga speciális viszonyaihoz alkalmazkodjék.

A mai börtönügyi tudomány azt tartja, hogy nem a »rendszer« a fő, hanem a határozott, czéltudatos és komoly végrehajtás, a törvényileg elfogadott szabályoknak teljes és valóságos végrehajtása. Sőt tulajdonképen a börtönügyi irodalom mai álláspontja általában az, hogy az államok a börtönbüntetés végrehajtásában ne ragaszkodjanak mereven egyetlen rendszerhez, ne arra törekedjenek, hogy a magánzárka, vagy a hallgató, vagy a fokozatos rendszert kivétel nélkül, minden börtönre itélten, szigoru következetességgel alkalmazzák, hanem igyekezzenek minden rendszer előnyeit felhasználni s a büntetések és a bünösök különböző osztályai, illetőleg a különböző egyéniségek szerint más-más »rendszert« kövessenek.

Szóval a mai börtönügy vezéreszméje a végrehajtásban ugyanaz, ami a mai büntetőjogé általában: az *egyénités* (individualisatio). Amint a BTK. az egyes büntetendő cselekmények mellé megállapitott büntetési tételekkel általánosságban individualisálja a cselekményeket, amint a biró a büntetés kiszabásánál a törvény által engedett keretben az illető bünös egyéni

körülményeihez, bűnössége nagyságához igyekszik alkalmazni a büntetést, épúgy a börtönigazgató az egyes elitéltekre kiszabott börtönbüntetést úgy igyekezzék végrehajtani, hogy annak a kivánt sikere legyen, vagyis a büntetés elérje azt a czélt, ami miatt az az illető *egyénre* kiszabatott. E hármas individualisatio (törvényi, birói és végrehajtási) egy közös czélt szolgál, t. i. a büntetés általános czéljának az egyes bünösökkel szemben elérését, illetőleg megvalósítását, de mig ezt a czélt a törvény csak általános szabályok felállitása által, a biró az általános szabálynak a felmerült esetre, a terheltre való közelebbi alkalmazása által igyekeznek megvalósítani, a valóságos, a közvetlen megvalósítás a büntetés végrehajtóira, a börtönügyi hivatalnokokra hárul.

A börtönügyi tudomány e szerint mai fejlettségi fokán teljesen összhangban áll az anyagi és az alaki büntetőjog vezérelveivel és törekvéseivel. Amint a mai anyagi büntető jog, a kriminal-anthropologiai és sociologiai iskolák működésének *realis* eredményeit felhasználva, a büntettesek lélektanával és a bünözés társadalmi tényezőivel, okaival behatóbban foglalkozik, mint a régebbi, u. n. classicus iskola tette, épenúgy a mai börtönügy törekvése az, hogy a végrehajtásban a lélektani és a társadalmi tényezőket figyelembe vegye, vagyis a mai kor reformtörekvéseit diadalra juttassa a börtönbüntetés egyénitése, az elitéltek lelkületéhez, előbbi és jövendő társadalmi viszonyaihoz alkalmazott végrehajtás által. Az »egyénités a végrehajtásban« a mai börtönügyi tudomány jelszava (l. alább: 7. §.), ami azt teszi, hogy a börtönhivatalnokok feladata nem a gépies, a léleknélküli végrehajtása a biróilag kiszabott büntetésnek, hanem az ő kötelességük a börtönbüntetést az egyes elitéltek lelki sajátságai szerint egyénileg végrehajtani, kitanulmányozni az egyes elitéltek lelki világát, jellemét s ahoz képest úgy alkalmazni a börtönszabályokat, hogy a büntetés czélja amennyire emberileg lehetséges, minden egyes bünössel szemben elérve, megvalósítva legyen.

A mai börtönügy tehát mint Krohne mesterien mondja, „voltaképen azon ember lélektana, aki a fennálló jogrenddel nem fér össze, kezelésének psychologiája, melyre szükségünk van, hogy a jogrenddel megbarátkoztassuk“. A börtönügy ép-

úgy, mint az orvostudomány, tudomány és művészet egyszerre.“ (Jogt. Közl. 1903. 18. sz.)

A börtönügyi irodalom ezért ma ugyanazoknak a reformkérdéseknek a *részleteivel* foglalkozik, melyeknek elvi megoldása, szabályozása az anyagi büntetőjogtudományt foglalkoztatja. Amint az utóbbi a *fiatalkoru bünösök* büntetésének, illetőleg javitásának s a bűn lejtőjétől való megmentésének, továbbá a *visszaesők* büntetésének a reformját, illetőleg kielégitőbb szabályozását tekinti főfeladatául[1]) a mai börtönügyi tudomány legactualisabb napi kérdései is épen: a fiatalkoruak és a visszaesők mi módon leendő büntetése, a gyermekvédelem és a patronage módozatainak megállapitása. (Lásd alább a II. Rész-t, 7—10. §§.)

---

[1]) *Stooss* K.: Der Geist der modernen Strafgesetzgebung. Wien 1896.

I. RÉSZ.

A börtönügy jelen állapota.

3. §. A nyugateurópai vezérállamok.

Szemere Bertalan, az uj Magyarország egyik nagytehetségü vezérembere, még mint az »országgyülési ifjuság« egyik lelkes tagja, az 1832/6-iki országgyülés bezárulta után, 1836/7-ben Nyugat-Európa főbb államait, Német-, Franczia-, Angolországot, Hollandiát, Belgiumot, Schweiczot beutazta s bámulatos megfigyelő s gyors és mély itélő képességével a haladás sok tényezője közt a börtönök állapotát is, melyeknek »megvizsgálását« utazása »egyik főczéljául« tűzte ki, különösen Angliában és Francziaországban a legalaposabban áttanulmányozta és ragyogó, eszmékkel telt nyelven irja le a börtönügyi reformokat, a haladást, amit különösen Anglia már akkor felmutat, s mellette mély szomorúsággal ecseteli, a valósághoz illő sötét vonásokkal, a hazai börtönöknek siralmas, nyomorúságos állapotát.

Felette érdekes ezt a szép tanulmányt,[1]) mely a börtönügynek csaknem 70 év előtti állapotát a legelevenebb képben

[1]) Utazás külföldön. Irta *Szemere Bertalan.* 1—2. kötet 1840. (A börtönügyre vonatkoznak az I. k. 73--75., 257—276, II. k. 67—101. l.) Azt hiszem művelődéstörténeti szempontból érdekes lesz, s részemről kötelességemnek tartom ide igtatni azt a „*jegyzés*"-t, melyet Szemere Bertalan, mint a sárospataki főiskola volt növendéke, e művéből a sárospataki főiskolai könyvtárnak ajándékozott példány boritékának belső lapjára sajátkezüleg a jövendő nemzedék okulására felirt:

„*Jegyzés.* E munkából, mely 1839. Novemberének 1-én kezdett nyomattatni, már 30 iv (I. k. egészen s a másodikbul 10 iv) vala készen, midőn ugyanazon év Deczemberének végén legfelsőbb parancsra lefoglaltaték, nyomatása eltiltaték s csak hat hónap mulva eereszteték sajtó

állítja elénk, összehasonlítani a mai állapotokkal. Azóta persze, mint minden téren, úgy a börtönügy terén is óriásit haladt a nyugateurópai kultura. Az angol börtönügy is a mai viszonyokhoz képest teljesen elmaradt állapotban volt még akkor, mondhatni a hajnal derengése volt az a mai napvilágos korhoz képest. De óriásit haladt e két emberöltő alatt a magyar börtönügy is, sőt aránylag nagyobbat, mint a külföld. Midőn 1900-ban bejártam Belgium, Angol-, Franczia-, Németország legnevezetesebb börtöneit s egyes javító intézeteit, büszke önérzettel gondoltam vissza hazánkra, amely e téren sem áll többé oly szörnyű elmaradottságban a nyugateurópai államok megett s ha a Belgium és Anglia mintaszerű börtönügyével nem vetekedhetik is, de Német-, vagy Francziaország mai börtönügyi viszonyaival bátran kiállja az összehasonlítást és a versenyt, Ausztriát pedig sok részben felül is mulja.

Hogy túlságos optimismussal ne vádoltassam, készséggel elismerem, hogy mai börtönügyünknek ilyen »európai szinvonala«, ha a XIX. század 30—40-es éveinek borzalmas állapotával szemben egy uj világnak mondható is, lényegileg csak

alá ujólag, miután előbb megjárta elnöki uton Bécset és Pozsonyt, a Cancellárt és Nádort, miután a H. Tanács által megvizsgáltatott, miután Bécsben a cancelláriai udvari tanácsosok kezébe adatván ad circulandum, általok szintén átolvastatott, szóval miután mintegy tizenöt censor által nézetett keresztül.

E példányba a megszakgatott lapok is belekötvék, miket ujra kellett nyomatni. Az *egy* ónvonal a H. Tanács törléseit, a *kettős* a cancelláriáéit jelezi.

E jegyzést ide azért irám, mert azt hiszem, egykor, midőn a censura zsarnoksága csak a történetben fog élni, érdekes leend a censura nevetséges szorongásait szemlélni ezekben. Ezeknél ugyan igen sokkal kegyetlenebb, ostobább, csodásabb törlések is vannak, de mi föl nem jegyeztetik, az a feledékenységé. Mint mi a torturán csodálkozunk, a szerint nem fogja a maradék megfoghatni a censurát. Vatta 1840. Szemere Bertalan.“

Az említett példányban egyes és kettős ceruza-vonással vannak megjelölve a censura által törölt helyek. Persze a mai viszonyok közt mosolygunk rajta, hogy ahol a szabadság, a magyar nyelv, a szabad sajtó, haladás stb. szó előfordúl, az mindenütt gondosan ki volt hagyva, de még nem vagyunk oly messze a Szemere korától, hogy a reactio ily erőszakoskodásain, a haladás, a felvilágosodás meggátlását czélzó erőlködésein *csodálkozhatnánk.*

abban áll, hogy nekünk is, mint Franczia- és Németországnak, van egy-két mintafegyházunk, illetve börtönünk, fogházunk és javító intézetünk, a letartóztatási intézetek, kivált a fogházak zöme azonban nálunk is, mint az emlitett két államban, még mindig hasonló elmaradottságban, rendezetlen vagy kevéssé, rendezett állapotban van. De legalább azt nyugodtan elmondhatjuk, hogy hazánk és a mindenesetre haladottabb államok börtönügye közt oly nagy eltérés, oly kétségbeejtő ellentét, mint Szemere, vagy akár még a Pulszky-Tauffer művének megjelenése (1867.) idején is volt, ma egyáltalán nincs. Javitani, fejleszteni valónk van bőven, a börtönügy némely kérdéseiben (dologház) tényleg teljesen hátramaradtunk, de ebben elég része van a nyugot-európai államok legnagyobb részének is, még az oly fejlett és gazdag államoknak is, mint Franczia- és Németország.

A börtönügy haladásának feltüntetése és a börtönügy jelenlegi állapotából elvonható tanulságok megismerhetése végett, a nyugat-európai három legnagyobb és legműveltebb állam, Angol, Franczia- és Németország s a területre és lélekszámra kicsiny, de a börtönügy terén egyik legelső vezérállam, Belgium börtönügyének mai állapotát óhajtom mindenekelőtt s kissé részletesebben bemutatni. Börtönügyi tekintetben ugyan igazi vezér-államnak ezek közül is csak Anglia és Belgium tekinthető, amennyiben ez a két állam teremtett és valósitott meg egy-egy önálló börtönrendszert s a rendszeres, határozott és helyes végrehajtás tekintetében ezek szolgálhatnak és szolgálnak is mintául a többieknek, azonban Franczia és Németország börtönügye is sok oly tanulságos és a börtönügy fejlesztését képező intézkedést mutat fel, hogy azok ismertetése is kétségtelenül hozzátartozik a börtönügy jelenlegi állapotának bemutatásához.

1. Belgium.[1])

A belga börtönügy két szempontból is megérdemli, hogy bemutatását első helyre tegyük. Először azért, mert Belgium az egyetlen európai állam, mely az összes szabadságvesztés büntetések végrehajtására egy egységes és határozott rendszert

[1]) *Források: Stevens*: Régime des établissements pénitentiaires. Bruxelles 1875.; *Starke*: Das belgische Gefängnisswesen. Berlin 1877.;

fogadott el és azt szigoruan, következetesen végrehajtja, vagyis meg is valósitja, másodszor azért, mert a Belgium által elfogadott és következetesen keresztülvitt börtönrendszer, (a magánzárka-rendszer), történelmileg az első modern börtönrendszer s a később kifejlett angol fokozatos rendszer mellett ma is a másik, életképes rendszer, melyet nemcsak a régebbi börtönügyi irodalom (Livingston, Beaumont, Tocqueville, Ducpétiaux, Modderman, Julius, Mittermaier, Jagemann, Szemere B. stb.) tekintett épen a leghelyesebbnek, hanem a mai börtönügyi irodalomban is kiváló elméleti és gyakorlati szakemberek (Stevens, Krohne, Starke, Bérenger, Kelemen Mór) a legjelesebb s egyenesen a jövő börtönrendszerének tekintenek.

I. Büntetési és börtönrendszer. Az 1867-iki belga BTK. a következő fő büntetéseket állapitja meg:

1. halál, —

2. kényszermunka (travaux forcés) életfogytig, vagy 10—20 évig, —

3. letartóztatás (détention, a mi államfogházunk) életfogytig vagy 5—15 évig, —

4. fegyház (réclusion) 5—10 évig, —

5. javitó fogház (emprisonnement correctionelle) 8 naptól 5 évig, —

6. rendőri elzárás (emprisonnement de police) 1—7 napig, —

7. pénzbüntetés.

Eltekintve a halálbüntetéstől, mely csak két cselekményre van megállapitva és 1863. óta sohasem vétetett alkalmazásba és a pénzbüntetéstől, a belga BTK. büntetési rendszere a szabadságvesztés büntetések 5 neméből áll.

A szabadságvesztés-büntetéseknek mind az öt neme, az 1870. márcz. 4-iki törvény értelmében — amennyiben a börtönök állapota megengedi — az éjjel-nappali elkülönités rendszere (system de la separation) szerint hajtandó végre. E törvény értelmében azonban a magánelzárás nem terjedhet tovább 10 évnél. Az életfogytiglani kényszermunkára vagy letartóztatásra (detention) itélteknek joguk van kérni, hogy tiz évi ma-

Holtzendorff-Jagemann: I. 275—284.; *Krohne:* 98—104.; *Prins:* Criminalité et repression 1886. és Science pénale et droit positif. Bruxelles 1899. 396—541. és 569—589.; *Levoz:* La protection de l'enfance en Belgique. 1902.

gánelzárás kiállása után nappali közös munkára bocsáttassanak s csak beleegyezésükkel tarthatók tovább is a magánzárkában. Az időleges szabadságvesztés kiszabásában a magánelzárás 10 évi maximalis határa azonban nem korlátozza a birót, amenynyiben a törvény azt rendeli, hogy a magánelzárásnak a testszervezetre való káros behatása miatt a szabadságvesztés büntetésből csak az első hónap töltendő ki egész terjedelmében, az egy hónapot meghaladó szabadságvesztésből azonban, ha az tényleg magánzárkában töltetik ki, bizonyos, fokozatosan többtöbb százalék levonandó, ugy hogy egy husz évi kényszermunka büntetés 9 évi és 9 havi magánelzárás által kitöltöttnek vétetik.[1])

E levonási rendszernek alapgondolata az, hogy a magánelzárás súlya a tartammal fokozatosan nő, négy-öt évi ily elkülönítés után már minden további félév felér egy évvel, 6—7 év után pedig minden három-négy hónap egy-egy évvel öregíti a foglyot. Ez a gondolat szép bizonyítéka annak, hogyan lehet a gyakorlati igazságokat az emberiességgel összeegyeztetni.

Megemlítésre méltó, hogy Belgium a magánzárka rendszert csak akkor igtatta törvénybe, mint az összes szabadságvesztés büntetések végrehajtási rendszerét, midőn annak gyakorlati czélszerűsége, kivihetősége és jó eredménye felől önmaga szerzett tapasztalatot. Belgium ugyanis az első az európai államok közt, mely a börtönök reformját még a XVIII. században megkezdte s őt illeti az első modern börtön felépitésének a dicsősége is. XIV. Vilain grófnak, mint Németalföld kormányzójának javaslatára és az ő terve szerint épitteti ugyanis Mária Terézia 1773-ban a gandi fegyházat (maison de force), mely 1775-ben meg is nyilt, ahol a rabok nappal bizonyos csoportokba osztva s hallgatás kötelessége mellett közös munkatermekben dolgoztak, éjjelre azonban mindenik külön zárkába záratott. A gandi fegyház tekinthető tehát tulajdonképen a hallgató, valamint az

[1]) A levonások aránya a következő:

az első évből levonatik $^{3}/_{12}$, vagyis 3 hónap

a 2—5 évekből	„	$^{4}/_{12}$	„	minden évből 4 hónap		
a 6—9 évekből	„	$^{5}/_{12}$	„	„	„	5 hónap,
a 10—12 évekből	„	$^{6}/_{12}$	„	„	„	6 hónap,
a 13 14 évekből	„	$^{7}/_{12}$	„	„	„	7 hónap,
a 15—16 évekből	„	$^{8}/_{12}$	„	„	„	8 hónap,
a 17—20 évekből	„	$^{9}/_{12}$	„	„	„	9 hónap,

osztályozási »rendszer« első megtestesítőjének s a foglyok éjjeli elkülönítése által előhirnöke a magánzárka rendszernek is. E fegyházat, melyről Howard is elragadtatással nyilatkozik s az akkori idők méltó bámulatát vívta ki, mindjárt 1776-ban követi egy másik Vilvoodban.

A börtönreform azonban ezzel, a politikai események folytán, megszakad s csak az önálló állammá alakulás (1830) után kerül ujra napirendre. A hallgató és a magánzárka rendszer közti nagy vitában, mely Amerikából ez időtájt jött át Nyugat-Európába, sikerül *Ducpétiaux*-nek a belga közvéleményt teljesen meggyőzni a magánzárka rendszer helyesebb voltáról. A 40-es évek elején tényleg hozzálátnak a reformhoz, a gandi és vilvoodi fegyházakhoz uj szárnyakat épitenek, magánzárkákkal ellátva, s 1842-ben egy egészen zárkás-fogház nyilik meg Tongres-ben. Az igazságügyminiszter 1844-ben, majd 1853-ban törvényjavaslatot terjeszt a kamarák elé a magánzárka rendszernek törvénybeigtatása s ily rendszerű fogházak építése iránt. E javaslatok ugyan nem válnak törvénynyé, sőt az 1867-iki BTK. sem dönti el a börtönrendszer kérdését, de a kormány fokozatosan folytatja a zárkás intézetek építtetését, és a régi intézeteknek zárkákkal ellátását s az ezekben, különösen az 1860-ban megnyilt *louvaini* mintafegyházban elért jó eredmény meggyőzi a törvényhozást a magánzárka rendszer életképességéről s igy törvényesiti a tényleges állapotot, illetőleg fogadja el törvényes börtönrendszerül az említett 1870-iki törvény a magánzárka rendszert.

Az elkülönités e törvény és a végrehajtási rendeletek értelmében teljes szigorral foganatositandó. A foglyok a letartóztatás első perczétől az utolsóig külön zárkában vannak nappal és éjjel. A munkát is saját zárkájukban végzik. A járkálási időt külön e czélra épített járkáltató udvarkákban (preaux) való magános sétával töltik el. Istentisztelet és tanitás alatt mindenik fogoly külön kis fülkében (stall) van, hogy egymást ne láthassák, csak a papot vagy tanitót. A czella elhagyásakor a fogoly arczát fehér álarczczal (mask) köteles befedni, hogy véletlen vagy elkerülhetlen találkozás esetén egymás arczát ne lássák.

Az ujabb törvények közül a büntetési, illetőleg börtönrendszert 1888-ban módositja és kiegészíti a máj. 31-iki törvény, mely behozza az angol *feltételes szabadonbocsátás* (liberation

conditionelle) intézményét, mely szerint a szabadságvesztés büntetés felének, kitünő viselet esetén egy harmadának kitöltése után az elitélt, ha megjavúltnak tekinthető, feltételesen szabad lábra helyeztetik. Ezzel a belga jog közeledik a fokozatos rendszerhez, vagyis még jobban szelidíti a szigoru magánelzárás rendszerét. Ugyanez a törvény továbbá behozza a *feltételes elitélés* (condamnation conditionelle) intézményét, amivel Belgium tényleg úttörő lett s máris sok állam által követett mintát adott a művelt államoknak egy humanus, kitünő és kriminalpolitikailag nagy jelentőségü intézmény megvalósitására. A feltételes szabadonbocsátás szabályait ujabban az 1899 aug. 3-iki törvény annyiban módosítja, hogy a feltételes szabadság minden esetben legalább is két, visszaesőknél pedig öt év, vagyis legalább is ennyi időnek kifogástalan eltöltése után válik véglegessé. A szabadság visszavonása esetében pedig a büntetésnek még börtönben kitöltendő része a visszavonás okául szolgáló cselekmény elkövetési napjától számitandó.

II. A börtönök tényleges állapota. Mint említettem Belgium azért is a vezérállamok közé tartozik, mert a törvény által elfogadott börtönrendszert nem csak papiron, de az életben is megvalósítja. A magánelzárás itt tényleg úgy hajtatik végre, amint a törvény előirja, ami kivétel van, azt maga a törvény engedi meg. Az életfogytiglanra elitéltek ugyanis, mint láttuk, 10 évi magánelzárás kitöltése után kérhetik a nappali közös munkára bocsátást, épúgy azok, akikre a magánelzárás a lelki megzavarodás veszélyével járna, csak éjjelre helyeztetnek zárkába, sőt szükség esetén ez alól is felmentendők.

A magánzárka rendszer legelső nélkülözhetlen kelléke, a megfelelő zárkákkal ellátott börtönépületek, Belgiumban ez idő szerint minden tekintetben kielégitik a kivánalmakat. A börtönépületek kétfélék, illetőleg két csoportba vannak osztva u. m.: 1. *központi intézetek* (maisons centrales) és 2. *pót-intézetek* (maisons secondaires). Miután ugyanis Belgium mind az ötféle szabadságvesztés büntetés végrehajtási módjául a magánzárka rendszert fogadta el, teljesen céltalan és felesleges lenne mind az öt büntetési rendszer számára különleges intézeteket felállítani, melyek belső berendezés szempontjából úgyis alig különböznének egymástól. Tényleg a központi és a pót-intézetek belső berendezése közt is alig van valami eltérés s az elvi és gya-

korlati különbség csak az, hogy az u. n. központi fogházakban, melyek a mi fegyházainknak felelnek meg, a kényszermunkára, letartóztatásra, fegyházra és az öt évnél hosszabb fogházra itéltek vannak elhelyezve, mig az u. n. pót-intézetekben (fogházak) az öt évi vagy rövidebb tartamú fogházra és az elzárásra itéltek, valamint általában a szabadságvesztésre itélt nők töltik ki büntetésüket. Ugy hogy a valóság szerint Belgiumban is tulajdonképen csak kétféle szabadságvesztés-büntetés létezik, melyek körülbelül a mi fegyház és fogház büntetéseinknek felelnek meg.

A *kényszermunka* és *fegyház* büntetés, mint *Prins*[1]) is világosan kifejezi, csak névleg különbözik egymástól. Mindkettőre itéltek a *louvaini* központi intézetben állják ki a büntetést, csak az életfogytiglani kényszermunkára itéltek küldetnek 10 év kitöltése után a *gandi* központi intézetbe (kivéve, ha magok óhajtják büntetésüket tovább is magánelzárásban folytatni). Mindkét büntetés munkakényszerrel, vallásos, értelmi és hivatásra való nevelés mellett hajtatik végre. Napi beosztás: 8 óra alvásra, $^3/_4$ óra felkelésre, 2 óra étkezésre, olvasás és pihenésre, 1 óra járkálásra, 1 óra iskolára, $11^1/_4$ óra munkára. A tulajdonképeni valóságos különbség a kényszermunka és a fegyház kitöltése közt mindössze abban áll, hogy a kényszermunkára itéltek (forçats) munkajutalmul (pécule) a rabmunka tiszta jövedelmének ($^3/_{10}$ kezelési költség előzetes levonás után) $^3/_{10}$-ét, — a fegyenczek (reclusionnaires) pedig $^4/_{10}$-ét kapják, melynek felét a fegyházban elkölthetik, vagy családjuknak elküldhetik, felét pedig a kiszabadulás után kapják kézhez, — további különbség, hogy a fegyenczek többször fogadhatnak látogatást és irhatnak vagy fogadhatnak levelet, mint a kényszermunkára itéltek. Ez a két büntetési nem tehát, e csekély különbség miatt, a valóságban csakugyan teljesen egynek tekinthető.[2])

A *letartóztatás* (detention), mely a politikai büntetendő cselekmények (29) büntetése, vagy valamely várban, vagy fegyházban hajtatik végre, utóbbi esetben a letartóztatott a fegyház egy külön osztályában helyeztetik el (külön cellában.) Az ily elitélt nincs alávetve a munkakényszernek.

[1]) *Prins:* La science pénale et le droit positif. 485. l.

[2]) Megfelel ez a névleges különbség a mi BTK.-ünk által a fegyház és börtön között tett különbségnek.

A *fogházbüntetés,* ha 5 évnél nem magasabb tartamban szabatott ki, a fogházakban töltendő ki, különben (halmazat, visszaesés esetén) a gandi központi intézet egy külön szárnyában. A fogház végrehajtási szabályai lényegileg ugyanazok, mint a kényszermunka és a fegyházéi. Itt is munkakényszer áll fenn, a különbség tényleg csak az, hogy a foglyok nagyobb munkajutalmat kapnak, több látogatást fogadhatnak és több levelet irhatnak, mint a fegyenczek, valamint több, kivált kisebb intézetben, könnyebb munkanemekkel foglalkoztatják őket. Az *elzárás* a valóságban nem más, mint fogház, azzal a különbséggel, hogy a munkakötelezettség nem áll fenn. Ha az elzárt egyén önként dolgozik, époly jutalmat kap, mint a fogoly.

Ami a letartóztatási intézeteket közelebbről illeti, Belgiumban ez idő szerint két *központi intézet* (maisons centrales) van: a louvaini és a gandi. A *louvaini* intézet ma is egyike a legmodernebb és legmintaszerübb zárkabörtönöknek. Kivülről komor barna, belül ragyogó tiszta, de minden tulságos fényüzéstől ment izléses épület, hat águ szabályos csillag formában, (panoptikus rendszer) 600 czellával. Mindenik szárny végén a középfolyosóból nyilólag félköralaku járkáltatók (preaux), a szárnyak közt az udvarokon negyedkör alakban szintén ily járkáltatók. A zárkák tágasak, (4·05 m. hosszu, 2·33 m. széles, 3·08 m. magas, 29·9 köbméter levegő), világosak, csinosan felszerelve, fehérre meszelve.

A fegyház meglátogatása alkalmával különösen meglepett engem a foglyok jó szine, testi és szellemi frissesége. Az igazgató (Bertrand) ki maga a legszivélyesebben kalauzolt végig a zárkákban, bemutatott egy fegyenczet, aki 25 év óta, egy másikat, aki 20 év óta volt már a zárkában s mindkettő egy-egy erőteljes munkás benyomását tette rám. Az egyik gyönyörü metszeteket készitett, codexeket, diszműveket másolt valóban művészileg, pedig a zárkában tanult meg irni, másik, akinek czellája valóságos műlakatos-műhely volt, épen akkor fejezett be egy gőzmozdony-modellt, ez is itt tanulta ki zárkájában a lakatos mesterséget. A másik, a mi meglepett, a kedélyes, barátságos érintkezési hang, melyet az igazgató és foglyok közt kivétel nélkül tapasztaltam. Nincs itt alázatos hajlongás, mint a mi fegyházainkban, a fegyencz láthatólag örül az igazgató látoga-

tásának, aki kedélyesen elfilozófálgat vele s mégis a legnagyobb tiszteletet s a mi fő, bizalmat tud gerjeszteni maga iránt. Ez az igazgató valódi psycholog, mindenik fegyenczczel a maga nyelvén, az illetőnek műveltségéhez mért, de egyaránt nyájas, barátságos hangon kérdi, hogy halad munkájában. Érdekes meglepetés a vig madárdal is sok fegyencz zárkájában. Az igazgató egy-egy kanárival jutalmazza a szorgalmas és jó viseletü fegyenczeket, (némelyiknek 3—4 kalitkával is volt), ami a magány csendjének oszlatására és a lélek nemesitésére mindenesetre nagy hatásu.

Tényleg a louvaini fegyház meglátogatása csaknem megingatta az Angliában a fokozatos rendszer iránt megerősödött véleményemet és rokonszenvemet. Arról legalább is meggyőzött, hogy a magánelzárás testileg, lelkileg nem teszi tönkre a foglyot, a jó berendezésü, egészséges, tiszta levegőjü zárka, a tisztességes, bár egyszerü élelmezés, a lelket foglalkoztató munka, a humanus, jó indulatu bánásmód, az igazgató, lelkész, tanitó látogatásai stb. fentartják a test és lélek erejét, s ami fő, az egymás elrontása, tehát a romlottság fokozása, terjesztése itt feltétlenül meg van akadályozva.

Megilletődéssel léptem át a másik központi intézet, a *gandi* fegyház, az európai börtönök e széniorának küszöbét. Az épület, mely az 1773-iki ősi „maison de force“ átalakitása, illetőleg ujjáépitése (1869-ben), egyszerakkora terjedelmü, mint a louvaini. Óriás nyolcz águ csillagalaku épület 1200 czellával, ugyanannyi fogoly számára. Az intézet már nem kizárólag zárkabörtön, amennyiben itt az elitélteknek három csoportja van elhelyezve: 1. az életfogytiglani kényszermunkára itéltek, akik már 10 évi magánelzárást a louvaini intézetben kitöltöttek; 2. azok, akik egészségügyi szempontból a magánelzárás alól felmentettek, e két csoportba tartozó fegyenczek nappali közös munkát végeznek az intézet két szárnyában (munkatermek a harmadik emeleten) s csak éjjelre kerülnek külön zárkákba; 3. az öt évnél hosszabb fogházra itéltek, akik nem férnek el a pót-intézetekben, ezek teljes magánelzárásban vannak a 3—7 szárnyakban, közülök azonban a 16 évnél fiatalabbak külön a 8-ik szárnyban vannak elhelyezve, ez utóbbiak is csak éjjel vannak külön zárkában, nappal kisebb csoportokban együtt dolgoznak, (leginkább kovács mesterséget tanulnak.)

A gandi intézet egyszerűbb berendezésű s kevésbé barátságos kinézésü, mint a louvaini, azonban tágasabb és persze nagyobb arányú. A nyolcz szárny nem fut össze a középen, mint a louvaini, hanem az épület-csoport közepén hatalmas nagy oktogon udvar terül el, az óriás szárnyak közt szintén tágas udvarok s ezek közepén a köralakban épített járkáltatók. Mind a három csoportnak külön temploma, iskolája (mely a nappal közösen dolgozók szárnyaiban egyúttal közös ebédlő is) és külön kórháza. Az első két csoportban, érthető okokból, sok szellemileg meggyöngült s testileg is gyenge alakot láttam. A fiatalok osztályában nagyon kevesen voltak.

A bánásmód itt is barátságos, szivélyes. A gandi intézet — habár legnagyobb részében (3—7 szárny) ez is mintaszerű zárka-intézet — némileg lehűtötte a louvaininál szerzett benyomások által keltett rokonszenvemet a magánrendszer iránt. Tényleg — mint a gandi fegyház mutatja — a magánelzárás ugyanazon államban sem alkalmazható helyesen minden fegyenczre, a túlhosszú büntetések kitöltésére, beteges, félénk, ideges, valamint fiatal egyénekre embertelenség, kegyetlenség lenne a folytonos magány, mely az ily nem elég erős szervezetüeket testileg vagy lelkileg tönkretehetné, vagy legalább is, mint a fiataloknál, kedélybetegséget, életúntságot idézhetne elő. Ha pedig a »rendszer« alól ily tág kivételeket kell tenni, az illető rendszer nem lehet egyetlen, általános végrehajtási mód.

Fogház, u. n. pót-intézet (maison secondaire) ez idő szerint 27 van Belgiumban. Három kivételével [1]) valamennyi czellafogház, összesen 4400 zárkával. A legtöbb teljesen modern, ujonnan épült vagy átalakított intézet.

A fogházak közt legmintaszerűbb a legujabb *saint-gillesi* (megnyilt 1884-ben), mely voltaképen Brüssel számára épült (ennek külvárosában fekszik), a legcsinosabb és legmodernebb fogházak egyike egész Európában. Homlokzata fehér kőből építve, ügyesen tagozva, terasse-ával, lőréseivel s keresztives nagy kapujával kivülről úgy néz ki, mint egy csinos várkastély. Az épület öt szárnyú csillag alakú, mindenik szárny 120

[1]) 1900-ban még az audendardi, turnhouti és nivelles-i fogház volt közös letartóztatásra berendezve, de ezeknek czella-fogházakká átalakitása is el van határozva.

zárkával, a szárnyak a középen összefutnak, de a központ nincs beépitve (épúgy mint a freiburgi vagy a szegedi börtönnél), hogy onnan az összes szárnyakba be lehessen tekinteni. A szárnyak végén teljes köralakban a járkáltatók (egy-egy 24 fogoly számára) és pedig befedve, hogy esős időben is lehessen használni. A szárnyak közt a sétaudvarokkal egy körvonalban ügyesen vannak elhelyezve: a kórház (22 czellával), konyha, sütőház, mosóház (8 zárkával). A templom a második emeleten a központ felett amphitheatrum alakban elhelyezett 600 ülőfülkével (stalles cellulaires).[1]) Egy czella 3 m. magas, 4 m. hosszú s 2·5 m. széles, tehát épen 29 köbméter levegőt tartalmaz, ami teljesen kielégítheti a legkényesebb egészségügyi kivánalmakat is. A czellák csinosan fehérre meszelve, jól berendezve (fényűzés nélkül).

A foglyok jó szine, testi és lelki ereje ugyanazt a jó benyomást tette rám, amit a louvaini intézetben, ami itt inkább érthető is, mert az elitéltek rövidebb ideig vannak itt. A munkanemek könnyük: szabó, czipész, papirzacskó készités stb. A munkanemek könnyüségét Prins is megrójja, okául azt hozza fel, hogy nehéz oly hasznos munkákat találni, melyek a zárkában jó eredménynyel végezhetők. Némely fogházban kávészemeléssel foglalkoztatják a foglyokat.

Az összes intézetek legnagyobb részében a munka házilag kezeltetik (regie rendszer), a vállalkozói rendszer csak ott van alkalmazásban, ahol az igazgatóság maga nem képes elég munkát adni a letartóztatottaknak.

Meg kell említenem még a *börtönigazgatást,* mely Belgiumban valóban mintaszerűen van szervezve. A börtönügy legfőbb igazgatása, illetőleg vezetése az igazságügyminiszteriumot illeti, melynek kebelében e czélból két osztály áll fenn, egyik a börtönügyi osztály (administration de la sûreté publique), másik a vallásügyi és jótékonysági osztály (Direction générale des cultes et des établissements de bienfaisance). Az előbbi osztály élén önálló főnök (inspecteur général) áll, ki az egész börtönügy (ide értve a javító intézeteket is) főigazgatója (ez idő szerint *Prins Adolf,* a brüsseli egyetem hires tanára), az osztály három ügyosztályra (főfelügyelet, számvitel és épitészet)

[1]) E valóban mintaintézet összesen 5.748,281 frankba került.

oszlik, az első ügyosztály élén maga a főigazgató, a másik kettő élén külön igazgatók (inspecteur de la comptabilité és insp. des constructions). Az egyes intézetek közvetlenül a központi hatóságnak alárendelt igazgatók vezetése alatt állnak, az igazgatók mellett, akik rendszerint a kiválóbb börtönügyi hivatalnokok közül szemeltetnek ki, minden intézetben van külön pap, orvos, tanitó, számvevő s a megfelelő számú felügyelők (25 zárkára számitva egy). A felügyelők számára Louvainban van börtönügyi iskola, a vizsgáló bizottság Brüsselben székel.

Az egyes intézetek ellenőrzésére mintegy középső szervek gyanánt szerepelnek a felügyelő bizottságok. Egy ily bizottság áll: az államügyész, az auditeur, az illető község polgármestere és 3, 5. vagy 9. a király által kinevezett (nem hivatalnok) tagból. Ezek vezetik a munkaanyag beszerzést, a kész munka eladását s fegyelmi hatóságot képeznek az alsóbb hivatalnokok felett. Fontos, hogy a bizottság egy-egy tagja hetenként (felváltva) köteles az intézetet minden részében átvizsgálni. Minden hónapban egy rendes ülést tart a bizottság s 3 évenként jelentést tesz a miniszteriumnak.

III. Megelőző intézkedések. 1. A belga BTK. épúgy, mint a franczia, nem ismer általános büntethetőségi korminimumot, a 16-ik életév azonban a tulajdonképeni büntetőjogi nagykoruság kora, a 16 éven aluli korban levő bünösökre (u. n. mineur) nézve a biró a belátási képesség (discernement) megállapitása esetén leszállitott büntetési tételeket (1—20 évi fogház, BTK. 73. §.) szabhat ki, a belátási képesség meg nem állapitása esetében pedig a terhelt felmentendő s vagy szüleinek adandó vissza, ha ezek a szükséges biztositékokat nyujtják, vagy a kormány rendelkezésére bocsátandó, amely az illetőt 21 éves koráig javitó vagy jótékonysági nevelő intézetbe (établissement de réforme ou de charité) küldheti. A BTK. e rendelkezései, melyek ma is érvényben vannak, az ujabb kriminalpolitikai irodalomban állandó ostrom és elitélés tárgyát képezték. Kimutatták, hogy a fiatalokkal szemben, még ha bünt követtek is el, az állam feladata nem a büntetés, nem a megtorlás, hanem az erkölcsi javitás, a nevelés, s ezért a 16 évesnél fiatalabbakkal szemben, akár volt belátási képességük, akár nem, a fogház helyett lehetőleg minél több esetben a javitó intézetbe utalást kell alkalmazni. Továbbá felhivták a figyelmet az elha-

gyott, elzüllésnek induló gyermekekre, akikkel szemben az államnak és társadalomnak ugyancsak az erkölcsi megmentés és a felnevelés volna a kötelessége. E reformkivánalmak jogossága és szükségessége felől sikerült az irodalomnak az egész közvéleményt s a kormányt is meggyőzni s ennek hatása alatt a törvényhozás és a kormány a 90-es évek legelején (1890—92) gyökeres reformokat léptet életbe a fiatalkoruak büntetése, illetőleg nevelése érdekében, s ezzel sikerült a fontos kérdést oly módon szabályozni, hogy Belgium e tekintetben is mintaállamnak tekinthető.

A belátás hiánya miatt felmentett fiatal bünösök és a még nem bünös, de erkölcsileg elhagyatott vagy elzüllött gyermekek között ugyanis a belga jog 1890-ig éles különbséget tett s az előbbieket külön javitó intézetekbe (maisons speciales de réforme), utóbbiakat szintén külön javitó-iskolákba (écoles de réforme) a kolduló, csavargó gyermekeket pedig az u. n. földmivesiskolákba (écoles agricoles) helyezték. Ezt a különbséget a javitó intézetek, illetőleg iskolák közt egy 1890-iki királyi rendelet megszünteti s a földműves és javitó iskolákat *jótékonysági állami intézetek* (écoles de bienfaisance de l'état) közös neve alatt egyesiti és a jótékonysági igazgatás (Administration de la Bienfaisance) vezetése alá rendeli azokat.

Még tovább megy a reform utján a csavargásról és koldulásról alkotott 1891. nov. 27-iki törvény, melynek a fiatalkoru csavargókra és koldus gyermekekre vonatkozó rendelkezései (23—34. §§.) alapján *Le Jeune* igazságügyminiszter 1892. nov. 30-iki körrendelettel ujonnan szabályozta az elhagyott és a bünös gyermekek ügyét. Az 1891-iki törvény ujabban az 1897. febr. 15-iki törvény által némileg módosittatott.

E szabályozások alapján a jogi és tényleges állapot ma a következő:

1. A fogház csak kivételesen alkalmaztatik fiatalokkal szemben, a biróságok figyelme ugyanis felhivatott a felmentés és a javitó intézetbe utalás üdvös hatására, valamint arra, hogy csekélyebb sulyú cselekményért a fiatalok fogházba küldése erkölcsileg káros.

2. A fiatalkoru bünössel szemben az igazságszolgáltatás feladata az erkölcsi gyámolitás (assistence morale), e végből a biró kötelessége az illető gyermek előéletét, szokásait, környe-

zetét, eddigi neveltetését, a rá káros befolyást gyakorló körülményeket gondos vizsgálat tárgyává tenni s azokhoz képest három eszköz áll rendelkezésére: a) kivételesen fogházra itéli, b) kihágás miatt enyhébb esetekben feddésben (reprimaude) részesiti s családjához visszaküldi, c) állami jótékony intézetbe helyezés végett a kormány rendelkezése alá adja.

A biró tehát sulyosabb esetekben vagy nagyfokú elvetemültség esetén fogházra itélheti a 16 éven aluli fiatalt is, azonban az 1891. nov. 27-iki törvény szerint joga van a 18. évét meg nem haladott elitéltre is kimondani, hogy az illető a fogházbüntetés kiállása után a közigazgatásnak adatik át állami jótékony intézetbe helyezés végett, ahol nagykorúságáig ott tartható. Ily esetben a büntetés nem is rendes fogházban töltendő ki, hanem a gandi központi intézetnek egyik e czélra, a jótékony intézetek rendszabályai szerint berendezett szárnyában. Az 1892 nov. 30. rendelet szerint csak az egy hónapot meg nem haladó fogházbüntetést töltik ki a 16 éven alúliak rendes fogházban, természetesen külön zárkában.

A dorgálás mellett e szerint a bűnös és elhagyatott ifjak tulajdonképeni javító és nevelő eszköze *az állami jótékony intézet* (école de bienfaisance), mely a mi javító intézetünknek felel meg. Az említett törvény és rendeletek szerint a fiatalok öt osztálya vétetik fel a jótékony-intézetekbe: a) a 16 évesnél fiatalabb terheltek, akik belátás hiánya miatt felmenttettek (Code penal belge 72. §.); b) a 18 évesnél fiatalabb csavargók vagy koldusok, kiket a békebiró állít e miatt a közigazgatás elé (1891. nov. 27. törvény 24. §.); c) 18 évesnél fiatalabb oly egyének, kiknek ide utalását a község kéri (u. a. törvény 33. §.); d) 16 évnél fiatalabbak, kik kihágást követtek el (u. o. 25. §.) és c) 18 éven alúliak, kiket a biróság a fogházbüntetés kiállása után utalt ide.

A jótékony intézetbe tehát sohasem maga a biróság, vagy a község utalja be a fiatalkorút, hanem mindig a kormány, amelynek az illető fiatal egyén rendelkezése alá adatik, sokszor azonban nincs is szükség a tényleges beutalásra, mert mint Prins mondja (id. m. 218. l.) elég a beutalással való fenyegetés, t. i. ha a szülők[1]) képesek és alkalmasak arra, hogy gyermekük

[1]) Egy 1897-iki törvény a szülőket egyetemlegesen kötelezi a gyermek által okozott kár és a költségek megtérítésére.

felett őrködjenek, feltételesen náluk hagyatik a gyermek. A beutalás mindig *határozatlan időre* történik, csak a maximális határ van megszabva, t. i. a nagykorúság eléréseig (21 év) terjedhet. Az intézetben tartás ideje a gyermek viseletétől, nevelésének haladásától függ. Hat hónap kitöltése után az arravaló fiatalok további kitanítás végett valamely kézmüveshez, illetőleg földmiveshez, vagy pedig állami vagy magán tan- vagy jótékonysági intézetbe adhatók, végül esetleg feltételesen szüleikhez küldhetők vissza.

Ami magukat az intézeteket[1]) illeti, ez idő szerint van öszszesen 6 állami jótékony intézet és pedig 4 a fiuk számára, (*Ruysselede, Saint-Hubert, Reckheim, Moll*), 2 a leányok részére (*Beernem* és *Namur*). Ide lehet s ide szokták ugyan még számitani a *gandi* intézet egy osztályát is, melyben t. i. 16 éven alóli fiuk vannak. Ez intézetek mindenikére meg van állapítva, hogy az elhagyott, illetőleg bünös gyermekek mely osztályait fogadja be.

Maga az 1891-iki törvény abból a felfogásból indul ki, hogy az állami gondozás alá vett fiatalok közt nem a bünösség és a nem-bünösség szerint kell különbséget tenni, hanem csupán az életkor szerint, azért e törvény azt rendeli, hogy a 13 évesnél fiatalabbak az egész neveltetési idő alatt teljesen el legyenek különitve az idősebbektől, ugyancsak a 13—16 év közöttiek a 16 évet meghaladottaktól. Az egyes intézetek ugyan nem teljesen a törvény ezen korosztályozása szerint, de mégis azt megközelitőleg osztozkodnak a fiatalokon.[2])

[1]) *Louis Rivière:* Les ècoles de bienfaisance belges. Revue Pénit. 1900. Márc. 443. l.; *Levoz:* La protection de l'enfance en Belgique. 1902.

[2]) Igy a *ruysseledi* intézetbe jutnak a 11. évnél fiatalabb, belátási képesség nélkül bünözők és a 15. évnél fiatalabb elhagyott gyermekek, a *saint-huberti* intézetbe, mely a legrégibb belga javitó intézet (1840. óta fenáll), a 11—14 éves korban levő csavargó és felmentett gyermekek az egész országból s a 14 éven felüliek 4 tartományból, a *rechheimi* és *moll-i* intézetbe a 15—18, illetőleg 14—18 éves csavargók és 14—16 éves felmentettek négy-négy tartományból. Az összes iskolákból a fegyelmezetlen, elvetemült és a fogházra itélt fiuk a *gandi* központi intézet osztályába helyeztetnek. A leányok intézetei közül a *beernem-ibe* jutnak a 13 évesnél fiatalabb, a *namuriba* az ennél idősebb leányok az egész országból, a namuri intézetnek egy külön osztályában (quartier de discipline) vannak elhelyezve az összes fegyelmezhetlenek és prostituáltak.

Az egyes intézetekben a beutaltak ismét több osztályba vannak csoportositva kor és erkölcsi állapot szerint. Az intézetek valóságos iskolák, a saint-huberti és ruysseledi, a két érdekes régi intézet, voltaképen földmüves iskolák. A beutaltak elemi oktatásban részesülnek s mindenik valamely, hajlamának és képességének megfelelő mesterségben vagy foglalkozásban kiképeztetik.

2. A megelőzés, a bünözés megakadályozása vagy legalább az az ellen való küzdelem tekintetében a 1891. nov. 29-iki törvény egy másik nagy jelentőségü s áldásos eredményü reformot léptet életbe, melylyel szintén követésre méltó példát mutat Európának, t. i. rendszeresen szabályozza a *koldulás* és *csavargás* ügyét.

Ez a törvény felhatalmazza a békebirákat, hogy a rendőrség által elébük állitott koldusokat, csavargókat és keritőket eddigi előéletük, testi és lelki állapotuk s megélési viszonyaik megállapitása után szabadon eresszék vagy a kormány rendelkezésére bocsássák a törvény értelmében szervezett intézetbe leendő elhelyezés végett. Ugyancsak felhatalmazza a törvény a törvényszékeket, hogy az ily egyéneket, ha valamely *vétség* miatt egy évnél hosszabb fogházra el kellett őket itélni, szintén a kormány rendelkezése alá adják a fentebbi czélból. Végül a községi előljáróság is kérheti az ily egyének beutalását az illető intézetekbe.

A törvény a kormány rendelkezésére bocsátott egyéneknek három csoportját különbözteti meg: 1. a *hivatásos vagy veszélyes* csavargókat és koldusokat, akik szigorú elbánás alá tartoznak, 2. a *szerencsétlen* koldusokat és csavargókat, akik könyörületet és eltartást érdemelnek; 3. a *fiatal* csavargókat és koldusokat, akiknek társadalmi nevelésre van szükségük. E három főosztály számára háromféle intézetet szervez a törvény: 1. *koldustelepeket* (depôts de mendicité) az első, — 2. *menedékházakat* (maisons de refuge) a második és 3. *javitó iskolákat* (écoles de bienfaisance) a harmadik osztály számára.

Az utóbbi intézetekről fentebb szóltunk, itt csak a két előbbit kell még ismertetnem.

A *koldustelepre* (depôt de mendicité) való beutalás legalább két évre s legfeljebb 7 évre terjed. A beutalás tartamát a békebiró, vagy a törvényszék szabja meg, a miniszternek

azonban joga van a beutaltakat előbb is szabad lábra helyezni, ha a beutalási idő teljes kitöltését feleslegesnek látja. Ez idő szerint *Merxplas*-ban van a férfiak és *Bruges*-ben a nők számára ily intézet. A merxplas-i intézet már régóta fennáll (még az 1890-iki törvény előtt) s itt vannak a legveszélyesebb dologtalanok, iszákosok, csavargók elhelyezve és pedig erkölcsiségi fokuk szerint *6 osztályba*. A 21 évesnél fiatalabbak a törvény szerint mindenesetre elkülönítendők a többiektől. E két intézet valóságos *dologház*. A fegyelem szigorú, a munka kötelező, az élelem elég ugyan a test fentartására, de egyszerű.

A *menedékházakba* (maisons de refuge) a szerencsétlen munkaképtelenek meghatározatlan időre utaltatnak be. Akaratuk ellenére egy évnél tovább nem tarthatók bent, másfelől a miniszter bármikor szabadlábra helyezheti, illetőleg megvonhatja tőlük a bennmaradást, ha bennmaradásukat feleslegesnek véli. Jelenleg 3 ily menedékház van berendezve: *Hoogstraeten*-ben (betegek), *Wortel*-ben férfiak és *Bruges*-ben a nők számára. Az ellátás itt jobb s a rendszabályok enyhébbek, mint az előbbi intézetekben.

3. Végül nagy gonddal szervezte Belgium a *gyermekvédelem* és a *rabsegélyezés* ügyét. Már az 1850. aug. 5-iki törvény, ujabban pedig az 1891. nov. 27-iki törvény gondoskodik a gyermekvédő és rabsegélyző intézetek állami támogatásáról. Ennek eredménye, hogy ma minden városban, ahol fogház van, illetőleg a 26. arrondissement székhelyein egy-egy „*Comité de patronage des condamnés libérés et de la protection de l'enfonce*" működik. Ez egyletek önkéntes egyesületek, de állami segélyt kapnak s az egylet tagjává csak a kormány jóváhagyásával lehet valaki. Feladatuk anyagilag és erkölcsileg gyámolítani a felnőtt elitélteket kiszabadúlásuk után, továbbá a kormány rendelkezésére bocsátott elhagyatott gyermekeket, ha azok szüleiknek visszaadattak, vagy valamely családhoz lettek kiadva nevelésre, továbbá az erkölcsileg elhagyott, szüleik által elhanyagolt gyermekeket, ha azok még nem voltak is birói eljárás alatt. Némelyik egylet a szegénysorsú felnőtt elmebetegeket is gyámolítja. Mindenik egylet a maga területén levő gyermekek elhelyezéséről (családoknál, intézeteknél) *köteles* gondoskodni.

Az összes járási egyletek a központi Patronage-bizottság (*Commission royale des patronages*) legfőbb felügyelete alatt

állanak. Ez a központi felügyelő bizottság 1894-ben szerveztetett s a király által kinevezett 29 tagból áll. Ez vitatja és állapítja meg a patronage általános kérdéseit s a kormánynak e részben javaslatokat tesz, a helyi egyletekkel pedig körlevelek által érülközik.

4. Tanúlságok. A belga börtönügy jelen állapotának fentebbi vázlatos ismertetéséből igen sok nagyfontosságú tanúlságot vonhatunk le.

Láthatjuk mindenekelőtt, hogy a törvényhozás és a kormány határozott és tervszerű, czéltudatos munkája a börtönügyet mily mintaszerüvé képes fejleszteni s úgy a megtorlás, mint a megelőzés eszközeit a tudomány és a gyakorlati élet haladó kivánalmai szerint fejlesztheti, tökéletesítheti.

A legszorosabb értelemben vett börtönügy köréből a belga börtönügy kiválóan alkalmas arra, hogy a magánzárka rendszer értéke, vagyis e sokat vitatott börtönrendszer előnyei és hátrányai felöl tiszta képet alkothassunk s eldönthessük, alkalmas-e ez a szabadságvesztés büntetés általános, uralkodó rendszerének s ha nem, mennyiben, mily terjedelemben helyes és kivánatos annak alkalmazása. E kérdés tárgyalása annyiban nem időszerűtlen, mert daczára, hogy Krohne szerint is a »rendszer«-ek vitatása lejárta magát, az 1900. évi brüsszeli nemzetközi bört. congressuson, valamint a német börtönhivatalnokok 1903. évi stuttgarti nagygyülésén is a magánzárka rendszer ismét a programmpontok közt volt s nálunk is legujabban egyesek ismét hirdetik e rendszer egyedül üdvözitő voltát.

A belga magánzárka rendszer — mint láttuk — nem jelenti a teljes (absolut) magánosságot a szabadságvesztés büntetés alatt, vagyis nem esik össze az u. n. *magány* (solitary system) vagy *poenitentiarius* rendszerrel, melyet a quäckerek Pennsylvániában, majd Philadelphiában megvalósitottak, amelynek túlszigora miatt méltán kélt ki br. Eötvös József s amelyet az ujabb börtönügyi irodalom is (Tallack, Tóth Lőrincz, sőt Krohne is) általában helytelenit. A belga rendszer helyesen inkább elkülönitési rendszernek (separate system) nevezhető, mert a fogoly itt csak fogoly társaitól van teljesen elkülönitve, de különben az igazgató, pap, tanitó, rabsegélyző intézetek tagjai kötelesek a rabokat minél gyakrabban látogatni, a rab köteles dolgozni zárkájában s jóviselet és szorgalmas munka által jogot nyer a

feltételes szabadonbocsátásra, vagyis büntetési idejét megröviditheti.

Az igy foganatositott magánelzárásnak, az igy értelmezett magánzárka rendszernek elvitathatlan s minden más rendszerrel szemben feltétlen előnye, hogy lehetetlenné teszi, hogy a rabok egymást erkölcsileg elrontsák, s nem kényszeriti a rabot arra, hogy akarata ellenére bünösök s talán nálánál romlottabb, elvetemült gonoszok társaságában legyen, lehetetlenné teszi, hogy a javulni akaró, vagy az őszintén bánkódó ki legyen téve a czinikus gonosztevők gunyjának, incselkedésének, csábitásának, ami a közös munkáltatás rendszerében a leggondosabb felügyelet és ellenőrzés mellett is kikerülhetetlen.

Másik szintén elvitathatatlan előnye az elkülönitési rendszernek, hogy a hosszas és állandó magány és kizárólag csak tisztességes s iránta jó indulatu emberekkel (igazgató, pap, tanitó, orvos) való társalgás lehetetlen, hogy magábaszállásra ne birja a legmegrögzöttebb gonosztevőt is. Megtévelyedett, kisebb bünösöket, kiknél a büntett elkövetése csak véletlen, meggondolatlan botlás, elhamarkodott ballépés volt, ez a rendszer kétségtelenül bünbánatra, a javulás, az önuralom megfogadására birhatja s igy a legtöbb esetben visszatartó és javitó hatásu lesz, de a nagyobb bünösre, a megrögzött gonosztevőre is bizonyos mértékben jótékony hatásu lehet, mert elzárja a bünével való kérkedéstől s uj bün elkövetésre szövetkezéstől, ami a közös összezárás legbiztosabb s legkárosabb következménye.

Mindezen előnyöket a belga rendszer kézzelfoghatóan igazolja, valamint igazolja azt is, hogy alaptalan a magánzárka rendszer régi és mai elvi ellenségeinek az a kifogása, hogy a hosszabb magány elviselhetetlen s rendszerint őrüléshez vezet.[1]) A belga börtönök lakói bizonyitják azt a különben már Würth, Füsslin, Stevens, Pulszky-Tauffer, ujabban Krohne, Starke által bizonyitott s az 1900. évi brüsszeli börtönügyi congressus[2])

[1]) Bertrand, a louvain-i fegyház igazgatója emliti az 1900-iki brüszszeli börtönügyi congressus elé terjesztett véleményében, hogy a louvaini börtönből 25 év alatt 436 életfogytiglanra elitélt közül összesen 20-at (alig 5%) szállitottak elmegyógyintézetbe.

[2]) Az 1900. évi *brüsszeli* börtönügyi congressus épen a belga börtönügy eredményei alapján kijelentette, hogy a magánzárka rendszer

által is helyeselt tényt, hogy a hosszabb (10 évi vagy azon felüli) magánelzárás *általában* nem veszedelmes sem a testi, sem a lelki egészségre. Kétségtelen, hogy nem alkalmas mindenkire, egyik faj jobban, másik kevésbé birja, a beteges, ijedős egyént csakugyan tönkre tenné, de általában, az emberek s igy a bünösök legnagyobb százalékára semmivel sem károsabb, mint a közös együvézárás (akár csak nappalra, akár éjjelre is), sőt kétségtelen, hogy az elkülönités egészségi szempontból is előnyösebb a foglyok nagy részére, mert egy modern czellában több és tisztább levegő jut egy fogolyra, mint a közös termekben, ezenkivül ki van zárva a betegségek terjesztése, a betegségek bacillusainak egymástól belehellése.[1])

De épen a belga börtönök tanulmányozása reávezet a magánelzárás hátrányaira is s megmagyarázza, hogy más államok miért nem fogadták azt el általános börtönrendszerül. Mindenek előtt a belga börtönügy is bizonyitja, hogy e rendszer alól jelentékeny kivételeket kell engedni. Olyanok, akiket testi vagy lelki betegség veszélyeztetne a zárkában, valamint a fiatalok, akikre a hosszabb magány szintén könnyen kártékony hatásu lehet, Belgiumban is ki vannak véve a rendszer alól, sőt a magánelzárás a belga törvény szerint tiz évnél tovább rendszerint nem is tarthat. Ezek a kivételek s ez a korlátozás kétségtelenül azt bizonyitják, hogy a magánelzárás egyetlen, vagyis általános börtönrendszerül nem alkalmas, vagyis minden bünösre s bárminő tartamú szabadságvesztés, különösen pedig az igen hosszu szabadságvesztés végrehajtására nem helyeselhető.

Azonban általánosságban is, maga a magánelzárás mint rendszer ellen, épen a belga börtönügyből vont tanulságok alapján erős aggályok támaszthatók. Teljesen figyelmen kivül hagyom a költségesség kérdését, a magánzárka rendszer ellenségeinek leggyakoribb és »leggyakorlatiasabb« kifogását. Ez a kifogás nem is méltó egy igazságügyi és társadalmi intézmény helyes-

amennyire kisérletileg megállapitható, a kriminalitás és a visszaesés tekintetében megfelel e rendszer hivei által ahoz füzött várakozásoknak. Legujabban a magánzárka rendszer erkölcsi jótékony hatását hangoztatja a német börtönhivatalnokok 1903. évi *stuttgarti* gyülése.

[1]) L. ez iránt *Stickl* A.: Beitrag eines Arztes zur Frage des Haftsystems für jugendliche Gefangene. *Blätter für Gef. Kunde* 31. k. 379. l.

ségének birálatához, de nem is igaz, mert a magánzárka rendszer versenytársa, a fokozatos rendszer, sőt bármely jó börtönrendszer, ha helyesen, vagyis komolyan végrehajtatik, aligha kerül kevesebbe. Hiszen a fokozatos (épúgy a hallgató és osztály) rendszer sarkelve is az, hogy a foglyok éjjelre az egész büntetési idő alatt, tehát az u. n. közös munka idején is külön zárkában legyenek, igy a fokozatos rendszer komoly megvalósitása esetén is épen annyi magánzárkára van szükség, mint az elkülönitési rendszer mellett s azt a költségtöbbletet, amit itt az egyes zárkák valamivel nagyobb térfogata s különösen munkaeszközökkel elhátása idéz elő, kiegyenliti a fokozatos rendszernél a nappali közös munkatermek és közvetitő intézetek épitése és felszerelése.

A börtönrendszer helyességének sarkköve azonban sohasem az olcsóság, hanem első sorban az, hogy a büntetés célja menynyire érhető el, illetőleg közelíthető meg annak következetes végrehajtása által. S a legerősebb kifogás és a legérzékenyebb támadás épen e ponton intézhető a magánzárka rendszer ellen s a belga rendszernek legnagyobb veresége az, hogy épen *Prins Adolf*, a belga börtönügy mai főigazgatója, aki a mai büntetőjogi tudománynak egyik legelső vezérembere, nyiltan beismeri és részletesen indokolja,[1]) hogy a magánzárka rendszer, mint a szabadságvesztés büntetések végrehajtásának általános, illetőleg egyetlen rendszere nem vált be Belgiumban s e rendszer sem elméletileg. sem gyakorlatilag nem áll felette az angol fokozatos rendszernek, sőt általában ez utóbbi előnyösebbnek, helyesebbnek mondható. A belga, valamint az angol börtönügy mai állapotának közvetlen tanulmányozása alapján részemről is csatlakozom Prins e véleményéhez, azzal a mérsékléssel azonban, hogy bizonyos terjedelmü szabadságvesztés végrehajtására tényleg a mérsékelt magánelzárás, mondjuk a belga rendszer, az előnyösebb s igy a két versenyző rendszer közt a legigazságosabb itélet a pálmát megosztani.

A magánzárka rendszer birálatánál ugyanis nem szabad szem elől téveszteni, hogy a büntetésnek is más-más *közvetlen* célja van egyik és másik esetben s a magánelzárás hatása, eredménye is különböző úgy a büntetés tartama, mint a bünö-

[1]) *Prins A.*: Science pénal et droit positif. 440—445. l.

sök személyi viszonyai szerint. Egészen alaposan és helyesen veti ugyanis Prins a magánzárka rendszer ellen, hogy a *hosszabb tartamú* szabadságbüntetés czélja a modern büntetőjog szerint nem egyedül a rideg megtorlás, hanem ezzel, illetőleg ennek emberies mértékével együtt minden vagy legalább a legtöbb esetben a javítás, a nevelés, a bűnös átalakítása is, ezt az utóbbi positiv czélt azonban a magánzárka aligha képes megvalósítani. Az ember társas lény s ha a bűnösben is méltányolni kell az embert, ami Beccaria és Kant óta a büntetőjog alapelve, a büntetés által épen arra kell képesíteni, kinevelni a társadalom törvényei ellen vétő bűnöst, hogy az emberi társaságba visszatérve, polgári jogait helyesen tudja használni, a társas életben önfegyelmet, önmegtartóztatást tudjon gyakorolni vágyai, hajlamai felett. A zárkában azonban erre aligha lehet rászoktatni a foglyot, mert itt teljesen el lévén zárva az emberek közötti mozgástól, az emberek társaságától, nincs alkalma az önuralom gyakorlására, a kisértések leküzdésére, az akarat nevelésére.

A hosszú idejü magánelzárás épen olyan, mintha valakinek öt-hat évig egy lépést sem engedünk tenni, aztán egyszerre útnak indítjuk. Bizonyos, hogy az illető elfelejt járni, lábizmai elernyednek a hosszú pihentetés alatt s biztosra vehetjük, hogy pár lépés után megtántorodik s ha valaki nem támogatja, el is esik. Igaz, hogy a magánzárka rendszer mellett is, mint Krohne helyesen megjegyzi, lehet a foglyot néha-néha a zárkán kivül szabadban is foglalkoztatni, pl. folyosó-, udvartisztogatásra, vizhúzásra, faaprításra, kerti munkára s ezzel a kiszabadulandók mintegy előkészíthetők a szabadságra, de — eltekintve attól, hogy nagyobb intézetben efféle munkával a foglyoknak mégis csak igen kis százalékát foglalkoztathatjuk — ez nem elég az akarat aczélozására, ha pedig, mint Krohne javasolja, kisebb csoportokat együtt foglalkoztatunk ily (kerti, kovács, vagy konyhai) munkával, ez már feladása a magánrendszernek, s a fokozatos rendszer elveinek világos elfogadása, amint hogy a feltételes szabadságra bocsátás behozatala is — amit a belgák sokáig nem is tartottak a magánzárka rendszerrel összeegyeztethetőnek — a fokozatos rendszerhez való közeledés. Ha tehát Krohne is elismeri azt a már Bentham által hangoztatott igazságot, hogy a hosszú magányból egyszerre

átmenet nélkül a teljes szabadságba visszatérni értelmetlen és veszedelmes dolog, ezzel ő is elismeri, hogy a hosszú szabadságbüntetés kitöltésére a szigorúan végrehajtott magánelzárás nem alkalmas.

De a magánzárka rendszernek más hátrányait is megláthatjuk a belga börtönügyből. Szintén Prins emeli ki, hogy a zárkában végzett munka nem oly testedző s nem oly nevelő hatású, mint a közös munka, ezenkivül bizonyos munkanemek, igy különösen a mezőgazdasági munkák végzése a zárkarendszer mellett ki van zárva. Szóval a rabmunka helyes szervezése, ami egyik leglényegesebb eleme a javitásnak, a magánzárka rendszer mellett felette nehéz és sok oly gyakorlati hátránynyal jár, amelyek a fokozatos rendszer mellett elkerülhetők.

Különösen kiemelendőnek vélem továbbá, hogy a magánzárka rendszer nem is igazságos, vagy legalább is nem egyenlő hatású a foglyokra, mert a földmivesre, napszámosra, aki élete legnagyobb részét a szabad levegőn töltötte, sokkal sulyosabb büntetés éveken át a zárka négy fala közt lenni, mint a suszterre, szabóra, gyármunkásra, akik pedig a szabad életben is legtöbb idejüket zárt falak közt töltik, akikre tehát a magánzárka nem képez oly nagy változást, mint az előbbiekre, s míg a földmivesre, napszámosra az ipari munka kitanulása is nagy fáradságot és kellemetlenséget képvisel, az ülő munkához szokott iparosnak, gyármunkásnak, ha más mesterséget kell is megtanulnia, az sem kerül oly fáradságába (l. alább 10. §.).

Egészen másként áll azonban a dolog a *rövid* tartamu szabadságvesztés-büntetésekre vonatkozólag. A rövid (legfeljebb egy évre terjedő) börtönbüntetésnél a büntetés *közvetlen* czélja első sorban csak a megtorlás, az állam büntető hatalmának éreztetése, mert az ily elitélt nincs oly mélyen elromolva, hogy rendszeresebb javításáról kellene gondoskodni. Az ily büntetés végrehajtására a magánzárka rendszer teljesen alkalmas, sőt alkalmasabb bármely más rendszernél. Az ily egyénekre ugyanis az a födolog, hogy más, főleg a nagyobb bűnösöktől teljesen el legyenek szigetelve, az ilyen, rendszerint kezdő bűnöst a teljes elzárás eléggé érzékenyen is érinti, magábaszállásra készteti s igy a büntetés czélja ezzel a rendszerrel teljesen elérhető.

A belga börtönügyből tehát a magánzárka rendszerre nézve

azt a véleményt alkothatjuk, hogy az kétségtelenül előnyös, sőt viszonylag előnyösebb rendszer a *rövid* szabadságbüntetés végrehajtására, ellenben a hosszabb időre (több évre) terjedő szabadságvesztésnél e rendszernek oly hátrányai vannak, melyek miatt az nem ajánlható, vagy legalább is az ily büntetés végrehajtására ennél helyesebb, alkalmasabb, a büntetés czélját biztosabban megközelítő rendszer is van, mint ezt az angol fokozatos rendszer ismertetésénél látni fogjuk.

Ennek daczára, hogy a belga börtönrendszert a maga teljességében nem tartjuk kifogástalannak és a legtökéletesebbnek, feltétlen elismeréssel kell adóznunk Belgiumnak, hogy az elfogadott börtönrendszert határozottan és komolyan végrehajtja, mert inkább egy kevésbé jó, vagy kifogásolható rendszert hajtsunk végre komolyan és következetesen, mint hogy papiron, a törvénykönyvben a legszebb elméletet fogadjuk el, a valóságban pedig semmit se csináljunk, vagyis a törvénynyel ellenkező állapotokat tűrjünk, illetőleg azok felett szemet hunyjunk.

Egy további nagy tanulság a belga börtönügyből, hogy a börtönökön kivül az államnak épen oly, sőt talán még nagyobb gondot kell fordítnia a megelőzésre, a bűnözés okainak a megszüntetésére, a bűn forrásainak kiapasztására. A fiatal bűnösökkel való elbánás, a gyermekvédelem, a csavargás, koldulás állami szabályozása tekintetében Belgium feltétlenül követendő példa s ha az ismertetett szabályozás részleteihez szintén férhet szó (l. alább 8—9. §.), de az elvek és a szabályozás határozottsága dolgában Belgium e részben is méltán tartozik a vezérállamok sorába.

2. Anglia.[1])

A börtönügy tekintetében Anglia a másik európai mintaállam, amely a másik életképes, sőt ma uralkodónak mondható börtönrendszert, az u. n. fokozatos rendszert létrehozta és ki-

[1]) *Irodalom: Pears:* Prisons and reformatories at home and abroad. 1872.; *Owen Pike:* History of crime in England. London 1873.; *Stephen I.:* Digest of criminal law, 1894; History of crim. law. 1883.; *Wilkinson*: The law of prisons and of child-saving institutions in the civilized world. Cambridge. 1880.; *Holtzendorff:* Das irische Gefängnisssystem 1859.; Untersuchungen über die Ergebnisse des irischen Strafvollzuges 1865.; *Gross:* Wanderung durch irische Gefängnisse 1868.;

fejlesztette s mely ugy e kitünő rendszerrel, mint mintaszerüen berendezett börtöneivel s a flatal bünösök és az elhagyatott gyermekek számára berendezett intézeteivel kétségtelenül követésre méltó példát mutat a művelt világnak. Érdemes azonban azt is előre kiemelni, hogy Anglia ezt a csaknem minden tekintetben mintaszerünek mondható börtönügyet nem elméleti követelmények elfogadása és megvalósitása által, hanem tisztán a gyakorlati élet szükségeitől és kivánalmaitól indittatva létesitette és fejlesztette ki, ami egyrészt bizonyság arra, hogy az élet, a gyakorlati szükség rávezeti az államokat, hogy a börtönügyet rendezni és folyton tökéletesiteni kell s Anglia börtönügye főleg épen azért becses és tanulságos, mert itt minden praktikus, életrevaló, másfelől Anglia példája azt is bizonyitja, hogy az elmélet hiánya vagy megvetése miatt[1]) a gyakorlat sokszor csak lassan és tökéletlen kisérletek után jön rá egyes helyes eszmékre, a miket másutt a tudomány már évtizedekkel előbb megérlelt és megvalósitásra juttatott.

1. Büntetési és börtönrendszer. Angliának ma sincs codificalt büntetőtörvénykönyve. Büntetési és börtön-rendszerét is az egyes külön törvényekből, illetőleg a gyakorlatból állithatjuk össze. A mai angol jog fő büntetési eszközei:

1. halálbüntetés, —
2. büntető szolgaság (penal servitude) életfogytig, illetőleg 3—25 évig;
3. fogság (imprisonment), egy naptól két évig; —
4. testi fenyiték (whipping), —

Aschrott: Das Strafensystem und Gefängnisswesen in England. Berlin. 1887. Kiegészitő füzet hozzá 1897.; *Du Cane:* Penishment and Prevention 1885.; *Tallack:* Penological and preventive principles 2. kiad. 1896.; *Holtzendorff-Jagemann:* I. 96—100 és 293—306; *Krohne:* 52—75.; *Lenz A.:* Die Zwangserziehung in England. 1894.

A hivatalos jelentéseken kivül roppant becsesek az 1866-ban alakúlt *Howard Association* évi jelentései.

[1]) Angliában a büntetőjogi és börtönügyi tudomány, daczára Howard kezdeményezésének, igen lassan haladt s csak a legujabb időkben vett nagyobb lendületet. *Aschrott* szerint az angolok egyáltalán nem is törődtek a büntetőjogi elméletekkel s még 1887-ben is a legtöbb elméleti és gyakorlati ember az elrettentést hirdette a büntetés elve és czélja gyanánt. Ujabban is csak a Howard Association hangoztatja a büntetés czélja gyanánt a javitást, illetőleg a reformálást. L. *Aschrott* id. m. 27. l.

5. pénzbüntetés.

A halálbüntetés (3 cselekményre) és a testi büntetés (botozás)[1]) mely főbüntetésül csak fiatalokra alkalmaztatik, felnőttekre csupán mellékbűntetésül, kivételes és ritkán alkalmazott büntetések. Ezektől és a pénzbüntetéstől eltekintve tehát, Anglia uralkodó büntetési rendszere is a szabadságvesztés. Az angolok gyakorlatias észjárását igazolja az, hogy a szabadságvesztés nemei a törvény és a valóság szerint teljesen megegyeznek. Anglia a tételes jog szerint és gyakorlatban is csak kétféle szabadságvesztést ismer, egy sulyosat (büntető szolgaság)[2]) és egy enyhébbet (fogház).

A börtönrendszer, vagyis a két szabadságvesztés büntetés végrehajtási módja tekintetében Anglia szintén eltér Belgiumtól, amennyiben nem ragaszkodik mereven egy börtönrendszerhez. A sulyosabb és egyuttal hosszabb szabadságbüntetés, a *penal servitude* végrehajtására kivétel nélküli szabály az u. n. *fokozatos* (progressziv) rendszer, mely Anglia saját rendszere, a *fogság* (imprisonment), vagyis az enyhébb s egyuttal rövidebb szabadságvesztés pedig elvileg általában s a 28 napot meg nem haladó fogház tényleg is a magánelzárás rendszerében hajtatik végre.

1. A mai angol penal servitude és az imprisonment büntetések megalakulásának s az elsővel kapcsolatban a fokozatos rendszer kifejlődésének egész története van[3]) amire azonban nem feladatom kiterjeszkedni, ezért csak a fejlődés főbb pontjait emlitem meg.

[1]) A testi büntetés fentartása, melyet az európai államok a XIX. század második felében csaknem kivétel nélkül teljesen eltörültek, jellemző az angol jogi conservativismusra. Az 1898-iki Prison Act elvileg eltörli a testi büntetéseket, de a penal servitude-ra és hard labour-re itéltekkel szemben egy 3 tagu bizottság véleménye alapján mégis alkalmazható.

[2]) A sulyos szabadságvesztés-büntetés neve, a *büntető-szolgaság*, igazolja, hogy ez a büntetés tényleg a rabszolgaságból fejlett ki s miután lényegileg ez a büntetés ma is a szabadság teljes elvonása, t. i. az, ami a belga és franczia *kényszermunka*, a magyar és a német *fegyház*, az angolok a lényeget fejezik ki e talán rosszulhangzó és anachronismusnak látszó elnevezéssel.

[3]) Kimeritően és pragmatikusan ismerteti az angol börtönbüntetés kifejlődését *Aschrott*: id. m. 36—94. l.

a) A büntető szolgaság s azzal együtt a fokozatos börtönrendszer, a régi elszállítás *(transportation)* büntetésből fejlődik ki. II. Károly idejétől (1678 és 1682-iki törvények) Angliában a sulyosabb büntetendő cselekmények (treason és felony) rendes büntetése a halálbüntetés mellett, illetőleg a helyett a transportation volt. Ez a büntetés 1776-ig az Amerikába való elszállitásban állt s lényegileg nem volt egyéb, mint az amerikai gyarmatosok részére való rabszolgának eladás. Az északamerikai államok függetlenségi harczának sikerülte után Angliának akarva, nem akarva fel kellett hagynia ez ocsmány embervásárral, mert nem volt hova küldenie az eladandó foglyokat. A transportation pótlására akkor egy 1776-iki törvény az anyaország kikötőiben való kényszermunkát rendeli (hulks system). Egy 1779-iki törvény pedig a Howard és hasonló szellemü emberbarátok fáradhatlan buzgólkodására javitó-börtönök (penitentiaries) felállitását mondja ki, ahol a javíthatók és javíthatatlanok egymástól elkülönitve, az előbbiek vallásos és polgári tanitás mellett hasznos munkával foglalkoztassanak.

Ez utóbbi törvény azonban, mely a börtön-reform kérdésében korszakalkotó lett volna, nem hajtatott végre. A gyakorlatias felfogás még nem tartotta eléggé nyereségesnek a börtönök építését. Ugy hogy 1787-ben, Ausztrália ujabb felfedezése, illetőleg angol fennhatóság alá jutása után a kormány ujból utnak inditja a bünösökkel megrakott hajókat az uj gyarmatokba s a transportation 1837-ig nagyobb akadály nélkül folyik a régi módon.

Azonban már 1822-től s még inkább 1830-tól megindúl a harcz az ausztráliai transportation eltörlése iránt. Az ausztráliai gyarmatok ligát alkotnak, mely a gyarmatok felvirágzása érdekében követeli a transportation beszüntetését. Angliában pedig a gyakorlati felfogás az lett, hogy a transportation oly alakjában, mint Ausztráliában végrehajtatik, többé nem elrettentő, mert az elitéltet ingyen kivándorlással s megtelepedéssel kecsegteti. E kettős tényező hatása alatt 1837-ben a transportation megvizsgálására és javaslattételre parlamenti bizottság küldetik ki, mely annak eltörlését hozta javaslatba. E javaslat eredménye az lett, hogy 1840-ben az egyik, 1846-ban a másik s végül 1853 és 1857-ben a harmadik gyarmatba való szállítás is beszüntettetett. A transportation ily fokozatos megszüntetése mellett

1842-ben egy uj rendszer, az u. n. probation system léptettetett életbe, mely szerint a transportáltak bizonyos osztályok szerint különböző fokozatokon jöttek át, igy a kisebb bűnösök 18 havi magánelzárás után szállittattak Ausztráliába s ott felügyelet alatt szabadon dolgozhattak, a nagyobb bünösök ellenben a gyarmatokon előbb kemény munkát végeztek, majd jó viselet esetén feltételes szabadságot (ticket of leave) kaptak szabad munkára, végül esetleg kegyelem utján teljes szabadságot nyertek (conditional pardon). 1847-ben pedig elrendeltetett, hogy *minden* transportationra itélt büntetésének első részét (18 hónapot) az anyaországi börtönökben (Millbank vagy Pentonville) töltse és pedig *szigorú elzárásban*, másik részében *nyilvános közmunkát* végezzen a hajókon (hulks) és pedig itthon vagy Gibraltárban vagy a Bermudák szigeteken, a büntetés harmadik időszakára pedig *feltételes szabadsággal* (ticket of leave) a gyarmatokra küldessék. Miután pedig a régi hulk-ok már használhatatlanok voltak, ezek pótlására elhatározta a kormány, hogy a büntetés ezen második szakának (közmunka) végrehajtására az anyaországban uj fogházakat épittet. Igy jöttek létre (1848—1856) a portlandi, dartmoori, portsmouth-i és chatam-i *közmunka-fogházak (public works-prisons)*.

A fokozatos rendszer (progressiv-system) elemei tehát: a magánelzárás, a közös munka és a feltételes szabadságra bocsátás már készen voltak, midőn 1853-ban az ausztráliai gyarmatok állandó sürgetésére a parlament a transportationt elvileg s a 14 évnél rövidebb elszállitást végképen eltörölte s annak helyére a büntető szolgaságot (*penal servitude*) mint uj büntetést megállapitotta. Végre 1857-ben a Victoria 20—21. évi 3. törvény a 14 éven felüli transportationt is, s ezzel az elszállitást mint biróilag kiszabható büntetést teljesen és végképen megszüntette. Mint közigazgatási rendszabály a transportation még 10 évig ezután is alkalmaztatott, de 1867-ben mint ilyen is megszünt.

Miként a transportation története mutatja, Angliát nem elméleti követelmények, nem valami eszményileg helyes büntetési és börtönrendszer megteremtése utáni törekvés vitte a büntető szolgaság és a fokozatos rendszer megteremtésére, hanem tisztán és egyenesen a transportation sikertelensége, az embertelen rabszolga vásárnak a gyarmatositásra való alkal-

matlansága, sőt veszedelmes volta. Vagyis 70 éves kisérletezés után belátták az angolok, hogy a leghasznosabb és gyakorlatiasabb mód a nagy bünösök büntetésére is az anyaországban rendszeresen, okszerüen végrehajtott börtönbüntetés, mely a rabot megjavitani, vagyis a társadalomnak használható tagjává kinevelni törekszik s e végből a büntetést ugy rendezi be, hogy ez a czél a büntetési rendszernek fokozatos enyhitése s a fogolynak a szabadság helyes használatára való fokozatos kiképzése és előkészitése által a lehetőségig elérhető legyen.

Az 1857-iki törvény (penal servitude act) evégből szabatosan meg is állapitja a büntető szolgaság végrehajtási módját, az u. n. fokozatos rendszert *(progressiv system).*

A büntető szolgaságból, melynek legkisebb tartama 3 év, az első 9 hónap szigoru magánelzárásban (penitentiary) töltendő, hogy az elitélt magábaszállásra, bünbánatra indittassék, az első 4 hónap alatt az élelem is mérsékeltebb, munkát nem kap, — a magánelzárás kitöltése aztán a foglyok *közös munkára* bocsáttatnak valamely *public work-prison*-ben, vagyis nappal munkanemek szerint csoportokba osztva, nagy munkatermekben együtt dolgoznak, éjjelre azonban ilyenkor is mindenik külön zárkába helyeztetik. A közös munkát végzők öt osztályon jöhetnek át s állandó szorgalmas munka és jó viselet által mind több-több jutalmat kapnak munkájuk után s több szabadságot, kényelmet biztosithatnak maguknak. A büntetés $^3/_4$-ének (nők $^2/_3$-ának, életfogytiglanra itéltek 20 évnek) kitöltése után pedig a kitünő viseletüek *feltételes szabadságra bocsáttatnak (conditional liberation)*, vagyis szabadlábra helyeztetnek, azonban rendőri felügyelet alatt tartatnak s rossz viselet esetén a büntetés hátralevő részének kitöltése végett a közös munkafogházba visszavitetnek, ha ellenben a büntetés utolsó harmada alatt a szabad életben kifogástalanul viselkedtek, büntetésük kitöltöttnek tekintetik.

Az 1857-ben igy megállapitott fokozatos rendszer áll fenn ma is Angliában a büntető szolgaság végrehajtására,[1]) 1896-ban

[1]) 1864-ben a büntető szolgaság minimuma általában 5 évre, visszaesőkre 7 évre emeltetett, 1891-ben azonban a régebbi minimumok visszaállittattak. 1904. elején az alsóház elé ujból javaslat terjesztetett a többszörös visszaesők (habitual offenders) büntetési minimumának 7 évre emelése iránt. *Revue Pénit.* 1904. febr. 338. l.

a fegyházzal már büntetett visszaesőkre a magánelzárás tartama 3 hóra szorittatott, abból az indokból, hogy az ily megrögzöttnek látszó bünösöknél a bünbánatra számitani hiábavaló.

A fokozatos rendszer Anglia egyik külön területrészén, *Irországban*, egy időben egy érdekes és kitünő intézménynyel lett kibővitve, illetőleg továbbfejlesztve. A XIX. század közepén teljesen elhanyagolt állapotban levő irországi börtönök rendbeszedése ugyanis 1854-ben *Croffton* Walter kapitányra bizatott, aki rövid 10 évi ottműködése alatt csakugyan rendbe is szedte, sőt oly mintaszerüen átalakitotta az ir börtönöket, hogy a német irók (elsősorban *Holtzendorff)* — az ír börtönök állapotától, az ott foganatositott »rendszer«-től elragadtatva — a fokozatos rendszert egyenesen *irrendszernek* keresztelték el. Croffton ugyanis, az 1853-ban Anglia által megállapitott uj büntetést, a büntető szolgaságot, a fokozatos rendszernek már akkor Angliában kialakult elvei szerint igyekezett végrehajtani, azonban az angol fokozatos rendszernek három szakasza közé egy uj szakaszt, illetőleg intézményt illesztett be, az u. n. *közvetitő intézetet* (intermediate prison), ahová a foglyok a közös munka elvégzése után a feltételes szabadságra bocsátás előtt helyeztettek.

A büntető szolgaságra itélteket ugyanis Croffton is először 9 havi szigorú magánelzárásnak vetette alá, innen a rabok közös munkára vitettek, ahol a jegyrendszer elvei szerint öt osztályon kellett, illetőleg lehetett átjönniök, — a büntetés $^2/_3$-ának kiállása után aztán a rabok az u. n. *közvetitő intézetbe* szállittattak *(Lusk és Smiethfield)*,[1]) ahol már nem mint foglyok, hanem mint munkások tekintettek s az önálló munkában, az önfegyelmezésben, mintegy a megkisértésben gyakoroltattak, esténként gondos gyakorlatias irányú tanítás mellett, melyet *Organ*, Croffton jobb keze végzett nagy odaadással, — csak ha a közvetitő intézetben a rab ily módon hozzá lett szoktatva és ki lett nevelve a szabadság okos és helyes használatára, akkor bocsáttatott feltételes szabadságra.

[1]) Lusk-ban, mely egy nagy farm, mezei, Smiethfieldben ipari munkát végeztek, heti egy shilling munkabérrel, melynek fele azonnal rendelkezésükre állt. Önálló megbizatást is kapnak, beküldik őket a városba különféle megbizásokkal, szóval érülköznek a szabad élettel, féllábuk már szabad s tőlük függ, hogy a másik is mielőbb szabad legyen.

Az »ir rendszer« e szerint a büntetés kitöltésének négy szakaszát állapítja meg, ezek közül azonban csak a harmadik, a közvetitő intézet[1]) az uj, ami nem volt és ma sincs meg az angol fokozatos rendszerben, valamint uj benne az u. n. *jegyrendszer* (l. alább), amit később Anglia is átvett.

b) Hasonló érdekes fejlődés eredménye Angliában a *fogház* büntetés és annak végrehajtási rendszere. A kisebb büntetendő cselekmények (misdemeanors) büntetése Angliában rég idő óta a fogság *(imprisonment)* volt. Ennek végrehajtása a grófsági (megyei) fogházakban történt, melyeknek állapotát azonban Howard 1773-ban egészségügyi és erkölcsi tekintetben a legrémitőbbnek, visszataszitónak találta. A fogházak teljesen a felügyelők (gaoler) önkényére voltak hagyva, akik valóságos űzletet csináltak a fogházból, sarczolták a foglyokat, sőt volt eset, — mint Aschrott beszéli — hogy éjjelre kieresztgették az ügyesebbeket lopni, rabolni s a »keresményen« aztán osztoztak. Howard fellépése döntő fordulópont a fogházak javítása, illetőleg a modern fogház megteremtése tekintetében. Az ő javaslatára kezdi meg az angol törvényhozás a fogházjavitási törvények egész sorozatát, igy 1773-ban a fogházi egészségügyről, 1774-ben a felügyelők visszaéléseinek meggát-

[1]) A közvetitő intézet sorsára nézve érdemes megemlitenem, hogy 1863-ban az angol parlament egy kiküldött bizottsága a Crofton intézményét kitünőnek találta s javaslatot is tett az alsóháznak, hogy Angliában is állítsanak fel közvetitő intézeteket, az inditvány azonban egy szótöbbséggel elvettetett. Ujabban 1895-ben egy uj parlamenti bizottság szintén ajánlotta ily intézetek szervezését, de az eszme most sem tudott többséget nyerni. Sőt Irországban sem sokáig állt fenn a két közvetitő intézet. Crofton 1864-ben visszalépett a börtönügyi szolgálattól, Organ pedig pár év mulva meghalt s a lelkes vezérnek és az ügybuzgó munkatársnak nem akadt méltó utóda, úgy hogy a smiethfieldi közvetitő már 1869-ben, a luski pedig 1896-ban megszünt. Az »ir rendszer« tehát ma tényleg csak a történelemé. A négyes szakaszú fokozatos rendszert többé nem Irországban, hanem első sorban hazánkban találhatja fel a tanulmányozó, hol azt a Tauffer Emil tanácsára s Csemegi javaslatára a törvényhozás a BTK-be felvette s részben meg is valósította. A porosz kormány a fokozatos börtönrendszer tanulmányozására 1903-ban állami ösztöndíjjal hazánkba küldött egy szakembert, *Langer György* ügyészt, kinek e tanulmányútjáról irt műve épen a napokban jelent meg ily czimmel: Der progressive Strafvollzug in Ungarn, Kroatien und Bosnien. 1904. Berlin.

lásáról s 1779-ben a *magánelzárásról* kemény munkával *(solitary confinement with hard labour)*, mely egyes esetekben a transportation helyett is kiszabható volt, 1784-ben a büntetésre itéltek és a vizsgálati foglyok, valamint az adóssági foglyok elkülönitéséről.

A törvényhozás e buzgólkodásának azonban a gyakorlatban alig lett valami eredménye. Csak 1835-ben kezdődik meg a gyökeres reform, melynek jelszava s végczélja a fogházak államosítása, a grófságok kezéből kivétele, amely czélt azonban csak több mint 40 évi lankadatlan küzdelem után 1877-ben sikerül diadalra juttatni. *Szemere Bertalan* 1837-ben azt irja[1]) az angol börtönügyről, hogy »Európában Nagy-Britannia az, hol a börtönök legjobb állapotban vannak s ez ország áll a javító rendszer behozatalához legközelebb«, de ezt a »legjobb« állapotot úgy rajzolja, hogy »kevés kivétellel elmondhatni valamennyiről (t. i. fogházról), hogy áll az épület, de hiányzik a rendszer, fegy, egydedség.«

A *fogházak* reformja 1835-ben azzal kezdődik, hogy a fogházak rendtartásának megerősitése (tehát megállapitása) a belügyi államtitkárra bizatik. 1839-ben egy mintafogház, a *pentonville*-i épitése rendeltetik el, mely 1842-ben meg is nyilik. Ez az első igazi s egészen zárka-fogház s ennek mintájára 6 év alatt 54 modern zárkafogház épül Angliában 11.000 zárkával. 1865-ben egy törvény részletesen előirja (104. §-ban) a fogházbüntetés végrehajtását, mely lényegileg az éjjel-nappali teljes elkülönitésben és folytonos foglalkoztatásban áll. De csak az 1877-iki fogháztörvény (*Prison-Act*, Victoria 40/41 évi 21. tv.) az, mely a fogházügyet Angliában teljesen modern, a mai alapra fekteti s az egységes és rendszeres végrehajtást lehetővé teszi. Ez a törvény az összes fogházakat államositja, vagyis azok igazgatását az állam veszi át s ő viseli a fogházbüntetés végrehajtásának a költségeit. A fogházak felügyeletét és igazgatását a törvény a belügyminiszterium (Home Department) hatáskörébe utasitja, mely azzal kezdte meg működését, hogy a törvény hatályba léptekor fennálló 113 fogház közül 38-at, melyek a modern követelményeknek nem feleltek meg, rögtön bezáratott s erélyesen és gyorsan hozzálátott, hogy kevesebb számu, de jól berendezett s helyesen szervezett fogházak, u. n. központi fogházak,

[1]) *Szemere B.:* Utazás külföldön. 1840. II. k. 85. l.

álljanak az állam rendelkezésére. Az 1877-iki törvény ujabban az 1886. s különösen az 1898. *törvények (Prison-Act)* által szenvedett jelentékenyebb módositást.[1])

A fogház végrehajtási rendszeréül több régi törvény a magánelzárást irta elő, az 1877-iki alaptörvény csak az éjjeli és az egyes osztályok közötti elkülönitést követeli feltétlenül, ugy hogy legtöbb helyt ma az osztályonként való nappali közös munka áll fenn. Különös figyelem fordittatik azonban a foglyok közötti közlekedés meggátlására, a hallgatási kényszer a szabály, habár ez nem vétetik tulszigoruan. A fogházbüntetésre itéltek is, ha egy évnél többre voltak itélve, ujabban szintén részesülnek a feltételes szabadságrabocsátásban, azonban csak legalább egy évi fogság kitöltése után.

A munka szempontjából a fogházbüntetésnek két fő, illetőleg 1898. óta négy alfaja van: 1. kényszermunkával összekötött (imprisonment with hard labour) és 2. kényszermunka nélküli fogház, mely utóbbinak három osztálya van: első, második, harmadik fokú enyhitett fogház. A jegyrendszer s a fokozatos előhaladás különböző (4) osztályokba a fogházakra is be van hozva. A fogház végrehajtási rendszere tehát csak névleg történik a magánrendszer szerint, lehet mondani, hogy ennek rendszere is a fokozatos rendszer.[2])

2. A büntetési rendszer szempontjából nevezetes reformot létesit egy 1891. évi (69. sz.) törvény, mely felhatalmazza a biróságokat, hogy büntető szolgaság helyett enyhitő körülmények esetén fogházat szabhassanak ki.

3. A börtönügy reformjához tartoznak az itélet feltételes felfüggesztéséről alkotott ujabb törvények is *(Probation of first offenders act).* Ugyanis 1879-ben a sommás, 1887-ben pedig a rendes eljárásban is behozta Anglia azt az intézményt, hogy ha valaki két évet meg nem haladó fogházzal sujtott vétségben bűnösnek találtatik, amennyiben az illető ellen előzetes elitélés nem bizonyitható, a biróság, ha jónak látja, hogy a tettes helyes

[1]) Az 1898-iki Prison Act-nak érdekes és gyakorlatias ujitása, hogy a behajthatatlan pénzbüntetés helyett fogházba helyezett egyénekre is (évente 6—10 ezer), kik eddig nem voltak kötelesek dolgozni, kimondja a munkakötelezettséget.

[2]) A fegyház és fogház végrehajtást részletesen az 1899. ápril hó 21-én kibocsátott belügyminiszteri rendelet szabályozza.

magaviseletének kipróbálása végett szabadlábon hagyassék, elrendelheti, hogy az illető továbbra is szabadlábon maradjon (kezesség mellett vagy anélkül), azzal a kötelezettséggel, hogy a biróság által kitüzött ideig békében marad és jó magaviseletet tanusit.

II. A börtönök mai állapota. 1. *A börtönépületek.* A kétféle szabadságvesztés végrehajtására szolgáló épületek két csoportba vannak osztva: a *convict prisons* (bünösök fogháza) és *local prisons* (helyi fogház) csoportjába. *Convict* prison alatt értik a penal servitude büntetés első és második szakának végrehajtására szolgáló intézeteket, t. i. a magánzárkás börtönöket (penitentiary) és a közös munkafogházakat (public works-prison), *local* prisons alatt pedig a fogság (imprisonment) büntetés végrehajtására szolgáló *fogházakat* (prisons).

A büntető szolgaság első szakát, a 9, illetőleg 3 havi teljes magánelzárást, 1874-től 1896-ig a London határában levő *wormwood-scrubs*-i börtönben töltötték ki az összes fegyenczek. 1896-ban, miután ez időben a penal servitude-re itéltek száma úgy leapadt, hogy nem töltötték meg az 1400 főnyi befogadási képességü intézetet, ez a hatalmas épület, mint mintafogház, kizárólag az első ízben fogházra itéltek befogadására lett kijelölve s a penal servitude első szakát azóta öt, külön e czélra kijelölt fogházban töltik ki a fegyenczek. A második szak, a nappali együttes munka végzésére ma mindössze öt public-work-prison áll fenn, u. m. a *dartmoor*-i, *parkhurst*-i (Wight szigetén), *borstal*-i és *portland*-i a férfiak s az *aylesbury*-i, mely a legujabb intézet (1898), a nők számára. Érdekes, hogy a public works-prison-ek számát az utolsó évtizedek alatt Angliának fokozatosan le kellett szállítani, vagyis a penal servitude-re itéltek számának fokozatos csökkenésével[1]) az ily intézeteket egymásután be kellett zárni s más czélra forditani. 1886-ban még 10, 1896-ban hat s 1900-ban, mikor ott jártam, már csak 5 ily intézetre volt szükség. Valószinü, hogy a to-

[1]) A *penal servitude*-ra elitéltek átlagos száma:

1855 1859:	2589.	1885—1889:	945.
1860—1864:	2800.	1890—1894:	858.
1865—1869:	1978.	1895—1899:	770.
1870—1874;	1622.	1900:	728.
1875—1879:	1633.	1901:	860.
1880—1884:	1427.	1902:	1101.

vábbi leszállás egyelőre megakad, mert a legutóbbi három év 1901/3 statisztikája a fegyencz létszám emelkedését mutatja.[1])

Local prison, vagyis fogház van ez idő szerint 56. Jelenlegi mintaintézet a *wormwood-scrubsi* intézet, mely 1874-ben nyilt meg. Körülbelül a legnagyobb fogháza Angliának. 1900-

[1]) Kétségtelen, hogy a criminalitás Angliában a 70-es évek elejétől lassan, de fokozatosan apadt, amit legalább részben mindenesetre a börtönrendszer javára lehet beszámitani. Igy a népességhez viszonyitva, 100,000 emberre esett fegyházra itélés:

1855—1859-ig	13·4.	1885—1889-ig	3·3.
1860 1864-ig	13·7.	1890—1894-ig	2·9.
1865—1869-ig	9·1.	1895 - 1899-ig	2·5.
1870—1874-ig	7·0.	1900:	2·2.
1875—1879-ig	6·6.	1901:	2·6.
1880—1884-ig	5·4.	1902:	3·3.

A fegyházakban és a fogházakban levő elitéltek évi létszámát a következő táblázat tünteti fel:

Márc. 31-iki záró nappal:	Convict prison:	Local prison:
1868:		18677
1878:		20833
1888:		14536
1890:		13877
1895:	3523	13604
1896:	3220	14394
1897:	3089	13947
1898:	2826	14225
1899:	2730	14957
1900:	2716	14494
1901:	2696	14739
1902:	2695	16267
1903:	2799	16614

Alegutóbbi években tehát eltagadhatlan ismét a criminalitás csekély, de állandó emelkedése. Különösen nő a csavargók és visszaesők száma. Csavargás miatt 1901-ben 16704 egyén itéltetett el, 27%-kal több, mint 1900-ban. Visszaeső volt a fogházakban:

1896-ban:	153,168.
1901-ben:	148,033.
1902-ben:	167,180.
1903-ban:	176.345.

E tény hatása alatt adatott be 1904 elején egy javaslat az alsóházhoz a visszaesés szigoritása (7 évi minimum a penal servitude-nél) és a szokásos büntetteseknek (habitual criminals) a többi elitéltektől teljes elkülönitése iránt.

ban, mikor meglátogattam, 990 férfi és 410 nő, tehát összesen 1400 fogoly volt benne. Ez az intézet már nem a pentonville-i panopticus rendszerében van épitve, hanem négy különálló, párhuzamosan haladó nagy épületből áll, melyek felső végeit egy keresztfolyosó köti össze. A négy épület felső vége előtt áll a közös templom, valamint az igazgatási és melléképületek. A többi fogházak s a public works prison-ek legnagyobb részt még a panoptikus rendszerben épitvék, 4—6 szárnyú csillagalakban.[1]) *Pentonville*, az 1842-ben megnyilt akkori mintaintézet, mely mondhatni az összes európai zárkabörtönök mintája lett, ma szintén fogház (1200 fogolylyal), négyágú hatalmas épület. *Millbank,* Anglia legrégibb penitentiary-ja (1816-ban nyilt meg), mely Bentham terve szerint készült szabályos 8-szög alakban, 1896 óta végképen megszünt mint letartóztatási intézet. A 80-as években a nők convict prison-ja volt, a 90-es évek elején fogház lett, végre 1896 óta képtárrá (Tate gallery) alakittatott át.[2])

Az összes convict és local prison-ek magánzárkás intézetek, a megfelelő és szabályszerüen előirt magánzárkákkal (13 láb hosszu, 6—7 láb széles és 9 láb magas). Közös hálótermek — amik Belgium kivételével a többi európai államoknak

[1]) A fogházra itéltek száma, a sommás biróságok által elitéltek óriás (évente 100—140 ezer) számánál fogva, erősen ingadozik s csak 1887-től, az itélet felfüggesztési törvény óta mutatott jelentékenyebb apadást, legújabban azonban ismét felszökött.

Fogházra volt itélve:

1857-ben:	102,065.
1867-ben:	113,277.
1877-ben:	157,734.
1885-ben:	149,104.
1898-ban:	167,574.
1899-ben:	173,574.
1900-ban:	169,367.
1902-ben:	185,643.
1903-ban:	196,144.

[2]) Vegyes érzelmekkel jártam át a Themse partján álló néhai fegyházat, a különös alakú képtárat, melyben 1837-ben Szemere Bertalan próbálgatta, áthallatszik-e a hang egyik zárkából a másikba, s melyeknek falai közt nem rég fegyenczek, foglyok sóhajai vagy átkai szakitották meg a néma csendet, ma pedig bájos ladyk csengő kaczajjal hullámzanak a gyönyörü festmények előtt. A megszüntetés oka a talaj egészségtelensége volt.

ma is méltán ostorozott botránykövei — Angliában egyáltalán ismeretlenek. Csak oly betegek, akiknek egészségére az éjjeli egyedüllét veszedelmes lenne, helyezhetők közös hálóhelyiségekbe. A büntető szolgaság második szakának végrehajtására szolgáló public works prison-ekben a fegyenczek csak éjjel lévén elkülönitendők, a zárkák jóval kisebbek (7 láb hosszu, 4 láb széles, 7 láb magas.) Az éjjeli elkülönitésre, kivált ha a rabok az intézeten kivül foglalkoznak,[1]) hordozható vas-zárkák *(iron cells)* használatosak, rendszerint 50 ember számára. A zárkák felszerelése egyszerü, minden fényüzéstől teljesen ment. Járkáltatók, stallumok (fülkék) a templomban[2]) vagy álarcz teljesen ismeretlenek. A járkálást vagy csapatokban végzik, midőn 12 lépés távolságra körben sétálnak egymásután, vagy egyenként a rendes udvarban, az épület szárnyok közt levő térségen. Az iskolában sincsenek stallumok (legnagyobb részt ugyan a tanitás a zárkákban történik.)

Az utóbbi időkben a börtönügyi központi hatóság több kisérletet tett a börtönintézetek specialisatiója, t. i. az iránt, hogy az egyes intézetekbe lehetőleg a bünösöknek bizonyos meghatározott csoportja legyen elhelyezve, igy a nők ugy a penal servitude, mint a fogházbüntetés egész idejét külön intézetekben töltsék, továbbá az első izben bünözők, a kemény munkával összekötött fogházra itéltek, valamint a foglyok közül a hasonló munkanemekkel foglalkozók külön intézetekbe helyeztessenek. A fogházakra nézve ez a specialisatió eddigelé nem nagyon sikerült, még a külön női fogházak megvalósitása sem, igy a wormwood-scrubsi intézetben férfiak és nők is vannak, természetesen az utóbbiak külön épületben, másutt is külön szárnyban. Ellenben több helyen jobban keresztülvitetett az a helyes eszme, hogy az első izben bünözők külön intéze-

[1]) Az utóbbi időkben az összes börtönépületeket *kizárólag a rabok épitették;* igy a wormwood-scrubsi mintafogházat is, melyből csak az ajtózár nem rabmunka. E kitünő eszme pénzügyileg is nagy megtakaritást jelent az államnak.

[2]) A wormwood-scrubsi intézet templomában mindössze a nők és férfiak vannak elválasztva egymástól egy óriási spanyol fallal (a nők t. i. a templom oldalhajójában ülnek s egy ferde sikban elhelyezett deszkafal eltakarja előlük a férfiakat.) A templomban épen énekgyakorlatokat tartottak a fegyházi énekkar tagjai, becsületére vált volna a karének bármely egyszerübb polgári énekkarnak.

tekbe, vagy legalább is külön osztályba helyeztessenek (star system). Igy a wormwood-scrubsi intézet mint említettem, 1896-ban kizárólag az első izben elitélt foglyok (férfiak és nők) számára lett kijelölve.

Jobban sikerült a specialisatio a penal servitude végrehajtására szolgáló intézetekben. Itt a nők az egész országból egy intézetbe, az aylesbury-be hozatnak, a többi intézetekben csak férfiak vannak. A public works prison-ok közül a borstal-iban az első izben bünözők, illetőleg a javulásképesek (u. n. *star-class prisoners)* s a rövidebb időre itéltek, *Portland-ban* a nagyobb bünösök s a hosszabb időre itéltek *Dortmoorban* az elitéltek földjavitási és könnyebb mezőgazdasági munkával foglalkoznak, ezért ide a magasabb életkoruak küldetnek, a *parkhust*-iben pedig jobbára a törődött, beteges, munkaképtelen elitéltek vannak. Az elmebeteg bünösök általában a *broadmoor*-i intézetben helyeztetnek el.

2. A *börtönigazgatás* 1878. óta. a mikor a fogházak államositása megtörtént, teljesen központositva van. Az egész börtönügy legfőbb vezetése és igazgatása (parlamentben való képviselet, rendeletek kibocsátása, a főbb börtönhivatalnokok kinevezése, főfelügyelet) a *belügyi államtitkár* (Home Secretary) ügykörébe tartozik. A börtönügy legfőbb intézésére e végből a belügyminiszteriumnak (Home Office) egy külön *börtönügyi osztálya (Prison Departement*) van. Ez a börtönügyi osztály 1890-ig két ügyosztályra oszlott: t. i. a fegyházi tanácsra, *(Convict-prison-Board)* és fegyházi bizottságra (*Prison-Commission)*. 1890. óta e két osztály összeolvasztatott, az 1898. évi Prison-Act az előbbi Prison Comissioners-t tette a fegyházak felügyelőivé is. A börtön főhatóság ma áll egy főnökből, aki az összes börtönök (convict és local prison) főfelügyelője: *Surveyor General of Prisons*, ezenkivül három tanácsosból, akiknek czime: *Prison Commissioner and Director of Convict Prisons*. A börtönügyi főfelügyelő fontos és nehéz tisztét 1895-ig *Sir Edmund du Cane*, azóta pedig Mr. *Ruggles Brise* tölti be. A börtönügyi tanácsosoknak egyes ügyágak vannak kiosztva s minden fontosabb kérdésben testületileg tanácskoznak. A tanács rendelkezésére áll szakkérdésekben a börtönügyi titkár (Prison Secretary and Inspector), aki egyike azoknak a *felügyelőknek*, *(Inspectors, Broads of Visitors)* akik az egyes börtönintézetek

megvizsgálása végett az ügyosztályba be vannak osztva, akiket Aschrott a központi hatóság „szemeinek és füleinek“ nevez. Ezek a felügyelők ujabban felváltva[1]) havonkint vizsgálják meg az egyes intézeteket, s vizsgálataik eredményéről rendszeres jelentést tesznek a központi hatóságnak. A női fegyházat s oly fogházakat, ahol nők nagyobb számban vannak, egy *nő-felügyelő* (Lady Inspector) vizsgál meg. Legujabban a börtönügy belső szakkérdéseinek a központi hatóság által való helyes intézése végett szakfelügyelői állások is rendszeresittettek, igy a két épitészeti tanácsos (*Surveyor of prisons)* és az orvos felügyelő *(Medical Inspector)* mellett, kik már régebben szerepelnek, egy munkaügyi technikai tanácsos *(Comptroller of Industries)* és egy lelkész és tanitó felügyelő *(Chaplain Inspector)*, aki a börtönkönyvtárak felügyeletét is végzi, neveztettek ki.[2])

Az egyes intézetek élén igazgatók (governor) állanak, a kik mellé 1894. óta — ha az intézet 600 főnél nagyobb befogadási képességü — aligazgatók (Deputy Governor) neveztetnek ki. A női fegyháznak nő igazgatója (Lady Superintendent) van. A 100 főnél kisebb befogadási képességü fegyházat egy főnök vagy az őrök feje (Principal vagy Chief Warder) vezeti. Minden intézetben lelkész, orvos, felügyelők (rendszerint kiszolgált katonák) és őrök.

A fogházakat államositó 1877-iki törvény minden fogház mellé a békebirák közül alakitandó *vizsgáló bizottságot* (visiting committee) rendel. A bizottság, mely legtöbb helyt 12 tagból áll, a fogház helyi ellenőrzését végzi, t. i. hogy a fogház igazgatása a törvények és rendeletek szerint történik-e. Az észlelt szabálytalanságokról vagy a börtönfelügyelőt (Inspector), vagy közvetlenül a központi börtönügyi hatóságot, vagy magát az államtitkárt értesiti. Ezenkivül fegyelmi hatóságot gyakorol a

[1]) 1894-ig az egyes Inspectoroknak ki volt jelölve, hogy állandóan mely fogházakat, illetőleg fegyházakat kell megvizsgálniok. Az 1894-iki börtönügyi bizottság ajánlotta e helyett a felváltva való vizsgálást, ami utját állja annak, hogy a felügyelők egy-két intézet folytonos vizsgálata miatt esetleg felületesekké váljanak. A mai vizsgálati mód mindenesetre helyesebb.

[2]) A központi hatóság összes tagjait a király nevezi ki. A főnök (b. főfelügyelő) évi fizetése 2000, a 3 vezető tanácsosé 1000—1100, a titkáré, a 3 felügyelőé és a 4 szaktanácsosé 700—800 font sterling.

foglyok felett. 1897-ben egy rendelet — miután a vizsgáló bizottságok (ami felügyelő bizottságunk módjára) nem mindig teljesitették kötelességeiket — a bizottság jogkörét és kötelességeit pontosan előirja s őket rendszeres félévi jelentés tételére kötelezi. A convict prison-ek mellett 1879. óta szintén ily bizottságok működtek, törvényileg azonban csak az 1898-iki Prison Act szervezi ezeket (Board of Visitors), e bizottságokban legalább 2 békebirónak kell lennie.

3. Ami a rabokkal való bánásmódot, a *börtönrendtartást*, illeti, erre nézve Aschrott szerint (id. m. 187. l.) három elv az irányadó az angol börtönökben: 1. a szabadságelvonásnak elrettentő hatásúnak kell lenni, 2. ügyelni kell, hogy a fogoly testi és erkölcsi állapota a büntetési helyen kárt ne szenvedjen, 3. ügyelni kell arra, hogy a szabadságbüntetés kiállása után a fogoly jó eredménynyel térhessen vissza a polgári társadalomba. Az angol szabadságvesztés büntetések végrehajtását ez elvek folytán egyfelől a szigor és a komolyság, másfelől a fogoly jóakaratú támogatása és annak szorgalomra s önállóságra, önuralomra szoktatása jellemzi.

Aki egy angol fegyházba vagy fogházba belép, érzi, látja, hogy itt nem kellemes az élet, a ridegségig menő egyszerűség a berendezésben, a komor csend, melyet csak a munkaeszközök, vagy a dolgozó kéz zaja szakít meg, a kedélyesség hiánya, a fegyelem látható szigorúsága bizonyára nem kelt a látogatóban oly gondolatokat, mint egy belga, vagy franczia börtön. Az angol börtön látogatója aligha gondol a rabok kényeztetésére, sőt kissé hosszabb tanulmányozás meggyőzhet bárkit, hogy az angol fogházba vagy fegyházba nem igen kivánkozik vissza az egyszeri bennlakó.

E szigor és komolyság mellett egy másik kiváló tulajdonsága az angol börtönrendtartásnak a változatosság. Eltekintve az igen rövid büntetéstől, mely teljes magánelzárásban töltendő ki, a büntetés végrehajtásának sohasem szabad elejétől végig egyformának, egyhangúnak lenni. Az angol felfogás szerint a foglyot vissza kell adni a társadalomnak s e végből a társas élet törvényeitől nemcsak nem szabad hosszú időre elzárni, sőt épen azok helyes gyakorlására kell rászorítani, rászoktatni. A rövid magánelzárás után azért a fogoly úgy a fegyházban, mint a fogházban nappal közös munkát végez tár-

saival, a közösség veszélyeinek elhárítására, a munkaösztön felébresztésére, a szorgalom, az önmegtartóztatás begyakorlására pedig két kitünő intézmény, illetőleg rendszer áll fenn: a *jegyrendszer* és az *osztályozás*.

A jegyrendszer[1]) (markensystem), mely a convict prisonokba 1863, a fogházakba 1878 óta van behozva, lényegileg abban áll, hogy minden rab kap egy lapot, amelyre magaviselete mindennap egy bizonyos számú érdemjegyben kifejezve feljegyeztetik. A jegy nagysága főleg a munkában tanusított szorgalomtól függ. Ha a fogoly egész nap állandóan megfeszített szorgalommal dolgozott és teljesen elvégezte a kiszabott napi munkát (steady hard labour), kap 8-ast, ha kisebb fokú serénységet fejtett ki, 7-est, ha pedig csak mérsékelt (but moderate) szorgalmat tanúsított: 6-ost. Vasárnapra a fogoly a hét hat napján kiérdemelt átlagos jegyet kapja (rendszerint a legközelebbi nap jegyét). A könnyebb munkákat végzők csak 7 vagy 6 számot nyerhetnek, ha azonban valóban nem képesek keményebb munkát végezni, az igazgatónak joga van az állandó megfeszített szorgalmúak érdemjegyét feljebbemelni. A betegek általában 6. számot kapnak naponta, azonban ha a betegséget munka közben szerezték, az igazgató magasabb jegyet adhat az illetőnek. Az érdemjegy megállapítása az igazgató joga.

E jegyrendszer, mely jellemző vonása az angol börtönügynek, úgy anyagi, mint erkölcsi tekintetben kitünő s rendkivül üdvös hatású intézmény. Egyfelől kitünő fegyelmi eszköz, amennyiben az igazgatónak joga van fegyelmi büntetésül (rosz viselet, rendetlenség esetén) a már megszerzett jegyek bizonyos számát (6—84) megsemmisíteni, ami érzékenyen fogja érinteni a foglyot, mert igy ujra kell megszereznie az elvesztett jegyeket, ha jobb osztályba akar jutni, úgy hogy tényleg kisebb fegyelmi vétségekért ez a leggyakoribb és hatályosabb fegyelmi eszköz. Másfelől a jegyrendszer szolgál alapúl a büntetés megrövidítésénél, fokozatos enyhítésénél és a fogoly munkajutalmának (gratuity) megállapításánál.

[1]) A jegyrendszert *Maconochie* kapitány honosította meg először az ausztráliai transportáltaknál. Majd *Croffton* Walter alkalmazta Irországban a büntető szolgaságra itélteknél. Innen vette át Anglia, miután meggyőződött annak gyakorlati értékéről, különösen a munkakedvet felélesztő és fokozó hatásáról.

A fogházban elnyerhető kedvezmények, könnyitések s a munkajutalom nagysága szempontjából ugyanis úgy a convict, mint a local prisonokban több osztály van s mindenik felsőbb, vagyis több kényelmet és nagyobb munkabért biztositó osztályba bizonyos számu jegy megszerzése után lehet bejutni, érthető tehát, ha a fogoly vágyik és törekszik minél több jegyet minél előbb kiérdemelni, hogy minél hamarabb jusson felsőbb osztályba, különösen a legfelsőbe, ahonnan bizonyos jegy kiérdemlése után a büntetés teljes idejének letelte előtt feltételes szabadságra bocsátható lesz, tehát büntetési idejét megröviditheti. A jegyrendszer e szerint kézzelfoghatóan hatalmas erkölcsi rugó a szorgalomra és a munkásságra, a börtönéletbe belehozza a szabad élet elemét, a versenyt, a törekvést, a küzdelmet s ezzel «a fogházi életet hasonlóvá teszi a valódi élethez» (Aschrott 200. l.), ezenfelül a legjobb eszköz arra nézve is, hogy a fogoly óvakodjék a netaláni csábitásoktól, a rosszabbak ételyhintő kisérleteitől.

Az *osztályozás* vagy osztályrendszer, mely a jegyrendszerrel szerves összefüggésben áll, a következő:

A büntető szolgaságra itélteknek a 9 havi magánelzárás után öt osztályon kell, vagyis inkább lehet átjönniök: 1. a fegyencz először az u. n. *próba*-osztályba (probation class) jut s itt marad mindaddig, mig csak 720 jegyet nem nyer, itt jutalmat egyáltalán nem kap s csak vasárnap járkálhat a szabad levegőn egy óráig; 2. a 720 jegy elnyerése után (leghamarabb 3 hó, legkésőbb 4 hó) az u. n. *harmadik* osztályba *(third class)* kerül, ahol 2920 jegyet kell szereznie, itt minden 20 jegy után egy pence (12 fillér) jutalmat kap, minden 6 hónapban egy látogatást fogadhat s egy levelet irhat; 3. innen a *második* osztályba *(second class)* jöhet s itt addig marad, mig 2920 jegyet ki nem érdemel, itt minden 20 jegy után $1^1/_2$ pence jutalmat kap, theát ihat, vasárnap két sétát tehet, négy hónaponkint fogadhat egy látogatást és írhat egy levelet; 4. negyedik fok gyanánt juthat aztán a fegyencz az *első* osztályba *(first class)*, ahol már nincs előirva a jegyek száma, mely a további előlépésre jogosit, itt minden 20 jegyért $2^1/_2$ pence a jutalom, gőzölt húst ehet, vasárnaponként három sétát tehet, három havonként fogadhat látogatást és irhat levelet; 5. az ötödik osztály végül a *különös* osztály *(special class)*, ahova az első osztály

tagjai 12 hóval kibocsátásuk előtt jutnak, ebben az osztályban a bánásmód hasonló a közvetitő intézetéhez, a fegyencz nem fegyházi ruhát[1]), hanem kék munkásöltönyt visel, a fegyházban bizalmi helyekre alkalmazzák s az év kitöltésével (feltéve, hogy semmi kifogás nincs viselete ellen) 3 font sterling jutalmat kap.

A kemény munkával összekötött *fogházra* itéltek, ha 28 napnál hosszabb időre itéltettek el[2]) négy osztályon illetőleg fokozaton jönnek át: 1. Az első fokozatban addig marad a fogoly, mig 224 jegyet ki nem tud mutatni (28—37 nap), itt szigoruan elkülönitve, naponta 10 órán át a legfárasztóbb munkát kell végeznie (kőtörés, néhol taposó malom), kemény fekhelyen alszik. Vasárnap nem járkálhat a szabad levegőn, jutalmat nem kap a fogoly; 2. a második *fokozatba* jutott fogoly ipari munkát végez, kétszer egy héten alváshoz matraczot kap, vasárnap járkálhat a szabad levegőn, minden kiérdemelt 20 jegy után 1 pencet kap; 224 jegy elnyerése után jut a fogoly 3. a harmadik fokozatba, ahol egy héten csak egyszer kell kemény fekhelyen aludnia, 12 jegy után kap 1 pencet, a munkaidő után könyveket olvashat; 4. a negyedik osztályban egyáltalán nincs kemény fekhely, a fogoly esetleg az intézet körüli munkára alkalmazható, a fogoly három havonként egy látogatást fogadhat s egy levelet irhat.[3])

A fogház — mint láttuk — kemény munka nélkül is kiszabható, s az ily fogházbüntetésnek az 1898-iki Prison Act 3 alosztályát különbözteti meg. Az *első* osztályu kemény munka nélküli fogház végrehajtása a szabadság egyszerü elvonása s ezért itt munkakötelezettség egyáltalán nincs. Az ily elitélt maga élelmezheti magát, saját ruháját és ágynemüjét használhatja. (Az ily fogházbüntetés tehát a mi államfogházunknak felel meg.) A második és harmadik osztályu kemény munka nélküli fog-

[1]) A harmadik osztályban levők karjukon fehér-, a másodikban levők sárga-, az elsőben levők kék szalagot viselnek.

[2]) A 28 napnál kevesebb időre itélteknél a büntetés czélja csak a megtorlás s nem egyszersmind a javitás is, ezért ezeknél felesleges az osztályozás, illetőleg a fokozatos rendszer alkalmazása. Ezek tehát egész büntetési idejüket teljes magánelzárásban töltik.

[3]) A fogházakban az első izben elitéltek barna, a visszaesők szürke, az adósság miatt letartóztatottak kék ruhát viselnek.

ház munkakötelezettséggel jár, de az erre itéltek enyhébb munkanemekkel foglalkoztatandók.

4. A *rabmunka* tekintetében az angolok szintén gyakorlati czélokat és realis elveket tartanak szem előtt. A rabok foglalkoztatásánál a vezérlő szempontok a következők: a büntetést, mint a bünösre kiszabott bajt, a folytonos megfeszitett munkára való kényszerités által kell érezhetővé tenni, továbbá a foglyot rá kell szoktatni munkaerejének teljes kihasználására, ami legbiztosabb eszköz a sikeres megjavitásra, — végül a rabmunkát ugy kell szervezni, hogy az által az államnak mentől több kiadása térüljön meg, a mit a börtönök fentartására tesz. Kétségtelen — mint Aschrott alaposan kifejti, — hogy e kivánalmak sokszor összeütköznek, de miként épen az angol börtönügy bizonyitja, nem kibékithetlenek.

A büntető szolgaságra és kemény munkával összekötött fogházra itéltek munkája Angliában, kivált a büntetés végrehajtásának első részében, valóban nehéz és fárasztó. Még a a legutóbbi években is 36 intézetben meg volt a taposó malom (tread wheel) és a kerékhajtás (labour on cranks), mely csak a testi kifárasztást czélozza, anélkül, hogy anyagi hasznot hozna. Ez a tulajdonképeni *elsőfoku kényszermunka* (first class hard labour) azonban csak a rövid időre (egy hónapra) itéltekre, vagy a hosszabb időre itéltek büntetésének legelső szakában alkalmaztatik, sőt ilyenekre is, ha az orvos véleménye szerint ez egészségüket veszélyeztetné, nem alkalmazható.

A hosszabb idejű fogház és a penal servitude második, illetőleg későbbi fokozataiban a nevelő, javító czél és a jövedelmezőség játszák a döntő szempontokat. Hosszabb idejű fogházra itéltek a »kemény munka« után rendszerint kézi ipari munkát (szabó, kovács, kefekötő, czipész, könyvkötő, matrácz-, táska-, zacskó-készítés stb.) végeznek. A munka megválasztásánál figyelemmel vannak az elitélt előbbi foglalkozására, képességére, hajlamára s arra, hogy az illetőnek a büntetési ideje elég hosszú-e arra, hogy uj iparágot tanuljon. Ha igen, akkor valamely jövedelmező uj iparra fogják, ha nem, ez esetben oly munkára alkalmazzák, melyet nem kell tanulni s mégis jövedelmez, pl. Aschrott említi (241. l.), hogy némely fogházakban kizárólag szőnyegporolással, vagy gyékényfonással foglalkoztatják a foglyokat, ami szintén szépen jövedelmez.

A büntető szolgaságra itélteknél, miután azok minden esetben legalább is 3 évre vannak elitélve, a javítás *(reformation)*, vagyis a munkára való rendszeres rászoktatás s ezzel a polgári társadalom számára való kinevelés játsza a főszerepet. Vezérgondolat az, hogy a fegyencz oly munkát sajátítson el, amivel a szabad életben *könnyen* megkeresheti a kenyeret. Különben a public works prison-okban, mint fentebb említettem, a fegyenczek a szerint vannak elosztva, hogy testi erejükhöz képest milyen munkát képesek végezni, hogy igy mindeniknek a munkaereje egyéniségéhez képest teljesen kihasználható, s a rabmunka mennél jövedelmezőbb legyen. *Mezőgazdasági*, illetve a börtönön kivüli munkával a fegyenczek régóta és állandóan foglalkoznak, így a *parkhursti*, különösen pedig a *dartmoori* intézetekben, mely utóbbiban már a 80-as években 2—300 fegyencz alkalmaztatott mocsárlecsapolási munkára. Ezenkivül a fegyenczek sokszor használtatnak fel uj fogházak épitésénél. Fogházak közül ujabban körülbelül 10 intézetbe van a kerti és földművelési munka behozva.

A munka az összes angol fogházakban és convict prisonokban állami kezelés (régie rendszer) alatt áll. Vállalkozói, vagy bérleti rendszert, mely a rabmunka elleni támadásoknak, annak az Európaszerte divatos jelszónak, hogy a rabmunka veszélyezteti a szabad ipart, tulajdonképeni előidézője, Anglia egyáltalán nem tűr meg. Különben az angolok, — habár mint *Tallack* művéből is látszik (29. l.), a szabad ipar veszélyeztetését ők is tendencziózus csatakiáltásnak s alaptalan és értelmetlen beszédnek minősitik — gondoskodnak is arról, hogy a hangoztatott visszaélés, a szabad ipar, illetőleg egyes iparágak veszélyeztetése be ne következzék. Igy a rabok munkaerejét magánvállalkozóknak egyáltalán nem engedik át, továbbá a rabok által készitett munkákat *kizárólag állami intézetekben* használják fel, a miniszterium, hadsereg, haditengerészet, posta, rendőrség és a fogházak czéljaira, rabmunkát piaczra vinni, eladni egyáltalán nem szabad.

5. A lelkigondozás és a tanitás dolgában az angolok óvakodnak minden túlzástól, sőt a tanitás ügye talán nagyobb gondozást is kivánna. Igy a büntetés első hónapja alatt egyáltalán nincs helye tanitásnak, továbbá a 4 hónapnál rövidebb időre elitéltek, valamint a 40 évesnél idősebb foglyok egyál-

talán nem részesülnek tanitásban. A tanitás az irás, olvasás és számolásra terjed ki s olyan időben eszközlendő (ebéd utáni pihenő alatt vagy este), hogy az előirt munkaidő az által meg ne rövidittessék. Különben a tanitás hetenként kétszer egy-egy negyed óráig (cellában), illetőleg fél óráig (osztályokban) tart.[1])

6. Különös gonddal van szabályozva a börtönökben a *rabélelmezés* kérdése.[2]) Az alapelv erre nézve az, hogy a rabok élelmezése olyan legyen, hogy a rabok egészsége és munkaképessége biztositva legyen, azonban kiváló gond fordittassék arra, hogy az élelmezés módja által a büntetésnek szigorú jellege ne veszélyeztessék. A fogházakban e végből a büntetés tartamához képest négyféle étrend áll fenn. A 7 napnál nem hosszabb időre itéltek a legszűkebb, illetőleg épen csak a legszükségesebb élelmet kapják (I. étlap), az egy hónapra itéltek az elsô 7 nap alatt szintén ilyet, a többi idő alatt már valamivel többet (II. étlap), az 1—4 hónapra itéltek az első hónap alatt a II. étlap szerint, a többi időn át már jobban élelmeztetnek (III. étlap), a 4 hónapnál többre itéltek az első 4 hónap alatt a III. étlap alapján, a büntetés további része alatt még jobban (IV. étlap) láttatnak el. A büntető szolgaságra itéltek élelmezésénél szintén négy, fokozatos étrend van megállapitva: 1. a magánelzárás idejére, 2. a kemény munkát végző, 3. az ipari-, 4. a könnyü munkával foglalkozók részére. Ezenfelül külön étrend van a nők számára. Érdekes rendelkezés, hogy hosszabb időre elitélteknél a büntetés utolsó három hete alatt az orvos rendeletére oly élelem adandó a rabnak, hogy az intézetet teljes testi erőben hagyhassa el. E rendelkezés azért történt, mert panaszok merültek fel, hogy a kiszabadult rabok sokszor a lesoványodás, testi elgyengülés miatt nem kapnak munkát.

[1]) Igaz, hogy ez intézkedések vezérelvében, t. i. hogy a börtön feladata nem az, hogy az elmaradt nevelést pótolja s a börtön nem is alkalmas hely a tanitásra, szintén van igazság, de mégis a tanitást ily szűk keretbe szoritani túlzott gyakorlatiaskodás, úgy, hogy az 1894-ik parlamenti bizottság is helytelenitette, hogy a 4 hónapnál kevesebbre itéltek nem részesülnek tanitásban.

[2]) Az 1898. évi Prisons Act az élelmezés javitásáról külön rendelkezik.

7. Különös gondoskodással találkozunk a feltételes szabadságra bocsátottak tekintetében is. Az előbb emlitett intézkedésen kivül az elbocsátandónak előre tisztességes ruha szerzendő be. A büntető szolgaságból kibocsátandók mind Londonba küldetnek egy fogházba, a hol a rendőrség mintegy ellenőrzési szemlét tart felettük s átveszi őket a rendőri felügyelet alá. Az elbocsátottak nyomtatott utasitást kapnak, melyhez alkalmazkodni s melyet mindig maguknál hordani tartoznak. Minden hónapban tartoznak jelentkezni a rendőrségnél s igazolni életmódjukat. A rendszabályok megsértése esetén a büntetés feltételesen elengedett részére visszavitetnek a börtönbe, sőt ezenfelül a rendőri biróság által 3 havi ujabb szabadságvesztésre itélhetők.

III. Megelőző intézkedések. 1. Angliának régi, de ma is fennálló törvényei szerint a büntethetőség korminimuma a 7 év. Héttől tizennégy év közötti korban levő gyermekekre azonban csak akkor szabható büntetés, ha a biró megállapitja, hogy a gyermek a tett elkövetésekor elegendő képességgel (sufficient capacity) birt a cselekmény büntetendőségének felismerésére. A XVIII. században is még a gyermekek büntetése miben sem különbözött a felnőttekétől.[1]) Howard az első, ki e részben is felemeli tiltakozó szavát az embertelenség és kegyetlenség ellen s megjelöli a reform utját is, midőn követeli, hogy az elitélt fiatal bűnösök külön fogházakba, illetőleg javitó iskolákba helyeztessenek.

A Howard buzgólkodása hozza létre már 1788-ban a londoni *philantropic society*-t, mely az első javitó iskolát állítja fel *(St. Georg's Field)*, ahová az elitélt fiatalokat kegyelem utján elhelyezik. Ez a példa követésre talál s 1838-ban maga az állam is állít fel egy ily intézetet (Parkhurst) a fiatal bűnösök befogadására. Ez intézetben a fiataloknak a felnőtt bűnösöktől való elkülönitése és javitó nevelése által elért jó eredmény készteti aztán 1854-ben a törvényhozást a *javitó intézeti ügy* általános rendezésére, mi által Anglia e téren is úttörő s maig a legelső minta-állam lett Európában.

Az 1854-iki *Reformatory-School Act* (Victoria 17/18. évi 86.) szabályozza ma is a fiatalkorú bűnösök büntetési, illetőleg

[1]) Londonban 1811-ben két 11 éves gyermeket akasztottak fel.

javitó intézeteinek ügyét. Ez alaptörvényen azonban az 1866, 1893, 1899. és 1901. évi törvények többrendbeli módositást eszközöltek. E törvények alapján a 10—16 éves[1]) korban levő fiatal bünösöket joga van a birónak szabadságvesztés büntetés helyett bármely esetben[2]) javitó intézetbe (reformatory school) utalni. A javitó intézetben az ideutaltnak legalább is 3 évet kell töltenie, 5 év kitöltése, illetőleg 19. évének elérése után azonban a beutalt fiatalkoru mindenesetre szabadon bocsátandó.

A 16 éven aluli fiatalok a büntethetőség megállapitása esetén kivételesen *fogházzal* is büntethetők. Az ily fogházbüntetés végrehajtására egy 1896-iki rendelet előirja, hogy az egy hónapi vagy annál hosszabb idejü fogházra itéltek e büntetést egyes, tisztán a fiatal bünösök számára berendezett intézetekben töltik ki, az egy hónapnál kevesebb időre itéltek a rendes fogházakban állják ugyan ki a büntetést, de a felnőttektől teljesen elkülönitve. Ugyanez a rendelet meghagyja, hogy az ily fiatalok naponta, amennyiben egészségi állapotuk megengedi, torna- és gimnasztikai oktatásban részesitendők (a séta mellett vagy a helyett) s minden ily fiatal fogoly valamely kézműiparra kitanitandó. Az ily fiatalok oktatásáról a régebbi szabályok is behatóbban gondoskodnak, mint a felnőttekről, amenynyiben minden napra egy órai tanitás van előirva, mely nappal és osztályokban eszközöltetik.

1893., még inkább 1899. óta a fiatalkorúaknak fogházra itélése mondhatni kivételes lett. A biróságok a legtöbb esetben élnek ama jogukkal, hogy a fogház helyett javitóintézetbe küldjék a fiatal bünösöket[3]), ahol hosszabb és rendszeresebb

[1]) Tiz évesnél fiatalabb gyermek az 1866-iki törvény szerint csak akkor utalható javitó intézetbe, ha már büntetve volt, vagy sulyos büntettet követett el.

[2]) Az 1854-iki törvény szerint csak a fogház mellett (illetőleg annak kitöltése utáni időre) lehetett a fiatalkorut javitó intézetbe utalni és pedig csak akkor, ha a biró legalább is 14 napi fogházat szabott ki. Az 1866-iki törvény már a 10 napi fogházat elégnek minősitette a javitó intézetbe utaláshoz. Az 1893-iki törvény már teljesen a biróra bizza, hogy a javitó intézetbe utalást a fogház mellett vagy helyett mondhassa ki. Az 1899-iki törvény pedig azt rendeli, hogy ha a biró javitó intézetbe utalást mondott ki, e mellett szabadságbüntetést nem is szabhat ki.

[3]) Már 1894-ben az 1285 fiatal (12—16 éves) bünös közül, kiket ez évben javitó intézetbe utaltak, csak 355-re szabtak ki előzetes fogházbüntetést.

javitásnak, illetőleg nevelésnek lévén alávetve, a jó eredmény biztosabb. Az 1894-iki parlamenti bizottság a 16 évi korhatárnak 17-re felemelését hozta javaslatba, valamint ajánlotta, hogy a 16 évesek számára az amerikai Elmira-intézet (l. alább 4. §.) mintájára egy állami javitóintézet (*Penal Reformatory*) létesittessék. E javaslatok hatása alatt 1901-ben az alsóházhoz törvényjavaslat is nyujtatott be a 16—21 éves korban levő büntettesekre külön »javitó rendszer« iránt. E javaslat ma még nincs elfogadva, de a belügyminiszter 1902-ben ez eszmét rendeletileg megvalósitotta s a borstali és dartmoori fogházakat az ily serdült fiatalok (adult juvenile) részére rendezte be, ahol az illetők 3 osztályba (penal, ordinary és special class) sorozva a javitó intézetek rendszerében neveltetnek. Minden beutalt először a középső osztályba jut, innen mehet javulás esetén a kiválók, rossz viselet miatt a büntetési osztályba. Tényleg ez az üdvös reform az amerikai Elmira-rendszer elveinek elfogadását jelenti.

A javitóiskolákat (reformatory school) legnagyobb részt nem az állam, hanem magánosok, illetőleg jótékony egyletek állitják és tartják fenn. Egy magán javitóiskolának azonban, hogy fiatal bünösöket felvehessen, állami (belügyminiszteri) engedélyre van szüksége s az ily engedélyezett (certified) javitó iskolák állandó állami felügyelet alatt állnak, melyet a belügyi államtitkár által e czélra kinevezett felügyelők (Inspector) gyakorolnak, kik az intézeteket rendszeresen megvizsgálják.[1]) Az ily intézetek rendtartását is a belügyi államtitkár álla-

Érdemes megemliteni a fiatal bünösök létszámát az utóbbi évekről. Fogházra itéltetett:

	12 éven aluli	12 - 16 éves	16—21 éves
1896/7:	60	1438	16.367
1897/8:	58	1630	17.506
1898/9:	43	1679	17.969
1899/900:	19	1250	14.488
1900/1:	20	1364	14.027
1901/2:	19	1276	15.542
1902/3:	10	1233	16.188.

[1]) Legujabban az intézetek szigorúbb állami ellenőrzését vették tervbe, mert jelenleg sem a központi börtönügyi bizottság, sem a közoktatásügyi tanács nem bir felügyeleti joggal.

pitja meg. Az állam különben az engedélyezett javitó iskolákba felvett minden fiatalért egy hétre 4—6 shillinget fizet.

A legnagyobb elismerés illeti az angol társadalmat, hogy a fiatalkorúak javitó nevelésének fontosságát felismerve, már egy félszázad óta annyi javitó iskolát létesitett, hogy minden fiatal bünös ily intézetbe helyezhető. Ez idő szerint 53 javitóiskola, 3 hajósiskola (training ship) van Angliában (Irországban 7), melyekben évente 5—6000 fiatal van javitó nevelés alatt.

Legrégibb és leghiresebb ezek közt a *redhill*-i u. n. *farm school*[1]) (1849-ben nyilt meg), mely egy gyönyörü halmos vidéken elterülő hatalmas tanyának néz ki. Öt nagy házból áll, mindenikben 60 fiu, egy-egy tanitó és egy nő (master and matron) gondozása alatt. Minden háznak külön területe van, megfelelő mellék (gazdasági és ipari) épületekkel. Minden gyermeknek földmivelési és valamely ipari (ács, kovács, lakatos, czipész, szabó, sütő, kőműves) munkát kell megtanulnia vagy a tehenészetnél, illetőleg a szolgai (grom, domestic servant) állásra alkalmaztatik. A munka közben viselt darócz ruhán kivül semmi nincs, ami a fogházra emlékeztetne. Az igazgató, aki ez idő szerint a társaság lelkésze (Resident Chaplain), a legodaadóbb gonddal őrködik az összes 300 gyermek felett s a szeretetteljes, jó indulatu és kedélyes bánásmód mellett eszébe se juthat valakinek, hogy itt bűnös gyermekek vannak. A fiuk szorgalmasak (alig van fegyelmi büntetés), elevenek, nagy gonddal fejlesztik testi és szellemi képességeiket. Tornázás, játékok (cricket, football), zene, (pompás bandájuk van), ének rendszeresen gyakoroltatik.

Munkaidő (industrial training) az összes javitó intézetekben naponta 6 óra, tanitási idő 3 óra, naponta vallási oktatás és házi ájtatosság. A tanitás irás, olvasás, számolásra s azokra, akik kellő képeséggel birnak, külön engedélylyel, történet, tengerészet és földrajzra terjed ki.

[1]) A redhill-i intézetet, melynek hivatalos czime: *„Farm school for the Reformation of Criminal Boys at Redhill“*, az 1788-ban alakult Philantropic Society tartja fenn. Érdekes, hogy a „reformatory school“ hivatalos elnevezés ugy látszik a nép körében ismeretlen. Mikor Redhill-ben az intézet helye után tudakozódtam, a „reformatory“-ra minden kérdezett ismeretlenül rázta fejét, ellenben a farm-schoolt mindenik nagyon jól tudta, hol van.

A leányok külön leány-intézetekben varrást, mosást, kézimunkát tanulnak és végeznek s szintén elemi oktatásban részesülnek.

A javitó iskolába utalt fiatalkoruak legalább is 18 hónap után, kifogástalan magaviselet és valamely munka elsajátitása esetén, az intézeti igazgató által feltételesen szabadlábra helyezhetők. E szabadlábra helyezés azonban csak 3 hónapra szól s rossz viselet esetén az illető visszavitetik az intézetbe s 19. évének betöltéséig ott tartatik.

2. E nagyszámu s kitünően berendezett és nagy gonddal vezetett javitó iskoláknak köszönheti Anglia, hogy az utolsó évtizedekben a bünösök száma — mint emlitettem — állandó apadásban volt. E szép eredményt, melylyel Európában más állam alig dicsekedhetik, jelentékenyen előmozditotta továbbá az *elhagyott gyermekek* megmentésének, nevelésének, a legokosabb megelőzési intézkedésnek, hasonló buzgalommal és határozottsággal való felkarolása.

A bűnös és a csupán elhagyatott gyermekek közt, kivált az alacsonyabb korhatáron (12, illetőleg 14 éven alul levőkre), az angolok nem tesznek éles különbséget s az elhagyatott gyermekek sajátképeni intézeteiben, az u. n. *ipariskolákban (industrial-school)* nemcsak a tulajdonképeni elhagyott (árva, vagy elitélt személyek gyermekei) vagy a szülők által erkölcsi javitás végett beadott, de a bűnös gyermekek egyes osztályai is felvétetnek, t. i. 12 éven alóliak akkor, ha még felony miatt nem voltak büntetve, és a sommás vagy az esküdtbiróság elé tartozó cselekménynyel vannak vádolva, valamint a 14 éven aluli kolduló és csavargó, az iskolai kötelesség elől megszökött gyermekek.

Az elhagyatott gyermekek nevelésére szolgáló ipar-iskolák *(industrial school)* törvényhozási rendezése csaknem egyszerre történt a javitó iskolákéval. 1854-ben előbb csak Skócziára, majd 1857-ben az egész Angliára hoz törvényt ez ügyben a parlament, e két törvényt összefoglalja és kibővíti az 1866-iki *Industrial-School-Act* (Victoria 20/21 évi 48 c.). E főtörvényt azóta több törvény módositotta, így 1889., 1894., legujabban 1901-ben. E legutóbbi törvény *(Jouthfuhl Offenders Act)* felhatalmazza a sommás biróságokat, hogy ha 14 éven alúli gyermek kerül eléjük, azt ne fogházba, hanem alkalmas és meg-

bizható családhoz helyezzék el meghatározott időre. Ez időt a biró megrövidítheti, ha a gyermek megjavúlt.

Az ipar-iskolák voltaképen egyszerű nevelőintézetek. A javító iskoláktól főleg abban különböznek, hogy ide túlnyomóan a bűnt még el nem követett, elhagyatott gyermekek helyeztetnek (a bűnös gyermekeknek csak a fentebb említett két fiatalabb csoportja), továbbá itt általában fiatalabb gyermekek vannak (7—14 év közt) s ezek csak a 16-ik életévük betöltéseig tarthatók itt. A rendtartás, az intézetek felállítási engedélyezése, felügyelete különben lényegileg azonos a javító iskolákéval, azzal az eltéréssel, hogy a rendtartás általában enyhébb (napi munkaidő csak 4 óra) s még nagyobb súly van fektetve a tanításra. Az intézetek szintén magánosok, illetőleg jótékony egyletek által létesíttetnek és tartatnak fenn, az állam az engedélyezett (certified) intézeteknek 3—5 shillinget fizet hetenként minden gyermek után. Nagy számmal vannak azonban oly intézetek, melyek nem kérnek állami engedélyt és segélyt, ezek az u. n. önkéntes ipar-házak *(Volontary industrial homes)*.

A tulajdonképeni ipariskolák mellett ujabban a különféle jótékony egyletek *nappali*-ipariskolákat *(day-industrial school)* és *hanyagok iskolája (truant school)* nevü intézeteket is létesítettek, mely intézetek száma évente nő. Igy 1891. decz. 31-én volt Angliában:

Certified industrial school:	141,	átlagosan 19035	gyermekkel
Certif. Day Industrial school:	21,	„ 3796	„
Truant school:	12,	„ 976	„

Irlandban ugyanekkor volt 70 industrial school, 8547 gyermekkel. Az u. n. volontary industrial homes száma ugyanekkor 164 (Irországban még 14) volt 7903 gyermekkel. Az intézetek közt több hajós-iskola van, a legtöbb azonban tényleg ipariskola, hol a gyermekek az elemi ismeretekre kioktatás mellett a legkülönbözőbb iparra taníttatnak ki. Legáltalánosabb az intézetekben a család-rendszer, vagyis az igazgató, mint atyja, neje pedig vagy más nő mint anyja szerepel a gyermekeknek.[1])

[1]) Az intézetek közül a Londonban a Regent's Park Road-on levő *Boys Home*-ot látogattam meg. Igazán öröm volt nézni az apró fiúkat, mily vigan dolgoztak (súrolták a kápolna padjait, czipészkedtek stb.) Az udvaron nagy cricket-tér, tornaszerék.

A legujabb törvények (1893., 1894., 1901.) helyes gyakorlati érzékkel érzékeny pénzbüntetést állapítanak meg azokra a szülőkre, akik gyermekeiket elhanyagolják, vagy velük visszaélnek s a hatóságoknak jogot adnak bizonyos esetekben az ily szülőkkel szemben a szülei hatalom elvételére. Ugyancsak érdekes és gyakorlatias módot honosítottak meg az utóbbi években, t. i. az elhagyatott gyermekeket, akik elég erősek és jó indulatuak, önkéntes kivándorlásra igyekeznek rábirni a gyarmatokba. Az állam a maga költségén szállítja el az ily kivándorlókat s az illető gyarmatban a kormányzás folytatja velök szemben a gyámolítást és felügyeletet.

3. Ami a többi megelőzési és a rabsegélyezési ügyet illeti, kiemelendő, hogy Angliában a legkitünőbb megelőzési intézkedés a *rendőri felügyelet* intézménye, mely úgy a feltételesen, mint a végleg szabadon bocsátott elitéltekre nézve különösen Londonban, de általában az egész Angliában mintaszerűen van szervezve. A rendőri felügyelet azokra, akik már egyszer büntető szolgasággal voltak büntetve, egyenesen mellékbüntetést képez (1869-iki törvény), melyet az ily visszaesőkre a biró mond ki 7 évig terjedhető maximumban. Egy 1898-iki törvény (Inebriates Act) czélszerű intézkedéseket tesz az *iszákosokra* nézve, a biró t. i. a szokásos részegest, ha megállapítható, hogy a büntettet a részegesség folytán követte el, valamint aki részegség miatt 12 hó alatt háromszor volt büntetve: 3 évi tartamra *iszákosokat gyógyító intézetbe* utalhatja.

4. A rabsegélyezés ügye 1877 óta központosítva van. Ez évben alakult meg a *javító és segélyző egylet (Reformatory and Refuge Union)*, mely a legtöbb gyermekvédelmi vagy eddig létesült rabsegélyző egyleteket egy közös egyletté olvasztotta s mely a rabsegélyezés egységes és határozott felkarolása végett egy *központi bizottságot* (Central Comittee of Discharged Prisoners Aid societies) alakított. E központi bizottság lelkes buzgólkodása folytán ma több mint 60 rabsegélyző egylet áll fenn, úgy hogy mindenik fogházzal legalább is egy (némelyikkel több) rabsegélyző egylet *(Discharged Prisoners Aid Society)* áll összeköttetésben, mely az illető fogházból kiszabadúltakat azonnal kilépésük után gondozásába veszi, tanácscsal és tettel gyámolítja. Ez egyleteket az állam évente 1500—2000 font sterlinggel segélyezi, melyből az egyletek részint menedék-

házakat *(Homes for Discharged Prisoners)* tartanak fenn, részint ruhával, munkaeszközökkel látják el az illetőket.[1])

Kitünő gyakorlati intézkedés, hogy a börtönökben minden zárkában egy értesítés van kifüggesztve, hogy a kiszabadult fogoly gondozását melyik egylet kész elvállalni s mily módon kell az egylethez fordúlni. Az egyletek különben hivatalnokaik által előre tájékozódnak a kiszabadulandók viszonyai felől s minden lehetőt megtesznek arra, hogy az illetőket a jó uton megtartsák (munkát szereznek nekik) s a rosz utra való visszatérésben megakadályozzák. Nagy buzgalmat fejtenek ki az egyletek arra nézve is, hogy a kiszabadúltakat, amennyiben viszonyaik megengedik, illetőleg kivánatossá teszik, önkéntes kivándorlásra bírják a gyarmatokba s ebben szintén gyámolítják őket. A legutóbbi években az egyletek működésének ellenőrzése és egységesítése érdekében azt a reformeszmét vetették fel, hogy az összes egyletek állami felügyelet és vezetés alá helyeztessenek.

5. Nem hagyhatom végül megemlités nélkül, hogy a börtönügy apostolának, Howardnak emlékére 1866-ban egy kitünő egylet, az u. n. *Howard Association* alakult, mely a legtevékenyebb munkásságot fejti ki a börtönügy minden ágának fejlesztése, népszerüsitése, javitása s különösen a praeventió érdekében. Az egylet titkára megalapitása óta 1901-ig *Tallack Vilmos*, a kitünő iró volt.

IV. Tanulságok. Az angol börtönügy jelen állapota, annak fokozatos kifejlődése és haladása szintén sok és nagy jelentőségü tanulságokat mutat fel.

Mindenekelőtt nagy tanulság, hogy a legelhanyagoltabb, legnyomoruságosabb börtönügyet is jó akarattal és igyekezettel a legmintaszerübbé lehet fejleszteni. A másik kiváló tanulság, hogy a jól rendezett börtönök tényleg a leghasznosabbak is, mert ezek által az eléjük kitüzött czélt, t. i. a bűnösnek bajjal sujtását, de egyszersmind felemelését, lehető megjavitását s végeredményben a bünözés (criminalitás) leszállitását, kevesbitését is legbiztosabban elérhetjük. Az angol börtönügy a leg-

[1]) 1885-ben a rabsegélyző egyletek 14764 foglyot és 1334 fegyenczet gyámolítottak, tehát akik erre valóban rászorúltak, alig maradtak gyámolítás nélkül.

világosabb bizonyiték Krohne amaz állitása mellett, hogy a jól rendezett börtönügy nemcsak erkölcsileg előnyös, de pénzügyileg sem rossz üzlet az államra.[1]) Nem mintha a börtönök valami nagy jövedelmi forrást képeznének az állampénztár számára, de azáltal, hogy sok dologtalan munkakerülőt, kik csak terhére voltak a társadalomnak, munkára kényszerit és szoktat s igy szaporitja a munkások számát.

Az angol börtönügyből alkothatunk továbbá határozott véleményt az u. n. fokozatos börtönrendszer értéke felől, mely ma az irodalomban a legnépszerübb börtönrendszer, melyet azonban a magánrendszer hivei ma is erős vádakkal illetnek.

A fokozatos rendszer méltatásánál mindenekelőtt figyelembe kell vennünk, hogy ez a rendszer lényegileg a többi börtönrendszerek összeegyeztetése, combinatiója és tovább fejlesztése. Voltaképen egyesiti magában a XIX. század első felében vitatott különböző börtönrendszerek, a magánelzárás-, osztály-, hallgató- és jegy-rendszer előnyeit, viszont mellőzi e rendszerek túlzásait, hibáit, de amellett egy eredeti és egészséges uj eszmére van épitve.

Elfogadja a *magánzárka* rendszerből, hogy a foglyot a a szabad élettől való teljes elzárás, az absolut magány által meg kell törni, valamint hogy az elrontás veszélyétől óvni kell s e végből a büntetésnek a börtönben töltött teljes ideje alatt a fogoly *éjjelre* elkülönitendő rabtársaitól, de kikerüli a magánzárka rendszer esetleges káros hatását az által. hogy a teljes (éjjel-nappali) magánelzárást csak rövid időre s a büntetés elejére szoritja, a mikor a legnagyobb szigorra, a lelki reactió előidézésére van szükség. Az *osztályrendszert*, mely tulajdonképen önálló börtönrendszernek nem is nevezhető, a fokozatos rendszer átveszi, illetőleg beilleszti a büntetés végrehajtásának második szakába. Elfogadja elvileg a *hallgató rendszert* is, amennyiben a közös munka időszakában a nappal együtt dolgozóknak egymással beszélniök rendszerint nem szabad, azonban a hallgatási kényszert nem veszi oly szigoruan, mint az amerikaiak (az auburn-i fegyházban) vették. Beolvasztja a *jegyrendszert* is, midőn a közös munka időszakában az egyes osztályokba előlépést bizo-

[1]) *Holtzendorff-Jagemann* II. k. 437. l.

nyos számu munka és szorgalmi jegyek elnyerésétől teszi függővé.

De mindezek mellett uj eszme a fokozatos rendszerben, ami e különböző elveket összeforrasztja és e rendszert önállóvá és eredetivé teszi, az, hogy a foglyokat reászoktatja, mintegy beleviszi abba, hogy igyekezzenek az állandó, kitartó szorgalom és jó viselet, s az önuralom gyakorlása által a szabadság mielőbbi visszanyerésére törekedni s igy azt, ami a szabad életben is a legelső emberi és polgári kötelesség: *a rend és törvénytiszteletet*, — s a mi a boldogulás legbiztosabb és legtisztességesebb utja: a *munkaszeretetet* mintegy beleoltja, igyekszik vérévé, természetévé tenni a fogolynak.

Ez eszményi czélnak, mely ha nem válik is be minden fogolynál — hiszen ez a rendszer sem lehet csalhatatlan — de emberileg számitva a foglyok legtöbbjénél, amelyik csak nem megátalkodott társadalom- és embergyülölő, valószinüleg bekövetkezik, leghatalmasabb sarkantyúja *a feltételes szabadságra bocsátás*, mely által a foglyot folytonosan azzal kecsegteti e rendszer, hogy állandó szorgalmas munka és jó viselet által az ő kezébe van letéve, hogy a börtönből hamarabb szabaduljon, mint ameddig a birói itélet szerint ott kellene lennie s igy egy pár hónappal, talán egy pár évvel ő maga megröviditheti büntetését. Ez a remény a legjobb fegyelmi eszköz s az elrontás legjobb ellenmérge, mert ha a sugdosódzás, egymással beszélgetés fegyelmi vétség, mely miatt a fogoly elveszti a jogot a feltételes szabadságra, bizonyára a saját érdekében tartózkodni fog attól, amint ezt azóta a tapasztalat fényesen igazolta is. Ugy, hogy a feltételes szabadonbocsátást, mely az angol fokozatos rendszer egyik fénypontja, mondhatni az összes művelt államok átvették, még azok is, amelyek (mint Belgium vagy Baden) elvileg más rendszert követnek.

Ami azonban a fokozatos rendszer értékelését s alkalmazását illeti, nem szabad figyelmen kivül hagyni, hogy ez a rendszer logikusan csak az aránylag *hosszabb tartamu* börtönbüntetések végrehajtására illik, amelyeknél a büntetés czélja első sorban a társadalmi javitás. A rövid tartamu szabadságvesztés foganatositására, ahol a büntetés czélja elsősorban az állami törvények ellen vétő egyénnel az állam hatalmának éreztetése, az okozott csekélyebb sérelem megtorlása, — mint a belga

börtönügy méltatásánál láttuk — kétségtelenül alkalmasabb a magánelzárás. A két mintaállam, Belgium és Anglia börtönügyének áttanulmányozása azonban azt a határozott véleményt érlelte meg bennem, hogy a hosszabb (egy évnél többre terjedő) szabadságvesztés (fegyház, börtön vagy fogház) végrehajtására a fokozatos rendszer a magánzárka rendszernél kétségtelenül alkalmasabb és előnyösebb.

Bármint vélekedjünk elméletileg a büntetés jogalapja és czélja felől, abban mindnyájan, a legellentétesebb iskolák hivei is, egyetértünk, hogy a büntetést akkor tekintjük sikeresnek, ha annak végrehajtása által a törvénytelen, jogsértő vagy jogveszélyeztethető cselekményt elkövetett emberrel szemben biztositékot szereztünk az iránt, hogy jövőre a törvényt jobban tiszteletben tartja, jogsértő vagy veszélyeztető cselekményektől jobban tartózkodni fog. Ezt az eredményt pedig a *hosszabb* szabadságvesztés büntetésnél jobban elérhetjük. illetőleg megközelithetjük a fokozatos rendszer által, mint a magánrendszer mellett. Mint a belga börtönügy birálatánál emlitettem, a magánzárka rendszer csak azt a negativ czélt képes elérni, hogy a bünös rosszabbá ne váljék a börtönben, de mi biztositékot sem nyujt a törvénytisztelet, az önuralom, a munkakedv és iparkodás elsajátitása és gyakorlása, tehát a positiv czél: a javitás, a reformálás iránt. A fokozatos rendszer pedig épen ezeket a positiv eredményeket biztositja jobban, mert a közös munkáltatás által módot nyujt a fogolynak a rend és törvénytiszteletnek, az önfegyelmezésnek társaságban való gyakorlására, amellett, hogy természetesebb rendszer is, mert a bünöst nem kényszeríti a természetellenes remeteéletre.

A több fokozat, a különböző osztályok a büntetés folyama alatt, az ezek közt szemmel látható s kézzel fogható világos különbség (jobb élelem, több szabadság, nagyobb munkadij) oly hatalmas rugók, melyek öntudatlanul arra késztetik a foglyot, hogy óvakodjék minden rendetlenségtől, a fegyházi szabályok megsértésétől s iparkodjék folytonos megfeszitett munka által minél előbb s minél magasabb fokozatba, magasabb osztályba jutni s ezáltal a börtönből mielőbb kiszabadulni. Igaz, hogy a magánzárka rendszerben is vannak osztályok, kedvezmények, de itt a fogoly egymagában él s igy versenyről, az önuralom és önfegyelmezés valódi gyakorlásáról szó sem le-

het. A fokozatos rendszerben ellenben a fogolynak a nappali közös munka idején módja és alkalma van a társaságban való tisztességes, törvényszerü viselkedést, az önfegyelmezést tényleg gyakorolni s igy a szabad életbe való kibocsátás nem lesz olyan megtántoritó reá nézve, mert a börtön és a szabad élet közt nincs oly széditő különbség, mint a magánzárka és a szabad élet közt.

A legerősebb vád, a mit a fokozatos rendszer ellen emelni szoktak, az, hogy fenntartja a foglyok közösségét s ezzel a kölcsönös elrontás, a contagium veszélye — ami a magánzárka rendszerben ki van zárva — itt teljes mértékben fennforog. Erre a vádra legelőbb is azt kell felelnünk, hogy a fokozatos rendszernek is alapelve, amit az angolok szigorúan meg is valósitanak, hogy a foglyok a büntetés kezdetén éjjel-nappal, ezenkivül *éjjel és a pihenési idő alatt a büntetés egész folyamán mindenesetre külön zárkában legyenek*, a közösség tehát csak a közös munka idején és ekkor is *csak a nappali munkaórák alatt* áll fenn. Ugyde ennek a közösségnek erkölcsrontó hatása is ellensulyozva van, eltekintve a már emlitett feltételes szabadonbocsátástól, az angol rendszer lényeges részét képező *jegyrendszer* és a fokozatos *osztályok* által. A fogoly tudja, hogy minden gyanus érintkezés a jegyek számának elvesztését s a lefokozást vonja maga után s igy a saját érdekében őrizkedni fog ilyentől.

Ama másik kifogás, hogy a fokozatos rendszer csak kitünő börtönhivatalnokok, képzett és lelkes börtönigazgatók mellett mutathat fel eredményt, mig a magánzárka rendszer gyengébb hivatalnokok mellett is eredményes lehet, alig vehető alaposnak. Kétségtelen, hogy minden intézmény, — igy a fokozatos, sőt a magánrendszer sikere is az azt alkalmazó egyénektől függ, de elvégre egy rendszer elfogadásánál az államnak gondoskodnia kell a megfelelő személyzetről, azok képzéséről s ellenőrzéséről. E kifogás czáfolatául is elég az angol börtönigazgatás szervezetére utalnunk. Ha a börtönügy vezetésére, ellenőrzésére oly kitünő központi hatóságot szervezünk, mint Angliában, akkor a talán kevésbé tehetséges, vagy lelkes alsóbb hivatalnokokkal is biztositani lehet a kivánt sikert. A jól képzett s buzgó börtönhivatalnokok, valamint a központi vezető és ellenőrző hatóság azonban nemcsak a fokozatos, de bárminő

börtönrendszer sikerének elemi feltételei, tudatlan vagy hanyag hivatalnoki kar s felügyelet nélkül a magánzárka rendszer is a legrosszabb eredménynyel járna.

Egy további nagy tanulság az angol börtönügyből, hogy a börtönrendszerek egyike vagy másika iránt nem szabad elfogultaknak lennünk, hanem a szabadságvesztés különböző nemei vagy tartama szerint azt a rendszert kell alkalmaznunk, amelyik az illető büntetés czélját legjobban biztositja. Az egyoldalu előszeretet vagy az előitélet valamely rendszer mellett vagy ellen a gyakorlatban rendszerint megboszulja magát. Angliát e részben is teljes dicséret illeti, hogy a fokozatos rendszer mellett, melynek pedig igazán megteremtője és hazája, nem átallja elfogadni a magánzárka rendszert a rövid tartamu fogház végrehajtási rendszeréül. Igaz ugyan, hogy a valóságban tulajdonképen csak a 4 heti (28 napi) fogházbüntetés töltendő ki teljesen magánzárkában, ami talán igen is rövidre szoritása a magánzárka rendszernek, de azt el nem lehet tagadni, hogy gyakorlatilag épen az ily legrövidebb büntetéseknek zárkában végrehajtása a legkivánatosabb, s az ily rövid büntetések rendszerint a leggyakoriabbak.

A magánelzárás végrehajtására nézve az angol börtönügyből mint gyakorlatias, de elméletileg szintén helyes tanulságot állapíthatjuk meg, hogy ezt a rendszert aprólékoskodó tulságba vinni ott sem szabad, ahol azt elfogadtuk. Anglia a teljes magánelzárás ideje alatt sem alkalmaz járkáltatókat, álarczot, istenitisztelet és tanitás ideje alatt fülkéket, melyek csak a berendezés költségeit növelik, anélkül, hogy positív előnynyel járnának.

Végre egyike a legfontosabb tanulságoknak, amit az angol börtönügyből levonhatunk, hogy a bűnözés (criminalitas) leküzdésére, vagy legalább kevesbítésére legbiztosabb fegyver a gyermekvédelem és a javító intézeti ügy egységes, határozott, czéltudatos felkarolása és törvényhozási szabályozása. Angliában e részben mondhatni az állam és társadalom kezet fogva, vetélkedve teljesítették feladatukat s a reformatory és industrial school-ok félszázados működésének sikerét és áldásos hatását minden dicséretnél ékesebben hirdeti az a tény, hogy ez intézetek szervezése után egy pár évtized múlva egy sereg börtön vált feleslegessé, vagyis a czéltudatos megelőzés megtermette a kézzelfogható eredményt: a bűnözés (criminalitas) leszállását.

3. Francziaország.[1])

Francziaország a börtönügy tekintetében mintaállamnak a legjobb akarattal sem mondható. Sem büntetési, sem börtönrendszere, sem a börtönügy tényleges állapota tekintetében nem mérkőzhetik Belgiummal és Angliával. Büntetési rendszere bonyolódott, ugy jogilag, mint tényleg nehezen áttekinthető, uj börtönrendszert nem alkotott, sőt a másunnan átvett rendszereket sem valósítja meg helyesen és következetesen, ami ujat teremtett a börtönügy terén, a relegation-t, annak elméleti és gyakorlati jelentősége és értéke is erősen vitatott. Mindezen kifogások daczára a franczia börtönügy jelen állapotának tanúlmányozása épen nem felesleges, sőt több irányban tanulságos.

Igy nem szabad felednünk, hogy az 1791-iki Code Pénal az, mely a mai szabadságvesztés-büntetési rendszert először codificálja s nem szabad felednünk, hogy ez az 1791-iki, majd az 1810-iki franczia Code Pénal az összes európai BTK-ek anyakódeksze. Igaz, hogy egy század alatt a franczia Code-ot túlszárnyalta az idő, a tudomány és a gyakorlati élet, de elévülhetlen érdeme a franczia Code-nek, hogy a mai büntetési rendszer s a BTK-ek berendezése, szerkesztése tekintetében uttörője volt az európai államoknak.

A mai franczia börtönügy fogyatékosságai, elmaradottsága pedig egyenesen és világosan a politikai eseményekre, az al-

[1]) *Források: D'Haussonville:* Les établissements pénit, en France et aux colonies. 1879.; *Desportes et Lefebure:* La science pénitentiaire au Congrès de Stockholm. 1880.; Les établissements pénitentiaires en France 1895. (A Société generale des prisons hivatalos kiadása); *Leveillé:* Les établissements pénit. en France 1895.; *Holtzendorff-Jagemann:* I. 264—275.; *Krohne:* 75—87.; *Garraud:* Précis du droit criminel. Paris 1901. 215—304.; *Vidal G.:* Cours de droit criminel et de science pénitentiaire 1902. 187—225. és 547—647. l.; *Cuche:* Traitè de science pénitentiaire. 1901.; *Vámbéry Rusztem:* A relegatio eredményei és büntetési rendszerünk reformja. Budapest 1898.; *Lièǵeois G.:* Du regimes cellulaires en France et à l'ètranger 1900.; *Albanel:* Le crime dans la famille 1900.; Le Code de l'enfance traduit en justice. 1904.; *Desjardins:* Du plus grand crime au plus petit delit. Paris 1893.; *Mimaude:* Criminopolis. 1897.; *Guillot:* Les prisons de Paris. 1896.; *Laurent:* Habitués des prisons. 1890.; *Moncelon:* Les bagnes et la colonisation penale. 1886.; *Pierret:* Transportation et colonisation penale. 1892.

kotmányváltozásokra vezethető vissza, melyeken Francziaország a XIX. század folyamán átjött. Elismeréssel kell továbbá feljegyeznünk, hogy 1871 óta, a mai államforma megteremtése után, Francziaország nagy buzgalommal igyekszik a multak mulasztását és tévedéseit pótolni és helyrehozni, sőt a börtönügy egyik reformkérdésében, a visszaesők büntetési rendszerének kérdésében, azzal a merészséggel vállalkozott az úttörés nehéz munkájára, ami a franczia szellemet méltán oly bámúlttá tette Európa népei előtt.

I. Büntetési és börtönrendszer. 1. Francziaország BTK-e ma is az 1810-iki Code Pénal. Az immár csaknem száz éves BTK. azonban részleteiben számtalan módosítást szenvedett. A büntetési rendszerről, illetőleg a büntetési eszközökről szóló része is csak vázlatban, keretben áll fenn, a XIX. század folyamán több büntetési eszköze törölve vagy módosítva lett, viszont uj büntetési eszközök hozattak be. A Code pénal eredeti büntetési eszközei:

I. sujtó és becstelenitő büntetések (peines afflictives et infamantes): 1. halál, 2. örökös kényszermunka (travaux forcés à perpetuité), 3. deportation, 4. időleges kényszermunka (5—20 évig), 5. fegyház (reclusion) 5—10 évig;

II. becstelenitő büntetések: 1. szégyenpad (bastonnade), 2. száműzés (bannissement), 3. polgári halál (degradation civique);

III. javitó büntetések (peines en matière correctionelles): 1. időleges fogház (emprisonnement), 2. köz és magánjogoktól való időleges eltiltás, 3. pénzbüntetés.

E büntetési eszközök közül a II. csoportot, a becstelenitő büntetéseket, melyek a durva elrettentési elv reactionarius visszaidézését jelentik, a 30—40-es évek humanitarius áramlata elseperte. a többiek azonban ma is fenállanak, sőt a XIX. század második felében még két büntetési eszközzel szaporodott a büntetési nemek fegyvertára, az u. n. *detention*-nal, mely a régi száműzés helyére lépett, mint a politikai bünösök szabadságvesztés büntetése és a *relegation*-nal, az életfogytiglanra gyarmatba elszállitással, melyet az 1885. máj. 27-iki törvény (loi de la recidive) állít fel a sulyosabb vagy sokszoros visszaesők utólagos büntetéséül.

A halál és pénzbüntetés mellett e szerint ma is hétféle szabadságvesztés büntetés áll fenn Francziaországban:

1. *travaux forcés* (életfogytig vagy 5—20 évig);
2. *deportation* (életfogytig vagy 5—20 évig);
3. *reclusion* (5—10 évig);
4. *detention* (5—10 évig);
5. *emprisonnement correctionelle* (6 naptól öt évig);
6. *emprisonnement de simple police* (1—5 napig);
7. *relegation* (életfogytig).[1])

A büntetési eszközök ily hosszu sorozatára a börtön és az elszállitás büntetések e sok nemére azonban a legerősebb kritikát egy kiváló franczia iró, *D'Haussonville* mondja: „mennél inkább gyermekkorát éli a büntetőjog, annál változatosabbak a büntetések, s minél jobban fejlődik a tudomány, annál egyszerübbek." (id. m. 169. l.) Tényleg a szabadságbüntetések oly bő változatával sehol sem találkozunk, mint Francziaországban, azonban alig találunk valahol oly nagy eltérést is a büntetési eszközök jogi és tényleges állapota, szóval a törvény és a valóság közt, mint itt.

A hétféle szabadságbüntetés a végrehajtás szempontjából két főcsoportra oszlik: 1. az *anyaországban* végrehajtott büntetésekre, ezek a reclusion, detention és az emprisonnement két alakja; 2. az *anyaország területén kivül, a gyarmatokon* végrehajtott büntetésekre, ahová tartoznak: a travaux forcés (mely a végrehajtás módját tekintve *transportationnak* is neveztetik) a deportation és a relegation. A valóságban azonban azt lehet mondani, hogy Francziaországban is csak kétféle szabadságbüntetés van, az elszállitás és a börtön, s mindkettőnek legfeljebb csak 2—3 árnyalatát lehet megkülönböztetni.

Az anyaországban végrehajtott büntetések közül ugyanis a reclusion és az emprisonnement közt csak a büntetés hosszusága szerint van különbség, t. i. az u. n. hosszú büntetések (longues peines), ami alatt a reclusiont általában, valamint az egy év és egy napnál hosszabb fogházat értik a francziák, ugyanazon intézetekben, a központi fogházakban (maisons centrales) hajtatnak végre, a rövid büntetések (courtes peines) pedig

[1]) Francziaország tehát abban is eltér az eddig tárgyalt államoktól, hogy nemcsak u. n. *börtön*, vagyis *szabadságvesztési* büntetéseket ismer, hanem a gyüjtőnéven deportatiónak (elszállitás) nevezett (másként szabadság *korlátozó*) büntetéseket is alkalmaz.

vagyis az egy év és egy napnál rövidebb fogház a megyei fogházakban (prisons departementales). A detention, mely a mi államfogházunknak felel meg, felette ritkán alkalmazott büntetés. A gyarmatokon végrehajtott büntetések közül a travaux forcés és a relegation mondhatni összeesnek, miután az utóbbi is szabály szerint kényszermunkával összekötött elszállitás, csak kivételesen hajtatik végre (relegation individuelle) egyszerű elszállítás, vagyis gyarmatba internálás által. A deportation, a politikai bűnösök elszállítása pedig a detentionnál is ritkábban alkalmazott büntetés (az utóbbi évtizedekben csak Dreyfus Alfréddel szemben alkalmaztatott.)

2. A szabadságbüntetések végrehajtási rendszere szempontjából lényeges különbség van az anyaországban és a gyarmatokon végrehajtandó büntetések közt.

a) Az anyaországban végrehajtott szabadságbüntetések, a tulajdonképeni *szabadságvesztés*- vagy börtönbüntetések, végrehajtására nézve határozott rendszerről, u. n. börtönrendszerről alig lehet beszélni. A XIX. század 30—40-es éveiben a kiváló börtönügyi irók egész serege, Beaumont, Tocqueville, De Metz, Blouet, Moreau Christoph, Bérenger nagy népszerüséget szereztek a magánzárka rendszernek s két izben is (1843., 1847.) törvényjavaslat terjesztetett az iránt a kamarák elé, s bár a politikai események meggátolták a javaslatok törvénynyé válását, a kormány buzgólkodására ez időben számos zárkabörtön épült. III. Napoleon uralma alatt azonban a börtönreform megakadt s egy 1853-iki kormányrendelet egyenesen mellőzi a magánzárka rendszert[1]) és az »osztályrendszer« behozatalát rendeli el.

A 70-es évek elején (1872-től) indul meg aztán a tulajdonképeni reformmunka. D'Haussonville inditványára egy nagy parlamenti bizottság küldetik ki a börtönök állapotának tanulmányozása és reformjavaslatok tétele iránt. E mozgalom eredménye az *1875. jun. 5-iki törvény,* mely az u. n. rövid börtönbüntetések, valamint a vizsgálati fogság végrehajtási rendszeréül az éjjel-nappali *magánelzárást* irja elő, s e végből elrendeli, hogy a departement-ok fogházai a magánzárka rendszernek megfelelően

[1]) 1848-ban már 52 cellabörtön volt 7270 zárkával. III. Napoleon alatt sok börtönben a nagy költséggel felépitett cellák falait kidöntötték, hogy közös munkatermeket alakitsanak belőlük.

átépítendők. A magánzárkában töltött idő az eredeti büntetési időt $^1/_4$ részszel megröviditi. Ugyanez a törvény állit fel a belügyminiszter, mint a börtönügy legfőbb vezetője mellé egy fő börtönügyi tanácsot (Conseil supérieur des prisons.)

Ez a törvény azonban sokáig papiroson maradt, mert a törvény előirta ugyan a fogházak megfelelő átalakítását, de nem gondoskodott ennek megvalósitási eszközeiről. A megyei fogházak a departement-ok tulajdonát képezték s képezik ma is, ezek kötelessége lett volna tehát az átépités, de a legtöbb departement-nál hiányzott hozzá a pénz. Ezért 1893-ban egy ujabb törvény állami segélyt szavaz meg a department-oknak a fogházak átalakítására s azóta aztán a fogházaknak zárka-intézetekké alakitása megkezdődött, de még ma is a magánrendszer teljes végrehajtásáról (a rövid fogházra) nem lehet szó. (l. alább.)

Az 1875-iki törvény nem intézkedik a hosszabb idejű fogház és a fegyház-büntetés végrehajtási rendszeréről, úgy hogy ezekre nézve ma is a III. Napoleon idejében behozott, u. n. *osztályrendszer* áll fenn, mely azonban a valóságban nem egyéb, mint az éjjel-nappalra nagy munka- és hálótermekbe összezárás régi rendszertelensége.

A fegyház- és fogházbüntetésekre egyaránt kiterjedőleg egy 1885 aug. 14-iki törvény behozza a *feltételes szabadonbocsátást,* mely szerint a megjavúlt elitéltek a büntetés felének, visszaesők $^2/_3$-ának kitöltése után (6 hónapnál rövidebb időre itéltek 3 hónap, visszaesők pedig 9 hónapnál rövidebb büntetésből 6 hónap kitöltése után) feltételes szabadságra bocsáthatók. Az 1891. márc. 26-iki törvény (Loi Béranger) meghonositja a *feltételes elitélés* (condamnation conditionelle) intézményét s ugyanaz a törvény az egy évi fogházra már egyszer elitéltek büntetését visszaesés esetében kétszeresére engedi felemelni. Egy 1898 ápril 9-iki törvény (Sur les accidents du travail dans les établissements pénitentiaires) a börtönökben végzett munka közben történt balesetek áldozatairól gondoskodik.

b) A gyarmatokban végrehajtott büntetések közül a travaux forcés 1854 óta az Uj-Caledoniába és Guyanába való elszállitásban (transportation) és ottani kényszermunkáltatásban áll.[1]) A

[1]) 1854-ig a travaux forcés gályarabság volt, mely az anyaország kikötőiben (Toulon, Brest, Rochefort) levő *bagnes*-ban (galères) hajtatott végre.

deportation két alakban hajtható végre: valamely várba való elzárás (deportation en enceinte fortifiée) és egyszerű deportation valamely szigetre, mindkét esetben munkakényszer nélkül. A *relegation,* melyet az 1885 máj. 27-iki törvény a többszörös visszaesők specialis büntetéseül állít fel, kétféleképen hajtatik végre: akik képesek kimutatni, hogy a gyarmatban magukat fenn tudják tartani vagy ott önállóan munkaszerződést tudnak kötni, azok a kormány engedélyével az u. n. relegation *individuelle* kedvezményében részesülnek, vagyis egyszerűen elszállittatnak a kijelölt gyarmatra, de ott nem végeznek kényszermunkát, hanem maguk bérelhetnek földet s maguknak dolgoznak, — akik ellenben a fentebbi kedvezményt nem kapták meg, azok (a túlnyomó rész) együttesen szállittatnak el (relegation *collective)* a gyarmatba s ott az állam javára kényszermunkát teljesítenek.

A büntetési nemeknek ez a felesleges változatossága s a végrehajtási rendszer ily ziláltsága a franczia szakemberek és a hivatalos körök részéről is erős elitélés tárgya, úgy hogy a Code Pénal revisiója emiatt is elodázhatatlan.[1])

II. A börtönök és az elszállitási büntetések tényleges állapota. A börtönügy tényleges állapotának megismerése végett a szabadságbüntetések két csoportját külön kell bemutatnunk.

1. Az anyaországban végrehajtandó büntetések foganatositására Francziaországnak kétféle letartóztatási intézetei vannak, u. m. 1. a *központi intézetek (maisons centrales)* és 2. a *megyei fogházak (prisons departementales).*

a) A *központi intézetek,* melyek a reclusionra, az egy év és egy napnál hosszabb fogházra, vagy az oly travaux forcésre itéltek befogadására szolgálnak, akik egészségi okokból, vagy

[1]) Az 1892-iki kormányjavaslat (általános rész) a büntetési eszközöket egyszerűsíti s csak 3 szabadságbüntetést ismer: 1. *fogházat* (emprisonnement) 15 naptól 20 évi terjedelemben, 2. *detention*-t, mely az előbbivel parallel büntetés (az olasz detenzione mintájára) és 3. a *relegation*-t, mint utólagos büntetést a mai alakban. Az egy év és egy napnál rövidebb fogházbüntetés teljes magánelzárásban, a hosszabb a fokozatos rendszer elvei szerint lenne végrehajtandó (¹/₄ része magánzárkában, aztán osztályozás mellett nappali közös munka, az utolsó negyedrész feltételes szabadságon). A javaslat ügye azonban úgy látszik megfeneklett, mert 12 év óta semmi komoly lépés nem történt megvalósitása felé.

magas koruknál fogva (70 éven felüliek) nem transportálhatók, állami intézetek. A központi intézetek ismét kétfélék: u. m. *fegyházak* (maisons de force), melyekbe a reclusionra itéltek és *javító házak* (maisons de correction), melyekbe a hosszabb fogházra itéltek helyeztetnek. A központi intézetek száma legujabban az elitéltek számának csökkenése folytán[1]) leszállott. 1874-ben 24, 1894-ben 16, 1901 végén az anyaországban már csak 13 állt fenn és pedig 10 a férfiak részére, u. m. Beaulieu, Melun, Riom, Thouars, Clairvaux, Gaillon, Fontevrault, Loos, Nimes, Poissy és 3 a nők részére: Clermont, Montpellier, Rennes.[2]) A fegyenczek (reclusionnaires) és a foglyok (condamnés correctionels) számaránya körülbelül az, hogy a fogházra itéltek kétszer anynyian vannak a maisons centrales-ban, mint fegyenczek. Igy 1892-ben volt a központi intézetekben összesen 11222 letartóztatott, ezek közt 3579 fegyencz (3391 férfi, 188 nő) és 7643 fogoly (6943 férfi, 700 nő).

Az épületek legnagyobb részt régi zárdákból, várakból lettek átalakitva s igy czélszerüeknek, alkalmasaknak épen nem mondhatók. Magánzárkák, illetőleg éjjeli hálófülkék csupán három intézetben vannak: Melun, Beaulieu és Thouars, a többiekben a büntetés elejétől végeig közös munka- és hálótermekben vannak az elitéltek. Munka alatt elvileg a hallgatási kényszer áll fenn, de ez nem vétetik szigoruan. A munkára nézve a legutóbbi időkig a bérbeadás rendszere (entreprise generale) állott fenn. 1895 óta a párisi börtönügyi congressus hatása alatt felhagytak e tökéletlen, a fegyelmet és a javitási czélt semmibe

[1]) A bünözők száma ujabban Francziaországban is apad. A maisons centrales-ben ugyanis volt:

1888	decz.	31-én	11,679	elitélt
1892	„	„	11,222	„
1896	„	„	8771	„
1897	„	„	8834	„
1898	„	„	8584	„
1899	„	„	8120	„
1900	„	„	7603	„
1901	„	„	6805	„

[2]) Algirban három maisons centrales van: Lazaret (nők), Lambéze és Berrouagaia (férfiak) részére. Ezen kivül két földmives telep (pénitentiers agricoles) van Corsicában: Castelluccio és Chiavari. L. *Vidal G.:* Cours de droit criminel et de science pénitentiaire. 1902. 600. lap.

vevő rendszerrel[1]) s a legtöbb központi fegyházban a vállalkozói (system des confectionnaires) s néhány intézetben (Melun, Poissy, Fontevrault) a házi kezelés (regie) rendszerére tértek át. A munka szervezése, az osztályozás (egyszerüen a munkanemek szerint) ma is felette gyarló, semmi dicsérni vagy követni való nincs. A szabadban való (földmivelési) munkát mindössze a két corsicai intézetben honositották meg.

b) A *fogházak* (prisons departementales), melyek a rövid fogház végrehajtására szolgálnak, Francziaországban ma sem állami, hanem megyei intézetek, vagyis a department-ok joga és kötelessége azok létesitéséről és fenntartásáról gondoskodni. Ez idő szerint 380 ily intézet áll fenn. (Algirban 51.) A fogházaknak a franczia terminologia három faját különbözteti meg: 1. *maison d'arrêt*-nak nevezik a gyanusitottak és terheltek (inculpés et prévénus) letartóztatására, 2. *maison de justice*-nek a vizsgálati foglyok (accusés) és 3. *maison de correction*-nak az elitéltek (condamnés) befogadására szolgáló fogházakat.[2]) Ez a különbség azonban csak néhány nagyobb városban áll fenn tényleg, (Párisban az ősi *Conciergerie* ma a maison de justice), másutt mindenütt egy ugyanazon fogházban vannak a terheltek, vádlottak és elitéltek. A 380 fogház legnagyobb része egyáltalán nem felel meg a törvény követelményeinek. Az 1875-iki törvény szerint minden fogháznak magánzárka intézetnek kellene lennie s a 380 közül ma is mindössze 43 intézet van ellátva magánzárkákkal. A zárkák összes száma 1894-ben 4300, 1903. végén 6271 volt. 16 intézet megfelelő átalakitása, illetőleg zárkákkal ellátása folyamatban van.

Legujabban a párisi kerület (Department de la Seine) akart jó példát adni a többi department-oknak s e végből a Párisban levő három régi, átalakitásra nem érdemes fogház pótlására 1899-ben Páristól egy óra távolságra, *Fresnes les Rungis*-ben épittetett egy mintafogházat, mely ma egész Francziaországnak

[1]) 1899 decz. 31-én már csak a riomi és thouarsi férfi- s a rennesi és clermonti női intézetben állt fenn a bérleti rendszer. A hivatalos jelentés szerint azonban a női intézetekben a bérlet jobban jövedelmez, mint a regie rendszer.

[2]) Ezenfelül tekintélyes számmal (1897-ben 3327) vannak Francziaországban u. n. *depôts* vagy *chambres de sûreté,* melyekbe az előzetesen letartóztatottak helyeztetnek.

legjobban berendezett s legfényesebb intézete és a francziák büszkélkedésének tárgya.

Az óriási arányu, 2000 fogoly befogadására szolgáló intézet (ugyanannyi czellával) a legmodernebb technika szerint van berendezve. A tulajdonképeni fogházépület nem a panoptikus rendszerben van épitve, hanem három párhuzamosan egymás-után álló óriási épületből áll, egyenként 508, összesen 1524 zárkával. A 3 fő épület közt vannak az épszögény alakú járkáltatók (préaux), ugyanoly számban, mint a zárkák. Ezenfelül egy osztály (400 ágygyal) közösségre van berendezve, s külön a fegyelmi osztály (quartier de correction) 32 czellával. Az elhelyezhető foglyok száma tehát 1956. 156 czella azonban az egy éven felüli fogházra itéltek, fegyenczek vagy oly relegáltak és travaux forcés-ra itéltek számára van fenntartva, akik elszállitásukat várják. A templom, iskola szintén fülkékkel van ellátva, valamint ugyanily elkülönitett helyiségek (parloirs) vannak a foglyokat látogatók számára. Az épület-tömeg balszárnyán van a kórház 112 czellával. Az épület hatalmas frontját az igazgatási épületek képezik. A belső berendezés szintén a legmodernebb (tolóvonat az épületek közt.) A zárkák tágasak s ragyognak a csintől (porcellán closette, villamvilágitás.)

E minta intézet áttanulmányozása arról győzött meg, hogy fény és elegánczia dolgában az intézet kétségtelenül a legelső azok közt, amiket Nyugot-Európában láttam, de hogy utánzásra méltó intézet lenne, azt épen nem mondhatom. Bármennyire hangoztatjuk a tisztaságot, izlést és csint a börtönök berendezésében, de az ily fényüző berendezés kétségtelenül felesleges, sőt káros, mert egy ily intézet tényleg annyiba kerül, amenynyiből két egyszerübb, a büntetés komolyságának és szigorának jobban megfelelő intézetet felépíthetnénk. Az ily túlzás csak a fogházjavitás ellenségeit növeli s tényleg a franczia department-ok is aligha fognak e »minta fogház«-hoz hasonló fogházakat építtetni. Egy további hibája az intézetnek, hogy túlságosan nagy terjedelmű. 2000 fogoly egy intézetben, még ha mindenik külön zárkában él is, az igazgatást, élelmezést felette nehézzé teszi.

E mintafogházon kivül, melynek a magánelzárás végrehajtására való czélszerüségét s a modern börtönügyi kivánalmaknak teljesen (sőt túlságosan is) megfelelő voltát persze

készséggel elismerem, a többi megyei fogházak bizony eltörpülnek. A párisi *Santé*-fogház még az, a mely modern és czélszerü intézet (2000 fogoly számára), melyben azonban már hire sincs a frésnes-i fényüzésnek s még vagy 40 kisebb intézet, a többi egyáltalában nem felel meg a mai követelményeknek.

A törvény által előirt rendszer, a magánelzárás, az elitéltek (1900. decz. 31-én 17.235 fogoly) felén sem hajtható végre.[1]) Még nagyobb baj, hogy a munka nincs kielégitően szervezve, a foglyoknak csaknem fele dologtalanul tölti ki büntetését.[2]) Osztályozásról alig egy néhány intézetben lehet beszélni. Vizsgálati foglyok, elitéltek, fiatalok, idősek a régi abszurd összezárási rendszerben töltik együtt napjaikat és éjjeleiket.

Maguk a franczia szakemberek élénken érzik és hangoztatják úgy a központi intézetek, mint a megyei fogházak ki nem elégitő állapotát s elismerik, hogy a visszaesés oly óriási százalékát, a mit a franczia statisztika felmutat, s annak még mindig növekvését részben kétségtelenül a börtönügy elhanyagolása idézte elő és tartja fenn ma is.[3])

A *börtönigazgatás* legfelső fokon a belügyminiszteriumban van központositva, melynek külön börtönügyi osztálya van (4 szakosztálylyal), élén a börtönügyi felügyelővel (*directeur de l'Administration pénitentiaire)*. A miniszterium tanácsadó testülete börtönügyi dolgokban a *Conseil supérieur des prisons* (37 tagból). Az egyes intézetek megvizsgálása a főfelügyelők, *inspecteurs généraux* (8 férfi, egy nő) által történik. Az intézetek élén igazgatók állanak. A helyi ellenőrzésre a központi intézetek mellett szervezett *felügyelő bizottságok* (Commission de surveillance) volnának hivatva, ezek azonban csak névleg létez-

[1]) A kerületi fogházakban a foglyok száma szintén apad. 1894-ben 26000, 1900. decz. 31-én 17235, 1901. decz. 31-én pedig 15806 volt a letartóztatottak létszáma.

[2]) 1900-ban a férfi foglyok 4,956.500 letartóztatási napjára csak 2,825.113 munkanap esett, a nő foglyoknál pedig 927.414 letart. napra 432.646 munkanap.

[3]) *Vanier* kimutatja, hogy a fegyenczek 21%-a, a hosszabb fogházra itélteknek pedig 45%-a lesz visszaeső s 26%-a a fogházból kiszabadulása utáni első évben. Les institutions pénit. en France. 1895. 175. l. Az 1901. évi Statistique Pénitentiaire szerint pedig az összes elitélt férfiak 69—76%-a, a nőknek 48—59%-a volt már büntetve.

nek, még annyira sem járnak el tisztökben, mint a mi felügyelő bizottságaink.

c) A *rendőr, elzárás* (emprisonnement de simple police) az u. n. járási vagy községi fogházakban *(prisons cantonales, municipales)*, aminő több mint 3000 van, vagy a *maison d' arrêt*-ben hajtatik végre, a legprimitivebb összezárási rendszerben.[1])

2. A gyarmatokban végrehajtandó büntetések foganatosítása, illetőleg vezetése a tengerészeti és gyarmatügyi minisztérium hatáskörébe tartozik.

α) A *deportation*, mint említettem, az utóbbi évtizedekben alig vétetett alkalmazásba. Egy 1872-iki törvény a bekeritett helyre deportálás (dep. dans une enceinte fortifiée) helyéül Ducos szigetet jelölte ki Uj-Caledóniában, az egyszerü deportation helyéül pedig Pins, esetleg Maré szigeteket.[2])

β) A *travaux forcés*, vagyis a *transportation* az 1889. és 1891-iki rendeletek értelmében Uj-Caledoniában foganatosittatik. A transportáltak büntetési idejük, viseletük és munkaszorgalmuk szerint három osztályba osztva, szigorú szabályok mellett kemény mezei, illetőleg külső munkát végeznek reggeltől estig. A harmadik (enyhe) osztály tagjai engedélyt (assignation) kaphatnak, hogy magánosoknál dolgozhassanak, sőt ezek nősülési engedélyt is nyerhetnek. Általában a transportation semmivel sem sulyosabb büntetés a valóságban, mint a relegation, sőt némileg még enyhébbnek mondható.

γ) A *relegation* két neme, az egyéni és az együttes relegation, úgy a helyre, (melyet az államtanács állapit meg) mint a végrehajtási módra különbözik egymástól. Az *egyéni* relegatio (rel. individuelle) történhetik valamennyi gyarmatra és franczia birtokra, az *együttes* relegation (rel. collectif) ellenben csak Guyanába és az uj-caledóniai szigetekre.

Az egyéni relegation munkakényszer nélkül, csupán a rend és felügyeleti szabályok megtartására való kötelezettség-

[1]) 1903/4 telén a lille-i maison d'arrêtben egy 6 napi elzárásra itélt 19 éves leány lábai elfagytak. *Revue Pénit.* 1904. Márcz. 506 l.

[2]) *Dreyfus* A. elitélése alkalmával, 1895-ben, külön törvénynyel még az üdvszigetek, u. m. Royale, Szent József és az Ördögsziget jelöltettek meg a deportation végrehajtási helyéül *(Vidal* G. id. m. 574. l.) s az utóbbira vitték el Dreyfus-t.

gel (mintegy rendőri felügyelet alatt) való internálás valamely gyarmatra. Az igy relegált különben teljesen szabad ember módjára s az általános jogi szabályok alatt él a gyarmaton. Az egyéni relegationt, amely igy valóságos kiváltság, s épen a vagyonosabb elitéltek kiváltsága, az elszállitás előtt a belügyminiszter engedélyezi, ha pedig az illető már együttes relegation utján a gyarmatba elvitetett, ott a gyarmatügyi minisztertől kérheti e kedvezményt. Ha a kérelem elutasittatott, 6 hó mulva ismételhető. Bűntett, vétség, vagy a szabályok megsértése esetén az engedély visszavonható.[1])

Az együttesen relegáltak szigoru munkakényszer alatt állanak épugy, mint a transportáltak. Két csoport különböztethető meg köztük: egyik, mely a kiszabott börtönbüntetést is itt tölti ki, másik amely már a börtönbüntetés kitöltése után szállittatott ide. Guyanában a hol a legtöbb relegált van, mindkét csoport egyenlően külső mezei munkát végez: erdőirtás, utcsinálás, hid, fürész-malom, faház-épités, földjavitás stb. Uj Caledoniában nagyobbrészt magánosoknak dolgoznak, akik a napi munkabért a kikért relegáltakért az államnak fizetik. Éjjelre vagy a fegyházba, vagy ha messzebb dolgoznak, barakkokba helyeztetnek.

A gyarmati kormányzók jelentései szerint a relegáltak egészségi állapota általában kielégitő, sőt a legtöbbször nem valami kitünő egészségü relegált az alapos helyváltoztatás és a folytonos szabadban végzett munka folytán testileg regenerálódik. Az erkölcsi eredmény is eléggé kielégitő, a fegyelmi esetek száma túlságosnak egyáltalán nem mondható. A munka eredmény kézzelfogható, mert 1886. óta óriási erdő területet irtottak ki Guyana rengeteg erdőségeiből, nagyszámu fürészmalmokat álli-

[1]) Az egyéni relegatióban részesitettek száma ujabban emelkedik. 1890-ben 72, 1896-ban 448, 1898-ban 790, 1902-ben 1300. De szaporodik a visszavonások száma is (1897-ben 52, 1898-ban 106.)

A magánosoknál dolgozók száma (ez is jutalom) szintén emelkedik. 1896-ban 210, 1898-ban már 542, 1902-ben a magánosoknál teljesitett munkanapok száma 313.553 volt. Guyanában nagyon kevesen dolgoznak magánosoknál (1898: 21, 1902: 94), a legtöbb ily engedély uj Caledoniában adatik (1898-ban 521.)

tottak fel, útakat, hidakat építettek, szóval a gyarmat számára hasznos munkát végeztek.[1])

III. Megelőzési intézkedések. 1. A Code Pénal általános büntetési korminimumot nem ismer, hanem a 16 évet be nem töltött flatal bűntettesekkel *(mineurs* de seize ans) szemben a biróra bizza a büntethetőség megállapitását. Ha az ily flatalkorú belátási képesség nélkül (sans discernement) követte el a cselekményt, felmentendő s vagy szüleihez visszaküldendő, vagy javitó házba *(maison de correction)* utalandó nevelés és letartóztatás végett (pour être élévé et détenu), ahol 20 éves koráig tartható. A belátási képességgel birók (avec discernement) halállal vagy életfogytiglani travaux forcés-val, illetőleg deportation-nal sujtott bűntett miatt büntetésül 10—20 évi javító fogházra *(maison de correction)*, időleges travaux forcés, deten-

[1]) L. erről a gyarmatügyi jelentéseket a Revue Pénitentiaire majd minden számában.

A relegationra itéltek száma ujabban állandóan és erősen apad, ami a következő sorozatból tünik ki. Relegationra itéltetett:

1886-ban:	1610.
1887-ben:	1934.
1888-ban:	1627.
1889-ben:	1230.
1890-ben:	1035.
1897-ben:	948.
1898-ban:	771.
1900-ban:	632.
1901-ben:	657 egyén.

Az apadás természetes magyarázata, hogy a törvény életének első éveiben a felgyült salakot azonnal elszállitották s azóta csak az évi ujonczokat kell összeszedni. Az elitéltek számának csökkenése tehát nem annyira a relegation sikerét, vagyis helyességét, mint inkább a criminalitás csökkenését vagy szelidülését s talán a biróság enyhébb felfogását mutatja.

Az 1885-től 1900. végéig terjedő 16 év alatt összesen 15,637 egyén itéltetett relegationra. Ezek közül tényleg elszállittatott a relegation helyére 9978, transportation-ban részesült (egyidejüleg travaux forcés-ra itélés folytán) 1993, megkegyelmeztetett 614, feltételes szabadság folytán a relegation felfüggesztetett 99-re, egészségi okokból felmentetett az elszállitás alól 330, meghalt még Francziaországban 563.

A Guyanában és Uj Caledoniában tényleg ott levő relegáltak száma 1902. decz. 31-én 5174 volt (Guyanában 2720, Uj Caledoniában 2424.)

1901-ben *transportationra* 473, *relegationra* 341 egyén szállittatott el.

tion vagy reclusion helyett pedig a rendes tétel $^1/_3$—$^1/_2$-ig terjedhető időre javító fogházra itélhetők.

A Code tehát a belátási képességgel nem biró és az azzal biró fiatalok közt éles különbséget tesz s mig az előbbieket *nevelés* végett, az utóbbiakat *büntetésül* rendeli javitó intézetbe utalni. A gyakorlat azonban e különbséget nem valósitotta meg, amennyiben megfelelő intézetek hiányában a fiatalokat mindkét esetben együvé s legtöbbször a közönséges fogházakba, a felnőtt foglyok közé zárták össze. A reformot e téren is a 30—40-es évek humanitarius fellendülése inditja meg. Tocqueville s általában a magánzárka rendszer legtöbb hive a fiatalok javitása érdekében is a magánzárka rendszernek csinálnak népszerüséget s igy épül fel Párisban (1840) a *Petite Roquette* nevü zárkaintézet a fiatal bűnösök számára.[1]

E felfogással szemben Demetz és Lucas (utóbbi elvi ellensége a magánelzárásnak) a fiatalokra a magánzárka helyett a mezei s kerti munka nevelő hatása mellett szálltak sikra s eszméiket egy-egy mezőgazdasági telep felállitása által akarták igazolni. Igy jött létre 1839-ben *Mettray*-ben (Demetz alapitása) és 1843-ban *Val d' Yevre*-ben (Lucas telepe) két földmives iskola, melyek az angol farm-school-oknak is mintául szolgáltak. Az állam nemcsak átengedte e telepekbe a javitó intézetbe utalt fiatalokat, de évi segélyt is biztositott az intézeteknek.

E nehány mintaintézet természetesen nem elégitette ki a szükségletet s ezért az 1850 aug. 5-iki törvény *(sur l'éducation et du patronage des jeunes detenus)*, mely a fiatal bünösök nevelését és védelmét egységesen és összefoglalólag akarta szabályozni, elrendelte, hogy az összes fiatal és pedig a 20 évesnél fiatalabb bűnösök *(mineurs de vingt ans)* a felnőtt foglyoktól elkülönítendők s vallásos, erkölcsi nevelésben és valamely életpályára való kiképzésben részesitendők. E végből a törvény szerint a 6 hónapnál nem hosszabb idejű fogházra itélt fiatalok a vizsgálati fogházak (maison d'arrêt et de justice) egy-egy elkülönitett osztályába helyezendők, a felmentett és a

[1]) A Petite Roquette 1863-ban záratott be mint a fiatalok fogháza, miután Eugénia császárné egy az intézetben tett látogatásakor megsajnálta a czellába zárt fiatalokat. Ma a vizsgálati fogságba helyezett és az elszállitásra váró fiatalok vannak itt.

6 hónapnál hosszabb, de két évet meg nem haladó fogházra itéltek részére külön intézetek, u. n. *colonies pénitentiaires* állitandók fel, hol a fiatalok lehetőleg mezőgazdasági, vagy ezzel összefüggő ipari munkával foglalkoztassanak, a két évnél hoszszabb időre itéltek pedig u. n. javitó intézetekbe »*colonies correctionelles*« helyezendők.[1]) Jó magaviselet és valamely munka kitanúlása esetén a fiatal elitéltek a letartóztatási idő letelte előtt feltételesen szabadon bocsáthatók, vagyis kisérletileg kihelyezhetők az intézetekből. Végleges szabadonbocsátás esetén is azonban az ifjak a közrendészet gyámkodása (patronage de l'assistance publique) alá helyeztetnek legalább is 3 évre.

E törvény alapján, mely ma is alapját képezi a fiatalok nevelő és javitó intézeteinek, lassanként számos ily intézet állittatott fel. Az intézetek legnagyobb része magán intézet, melyeket az állam segélyez, vannak azonban tisztán állami (nyilvános) intézetek is. Jelenleg összesen 30 önálló javitó intézet áll fenn[2]) és pedig 21 a fiuk és 9 a lányok részére. A fiuintézetek közül 9 nyilvános (Les Duaires, Belle-Isle en-Mer, Saint-Hilaire (école de reform), Saint-Maurice, Aniane, Auberive, La Vald' Yèvre. Eysses (Villeneuve sur Lot és a Petite Roquette), 12 magánintézet. A lányintézetek közül kettő nyilvános (Nanterre és Doullens), 7 magánintézet. *Colonie correctionelle* ezek közt csupán az *eysses*-i intézet s ennek toldaléka a villeneuve-i.[3]) Ezenkivül 6 fogházban vannak javító osztályok (quartiers correctionelles) berendezve. A javitó intézetek közül 6 mezőgazdasági intézet (*Mettrag* ma is egyike a legelsőknek), a többiben ipari és kerti munkát tanulnak a fiatalok.

Mintajavitó intézetnek épült a *Montesson* mellett 1896-ban megnyitott École Lepeletier de St. Fargeau intézet, melyet a De-

[1]) A „colonies *pénitentiaires*"-t nevezhetjük a mi fogalmaink szerint *javitó intézeteknek*, mig a „colonies *correctionelles*" inkább *kényszer*-javitó intézetek, ahova a makacs, javithatatlannak látszó fiatalok helyezendők. L. *Joly H.:* De l'enfance coupable et de nos maisons de correction à l'heure actuelle. *(Revue Pénit.* 1900 Január. 59. l.) s az annak alapján megíndult vitát a franczia Société gen. des prisons-ban.

[2]) La statistique Pénitentiaire de 1901. *Revue Pénit.* 1903. Nov.-decz. 1363. l.; *Vidal G.:* id. m. 209—211.

[3]) A fiúintézetekben volt 1901 decz. 31-én összesen 3568, a leányintézetekben 690 beutalt. A beutaltak 0·70 %-a 8 évesnél fiatalabb, 4 %-a 8—10 éves, 31·73 % 10—14 éves volt.

partment de la Seine alapitott és tart fenn. Az intézet azóta, melyet még mint ilyet látogattam meg 1900-ban, a Departement de la Seine 1901. évi határozata folytán *école de preservation*-ná lett átalakitva s uj nevet is kapott: *École Theofile Roussel.* Az 1902-iki szabályok szerint (l. Revue Pénit. 1902. máj. 695. l.) tisztán az iskolai hatóságok által beutalt fegyelmezetlen, iskolakerülő, vagy az atyai hatalmat gyakorlók által önként beutalt 14 éven aluli gyermekek helyeztetnek ide nevelés végett.[1]) Az intézet pavillon renszerben épített valóban csinos, kellemes benyomást keltő telep. 8 külön álló, mértani pontossággal phalanx rendben sorakoztatott épületből áll. Egy-egy épület 30—40 gyermek (előbb összesen 320, ma 250) befogadására szolgál. Az épületek belül ragyognak a csintól és tisztaságtól, kivül gyönyörü futórózsákkal diszitve. Az intézet körül hatalmas terület a mezei gazdaság különböző ágainak (földmivelés, kertészet, szőlészet) elsajátitására. Éjjelre mindenik gyermek külön pléh-hálófülkében aludt, mely a testi érülközést ugyan meggátolta, de az átbeszélést, levelek, tárgyak átcsempészését egyáltalán nem. Külön épület szolgált a szülők által beadott (correction paternel) gyermekek befogadására. Ez a pavillon azonban látogatásom alkalmával üres volt s mint értesültem addig nem is volt benne egyetlen gyermek sem, aminek okát Rivière Albert abban találta, hogy itt egy gyermek évi ellátásáért 820 francot kellett fizetni, mig a párisi Petite Roquette ingyenes volt. Ez utóbbi körülmény volt az oka, hogy a mintaszerű intézetet eredeti rendeltetésétől elvonták.[2])

2. Az elhagyott gyermekek gondozását Francziaországban régidő óta egy jótékony egylet „*Service des enfants assis-*

[1]) 1903. Január 1-én az intézet 243 növendéke közül 219 a család által, 20 a vizsgálóbiró által s csak 4 gyermek volt a hatóság (Assistance publique) által beutalva.

[2]) A montessoni intézet rám azt a benyomást tette, hogy a mi javitó intézeteink és e mintaintézet közt csak az éjjeli elkülönités és a nagyobb csinre van különbség. Egyébiránt legujabb intézetünk, az 1903. őszén megnyilt kassai javitó intézet csin dolgában is bátran kiállja a a versenyt a montessoni mintaintézettel, sőt a kassai intézet épen azt a gondolatot ébresztette bennem, hogy ezzel a nagyszabásu intézettel talán mi akarjuk fényüzés dolgában felülmulni a külföldi hasonló intézeteket. A három óriási iparműhely berendezési költségéből (villamos szövőgépek!) azt hiszem egy szerényebb uj javitó intézetet bátran fel lehetett volna állitani.

tés" tekintette feladatának. 1879-ben e mellé lépett a Brueyere L. és Thalié által alapitott általánosabb egylet: *„Service des enfants moralement abandonnés.*" E két egylet Párisban a Directeur de l'Assistance publique, vidéken az Inspecteur des enfants assistés támogatása mellett évente ezer meg ezer gyermeket helyez el részint magánosokhoz, részint különböző intézetekbe, árvaházakba, ipariskolákba, gazdasági és ipari intézetekbe. 1893-ban egy uj gyermekvédő egylet alakult Párisban, a *„Comité de défense des enfants traduit en justice,*" mely a bünvádi eljárás alá került gyermekeknek az eljárás alatti védelmét, valamint a gyermekvédelem ügyének törvényhozási és tudományos előrevitelét tekinti feladatának. 1900-ban pedig *Patronage familial* czimmel egy, a szerencsétlen sorsú családokat gyámolitó egylet alakult Párisban, mely az ily családok gyermekeit, kik a család mostoha sorsa miatt könnyen elzülhetnének, közvetve a szülők erkölcsi és anyagi támogatása által igyekszik megmenteni a bűn vagy a csavargás lejtőjétől. Azóta több nagy városban alakult hasonló egylet.[1]) Szóval a franczia társadalom elismerésre méltó példát mutat, mennyi módja van a társadalmi önvédelemnek.

Az elhagyott gyermekek gondozásáról először az 1889. jul. 25-iki törvény rendelkezik, de elég hiányosan.

1895-ben az elhagyatott gyermekek gondozása iránt részletes törvényjavaslat terjesztetett a kamarák elé, mely szerint az ily gyermekek számára külön védő intézetek, *„écoles speciales de preservation*" létesittessenek. A törvényhozás e helyes reformgondolatból egyelőre annyit valósitott meg, hogy az 1898. ápril 19-iki törvény *(sur la protection des enfants victimes ou auteurs de crimes ou de delits)* mely az atyai hatalom megszoritásáról szóló 1889. jul. 24-iki törvényt módositja, megadja a vizsgálóbirónak, illetőleg a törvényszékeknek a jogot, hogy az elhagyatott fiatal bűnöst, illetőleg a csavargó, kolduló gyermeket ne a nevelésre képtelen szülőnek adják vissza, se ne a javitó intézetbe utalják, hanem (ideiglenesen, illetőleg véglegesen) közvetlenül a magán jótékony intézetekbe utalhassák, vagy a közigazgatás gondozása alá adják.

[1]) *Curtius*: La patronage familial. 1902. Zeitschrift für die ges. Strafrechtswissenschaft. 22 k. 304—314. l.; l. még: *Strauss P.*: Assistance sociale. 1901.

A fentiek szerint tehát a franczia birónak, ha a fiatalkorú terheltet felmentendőnek itélte, a következő módozatok közt lehet választania: 1. visszaadja a gyermeket a szülőknek nevelés végett, 2. javitó intézetbe utalja, 3. a gyermek mellé védőül kéri fel az egyik szülőt, valamely magánszemélyt, jótékony intézetet, vagy a közigazgatást. Az 1898-iki törvény azonban nem vált be, sem a vizsgálóbirák sem a törvényszékek nem nagyon veszik igénybe a nevelő intézetbe utalhatás jogát. Ez okból, *Joly* H. inditványára, a »Comité de defense« hosszú vita után, majd a kamarában Strauss senator megsürgette e törvény gyakoribb alkalmazását. 1903-ban a belügyminiszter ujból előterjesztette a már Waldeck Rousseau által 1895-ben beterjesztett törvényjavaslatot a magánjótékonysági intézetekről. E javaslatot a senatus bizottsága már le is tárgyalta.

3. A gyermekvédő egyleteken kivül úgy Párisban, mint a vidéken nagy számmal vannak különböző néven rabsegélyző egyletek. Legtekintélyesebb ezek közt az 1871-ben alakult *Société générale de patronage des libérés.*

1894-ben az összes (több mint százra menő) gyermekvédő és rabsegélyző egyletek egyesültek: *L'Union des sociétés de patronage de France* néven, vagyis központi bizottságot alakítottak (vezetője Rivière Albert), mely a patronage ügyét egységesen vezeti. (Les instit. pénit. en France. 265. l.)

Hogy e valóban bámulatra méltó egyleti tevékenység mellett a visszaesés ma sem apad Francziaországban, ennek okául Joly H. nagyon helyesen mutat rá a fogházak és börtönök hiányaira, az összezárás rendszerére és — a művelt középosztály közönyére.

4. A patronage intézmények közé tartoznak végül a *koldus* menhelyek (depôts de mendicité), melyeket a Code Pénal alapján a departement-ok tartanak fenn. A Code Pénal szerint ugyanis (274., 275. §§.) a koldulás büntetendő cselekmény és pedig, aki oly helyen koldul, ahol koldus menhely áll fenn, 3—6 hónapi fogházzal büntettetik s ennek kitöltése után a koldus menhelybe utaltatik, aki ellenben oly helyen koldul, ahol nincs ily intézet, ha szokásos koldus: 1—3 hónapi, ha pedig az illetékes járása (canton) határán túl koldult: 6 hónaptól két évig terjedhető fogházzal büntetendő. A Code által

emlitett depôt de mendicité van jelenleg 33,[1]) melyekben évente 5—6000 egyén van elhelyezve. Ez intézetekben részint ipari, részint földmivelési (kerti) munkával foglalkoztatják a beutalt koldusokat és csavargókat.[2]) Hét intézetben nincs semmiféle munka.

Ki kell még emelnem, hogy az 1876-ban alakult *Société générale des prisons* Francziaországban ugyanazt a nemes hivatást teljesiti, amit a Howard Association Angliában. Ez egylet titkára Rivière Albert. Folyóirata, a Revue Pénitentiaire, pedig kétségtelenül a legelevenebb börtönügyi szaklap s a börtönügy nemzetközi művelésének egyik leghathatósabb tényezője.

IV. Tanulságok. A franczia börtönügy jelen állásából leginkább csak negativ tanulságokat vonhatunk le, e tanulságok azonban szintén jelentősek.

Hogy miért maradt el Francziaország börtönügye az angol és belga börtönügy mellett, arra megkaptuk a világos feleletet: a börtönügy elhanyagolása, az egyszerüség, a határozottság, a czéltudatos, tervszerü programm hiánya, szóval amivel Lucas már a XIX. század derekán a legtalálóbban jellemezte a franczia börtönügyi politikát: a *politique du debarras* miatt. Láthatjuk a franczia börtönügy tanulmányozásából, hogy a börtönügy elhanyagolása a legbiztosabb szülője a visszaesések felszaporodásának, továbbá hogy a rendszerek közti ingadozás, a folytonos kisérletezés több pénzbe kerül, s erkölcsileg sokkal károsabb, mint egy talán költségesnek látszó, de határozott, jól összeállitott programm megvalósitása.

A büntetési rendszerre nézve nagy tanulságul vonhatjuk le, hogy a büntetési eszközök nemeinek nagy száma mit sem ér, csak ellentétet teremt a törvényes és a tényleges állapot közt, ami aztán a folytonos szemrehányásoknak és uj meg uj kisérletezésnek a megteremtője. Minél kevesebb büntetési eszköz, de azok tényleg és komolyan végrehajtva: ez az egyetlen ut a börtönügy felvirágoztatására.

Egy további nagy tanúlság, hogy a börtönügy decentralizálása, a fogházaknak az autonómiára bizása, a megyék, de-

[1]) Les institutions pénitentiaires en France. 427. l.

[2]) A Seine departement 1902-ben határozta el egy modern dologház felállitását Párisban az eddigi kritikán aluli Depôts helyettesitésére.

partement-ok kezében hagyása — mint azt az angol fogházak 1877. előtti állapota is mutatta — szintén biztos út a fogházügy elposványosítására, a régi, százszor elitélt nyomoruságos összezárási rendszer fenntartására. A fogházak államositásának hiánya egyik legnyiltabb sebe a franczia börtönügynek, mely épen Francziaországban, a központositás hazájában, a legcsodálatraméltóbb.

Ugyancsak nagy hiánya a franczia börtönügynek a végrehajtási és praeventiv intézkedésekre vonatkozó szabályok rendezetlensége, codifikálatlansága. Vanier mondja, (Les instit. pénit. en France 1895. 175. l.) hogy csak a hosszú börtönbüntetésekre vonatkozó szabályok tiz kötetre mennek, amikből persze a tényleg érvényes és határozott utasitásokat megállapítani óriási feladat. Több világosság, egyszerüség és határozottság szükséges a börtönszabályokba. Igen nagy hiány végül, hogy a gyermekvédelem és a csavargási ügy a modern börtönügy kivánalmai szerint még egyáltalán nincs codifikálva. Annál örvendetesebb és dicséretesebb azonban, hogy a legutóbbi időben a gyermekvédelem és rabsegélyezés ügyét társadalmi uton (assistance social) igyekeznek diadalra vezetni.

A franczia börtönügy körében uj eszme, ami a belga és az angol börtönügy mai állapotában nem volt feltalálható és megvitatható, a *transportatio* és *relegatio*, szóval az u. n. elszállitás (deportatio) kérdése. A deportatio (gyüjtő szónak véve) általános jelentősége, előnyei és hátrányai a mai börtönügyi tudománynak még mindig egyik nyilt kérdése (l. alább a 7. és 8. §.). E helyütt csak a franczia *transportation* és főleg az uj és eredeti franczia intézmény: a *relegation* eredményeit, illetőleg az abból levonható tanulságokat kell megállapitanunk. A franczia »deportation« helytelen és czélszerütlen[1]) volta felett feleslegesg is beszélni, legjobb bizonyiték e büntetés alkalmatlan voltára az, hogy nem alkalmaztatik.

Ugy a transportation, mint a relegation büntetés eredményei és jelentősége felől maguk a franczia irók és gyakorlati

[1]) *Leveillé* szerint ez a legköltségesebb és leghaszontalanabb az Európán kivül végrehajtott büntetések közt, mely csak martyrok csinálására alkalmas. *Les institutions pénil. en France.* 286. l.

szakemberek is felette eltérő felfogásban vannak.[1]) *Leveillé* párisi tanár, aki pedig elvileg hive a transportationak, az eredményt mindkét büntetésre nézve egyenesen rossznak mondja, e rosz eredményt főleg a helytelen, okszerűtlen végrehajtásnak tulajdonitja. Különben a relegationalis törvényt is alapjában elhibázottnak tartja, egyrészt, mert csak hosszabb börtön kitöltése után küldi a gyarmatba az elitéltet, amikor már munkaereje megfogyott, másrészt mivel a törvény megengedi, hogy a relegált 6 év mulva visszajöhessen. *Astor*[2]) szintén kifogásolja a végrehajtást, mert szerinte nem helyesen válogatják meg a munkát s ezért a relegation ma nem eléggé példás, nem hatályos és a gyarmatra sem előnyös. *Garraud*[3]) mindkét büntetési nem eltagadhatatlan hátrányának ismeri el a költségességet. ezzel szemben legfőbb előnyeikül azt hozza fel, hogy az anyaállam megszabadul a legveszélyesebb elemektől s igy annak a biztonságát emeli.

A transportation és relegation mai eredményei a francia gyarmatokban nézetem szerint sem elegendők e két büntetési nem igazolására, mert e két büntetés hátrányai oly sulyosak, hogy azokat a látszólagos előnyök és a relative jó eredmény, amit eltagadni nem lehet, egyáltalán nem képesek ellensúlyozni.

Első közös hátránya a transportationnak és a relegationnak az, hogy ezeknek a büntetési rendszerbe illesztése által az egész börtönügy kétségtelenül sokkal több költséget igényel, s a börtönügy egységes igazgatását, felügyeletét, ellenőrzését jobban megneheziti, mintha az összes szabadságbüntetéseket itthon, az anyaországban hajtjuk végre. Készséggel elismerem — épen fentebb hangsulyoztam is — hogy a büntetési nemek és a végrehajtási rendszernek megválasztásánál a költségeknek, vagyis a pénzügyi szempontoknak mellékeseknek kell lenni, a döntő mindig az erkölcsi eredmény, t. i. a büntetés czéljának minél biztosabb megvalósitása. Azt is aláirom, amit *Vámbéry* Rusztem mond (id. m. 36. l.), hogy csak nagyon kicsinyes gon-

[1]) A relegation behozatala körüli érdekes vitákat, valamint az 1885-iki törvény kritikáját élvezetesen és alaposan állította össze *Vámbéry R.* id. m. 9—45. l.

[2]) *Astor* I.: A propos de la relegation. *Revue Pénitentiaire* 1900. Május. 768. l.

[3]) *Garraud:* Précis du droit criminel. 1900. 237. l.

dolkozásu kriminalpolitikus emelhet kifogásokat valamely büntetési rendszer ellen a drágaság szempontjából s én is aranymondásnak tartom *Michaux* szavait, hogy »semmi sem oly drága, mint a bűn s azért az a büntetési rendszer a leggazdaságosabb, amely a bűnt kevesbíti«, azonban, hogy itt mégis felvetem a költség kérdését, erre az bátorit, hogy nem kisebb ember, mint *Garraud* az, a ki a költségesség miatt kifogásolja a két büntetést. Hangsulyozom azonban, hogy nem is magát a végrehajtási költséget sokallom én, vagyis nem a drágaságot hibáztatom e két büntetésben, hanem azt, hogy ez a két büntetés semmivel sem biztositja jobban az elérni kivánt czélt, mint az itthoni börtön s igy a két, legfeljebb egyenlő értékü rendszer közül már a drágaság miatt sem helyeselhetem az előbbit. Azt pedig el nem lehet vitatni, hogyha két egyenlően jó rendszer közül az egyik kézzelfoghatóan kevesebb kiadással jár, az államgazdaságtani szempont a kevesebb költséggel járót fogja ajánlani.

Ugyde, hogy áll a dolog az elszállitási és az itthoni börtönbüntetések közt? Vajjon egyenlően biztositják-e ezek az erkölcsi eredményt, vagy e részben valamelyik előnyösebb a másiknál? Ha az utóbbi áll, t. i. valamelyik a büntetés czélját jobban megvalósítja, habozás nélkül azt kell választanunk, még ha tizszer olyan drága lenne is.

A kérdés magva tehát az, mi a transportation és mi a relegation czélja s hogyan biztositja e czélt ez a két büntetési eszköz? A transportation czélja, miután az legtöbbször időleges büntetés, nem a megsemmisités, nem az eliminálás, hanem e szigoru sujtás mellett az elitéltnek lehető átalakitása, a gyarmat, esetleg az anyaállam számára megjavitása. A relegation czélja ugyan első sorban bevallottan az eltávolitás, az anyaországnak a közveszélyes elemektől való megszabadítása, de szintén nem a megsemmisités, (hiszen nem lakatlan szigetre viszik őket), hanem a lehető átalakitás (regeneratio), amit azzal fejez ki az 1885-iki törvény, hogy 6 évi jóviselet után megengedi a relegáltnak az anyaországba visszatérést. A transportation és a relegation czélja tehát lényegileg ugyanaz, ami az itthoni börtönöké, a kérdés igy csak az, melyik valósitja meg jobban e czélt? E kérdésre a tényleges végrehajtás adja meg a feleletet. A belga és az angol börtönügy bemutatásánál láttuk, hogy a

jól berendezett börtön e feladatot betöltheti. De elmondhatjuk-e ugyanezt az elszállitásra?

A franczia transportation végrehajtása lényegileg a régi gályarabság módjára történik, azzal a különbséggel, hogy nem gályát vontatnak az elitéltekkel, de fát vágatnak, földet ásatnak. Az erkölcsi javításra, a szabadságra való előkészítésre azonban itt semmi tekintet nincs, vagy legalább is sokkal kevesebb, mint itthon. Ha a rab magától megjavul, mert még nem volt teljesen elromolva s jó sorsa megóvta valami kitanult gonosztevő szomszédságától, ez az ő szerencséje, ha pedig marad a régi rosz szokásai mellett, a büntetést végrehajtók ezzel sem nagyon törődnek, akkor ott marad életfogytig, vagy a büntetési idő leteltéig. A relegation végrehajtása, mint láttuk, a legtöbb esetben megegyezik a transportationéval.

Ami a relegation-t illeti, igaz ugyan, hogy ez elősegiti az anyaország megtisztitását a veszélyesebb elemektől, de kérdés, hogy igazságos és méltányos dolog-e a saját fekélyeinket — mint Szemere Bertalan mondja — más testére átrakni. Megengedhető és czélszerü dolog-e a gyarmatokat a legveszélyesebb bűnösökkel megrakni, akik bármily jó felügyelet alatt legyenek, a szökést ott nagyobb sikerrel kisérelhetik meg, mint az itthoni börtönökből. 1898-ban Guyanában 29%, Uj Caledoniában 10·5% volt a szökési kisérletek aránya. A relegation büntetés nézetem szerint igazságtalan és helytelen eljárás a gyarmatokkal szemben. Tartsa el, vagyis börtönözze be az anyaállam is, a gyarmat is a maga bünöseit, de ahhoz nincs joga az anyaállamnak, hogy a maga legveszélyesebb gonosztevőit rászabaditsa a gyarmatokra. A bűnösök által való gyarmatositás eszméje pedig, mint azt az angol transportation s a mai oroszországi deportálás (Szibériába) bizonyitja, annyira hibás és erkölcstelen, hogy komoly czáfolatra nem is méltó.

A relegation helyessége és életképessége ellen különben legerősebb érv az, hogy maga az 1885-iki törvény megengedi, hogy a relegált 6 évi relegation után visszatérhessen az anyaországba, mely őt örökre kivetette kebeléből. Szó sincs róla, a legszebb eszme, hogy a megjavúlt, megtért embert fogadjuk vissza a társadalomba, de ha a relegation ezt az eszmét, mely a modern börtönbüntetés alapgondolata, felveszi magába, akkor felesleges az egész relegation. A kétszeri tengeri utazás (Guya-

nába és vissza), meg a guyanai és ujcaledoniai börtönök, barakkok, igazgatási helyiségek és hivatalnoksereg költségeit[1]) legalább is megtakarithatná az állam, ha az itthoni börtönöket czélszerűen és helyesen berendezné s a más államokban bevált börtönrendszert komolyan és teljes buzgósággal igyekeznék megvalósitani. Nézetem szerint tehát úgy a transportation, mint a relegation sem elméleti, sem gyakorlati szempontból nem állják ki a versenyt a börtönbüntetéssel.

A relegationról, mint a visszaesés leküzdésére szolgáló reformeszméről l. még alább a 9. §-t.

4. Németország.[2])

Németország a börtönügy tekintetében — épen úgy mint Francziaország — nem tartozik ugyan a mintaállamok közé, mert ha börtönei általában jobb állapotban vannak is, mint a Francziaországéi, de semmiesetre sincsenek oly egyöntetűen és rendszeresen szervezve, mint Belgium vagy Anglia hasonló intézetei, azonban mint egyik középeurópai vezérállam két-

[1]) *Vámbéry R.* számítása szerint 1890-ben egy relegáltnak évi ellátása szállitási költséggel együtt Guyánában átlag 1200, Uj-Caledoniában átlag 900 frankba került (id. m. 36. l.). *Astor* pedig az 1899. évre nézve egy relegált költségét (szállitás nélkül) Guyánában 700, Uj-Caledoniában 504 frankra teszi. *Revue Pénit.* 1900. Május. 768. l. Ez ugyan nem épen horribilis összeg, de tényleg több, mint egy rab itthoni eltartási költsége, ami Németországban átlag 400, Angliában 700, Francziaországban 600 márkára, nálunk 200 koronára tehető.

[2]) *Források: Streng:* Studien über die Entwicklung, Ergebnisse und Gestaltung des Gefängnisswesens in Deutschland. Stuttgart. 1886; *Weichert:* Grundzüge der Strafvollstreckung nach Reichsrecht. 1902.; *Aschrott:* Die neuen Grundsätze über den Vollzug von Freiheitsstrafen in Deutschland. 1898. *Zeitschrift* 18. köt. 384—406. l.; *Holtzendorff-Jagemann:* I. 142—205.; *Krohne:* 137—195; *Krause C.:* Das deutsche Zuchthaus. Dresden. 1898 ; *Link:* Die Stellung der Einzelhaft im heutigen deutschen Strafvollzuge. 1901.; *Lutz O.:* Die Arbeit in den Strafanstalten und der Verdienstanteil der Sträflinge. 1900.; *Rausche:* Gefängnissstudien. 1894.; *Speck:* Rückblick auf die Entwickelung des deutschen Gefängnisswesens. 1901.; *Hippel R.:* Die strafrechtliche Bekämpfung von Bettel, Landstreicherei und Arbeitscheu. 1895.; — Zur Vagabundenfrage. Berlin. 1902.; *Liszt:* Die Gefängnissarbeit. 1900.; *Heinze:* Die Zwangserziehung nach Reichs- und Landesrecht. 1902. (Zeitschrift 22. köt. 635—712. l.); *Vámbéry R.:* A német BTK. revisiója. Budapest 1903.

ségtelenül megérdemli, hogy börtönügyének mai állapotát megismerjük, annál is inkább, mert börtönügyének egyes részleteiben, illetőleg egyik-másik rész-államának börtönügye tekintetében egészen szép eredményt is tud felmutatni.

Hogy Németország a börtönügy tekintetében egészben véve nem tudott mintaállammá fejlődni, ennek kétségtelen oka az e tekintetben ma is fennálló particularismus. Mig az anyagi és az alaki büntetőjog tekintetében az 1871. és 1877-iki birodalmi törvények megteremtették az egységet, a börtönügyet, vagyis a büntetés végrehajtásának részletes szabályozását a BTK. az egyes rész-államok autonómiájára bizta. Ez a magyarázata annak, hogy mig az egyik államban, pl. Badenben vagy Poroszországban, a börtönügy egészen magas szinvonalra fejlődött, más, kivált a kisebb rész-államokban ma is meglehetősen gyenge állapotban van.

Ez okból a német börtönügy mai állapotát nem is lehet egybefoglalva tárgyalni, csupán a BTK-nek a büntetési rendszerre és a büntetés végrehajtására vonatkozó általános, vagyis közös szabályait fogom előrebocsátani s aztán az egyes jelentékenyebb rész-államok börtönügyét külön-külön kell szemügyre vennünk.

I. Büntetési és börtönrendszer. 1. Az 1871-iki német birodalmi BTK. az egész német birodalomban a következő főbüntetési eszközöket állapitja meg:

1. halál;
2. fegyház (Zuchthaus), életfogytig vagy 1—15 évig;
3. várfogság (Festungshaft), életfogytig vagy egy naptól 15 évig;
4. fogház (Gefängniss), egy naptól 5 évig;
5. elzárás (Haft), 1 naptól 6 hétig;
6. pénzbüntetés.

A német BTK. büntetési rendszere kétségtelenül tisztább, világosabb és egyszerűbb, mint a franczia Code Pénal-é, melylyel pedig a német BTK. tudvalevőleg összeköttetésben állt, úgy hogy — eltekintve ezúttal is a halál és a pénzbüntetéstől — a szabadságvesztési büntetések nemeinek szabatos és határozott megállapításával a német BTK. minden esetre felülmulja a franczia, sőt a belga BTK-et is s ezekhez képest jelentékeny haladást és fejlődést jelent. A várfogság, a custodia honesta

pedig, bár lényegileg a franczia és belga detention-nak továbbfejlesztése, de tulajdonképen uj büntetési eszköz számba is jöhet, mert a belga és franczia jog ily szabatos, határozott alakban ezt a büntetési nemet nem ismeri.

Hogy azonban a német BTK. is négyféle szabadságvesztés büntetést állapít meg, az még szintén annak a felfogásnak a bizonyitéka, mely a büntetési nemek változatosságával akarta biztositani az egyénitést a végrehajtásban s *Krohne* (Lehrbuch 223. l.) nem is habozik kimondani, hogy a valóságban a német törvény négy szabadságbüntetése is kettőre olvad, t. i. munkakényszerrel összekötött és munkakényszer nélküli szabadságelvonásra. A két leggyakoribb büntetési eszköz, a *fegyház* és *fogház* közt jogilag is igen csekély, lényegtelen különbség van, a végrehajtásban pedig az a kis különbség is papiron marad. A fogházbüntetés ugyan a német törvény szerint nem jár feltétlen munkakényszerrel, mert a BTK. 16. §-a csak azt irja elő, hogy a fogházra itéltek képességüknek és viszonyaiknak megfelelő munkával foglalkoztathatók s kivánságukra ily munkával foglalkoztatandók, a valóságban azonban ez a szabály mindenütt ugy értelmeztetik és hajtatik végre, hogy a fogoly dolgozni tartozik s igy tényleg a fegyház és a fogház a munkakötelezettséggel járó, a várfogság és elzárás pedig jogilag és tényleg is munkakényszerrel nem járó büntetések.

A fegyház és várfogság a törvény szerint némileg parallel büntetések, amennyiben, ahol a törvény a kettő közt választást enged a birónak, (kettős büntetési tételek) a várfogság akkor alkalmazandó, ha a cselekmény nem becstelen érzelemből eredt. (20. §.) A büntetések átváltoztatásánál 8 havi fegyház 1 évi fogházzal és 8 havi fogház egy évi államfogházzal vétetik egyenlőnek. (21. §.)

Határozott börtönrendszert a BTK. nem ir elő. Csupán a következő általános támpontokat nyujtja a végrehajtásra: 1. a fegyház és fogház büntetések akár egészben, akár részben magánelzárásban hajthatók végre, azonban a magánelzárás az elitélt beleegyezése nélkül három évnél többre nem terjedhet, 2. hosszabb idejü fegyházra vagy fogházra itéltek büntetésük $^3/_4$ részének, de legalább is egy évnek kitöltése után, jó magaviselet esetén, beleegyezésükkel feltételes szabadságra bocsáthatók. E két fontos szabály megállapításával a német tör-

vény, habár a végrehajtás tekintetében szabad kezet ad a rész-államoknak, mégis ugy látszik, hogy a magánzárka és a fokozatos rendszert tartja ajánlatosnak[1]) s mintegy azokra mutat reá, sőt tekintve, hogy a magánelzárást az elitélt beleegyezése nélkül csak 3 évi maximumban engedi alkalmazni, a német BTK. is azt az elméletileg helyes álláspontot látszik sejtetni, hogy a rövidebb szabadságbüntetések a magánzárka, a hoszszabbak a fokozatos rendszer elvei szerint foganatosíttassanak, tehát a vegyes vagy összetett börtönrendszert helyesli.

Miután azonban a törvény ugy a magánelzárást, mint a a feltételes szabadonbocsátást csak facultative irja elő, voltaképen a rész-államoknak szabad kezük van a börtönrendszerben s igy történhetett meg, hogy Baden régóta teljesen a magánzárkarendszerben hajtja végre a börtönbüntetéseket s ujabban Poroszország és Oldenberg is erre törekedett, mig a többi államok maig sem választottak határozott rendszert, vagyis a régi összezárási rendszertelenség sokfelé virágzik ma is. Ez összevisszaság és határozatlanság megszüntetése végett már 1879-ben megjelent egy törvényjavaslat a büntetés végrehajtásáról, legujabban pedig 1897-ben a birodalmi kanczellár a hivatalos lapban hivta fel a részállamokat, hogy a törvényalkotás megkönnyitése végett igyekezzenek a büntetésvégrehajtást egységes elvekre fektetni s e czélból a főbb elveket 40. §-ba össze is foglalja. Ujat azonban ez a szabályzat nem tartalmaz.

[1]) A XIX. század négy első tizedében, mint Krohne irja (Lehrbuch 144. l.), az összes német börtönökben a leggondatlanabb összezárás rendszere uralkodott, itt-ott, igy Poroszországban katonai fegyelem volt ugyan az intézetekben, de legtöbb helyt fegyelem-hiány, nyers önkény, teljes elhanyagoltság, »ein gemütlicher Schlendrian«, akár csak a 17-ik század legsötétebb idejében. A visszaesők szaporodása s az Amerikából átjött börtön-javitási mozgalom Németországban is napirendre tűzi a börtönügyi kérdéseket s Baden, majd Poroszország és Bajorország gyakorlatilag is megpróbálják a különféle börtönrendszerek megvalósítását. A börtönrendszerek felett az irodalomban óriási harcz keletkezik s kivált az 50-es évektől mind erősebben hódit a magánelzárás eszméje. A mai irodalomban is körülbelül a magánzárka rendszer hivei vannak többségben (Krohne, Jagemann, Starke), de a fokozatos rendszer előnyeit is bevallottan (Liszt, Sichart) vagy titkoltan mind többen elismerik s ujabban Krohne nagyon helyesen hangsulyozza, hogy nem egy rendszer a fő, hanem a helyes, az egyénitő végrehajtás.

2. A fiatalkoruak büntetési és javitó intézeteiről a birodalmi BTK. szintén felette soványan rendelkezik. A büntethetőség korminimuma a 12. életév. A 12—18 év közötti fiatalok a biró által megállapítandó belátási képesség fennforgása vagy hiánya szerint vagy fogházba (illetőleg várfogságba) vagy javitó intézetbe (Erziehungs- oder Besserungsanstalt) utalhatók, ahol 20-ik életévük betöltéséig tarthatók. A szabadságbüntetésre itélt fiatalkorúak a BTK. szerint külön intézetekben vagy helyiségekben töltik ki büntetésüket. A javitó és nevelő intézetek szervezése és berendezése azonban szintén a részállamok autonómiájának van átengedve.

3. A gyermekvédelem érdekében az elhagyott gyermekek kényszernevelése (Zwangserziehung) iránt legujabban az 1900-iki polgári törvénykönyv (1666. §.) és ennek életbeléptetési törvénye (135. §.) tartalmaznak egységes rendelkezéseket. Ezek szerint, ha az atya gyermekének lelki és testi jóllétét elhanyagolás, vagy becstelen, erkölcstelen magaviselet által veszélyezteti, a gyámügyi biróság e veszély elháritásául elrendelheti, hogy a gyermek nevelés végett egy alkalmas családhoz, vagy nevelő, illetőleg javitó intézetbe helyeztessék. A kényszernevelés közelebbi foganatositása iránti rendelkezés a részállamoknak tartatott fenn.

A patronage érdekében a birodalmi BTK. a csavargók és munkakerülők megrendszabályozására egy utólagos büntetést állapít meg, t. i. a dologházba való utalást a főbüntetés kiállása után *(korrektionelle Nachhaft)* 1—2 évi tartamban. Ennek a berendezése is azonban a részállamok feladata lett, az egységes és hatályos eljárás végett mégis egy 1889. jun. 26-iki birodalmi tanácsi határozat a főbb elveket e részben is összeállitotta. Legujabban egy 1900. junius 30-iki törvénynyel Németország pénzbeli segélyt állapit meg a munka közben megsebesült raboknak.

II. A börtönügy jelen állapota az egyes részállamokban.

1. *Baden.*[1]) A badeni nagyherczegség, mely oly kiváló büntetőjogi és börtönügyi szakembereket adott Németországnak,

[1]) *Források: Wacker H.:* Das Gefängnisswesen, die staatliche Zwangserziehung der Jugendlichen und die Arbeitshausstrafe in Baden. 1899.; *E. Jagemann:* Entwickelung und Zustand des Gefängnisswesens in Grossherzogthums Baden. Blätter für Gef.-kunde 20 k. 1. l.

mint Mittermaier, Julius, L. Jagemann, börtönügyének mintaszerű berendezésével kétségtelenül első helyen áll a német rész-államok közt. Az emlitett kitünő kriminalisták és a felvilágosodott nagyherczegek buzgólkodása folytán Baden már a XIX. század 30-as éveiben megkezdi a börtönöknek modern alapokra fektetését. Miután Julius és Mittermaier a pennsylvániai magánzárka rendszert kegyetlennek tartották, az auburni rendszerrel tettek előbb kisérletet s 1838-ban e rendszer szerint rendeztek be egy női fegyházat Bruchsal-ban. Az eredmény azonban nem volt kedvező s igy L. Jagemann határozott fellépésére a kormány a magánzárka rendszer mellé állt s egy 1845-iki törvény elrendeli egy magánzárka rendszerű fegyház épitését *Bruchsal*-ban, a pentonville-i intézet mintájára, amely intézet 1848-ra el is készült s 1851-ben meg is nyilt. Ez Németországban az első mintabörtön, melynek tanulmányozására valóságos búcsújárás indúlt meg.

A jó eredmény, melyet a bruchsali intézet, a gondos vezetés és ellenőrzés folytán is, felmutatott, a kormányt arra inditotta, hogy az 1863. és 1866-iki törvényekkel a fogházakat és a női intézeteket is a magánrendszer szerint rendezze be s a régebbi intézeteknek ily értelmű átalakitását irja elő. A birodalmi BTK. életbeléptetése után is Baden, a törvény által adott autonomia folytán megmaradt a magánzárka rendszer mellett s 1878-ban egy egészen uj zárkafogházat épittetett *Freiburg*-ban, úgy hogy ma Badenben az összes börtönbüntetések tényleg a magánzárka rendszer szerint hajtatnak végre. A 3 évnél hosszabb idejű szabadságbüntetések ugyan a birodalmi BTK. értelmében itt is csak az elitéltek beleegyezésével foganatosithatók magánzárkában, de az elitéltek ebbe mondhatni kivétel nélkül beleegyeznek s igy gyakorlatilag a magánzárka rendszer foganatositásának nincs akadálya.

A szabadságvesztési intézetek három csoportba sorozhatók: központi, kerületi és járási intézetek csoportjába. Központi intézetek: a *bruchsali* férfifegyház, a *freiburgi* és *mannheimi* országos fogház (Landesgefängniss) és a bruchsali országos fogház és női országos büntető intézet (Landesgefängniss und Weiberstrafanstalt). Kerületi intézetek (fogházak) a rastatti, offenburgi, waldshuti és konstanzi fogházak. Járási fogház van 60-on felül. Az öt központi intézetben van összesen 1136 zárka,

a 4 kerületi és a 60 járási fogházban 670 s igy összesen 1806 magánzárka áll a végrehajtás rendelkezésére, ami a 2200 körüli összes rab-létszámot tekintve körülbelől teljesen megfelelő, mert egy bizonyos számu fogoly egészségi okokból vagy azért, mert nem egyezik bele a 3 éven felüli magánelzárásba, közösségben tartandó. Különben az összes intézetek befogadási képessége 3320 s igy a 2200 átlagos rablétszám mellett sok intézet részben üresen áll, ami a legjobb eredmény, amit a börtönöktől várni lehet.[1])

A börtönintézetek közül ma is legelső és leghiresebb a *bruchsali* fegyház. Négyágú csillagalakú épület, a legszabályszerűbb méretekben, akárcsak a louvaini fegyház. A középen (a centrumban) vannak elhelyezve az igazgatói, felügyelői, tanitói helyiségek, illetőleg lakások, az iskola (6 osztály) és legfelső emeleten a templom (fülkékkel). A szárnyak közt három köralakban épitett járkáltató. A fegyenczek itt is álarczot viselnek, általában a végrehajtás teljesen azonos a belga fegyházakéval, csak a fegyelem katonásabb. Érdekes, hogy a tolvajok és csalók 3—4-szeri visszaesés esetében az angol mintára itt is csak rövid időre helyeztetnek magánzárkába, aztán a büntetés nagyobb részében nappal közösen dolgoznak.

Ugyancsak méltó dicsekvési tárgya Badennek a *freiburgi* fogház, mely úgy külsőleg, mint a berendezés modernsége és csinossága tekintetében vetekszik a saint-gilles-i fogházzal. Négyágú csillagalakban épült, a bruchsalitól abban különbözik, hogy a szárnyak összefutó központja nincs beépitve (úgy mint a mi szegedi csillagbörtönünkben). A templom itt is stallumokkal (220) van ellátva, külön járkáltatók épen mint Bruchsalban. A mannheimi és a bruchsali fogházak régi átalakitott épületek,

[1]) A járási fogházakban töltendő ki mindenféle elzárás (politische, Civil- und Untersuchungshaft) és az egy hónapot meg nem haladó fogházbüntetés. A kerületi fogházakban az 1—4 havi fogház; a mannheimi és freiburgi kerületben az ily időre itéltek az itteni központi intézetben s ugyanitt töltendő ki a 4 hónapon felüli fogház (a 3 évet felülmúló fogház Freiburgban). A férfi fegyenczek a bruchsali fegyházba, a notorius gonosztevők, többször (2) visszaeső tolvajok és csalók, valamint a 70 éven felüli s a szellemileg vagy testileg gyenge fegyenczek a bruchsali országos fogház fegyencz-, illetőleg invalidus osztályába tétetnek. A fegyházra vagy 1 hónapot meghaladó fogházra itélt nők a bruchsali női intézetben állják ki büntetésüket.

a foglyok ezekben szabály szerint csak egy évet töltenek zárkában, azután nappali közös munkát végeznek, csak ha maguk kivánják és üres zárka van, az esetben hagyatnak egy évnél tovább is a zárkában. A járási fogházakban is legalább a büntetés elejét és végét minden fogoly zárkában tölti.

Az összes intézetekben nagy gond fordíttatik az osztályozásra. A visszaesők, a fiatalok, a betegek ugyanazon intézetekben külön szárnyakba vannak helyezve. A csavargók és koldusok a fogházakban, ha nem akarnak önként dolgozni, munkára kényszeríttetnek, ami ugyan ellenkezik a birodalmi BTK. 16. §-ával, de úgy elméleti, mint gyakorlati szempontból feltétlenül helyeslendő. A munka, mely mondhatni kizárólag ipari munkanemekből áll, minden intézetben házilag kezeltetik (regie rendszer), a bérbeadás feltétlenül ki van zárva. Legfeljebb megrendeléseket fogadnak el egyesektől. A munkajutalom csak kivételes kedvezményt képez s naponta 3—10 pfennigre mehet.

A feltételes szabadonbocsátás a büntetés $^{3}/_{4}$-ének kitöltése után nemcsak a hosszú, de a rövid szabadságbüntetésre itéltekkel szemben is alkalmaztatik és pedig feltételes megkegyelmezés alakjában (urlaubsweise Entlassung im Gnadenweg.)

A börtönügy legfőbb központi vezetése az igazságügyminisztert illeti, a belügyminiszternek csak közegészségügyi szempontból van felügyeleti joga a börtönökre. Az egyes központi intézetek élén igazgatók állanak s mellette szakhivatalnokok; a kerületi és járási fogházak főnöke ellenben az illető kerületi járásbiró, a felügyelő pedig az ily kis intézetekben legtöbb helyt a hivatalszolga. Kitünő intézkedés, hogy a központi intézetekben a magasabb hivatalnokok hetenként legalább kétszer értekezletet tartanak, melyben az intézet és a rabok ügyeit megbeszélik, ami — bár az ily értekezlet kötelező határozatokat nem hozhat — jó alkalom arra, hogy az igazgató megfigyeléseit és véleményét az alsóbb hivatalnokokkal közölje s igy az intézet egységes vezetése biztosíttassék.

A központi intézetek mellett egy-egy felügyelő tanács (Aufsichtsrat) van, amely mintegy középsőfoku igazgatási és felügyelő szervezet. Elnöke a miniszter által kinevezett magasabb birói hivatalnok, tagjai az illető intézet főbb hivatalnokai s az illető község lakosai közül a miniszter által megbizott 2—5 egyén, akik nem viselnek tényleges államhivatalt. A fel-

ügyelő tanács dönt az intézet gazdasági ügyeiben (szállítások az intézet részére) és fegyelmi hatóság. Ez állapítja meg a rendkivüli jutalmakat, az iskolai jutalmakat, engedélyt ad a foglyoknak önkéntes foglalkozásra stb. A felügyelő tanács elnöke dönt a raboknak a törvénytelen bánásmód miatt és a fegyelmi büntetések ellen tett panaszai felett.[1])

A fiatalkorú elitéltek részére se külön fogházak, se állami javító intézetek nincsenek Badenben, hanem a bruchsali országos fogházban és a nőintézetben, valamint a kerületi fogházakban külön osztályok (szárnyak) vannak a fiatalok számára berendezve. 1896-ig a fiatalkorúak csak 3 hónapig voltak magánzárkában tarthatók. E korlátozást az ez évi márczius 3-iki törvény megszünteti, azonban fiatalkorúnak 3 hónapnál további magánzárkában tartásához minden egyes esetben miniszteri engedély kérendő ki. Tényleg a fiatal foglyok legnagyobb része magánzárkában tölti ki egész büntetését a bruchsali országos fogház egy külön szárnyában.

A gyermekvédelemről, az elhagyatott gyermekek kényszerneveléséről az 1886. máj. 4-iki törvény intézkedik, mely lényegileg megelőzi a birodalmi polgári törvénykönyv általános rendelkezését, azzal a különbséggel, hogy a badeni törvény csak a 16. évet be nem töltött gyermekeket rendelte erkölcsi elhagyatottság esetén állami kényszernevelés alá. A családokhoz való elhelyezés Badenben is ritka, legáltalánosabb az intézetekben való kényszernevelés. Ily intézetek (egyesek és magántársulatok jótékonysága folytán) nagy számban állnak rendelkezésre úgy, hogy az *állami* kényszernevelő intézetek felállítására nincs is szükség. Különösen két egylet buzgólkodik a gyermekvédelem ügyében a „*Verein zur Rettung verwahrloster Kinder*“ és a „*Landes-Verband der bad. Schutzvereine für entlassene Gefangene*“, mely utóbbi az idősebb és erkölcsileg erősebben elromlott gyermekek számára tart fenn intézeteket, igy Flehingen-ben a 14 éven alúli fiuk, Scheibenhord-ban az ugyanily korú leányok, továbbá az erkölcsileg magas fokban megromlottak részére Säckingen-ben és Heitersheimban. Ez a négy intézet nevezhető tulajdonképeni javító intézetnek.

[1]) A felügyelő tanács e czélszerü szervezete mintául szolgálhatna nálunk is a felügyelő bizottság ujjászervezésénél.

A kényszernevelő intézetbe utalás és ez intézetek feletti felügyelet a kerületi elöljáróságok feladata.

A dologházak, vagyis a javító utóbüntetés (Korrectionelle Nachhaft) végrehajtása tekintetében az 1889-iki és 1894-iki rendeletek intézkednek, melyek különös gondot fordítanak a fiatalabbak, a megromlottak (javíthatatlanok) és a betegek elkülönítésére. A fiatalabbak és a javulásképesebbek (első izben beutaltak) az Ankenbuck-i munkástelepre (Arbeiterkolonie), a romlottak a Kislau-i dologházba helyeztetnek. Érdekes, hogy a badeni kormány a birodalmi törvény ellenére, a dologházba utaltakkal szemben is alkalmazza a feltételes szabadonbocsátást (legalább 3 havi jóviselet után.)

2. *Poroszország.*[1]) A porosz börtönügy, ha nincs is oly egységesen és mintaszerüen kiépítve, mint a badeni, de az utóbbi időkben oly nagy előhaladást tett, mely méltó a legnagyobb német államhoz. Legnagyobb akadálya volt a börtönügy felvirágzásának a XIX. század folyamán a határozatlanság a börtönrendszer kérdésében s a börtönök központi igazgatásának és vezetésének kettéválasztása, illetőleg a belügyi és igazságügyi miniszterek közt megosztása. Ez a két gátló körülmény sajnos, ma is fennáll.

A magánzárka rendszerrel szemben a porosz jogászok és a porosz kormány állandóan bizalmatlansággal viseltettek. A börtönökben egész az uj birodalmi BTK-ig az összezárási rendszer volt az uralkodó. Az uj BTK. óta sem foglalt állást Poroszország egyik börtönrendszer mellett sem és csak a fegyház és a fogházbüntetésre lehet mondani, hogy azok némileg az angol fokozatos rendszerhez hasonló módon hajtatnak végre, ellenben a várfogságra és az elzárásra ma is az összezárás a szabály. A börtönintézetek közül a fegyházak és egyes nagyobb fogházak, várfogházak ma is a belügyminiszter hatáskörébe tartoznak s csak a fogház, elzárás és vizsgálati fogság végre-

[1]) *Források: Krohne* és *Uber*: Die Strafanstalten und Gefängnisse in Preussen. 1901.; *Wulff* C.: Die Gefängnisse der Justitzverwaltung in Preussen. II. kiad. 1900.; *Starke*: Verbrecher und Verbrechen in Preussen. 1885.; *Illing*: Die Zahlen der Kriminalität in Preussen 1885.; *Kurtz:* Der Gefängnissvorsteher. Handbuch der Gef.-Verwaltung in Preussen 1889.; *Schmutz:* Die Entwicklung des Elsass-Lothringischen Gefängnisswesen seit der Annexion. 1899.

hajtására szolgáló kisebb fogházak állanak az igazságügyminiszter vezetése, illetőleg igazgatása alatt.[1])

A börtönrendszer, vagyis a végrehajtás módja ma is, mint régtől fogva, a börtönépületektől függ. Poroszország sem a sulyosabb, sem az enyhébb szabadságvesztés büntetés végrehajtására sohasem mondta ki a magánzárka rendszert, ennek daczára a mult század 40-es éveitől kezdve IV. Frigyes Vilmos és Wichern börtönigazgató buzgólkodására több czellabörtönt építtetett. A legelső ily zárkaintézet volt a moabiti (Berlin mellett) 508 zárkával (ma vizsgálati fogház), majd: Münster, Breslau, Ratibor, legujabban: Plötzensee, az uj moabiti (1200 főre), Prenngesheim (fegyház) Frankfurt mellett (500 főre), Glatz (fogház), Wronke. A 80-as évekig az uj intézetek a pentonvillei mintára épültek (5 ágú csillag alakban), igy a moabiti, münsteri, rendsburgi, wehlheideni, azóta római kereszt alakban (3 szárnynyal) épitik az intézeteket, ilyenek a grossstrelitzi, düsseldorfi, wohlaui, sigburgi, boroszlói, wittlichi, anrathi és a tegeli intézetek. Ma a legmintaszerűbb uj intézet (az uj moabiti és a plötzenseei mellett) a *Tegel*-ben (Berlinhez közel) 1900-ban megnyilt fogház, 1600 fogoly számára 1490 magánzárkával. Csin és berendezés dolgában ez az uj fogház szinte vetekedni akar a franczia frésnes les rungis-i intézettel. (2.881,421 márkába került).

A magánzárkák száma azonban ma sem elegendő, hogy akár a fegyház. akár a fogház egészben, vagy bizonyos részben rendszeresen és egységesen magánelzárásban hajtassék végre. 1900 márcz. 31-én volt Poroszországban a belügyminiszter[2]) igazgatása alatt 33 fegyház és 19 nagyobb fogház (grössere Gefängnisse), az igazságügyminiszter alatt 1039 fogház, melyek közül 903-nak befogadási képessége 50 főnél kevesebb (csak 32 képes 200-nál többet s 3 ezer foglyot befogadni). Az összes magánzárkák száma pedig 8560. Tekintetbe véve már most,

[1]) A belügyminiszter igazgatása alatt álló intézetekről az 1902 októberben, az igazságügyminiszter alatt álló fogházakról az 1898 decz. 21-én kelt »fogházrendtartás« (Gefängnissordnung) rendelkezik.

[2]) A belügyminiszter igazgatása alatt állanak még a rajnai tartományokban levő cantonális fogházak (68), melyek az előzetes letartóztatás és vizsgálati fogság s a 14 napnál rövidebb fogház és elzárás végrehajtására szolgálnak. Végül a belügyminiszter hatáskörébe tartozik az öt állami javitó intézet.

hogy a belügyminiszter alá tartozó intézetekben az átlagos napi létszám 21.000 (1899 márcz. 31-én: 21.648), az igazságügyminiszter felügyelete alatt álló fogházakban pedig 33.000, továbbá hogy 1899-ben csupán a fegyházra elitéltek száma 5826 volt, azonnal tisztában lehetünk vele, hogy teljes magánelzárásról, vagy a fokozatos rendszer elve szerint a büntetés első részének magánzárkában töltéséről sem lehet szó.

A fegyházakban, fogházakban ma is túlnyomó az éjjelnappali közösség s a zárkák csak arra elegendők, hogy a 30 évesnél fiatalabb fegyenczek és az idősebbek közül az első izben elitéltek külön zárkában tölthessék ki büntetésüket. Egy pár zárkaintézetben azonban a magánzárka rendszer szépen meg van valósitva, igy a plötzenseei, boroszlói, glatzi, wronkei és tegeli intézetekben. Az apró fogházakban a rendszeres munkáltatás is hiányzik.

A börtönbüntetés végrehajtása lényegileg a munkára való kényszeritésben állana, azonban az elitéltek nagy részénél ez részint a törvény, részint a fogházak tényleges állapota miatt lehetetlen. 1850—70-ig az összes intézetekben a bérbeadási, illetőleg vállalkozói rendszer uralkodott, azóta fokozatosan igyekeznek szűkebb térre szoritani a vállalkozói rendszert, de még 1899-ben is az elitéltek 45·7%-ának munkája vállalkozóknak volt kiadva. A szabadban való foglalkoztatás már évtizedek óta divatos. 1895-ig különösen aratási időben a nagybirtokosoknak adták ki a foglyokat mezei munkára, egy 1895. évi rendelet azonban ezt eltiltotta és csak az intézet részére való mezőgazdasági munkáltatást, valamint a földjavitási munkákra való alkalmazást engedi meg, Tényleg 1900-ban több mint ezer fogoly foglalkozott mocsáros, puszta területek művelhetővé tételével, csatorna készitéssel, folyamtisztitási és szabályozási munkákkal.

A fiatalkorú, 18 éven aluli elitéltek a rendes fogházak egy-egy elkülönitett szárnyában töltik ki büntetésüket, igy Plötzensee-ben. Az igazságügyi börtönrendtartás 37. §-a szerint a 18 éven aluli fiatalok csak a miniszterium engedélyével tarthatók 3 hónapnál tovább magánzárkában, azonban itt is mint Badenben, a legtöbb fiatal fogoly tényleg magánzárkában tölti büntetését. A felmentett, vagy a 12 éven aluli fiatal bűnösök számára állami és magán nevelő és javitó intézetek vannak. Állami javitó intézet 12—18 évesek számára 5 van: Wabern, Conrads-

hammer, Steinfeld fiuk, Graefrath leányok és Saint Martin fiuk és leányok számára. (A hatodik most épül Hardehausen-ban.) Az összes beutaltak száma 582. A 12 éven aluliak (évi létszám 10.000) nagyobb fele (5000-en felül) családokhoz, kisebb fele magánnevelő intézetekbe helyeztetik el, ilyen gyermekek befogadására csak egy állami intézet van.

Az elhagyatott gyermekek védelméről és kényszerneveléséről előbb egy 1878-iki, legujabban pedig az 1900. junius 2-iki törvény (Über die Zwangserziehung Minderjähriger) intézkedik. A kényszernevelés módjai ugyanazok, amiket a polgári törvénykönyv előir: alkalmas családba való elhelyezés és nevelő vagy javitó intézetbe utalás. A törvény nem tesz szigoru különbséget a bünös és a nem bűnös, csupán elhagyatott gyermekek közt, vagyis egyenlően intézkedik a 12 éven alúli és a belátási képesség hiánya miatt felmentett fiatal (12—18 éves) bünösökről és az erkölcsileg elhagyott gyermekekről. A kényszernevelés elrendelése a gyámügyi biróság feladata. A törvény életbelépte óta, 1900. ápril 1-től 1902. márcz. 31-ig 7787 gyermek utaltatott kényszernevelés alá, a kiknek 6·5%-a volt 6 évesnél fiatalabb, 36·1%-a 6—12 éves és 57·4%-a 12—18 éves. A gyermekek 40%-a csavargó és kolduló gyermek volt. Közülök 30% lett idegen családokhoz, 69·6% intézetbe elhelyezve s csak 0·4% hagyatott kisérletileg saját családjánál.

A korrektionelle Nachhaft végrehajtására 24 kényszerdologház szolgál, melyekben 1900-ban 7491 férfi és 1449 nő volt letartóztatva.

Egy 1895-iki királyi rendelet behozza Poroszországban a feltételes megkegyelmezést, amely különösen 18 éven aluli fiataloknak 6 hónapnál nem hosszabb büntetésére vehető alkalmazásba.

3. *A többi német államok.* Baden és Poroszország mellett a többi német rész-államok börtönügyének ismertetése kevésbé fontos. A legtöbb ugyanolyan képet mutat fel, mint Poroszország, oly egységes, határozott s komolyan foganatositott börtönrendszere, mint Badennek, egynek sincs. *Oldenburg, Bréma, Hamburg* még azok, melyek a börtönbüntetést rendszeresen (a két előbbi a magánelzárás, utóbbi a vegyes rendszerben) és példásan hajtják végre. Egy-két mintaintézetet, leginkább zárkabör-

tönt, mindenikben találunk, de a kisebb és a legtöbb intézetben ma is a kényelmes összezárás járja.[1])

A nevezetesebb államok közül Bajorország és Würtemberg érdemelnek még megemlitést.

Bajorország a mult század 30-as éveiben úttörő gyanánt akart fellépni, amennyiben Obermaier, a müncheni fegyház igazgatója, az osztályrendszert mint uj rendszert vezette be az intézetbe. Az intézetben u. i. négy osztály állittatott fel s a fegyenczek jó viselet által fokozatosan magasabb osztályba juthattak. Az irodalom azonban rég kimutatta, hogy az osztályrendszer nem önálló börtönrendszer, s éjjeli elkülönités nélkül alig ér többet a régi összezárási rendszernél. Az osztályrendszer nem is vált be, maga Obermaier ugyan nagy erélylyel némi rendet teremtett az intézetben, de a szűk, sötét helyiség (57 czellával) nem is volt alkalmas arra, hogy mintaintézetté fejlődjék.[2]) Egy 1861-iki törvény a fogházra a magánzárka rendszert fogadja el, (2 hónaptól 5 évig) s ennek foganatositása végett egy zárkafogház épitését rendeli el *Nürnbergben*, mely 1868-ban meg is nyilt. Csinos, modern épület (a pentonville-i mintára) 470 zárkával. A müncheni fegyház helyett *Straben*-ben épült uj fegyház. A börtönügy vezetése az igazságügyminiszter kezében van. 1896 óta a feltételes megkegyelmezés be van hozva.

Würtemberg 1865-ben a magánzárka rendszert fogadja el s egy csillagalaku fegyház épittetését rendeli el *Stuttgartban*, melyből azonban csak egyetlen szárny épült fel. A rendszer a költségek miatt a papiron maradt. Az uj birodalmi BTK. óta a fokozatos rendszer elvei győzedelmeskedtek. Legalább 3 havi magánelzárást minden elitéltnek ki kell állnia, a további időt nappali közös munkában töltik, lehetőleg éjjeli elkülönitéssel. A stuttgarti csonka fegyházban ma a 7 évnél hosszabb időre itéltek vannak (87 zárka 102 fegyenczre), a rövidebb időre itéltek a ludwigsburgi intézetben állják ki büntetésüket. A *ludwigsburgi* intézet szintén régi épület, de tágas, alkalmas hely. 1900-

[1]) A strassburgi fogház pl., melyet többek közt meglátogattam, semmivel sem áll felette a magyarországi törvényszéki fogházaknak, 400 fogolynak 21 czella! Szük, setét helyiségek, enyhe munkák.

[2]) A müncheni intézet látogatásom alkalmával (1900) már feloszlatásra volt itélve s az ottani fegyenczek (500) a Straben-ben épült uj fegyházba voltak átszállitandók.

ban egy 180 zárkát tartalmazó uj épület épült hozzá. Az intézet jelenlegi igazgatója Sichart, a kiváló börtönügyi és kriminal-sociologiai iró, Liszt fegyvertársa, aki az uj (»jungdeutsch«) iskola elvei szerint foganatositja a büntetést. Az első izben vagy indulatosságból bünözőket a hohenaspergi filiale-ban külön helyezi el, a ludwigsburgi intézetben csak a »nem javithatókat« hagyja. Megfigyelései, illetőleg az általa gyüjtött adatok szerint, amiket a legnagyobb szivességgel tárt fel előttem, a ludwigsburgi fegyenczek közül a kibocsátás utáni 5 év alatt 78% visszaeső lesz, a hohenaspergiek (a javithatók) közül csak 22% kerül vissza ugyanily idő alatt a fegyházba. Az ő nézete szerint a szabadságvesztés végrehajtása attól függ, javitható-e még a fogoly vagy nem, aki még javitható, az elkülönitve gondos elbánásban részesitendő, a javithatatlanokra azonban a büntetésnek szolgaságnak kell lennie. Szóval Sichart az angol (a fokozatos) rendszer hive. Würtemberg legcsinosabb intézete különben a *heilbronni* czellafogház (1873-ban nyilt meg), hol a foglyok és az 5 évnél kevesebbre itélt fegyenczek és egy külön szárnyban a 18 évesnél fiatalabb elitéltek töltik büntetésüket. A börtönvégrehajtást részletesen az 1899. márcz. 4-iki rendelet szabályozza. A feltételes megkegyelmezés 1896 óta alkalmaztatik.

III. A német börtönügy jelen állapotából részletesebb tanulságokat alig vonhatunk le. Legfontosabb az a negativ tanulság, hogy egység és határozottság nélkül a börtönügyet magas szinvonalra emelni nem lehet. A határozatlanság, az egyöntetüség hiánya a végrehajtásban sikertelenné teszi, vagy legalább is hátráltatja a legjelesebb BTK. eredményét is. A német BTK., mely a maga idejében egyik legjelesebb BTK.-e volt Európának s melynek büntetési rendszere lényegileg ma is megállja a helyét, a gyakorlati életet nem tudta kielégiteni, mert nem terjeszkedett ki a végrehajtás rendszerének, illetőleg alapelveinek határozott és egységes megállapitására. A német birodalom ezért nem tudott eddig egységes és mintaszerü börtönügyet teremteni, sem uj eszmét vagy intézményt meghonositani, jóllehet a buzgalom és jó igyekezetben nem lett volna hiány. A börtönügy, illetőleg a szabadságvesztés-büntetések végrehajtásának egységes codificatiója előtt Németország alig számithat arra, hogy a börtönügy terén követésre méltó példa legyen.

4. §. A büntetőjogi reformállamok.

A börtönügy ujabb fejleményeinek s jelen állásának bemutatása végett a fentebbiekben ismertetett négy nyugateurópai, u. n. vezérállam mellett szükségesnek vélem legalább vázlatosan megismertetni még négy, u. n. büntetőjogi reformállam: Hollandia, Olaszország, Norvégia és az Északamerikai egyesült államok börtönügyét. Ezek az államok ugyanis részint a börtönbüntetések mintaszerű végrehajtása (Hollandia, Norvégia), részint a börtönügy tekintetében egyes uj reformeszmék felvetése és megvalósitása miatt (Olaszország, Északamerika) börtönügyi szempontból is egyfelől arra szolgálnak követendő példáúl, hogyan lehet a szabadságvesztés büntetéseket egyszerüsiteni és a két életképes börtönrendszert: a magánzárka és a fokozatos rendszert összeegyeztetni; másfelől mintegy tájékoztatnak bennünket a börtönügy fejlődési iránya s közelebbi jövője felől.

1. Hollandia.[1]

Hollandia a börtönügy tekintetében tiszteletreméltó hagyományokkal dicsekedhetik. Az amsterdami dologházak a XVI. században első fecskéi az uj kor kriminálpolitikájának. Az elhagyatott gyermekek és a csavargók dologházairól a XVIII. század végén Howard is elragadtatással nyilatkozik. A börtönügy mai állapota tekintetében is Hollandia úgy a jogi, mint a tényleges állapot szempontjából a mintaállamok közé tartozik. Az 1881-iki BTK.-e egyike a legjelesebb mai büntető törvénykönyveknek s érdekes, hogy a mi 1843-iki javaslatunkkal sok szellemi rokonságban van (a halálbüntetés, a minimumok eltörlése, kettős felosztás) s az »uj« eszmék által az u. n. reform-BTK.-ek sorát ő nyitja meg.

A hollandiai BTK., mely csak 1886-ban lépett életbe, hosszú és tanulságos fejlődés zárköve. Mindjárt a franczia uralom alóli felszabadulás (1815) után megindúlt a törekvés Hol-

[1]) *Források: Dome la Nieuwenhuis:* De Gefangenistraf. 1884; *Quintus:* De Cellulaire gevangenisstraf in Nederland sinds hare invoering. 1887.; *Holtzendorff-Jagemann:* I. 284—292.; *Krohne:* 131—136.; *Smits:* Vervangende Hechtenis volgens hat Wetbock van Strafrecht. 1881.

landiában a börtönügy korszerű reformja s ezzel összefüggésben egy önálló BTK. iránt. A mozgalom lelke Suringar, központja az 1823-ban »a rabok erkölcsi javitására« alakúlt társulat volt. E humanus mozgalom s az egész hollandiai közvélemény érdeklődése a börtönügy iránt teremtette meg és fejlesztette ki még jóval a BTK. megalkotása előtt a hollandiai börtönügyet. A 30-as években két javitó intézet épült, majd a magánzárka rendszer népszerüségre jutásával ennek kipróbálása végett 1850-ben felépitik az amsterdami zárka-fogházat (a pentonville-i mintára). A magánelzárást csak fokozatosan léptetik életbe, eleinte csak 6 hónapi, majd (1854) egy évi, később (1871) két évi terjedelemben engedi meg a törvény annak alkalmazását, mig végre a kedvező eredmény után a BTK. öt évi maximális tartamot állapit meg. A hosszabb büntetések az osztályozási, illetőleg fokozatos rendszerben hajtattak végre. 1870-ben a szept. 17-iki törvény eltörli a halálbüntetést. Az uj BTK. tehát voltaképen csak a gyakorlatban tényleg kifejlődött büntetési rendszert codificálja. A BTK. csak a büntetési eszközöket és azok kereteit állapitja meg, a fogházakról és az elzárási intézetekről 1884-ből, a börtönügy alapelveiről pedig 1886-ból külön törvény intézkedik.

I. A hollandiai BTK. büntetési eszközei: 1. *fogház* (gevangenisstraf) életfogytig, illetőleg egy naptól 15, kivételesen 20 évig, 2. *elzárás* (hechtenis) egy naptól egy évig, kivételesen egy év és 4 hónapig, 3. *pénzbüntetés*. Ez az egyszerű, világos büntetési rendszer teljesen megegyezik a mi 1843-iki javaslatunk rendszerével.

A végrehajtásra nézve a BTK. azt irja elő, hogy az 5 évi, vagy ennél rövidebb *fogház*büntetés egész terjedelmében magánelzárásban hajtandó végre, az 5 évnél hosszabb fogházból csak az első öt év töltendő magánzárkában, ha azonban a fogoly maga kivánja, az igazságügyminiszter engedélyével a büntetés további része is igy tölthető ki. Magánzárkába azonban nem helyezhetők a 14 évesnél fiatalabb, a 60 évesnél idősebb elitéltek (utóbbiak kivételesen akkor, ha maguk kivánják) és azok, kik az orvosi vélemény szerint erre nem alkalmasak. A büntetés $^{3}/_{4}$ részének, de legalább 3 évnek kitöltése után a fogoly feltételesen szabadságra bocsátható. Az *elzárás*-büntetés mindig csak az elitélt kivánságára hajtatik végre magánzárkában.

Hollandia tehát a sulyosabb, a mi fegyházunknak megfelelő szabadságvesztés-büntetés végrehajtásában helyet ad úgy a magánzárka-, mint a fokozatos börtönrendszernek. Vagyis a teljes magánelzárást, melyet már Belgium is mérsékelt, midőn annak időleges maximumát 10 évben állapitotta meg, még jobban mérsékli s egyenesen összeköti azt a fokozatos rendszerrel. A magánelzárásnak öt évre szoritása, valamint a német BTK.-nek megfelelő az a rendelkezés, hogy a fogoly, ha maga kivánja, tovább, illetőleg az egész büntetés alatt zárkában tartható, kétségtelenül egészséges eszme. Csupán az elzárás végrehajtási módja esik némileg kifogás alá. Miután ugyanis az elzárás mindig csak az elitélt kivánságára tölthető ki zárkában, megtörténhetik, hogy épen a rövid időre itéltek közös összezárása válhatik szabálylyá. Pedig a magánzárka rendszer épen a rövid szabadságbüntetésekre nézve bir kétségtelen előnynyel a fokozatos és minden más rendszer felett s ezért kivánatos lett volna a rövid (3—6 havi) büntetésre a magánelzárást kötelezőleg előirni.

II. A hollandi börtönök háromfélék: 1. u. n. büntetési intézetek, 2. letartóztatási intézetek és 3. rendőri fogházak.

A *büntetési* intézetekben a fogházra itélt polgári és katonai személyek töltik büntetésüket. Ezek az intézetek részint zárka-intézetek, részint közös munkára berendezett fogházak. Zárkafogház van jelenleg 8 (Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Arnheim, Breda, 's Gravenhage, Utrecht s a legujabb Haaga) összesen több mint 2000 zárkával. A magánzárka époly szigoru elkülönitést jelent (járkáltatók, templomi fülkék, álarcz), mint Belgiumban. Közösségre berendezett fogház van 17, ezek közül ki vannak jelölve azok, melyekben az életfogytiglanra vagy 5 éven felüli fogházra itéltek vannak (Leenwarden a férfiak, Gorinchem a nők számára), továbbá, amelyekben azok a három hónaptól 5 évig terjedő fogházra itéltek helyezendők, akik a magánelzárást nem képesek kiállani ('s Hertogenbosch férfiak, Eindhonen nők számára), valamint azok, melyekbe a 18 évesnél fiatalabbak tétetnek ('s Hertogenbosch fiúk, Amersfoort leányok számára). Az életfogytiglanra elitéltek a többi foglyoktól folytonosan elkülönittetnek, a többi foglyok a nappali közös munka idején 3 osztályba soroztatnak: büntetési osztály, a visszaesők

és a többiek osztálya. Éjjelre minden fogoly külön zárkába vagy vas-hálófülkébe (iron cell) helyeztetik.

A letartóztatási és rendőri fogházak, melyek a polgári és katonai biróságok által elzárásra itéltek befogadására szolgálnak, csak részben vannak magánzárkákkal ellátva. Ahol azonban a közösség fennáll is, legfeljebb 5 elitélt lehet nappal egy helyiségben s éjjelre lehetőségig valamennyien vas hálófülkékbe záratnak. Itt csak két osztály van: büntetési osztály és a többiek.

Az összes intézetek az igazságügyminiszter fennhatósága alatt állnak. Az egyes intézetek élén igazgatók vagy fogházfelügyelők vannak, akik mellett külön-külön felügyelő tanács (colleges van regenten) működik, mely legalább 3, a király által kinevezett tagból áll. A munka mindenütt házilag kezeltetik s a rabok lehetőleg állami intézetekhez szükséges tárgyakat készitenek.

III. A fiatalokra nézve a BTK. a 10. évet állapitja meg büntetési korminimumnak, 10 éven aluliak büntetendő cselekmény elkövetése esetén javitó intézetbe adhatók s 18 éves korukig ott tarthatók. Ugyanez áll a 10—16 év közöttiekre a belátási képesség hiánya esetén, mig a belátási képesség fenforgása mellett az ily fiatalok a rendes büntetéssel illethetők, de a maximum $^1/_3$-al leszállitható. Az igy elitélt fiatalok azonban a büntetés kitöltése végett mindenesetre külön intézetekbe helyezendők.

A bűnös és az elhagyatott gyermekek elhelyezéséről egy 1886. jan. 15-iki törvény külön rendelkezik, ez azonban, valamint a BTK. ide vágó része jelentékenyen módositva lett az 1901. febr. 12-iki törvény által, mely a fiatal büntettesek, valamint a gyermekvédelem ügyében jelentékeny reformokat léptet életbe.[1]) Igy a 10 éves korminimum nem akadálya többé a bünvádi eljárásnak, a »discernement« kutatása is mellőzve lett, a felső korhatár a 18. évben állapittatott meg. S ami legfőbb, az uj törvény szerint *a 18. éven alúliak büntetése csak fenyitőiskolába* (école de discipline) *való beutalás, pénzbüntetés vagy feddés lehet.* A 18 évet be nem töltött terheltekkel szemben a biró, ha a büntetést nem tartja kiszabandónak, »a kormány

[1]) L. *Engelen:* L'enfance abandonné et coupable aux Pays-Bas. *Revue Pénit.* 1902. Május. 657. l.

rendelkezése alá bocsátást« rendelheti el, ami tulajdonképen a kényszernevelés kimondását jelenti, amelyben a fiatalkorú valamely állami vagy magánnevelő intézetben 21-ik éve betöltéseig részesittetik. A büntetést és a kényszernevelést azonban összekötve is kimondhatja a biró, oly módon, hogy a fiatalkorúra kiszabott büntetés a kormányintézkedés végrehajtása után lesz foganatositandó, az ily utólagos büntetést azonban az igazságügyminiszter felfüggesztheti.

Ezenkivül az uj törvény az angol *próbára bocsátást* is elfogadja a fiatalok erkölcsi büntetéseül. A birónak ugyanis joga van a fiatal bünöst jó viseletének kipróbálása végett legalább egy, legfeljebb két évre szabadlábra helyezni s ha ez idő alatt a fiatal uj büntetendő cselekményt követ el, ez esetben fenyitő iskolába utaltatik.

Hollandia tehát ez uj törvényekkel a belga 1891-iki törvény eszméit veszi át, de azokat tovább is fejleszti, s a modern kriminalpolitika egy legfontosabb követelményét valósitja meg, midőn a tulajdonképeni büntetési eszközöket csak a 18 évet betöltöttekre engedi alkalmazni, a 18 évesnél fiatalabbakra csak a javitó intézetbe helyezést, vagy erkölcsi büntetést állapit meg.

A törvény alapján uj állami javitó intézetekre lesz szükség, habár eddig is 3 ily intézet volt Hollandiában (Alkmaar, Doetinchem fiúk és Montfoort lányok részére). Ezenkivül a felmentett és az elhagyatott gyermekek számára állami nevelőintézetek szervezendők, az eddigi magánintézetek azonban, u. m. Mettray (Suringar alapitása 1857.), Hoenderloo és Hemmen, természetesen továbbra is megmaradnak.

A *csavargók és koldusok* befogadására régtől fogva 3 nagy dologháza van Hollandiának: Veenhuizen és Fredrikscord a férfiak és Leyde a nők részére.[1]) Ez intézetekben legnagyobbrészt földmivelési, kerti, gazdasági (tehenészet), részben ipari munkákkal foglalkoznak a letartóztatott csavargók és koldusok. 1901-ben 5280 egyén volt beutalva a 3 intézetbe és pedig 20 éven alúli 24, 20—50 éves: 3172, 50 éven felüli: 2084. A beutaltak (legalább 3 hóra s legfeljebb 3 évre) 3 osztályba cso-

[1]) L. *Louis Rivière:* Colonie agricole et industrielle de l'état à Veenhuizen. Revue Pénitentiaire. 1903. Május. 730. l.

portositva dolgoznak, éjjel külön vas hálófülkékben alusznak. A beutaltak napi keresménye 6—20 cent közt váltakozik.

A hollandiai általános jogászegylet 1901-ben élénken megvitatta a magánzárka rendszer eredményeit. A vélemények általában kedvezők voltak e rendszerről s az egylet az 5 évi maximális magánelzárást megtartandónak jelentette ki, követelte azonban a rövid fogház és az elzárás büntetés reformját s e végből főleg a feltételes elitélés behozatalát, ami valószinüleg nem is fog soká késni. Ugyancsak sürgeti a jogászegylet a feltételes szabadonbocsátás kiterjesztését s a hosszabb időre itélteknél a fogházon kivüli munkák alkalmazását, ellenben helyteleniti a zárka-büntetés szigoritását (böjtölés). (L. Revue Pénitentiaire 1902. január. 127. l.)

2. Olaszország.[1])

Olaszország ugyan börtöneinek mai tényleges állapota alapján nem sorozható a mintaállamok közé, de BTK.-e által, mely méltán tartatott napjainkig a legjelesebb európai BTK.-nek, mindenesetre a börtönügyi reformállamok között foglal helyet, sőt e részben sok tekintetben az uttörés dicsősége illeti meg. Az 1889-iki BTK., mely az egységes állammá alakult Olaszországnak első BTK.-e s mint ilyen hivatva volt az eddigi jogszakadozottságot, mely a particularismus idejéből a börtönügy terén még 1870 után is fennállott, megszüntetni, a büntetési rendszert gyökeresen reformálja s a büntetőjogi reformtörekvésekből, melyeknek classicus hazája épen Olaszország, számos megvalósitásra méltó eszmét törvénybe igtat, igy eltörli a halálbüntetést, a kettős felosztásnak megfelelőleg két egyenlő tartamú szabadságvesztés-büntetést állapit meg (párhuzamos büntetések rendszere), börtönrendszerül az ir fokozatos, illetőleg az összetett (vegyes) rendszert fogadja el, a pénzbüntetésnek

[1]) *Források:* Beltrani-Scalia: Sul governo e sulla riforma degli Carceri in Italia. 1868., u. a. La riforma penitentiaria in Italia 1879.; *Föhring:* Die Reform und der heutige Stand des Gefängnisswesens in Italien. 1885.; *Curli G. e Bianchi A.:* Le nostre carceri e i nostri riformatorii. 1902.; *Holtzendorff-Jagemann:* I. 223—232.; *Krohne:* 89–98.; *Pellegrino:* Le casa di custodia e i riformatori 1878.; *Peri:* Sulla riforma delle prigioni di Toscana.

közmunkával lerovását megengedi, a belebbezést, dorgálást mint mellék-, illetőleg pótbüntetéseket veszi fel stb. Ha e reformokat az utolsó évtized rohamosan haladó kriminalpolitikai irodalma ma már nem is tartja kielégitőknek, Olaszország igy is a legelső reformállamok közt áll s csak Norvégia és Észak-Amerika azok, amelyek a börtönügyi reformok terén megelőzik.

I. Az 1889-iki olasz BTK. büntetési eszközei:

a) bűntettekre: 1. ergastolo (életfogytiglani kényszermunka), 2. fegyház (reclusione) 3 naptól 24 évig, bűnhalmazat és visszaesés esetén egész 30 évig, 3. fogház (detenzione) szintén 3 naptól 24 évig, 4. belebbezés (confino) 3 hónaptól 3 évig, 5. pénzbüntetés, 6. hivatalvesztés.

b) kihágásokra: 1. elzárás (arresto) 1 naptól 2 évig, 2. pénzbüntetés, 3. hivatás vagy foglalkozás gyakorlásától eltiltás.

A büntetési eszközök sokasága csak látszólagos, illetőleg névleges. Fő, vagyis önállóan kiszabható büntetés a pénzbüntetésen kivül a valóságban itt is csak két (egy sulyosabb, egy enyhébb jellegü) szabadságvesztésbüntetés: fegyház és fogház. Az *ergastolo*, mely a halálbüntetés pótszere akart lenni, lényegileg nem más, mint életfogytiglani fegyház, az *elzárás* pedig, mely a kihágások főbüntetési eszköze, voltaképen szintén csak névleg különbözik a fogháztól. Külön büntetés azonban a *belebbezés*, amely mellékbüntetés s mint a legenyhébb szabadságkorlátozó büntetés érdekes kisérlet a börtönügy terén, melynek jelentőségét a rövid fogházbüntetések csökkentésére el nem lehet tagadni.

Börtönrendszer gyanánt a fegyház végrehajtására az olasz BTK. világosan és határozottan az ir fokozatos rendszert fogadja el. E rendszert Beltrani-Scalia tette népszerűvé Olaszországban már a mult század hatvanas éveiben s az olasz egység megalkotása után a kormány lassan, de czéltudatosan a fokozatos rendszer alapul vételével megkezdte a börtönök épitését, illetőleg átalakitását. Ugy, hogy az uj BTK. megalkotásakor már szépszámu intézet állt készen a törvényileg elfogadott rendszer végrehajtásának megkezdésére.

A BTK. szerint az *ergastolo* (életfogytiglani fegyház) végrehajtása a következőleg eszközlendő: az elitélt az első 7 év alatt teljes (éjjel-nappali) és szigorú magánelzárásban tartandó, a büntetés további részében nappal a többi fegyenczekkel közö-

sen dolgozik, de feltétlen és örökös hallgatás kötelezettsége mellett.

A *fegyház* (reclusione), ha 6 hónapot meg nem haladó tartamban szabatott ki, egészen magánzárkában (törvényszéki fogházban) töltendő ki, a zárkában teljesitendő kényszermunka mellett, s ezáltal a büntetési idő 1/3 részszel megrövidittetik. A 6 hónapot meghaladó fegyházbüntetés 1/6-a, de legalább 6 hó és legfeljebb 3 év, szintén szigorú magánelzárásban, további része nappali közös munka s éjjeli elkülönités mellett töltendő ki. Azok, akik legalább 3 évre voltak elitélve, jó viselet esetén a büntetés felének, de legalább 30 hónapnak a fegyházban való kiállása után harmadik stadium gyanánt valamely büntetési, földmivelési vagy ipari intézetbe (mintegy közvetitő intézetbe) helyezhetők, vagy pedig nyilvános vagy magán munkára bocsáthatók közigazgatási hatóságok felügyelete alatt. A fegyházbüntetés utolsó stadiuma végül a feltételes szabadonbocsátás, melyben a 3 évnél hosszabb időre itéltek jó viselet esetén a büntetés 3/4 részének kitöltése után részesülhetnek. Ki vannak azonban zárva a feltételes szabadságból azok, akik bűnbandának voltak tagjai, akik rablás, zsarolás miatt vagy akik ergastolo helyett 30 évi fegyházra vannak elitélve, a szándékos emberölés, halált okozó testi sértés és minősített lopás bűntetteibe egyszer visszaesők, végül a bármely bűntettbe másodszor visszaesők, ha 5 évet felülhaladó büntetésre itéltettek. A feltételes szabadság visszavonatik, ha a szabadonbocsátott szabadságvesztéssel sujtandó cselekményt követ el, vagy a kiszabott feltételeket nem teljesiti.

A *fogház* (detenzione) büntetés végrehajtására a BTK. csak azt irja elő, hogy az munkakötelezettség mellett és éjjeli elkülönitéssel foganatositandó. Az elitélt a fogházi munkanemek közt választhat, sőt azoktól eltérő munka végzése is megengedhető neki. A 6 hónapnál nem többre itéltek a törvényszéki fogházak elkülönitett részében helyezendők el. Szóval a fogház a nappali közös munka és éjjeli elkülönités rendszerében hajtandó végre. Teljesen ugyanigy hajtandó végre az *elzárás* büntetés, azonban a törvényszéki fogházak elkülönitett osztályában. Az 1 hónapot meg nem haladó elzárásra itélt nők és kiskorúak e büntetést esetleg lakásukon tölthetik ki *(házi fogság)*.

A *belebbezés* abban áll, hogy az erre itélt a biróság által

megjelölt községben köteles lakni, amelynek legalább 60 kilométer távolságra kell lennie a bűnelkövetés, a sértett és az elitélt lakásától.

Egy hónapot meg nem haladó fogház vagy elzárás, a 3 hónapot meg nem haladó belebbezés és 300 liránál nem nagyobb pénzbüntetés enyhitő körülmények esetén *birói dorgálással* helyettesithető.

II. A szabadságvesztés büntetések végrehajtására szolgáló megfelelő intézetek létesitése tekintetében az uj BTK. életbelépte (1890) óta elismerésre méltó buzgalmat fejtett ki az olasz állam s ha a tényleges állapot még ma sem mondható is kielégitőnek, de Olaszország börtönügye máris oly szép haladást és fejlődést mutat az 1890 előtti állapotokhoz képest, mely a legteljesebb dicséretet érdemli. Különösen kiemelendő, hogy a börtönintézetek specialisatiójára nagy gondot forditanak, igy a különösen rosz viseletü fegyenczeket u. n. *casa di rigore*-ba, az elmebetegeket *manicomio giudiziario*-ba, a korlátolt beszámitási képességgel birókat *casa di custodia*[1]-ba helyezik, a nők részére egészen külön intézetek vannak.

Az intézetek két főcsoportra oszlanak: 1. *büntetési intézetekre* (stabilimenti penali) és 2. *birósági fogházakra* (carceri giudiziarii).

1. Büntetési intézet volt 1901. végén:

két *ergastolo* a férfiak részére: Portolongone-ben és S. Stefanoban, összesen 426 magánzárkával, befogadási képességük 479; a nők számára a turini reclusorio szolgál ergastolóul;

47 *casa di reclusione,* 1854 magánzárkával és 2492 külön hálóhelylyel, 486 különálló zárkával és 801 büntető kamrával, befogadási képességük 20764;

5 *casa di detenzione,* 31 magánzárkával (83 hálóterem 1490 ember részére), 54 különálló zárkával, 64 büntető kamrával, befogadási képességük 1490;

10 *casa di pena intermedia* (a közvetitő intézetnek megfelelő telepek) 129 hálószobával 4221 személy részére;

[1] Külön *casa di custodia,* melyben a BTK. szerint a korlátozott beszámitási képességüek a különben is mérsékelten kiszabott (legfeljebb 6 évig terjedő) büntetésüket töltik, ma is csak egy van, 45 főnyi befogadási képességgel, az ily elitéltek rendszerint a fogházakba helyeztetnek.

2 *casa di rigore,* Portolongoneben 104 zárkával és Montefilippóban 120 hely 4 hálóteremben, befogadási képesség 234;

3 *manicomio giudiziario* 112 magánzárkával (86 hálóterem 623 ember részére), befogadási képességük 735;

7 *sezioni penali delle carceri* (a fogházakban berendezett külön osztály fegyenczek részére) 228 zárkával, 1008 helylyel;

6 *casa di pena per donne* (női fegyház) 294 magánzárkával, 35 különálló és 33 büntetési zárkával, befogadási képességök 1371.

A 82 büntető intézetben 36033 befogadási képesség mellett volt tehát összesen 2821 magánzárka, 2492 külön hálóhely, 631 különálló zárka és 1080 büntetési kamra, az elitéltek legnagyobb része (25020) eszerint közös hálótermekben (1604) hál. Magánelzárásban leginkább a hosszabb időre elitéltek részesülnek.

A fentebbi intézetek közül uj épületek: a portolongonei ergastolo (1892-ben kezdték épiteni, még ma sincs teljesen befejezve), az orbetellói (1890), a bitti-i (1893), florenczi (külön női és külön két férfi intézet 1894—97), montefilippói (1897), augusti-i (1896) fegyházak és a reggio-emilia-i elmegyógyintézet. Több intézet régibb börtönök átalakitása, sok azonban ma is átalakitásra vár.

2. A *fogházak (carceri giudiziarii)* kétfélék: központiak (c. centrali, vagy circonderiali) és járásiak (c. mandamentali). A fogházakban vannak az előzetesen letartóztatottak és vizsgálati foglyok, valamint a 6 hónapnál rövidebb tartamu reclusiora, detentióra (ezek helyeztetnek az u. n. »sezioni penali«-ba) és a kihágás miatt elzárásra itéltek is. Jelenleg van: 176 központi és 1280 járási fogház 4952 magánzárkával, 258 hálófülkével, 220 különálló és 769 büntetési zárkával a férfiak, 437 magánzárkával, 11 hálófülkével, 13 külön szoba és 69 büntetési zárkával a nők számára. A közös hálótermekbe 26085 férfi és 3071 nő fér. A fogházak berendezése még igen sok kivánni valót hagy fenn. Uj intézetek: Róma (1893), Piazenza (1893), Genua (1898), Tremiti (1900-ban kényszerlakhelytelep lett), Ravenna (1899), Varese (1894), Oneglia (1903), a legtöbb azonban ma is a régi 1890 előtti épület, itt-ott jelentékenyebb átalakitásokkal.[1]) A főigazgató legujabb jelentése szerint az óriási számú fogház közül csak 18 egészen jó.

[1]) Uj fogházak vannak épülőben Bresciában, Cataniában, Monzó-

A börtönügy legfelső vezetése a belügyminisztert illeti. E miniszteriumnak külön börtönügyi osztálya van, élén a börtönök főigazgatójával (Direzione generale delle carceri, 1898-ig Beltrani-Scalia, azóta Canevelli József). Felügyelet szempontjából az állam 6 kerületre van osztva, mindenik kerület börtönei részére külön felügyelők (ispettori di circolo) vannak. Az intézetek élén igazgatók állanak. A börtönügyi hivatalnokok képzésére nagy gondot forditanak. Külön iskolák vannak a felügyelők s a hivatalnokok részére.

A rabmunka tekintetében a börtönügyi főigazgató 1900. évi jelentéséből felette érdekes, hogy a 26,601 fogoly közül csak 15,373 dolgozott. A betegeket, gyengéket leszámitva is 7345 rab volt munka nélkül! E kevésbé örvendetes adat mellett jobban hangzik, hogy a dolgozó rabok közül 4600-an foglalkoztak a börtönintézeteken kivül és pedig 2493-an házi munkát, 1484-en mezei és 623-an kőmüves munkát végeztek. A szabadban való földmives munka Sardiniában már 1875 óta rendszeresen alkalmaztatik a rabokra és pedig önálló telepeken. Sardiniában ma négy ily földmivelő rab-telep van: Castiadas, Sarcidano, Mammone (Bitti Onani), Asinara, ezenkivül San Bartolomeo-ban és Cugattuban bérelt területen dolgoznak a rabok. Ezenkivül Capraiaban és a tremiti szigeteken is szép eredménynyel alkalmazzák a szabadban való munkát.[1]) Canevelli, a börtönök főigazgatója, a szabadban való munkát még nagyobb arányban óhajtja alkalmazni, hogy a ma sok helyt dologtalanul heverők is foglalkoztathatók legyenek. Különben a mezőgazdasági munka rendszeres alkalmazása iránt 1901-ben és 1902-ben törvényjavaslatok is adattak be. (L. alább a 10. §-t.)

III. A fiatalkorúak büntetési és javitási rendszeréről a BTK. részletesen intézkedik. 9 évesnél fiatalabbak ellen bünvádi eljárás nem indithatό, de az ilyen korú gyermekek is fegyházzal, vagy egy évnél hosszabb fogházzal sujtott bűntett elkövetése esetén a polgári törvényszék elnöke által az államügyész inditványára nevelő vagy javitó intézetbe utalhatók, ahol nagy-

ban. Ezenkivül 13 uj fogházra van kész terv, melyek a pénzügyi helyzet javulásával azonnal munkába vétetnek. Ugyancsak több elmegyógyintézet épitése van tervbe véve.

[1]) Rivista di discipline carceraria. 1902. Január. L. Revue Penitentiaire 1901. Ápril. 704. l.

koruságukig tarthatók, vagy pedig a szülőknek, illetőleg felügyelőknek adhatók ki felügyelet végett (7000 lira büntetés terhe alatt). A 9—14 év közötti fiatalok a belátási képesség fennforgása esetén (con discernimento) leszállitott büntetési tételekkel (ergastolo helyett 6—15 évi fegyház), a 14—18 évesek szintén leszállitott, de már magasabb tételekkel (ergastolo helyett 12—20 évi fegyház) sujthatók. A 9—14 évesek belátási képesség hiánya esetén nem büntethetők, azonban ugyanoly elbánásban részesithetők, mint a 9 évnél fiatalabbak. A 9—14 évesek a kiszabott büntetést minden esetben javitó intézetben töltik, a 14—18 évesek pedig a biró által a büntetés kitöltése végett javitó intézetbe utalhatók. A 18—21 éves korban levőkre a BTK. szintén leszállitott tételeket állapit meg (ergastolo helyett 15—30 évi fegyház, más esetben a rendes tétel $^1/_6$ részszel szállitható le).

A *javitó intézetek* (*riformatorii*), mely név alatt nemcsak a bűnös, hanem a szülők által beutalt fiatalok erkölcsi javitásával foglalkozó intézeteket is értik, részint állami, részint (nagyobb részt) magánintézetek. 1891-ig ezek meglehetős gyenge állapotban voltak, alig különböztek a fogházaktól,[1]) 1891. óta azonban e részben is nagy javulás állapitható meg. Jelenleg: fiuk számára 10 állami[2]) (1596 helylyel) és 11 magán- (2500 helylyel) javitóintézet áll fenn, lányok részére 1 állami (170 hely) és 22 magán (3445 hely) intézet létezik.

A *gyermekvédelemről* magán egyletek, társulatok (felekezetek) gondoskodnak. 1866-ig az elhagyott, testi vagy erkölcsi pusztulással fenyegetett csecsemők felnevelésére az u. n. forgó láda rendszer volt gyakorlatban (1179 községben). Ujabban ennek a helyére a jótékony intézetbe való közvetlen felvétel lépett (1897-ben már csak 806 község használta a forgó ládát). Az összes gondozásba vett és legnagyobb részt társadalmi jótékonyságból felnevelt gyermekek száma évente meghaladja

[1]) Revue Pénitentiaire 1900. Május. 861. l.

[2]) Az állami javitó intézetek székhelyei: Padua, Perugia (leányintézet), Urbino, San Lazarro (1900), Boscomarengo, Forli (1900, a fegyelmezetlenek részére), Bologna, Nápoly, Pisa, Tivoli, Santa Maria, Capua Vetere. Ezek közül a 6 első egészen uj, modern intézet, a többiek régebbi intézetek átalakitása folytán jöttek létre. A főigazgató jelentése szerint az állami javitó intézetek szaporitása tervbe vétetett, miután a magánintézetek nem nyujtanak elég biztositékot a jó eredmény iránt.

a 100.000-et.[1]) A társadalom és az egyesek jótékonysága, áldozatkészsége e téren bámulatos. Turinban Don Bosco saját intézeteiben több mint 1000 elzüllésnek indult gyermeket nevel, Bartolo Longó ügyvéd pedig Pompeiben két gyermekotthont tart fenn a börtönben levő bűntettesek gyermekei számára.

A *csavargókra, koldusokra* a BTK. a dologház *(casa di lavoro)* intézményét állitja fel. Sajátképeni dologházak helyét azonban Olaszországban az 1865. és 1871-iki törvényekkel (sulla sicurezza publica) létesitett *kényszerlakhelytelepek* (colonie di domicilii coatti) töltik be, melyek egyes kis szigeteken létesitett sajátos intézetek. Ide helyeztetnek (1/2—5 évi időre) a belügyminiszter által a börtönökből kikerült munkakerülők, rablók, tolvajok, orgazdák stb., ha ujabb bűntettek elkövetése miatt gyanúsakká váltak, szóval a közbiztonságra veszélyes egyének (1889. jun. 30-iki kir. rendelet). Jelenleg 8 ily telep áll fenn, négyet az utóbbi években állitottak fel: Ischia szigetén (1896.), Pont Ercoleban (1896.), Gaviban (1897. ez ujabban börtönné lett), Assabban (1898.), ezenkivül 1900-ban a tremitii és narnii börtönök lettek domicilii coatti-vé átalakitva.[2]) 1900-ban törvényjavaslat terjesztetett a kamara elé a domicilii coatti eltörlése s annak helyére a relegation (franczia mintára) behozatala iránt, e javaslattal most foglalkozik a törvényhozás.

3. Norvégia.[3])

Az európai államok közt ez idő szerint Norvégia a legelső büntetőjogi reform-állam. Nemcsak azért, mert neki van a legujabb és legmodernebb BTK.-e (szentesitve 1902. jan. 20-án, életbe-

[1]) A csecsemőket vagy az erre szolgáló 120 intézet (brefotrofi), vagy a tartományi hivatal veszi át. Az előbbi 1893—96 közt átvett 84,306-ot, az utóbbi 33,664-et. A csecsemőket rendszerint az intézeten kivül álló ellenőrzött családok nevelik. 1897 elején az intézetekben volt 3121, egyes családoknál 96,460 gyermek.

[2]) A fentebbi, Olaszország jelenlegi börtönügyére vonatkozó adatok legnagyobb részét *Dr. Bernolák Nándor* barátom közölte velem, ki épen most van büntetőjogi tanulmányuton Olaszországban. Szivességeért itt mondok neki hálás köszönetet.

[3]) *Források: Getz:* Den norske Straffelov. Kristiania. 1883.; *Govs:* Den nordiske Strafferet. 6882; *Holtzendorff-Jagemann:* I. 314—319; *Krohne:* 116—120.

lép: 1905. jan. 1-én), mely a mai kriminálpolitikai reformeszmék bátor felkarolásában az olasz BTK.-et is kétségtelenül megelőzi, de azért is, mert a szabadságbüntetés végrehajtásáról is külön uj törvénye van 1900. május 31-ről, mely mint ilyen szintén a legmodernebb börtönügyi törvény s végül azért is, mert a börtönügy egyes részletkérdéseiről, igy a gyermekvédelemről, a munkakerülők, koldusok és iszákosokról is épen napjainkban hozott a mai kriminálpolitikai kivánalmakat legnagyobbrészt megvalósitó törvényeket. Szóval Norvégia a büntetőjogi és börtönügyi reformok megvalósitása tekintetében vezető állammá nőtte ki magát s emellett börtönügye tényleg is egészen jól rendezett, csaknem mintaszerűnek mondható, tehát nemcsak papirra tudja vetni a szép és modern eszméket, de a gyakorlati kivitel tekintetében is követésre méltó példát ad más államoknak.

I. Az uj BTK., épugy mint az olasz, eltörli a halálbüntetést s a szabadságvesztés, mint uralkodó büntetési rendszer tekintetében, a párhuzamos büntetés eszméjét fogadja el, de az olasz törvényt egyszerüség és szabatosság dolgában e részben is felülmulja. A norvég BTK. ugyanis csak 3 főbüntetést ismer: 1. *fogházat* (Faengsel), mely életfogytig vagy 21 naptól 15, illetőleg halmazat esetén 20 évig, 2. *elzárást* (Hefte), mely 21 naptól 20 évig terjedhet és 3. *pénzbüntetést*. Egyszerűség és őszinteség dolgában tehát a norvég törvény a hollandival s a mi 1843-iki javaslatunkkal áll egy szinvonalon.

A párhuzamos büntetés gondolatát az olasz törvénynél annyiban tisztábban és határozottabban viszi keresztül, hogy a birónak bármely fogházzal sujtott cselekmény miatt jogot ad megfelelő elzárás kiszabására, ha megállapitható, hogy a cselekmény nem becstelen érzelemből eredt, s megforditva, ha az elitélt maga kivánja, vagy abba beleegyezik, az elzárás fogházra változtatható át, két napi elzárást egy napi fogháznak számitva.

Intézkedik továbbá a BTK. a fogház szigoritásáról (böjtölés 20 napig, kemény fekhely 30 napig), kitünő és gyakorlatias rendelkezései vannak a pénzbüntetés kiszabási és végrehajtási módjairól vagy közmunkával való helyettesitéséről, a feltételes elitélésről, a korlátozott beszámitásúakról (ezek gyógyintézetbe utalhatók) s a sokszoros visszaesők büntetéséről,

akikre, ha az esküdtek által közveszélyeseknek nyilvánittattak, a határozatlan időre (azonban a rendes büntetési időn felül legfeljebb 15 évig) való elitélést engedi meg.

Ami a börtönrendszert illeti, elismeréssel kell kiemelni, hogy Norvégia a szabadságvesztés büntetés végrehajtásáról már 1848-ban részletes törvényt alkotott. Ez a törvény a magánzárka rendszert fogadta el, de csak oly elitéltekre nézve, akiknek megjavulására kilátás van, t. i. a 18—30 év közötti s hat évnél nem hosszabb időre itéltekre (kivéve, ha már magánelzárást álltak ki) s ezeknek erkölcsi javitásáról (munka, tanitás, rendszeres látogatások által) a törvény részletesen gondoskodott. Az 1848-iki törvényen egy 1884-iki törvény eszközölt módositásokat s a 18—50 év közöttiekre 4 évi tartamban engedi meg a magánelzárást.

Az 1900. május 31-iki börtönügyi törvény („a fogházak és a kényszermunka szervezetéről") a vegyes, vagyis összetett rendszert állapitja meg. A rövid elzárás és fogház ugyanis a magánzárka rendszer, a hosszabb tartamu szabadságbüntetések ellenben a fokozatos rendszer értelmében foganatositandók. A fogházra itéltek a büntetés $^{2}/_{3}$-ának, de legalább is 6 hónapnak (életfogytiglanra itéltek 20 évnek) kitöltése után feltételesen szabadságra bocsáthatók.

II. A tényleges végrehajtásra nézve Norvégia főleg azzal mutat követésre méltó példát, hogy előbb a kisebb, illetőleg az enyhébb intézeteket (Hefte) hozta jó karba. Az 1857. törvény alapján ugyanis fokozatosan 57 fogházat láttak el megfelelő magánzárkákkal, csak azután láttak a sulyosabb szabadságbüntetés végrehajtására szolgáló fogházak modern berendezéséhez, ami csak legutóbb fejeztetett be.

A fogházbüntetés végrehajtására két nagy állami intézet szolgál, egyik zárkaintézet (Bodsfaengslet), másik közösségre van berendezve (Akershus), mindkettő Christianiában. Ugyanitt van egy külön intézet (Trondhjems) az őrült bűnösök részére és külön intézet a nők részére. Az elzárás az u. n. kerületi fogházakban hajtatik végre.[1]) Az alkoholisták részére legujabban egy külön nagy állami intézet épült.

[1]) Az összes rabok száma 1898/9-ben 1217 volt. És pedig 21 éven aluli: 403, 21—40 éves: 677, 40—60 éves: 128, 60 éven felüli 9.

A börtönök legfőbb igazgatása az igazságügyminiszter hatáskörébe tartozik, a fogházigazgatók közvetlenül a miniszternek vannak alárendelve. Az egyes intézetek közvetlen ellenőrzését felügyelő bizottságok eszközlik. A két állami fogház felügyelő bizottsága áll egy biró, egy ügyész és két magánszemélyből, a kerületi fogházak felügyelő bizottságának elnöke a kerületi főnök, tagjai egy biró és két magánszemély.

III. A 14 évesnél fiatalabb bűntettesek az uj BTK. szerint nem esnek büntetés alá. A 14—18 éves kor rendkivüli enyhitő körülményt képez. A 18 éven alúli, szabadságvesztésre itélt fiatalok büntetésüket külön e czélra kijelölt fogházban töltik ki.

Az elhagyatott gyermekekről az 1896. jun. 16-iki törvény kimeritően gondoskodik. A 16-ik életévüket be nem töltött gyermekek ugyanis, ha erkölcsi romlottságból vagy elhagyatottságból büntetendő cselekményt követtek el és a visszaeséstől való megmentésük végett szükségesnek látszik, továbbá akiknek szülei el vannak itélve, vagy egyébként nevelésüket elhanyagolták, valamint akik rosz magaviseletük miatt a szülei, vagy felügyelői hatalom alól kiestek: a gyámügyi tanács (járásbiró, lelkész, 5 választott honoratior, köztük 1—2 nő) által vagy valamely erre vállalkozó alkalmas családhoz, vagy gyermekmenhelyre, illetőleg nevelő intézetbe helyezhetők. Kisebb cselekmény miatt a gyámügyi tanács dorgálással vagy testi fenyitéssel sujthatja a gyermeket, vagy a kényszeriskolázást mondhatja ki rá.

A *nevelő- vagy gyermekvédő intézetek*, részint állami, részint magánintézetek, mely utóbbiak állami felügyelet alatt állnak. A 12 éven felüli rosz viseletüek, engedetlenek, szökevények és a 16 éven felüliek, ha feltételesen szabadon bocsáttattak s a próbára bocsátás esetén erre érdemetleneknek bizonyultak: külön intézetekbe helyeztetnek s az ilyenek 21-ik életévük betöltéseig itt tarthatók. Az intézetekben a rendes népiskolai tanterv vitetik keresztül. Egy év, a különös intézetekből 2 év kitöltése után a megjavúlt fiatalkorú határozott vagy határozatlan időre próbára bocsátható. Rosz viselet esetén a visszavonás felett a gyámügyi tanács határoz.

Kriminalpolitikailag nagy jelentőségü az ugyancsak 1900. május 31-én kelt törvény *a munkakerülésről, a koldulásról és iszákosságról, valamint a dologházakról.* E törvény szerint: a)

aki, jóllehet munkaképes, rendszeresen nem dolgozik, hanem koldulásból, vagy a szegényalap terhére él, vagy tartási kötelességének elhanyagolásával családját nyomorba dönti, 15 éven aluli gyermekével nem törődik: a rendőrség által megintetik s a helyi hatóság munkát ad neki. Ha az intelem sikertelen marad, vagy a munkát el nem vállalja, fogházzal büntethető és e mellett vagy e helyett 18 hónapra, ismétlés esetén 3 évre kényszerdologházba utalható. b) A *csavargók,* akik dologtalanúl élnek és azt a gyanút keltik, hogy részben vagy egészen büntetendő cselekményekből tartják fenn magukat, a vádhatóság által felhivatnak, hogy keresetforrásukat mutassák ki, elégtelen válasz esetén felhivatnak, hogy 3—30 nap alatt mutassák ki, hogy tisztességes keresettel foglalkoznak, ha ennek sem tesznek eleget, fogházzal büntethetők, illetőleg e helyett 3, visszaesés esetén 6 évre kényszerdologházba utaltatnak. c) Szigorú szabályokat állit fel a törvény az *iszákosokra.* Akik szándékosan vagy gondatlanúl lerészegedve, nyilvános helyen találtatnak, előbb pénzbüntetéssel (1—800 korona), egy éven belül másodszori visszaesés esetén fogházzal (18 havi, visszaesők 3 évi terjedelemmel) büntethetők. Ez a büntetés kényszerdologházban vagy külön intézetben (gyógy-ház) hajtatik végre. d) Pénzbüntetéssel, esetleg fogházzal bünteti a törvény a korcsmárost is, ha részeges embernek, vagy 18 évesnél fiatalabbnak oly mennyiségben ad el szeszes italt, hogy attól lerészegedhet, vagy ha részeg embert a korcsmában megtűr, vagy 15 évesnél fiatalabb gyermeknek pálinkát vagy bort ad, valamint azt, aki mást részegségre csábit.

A csavargók, koldusok és iszákosok részére az állam állit fel *kényszerdologházakat* (külön a férfiaknak, külön a nőknek, külön az iszákosoknak). Ily intézetekbe 16 éven alúliak fel nem vehetők. A beutaltak munkára kényszeríttetnek (az intézeten kivül is alkalmaztatnak), szorgalom és jóviselet esetén munkajutalmat kapnak. Az elbocsátás mindig próbára történik, az előirt szabályok meg nem tartása esetén a kibocsátott visszavitetik az intézetbe s ujból 2 évig ott tartatik.

4. Északamerika.[1])

Habár az óriás léptekkel haladó és bámulatosan fejlődő uj világrésznek, az európaitól teljesen elütő gazdasági és társadalmi viszonyai miatt, büntetőjogi és börtönügyi intézményei is természetesen lényegesen eltérnek az európaiaktól, mindazáltal — azt hiszem — nem lesz felesleges az amerikai börtönügy köréből legalább azt az intézményt röviden megismertetnem, melyet az északamerikai egyesült államok börtönügyi vezéremberei mint a legujabb börtönrendszert, mint a legmodernebb börtönvégrehajtási módot hirdetnek és terjesztenek.

Különben bármennyire eltérők legyenek az ifjú Amerika s a vén Európa politikai és gazdasági viszonyai, az összeköttetés s a kölcsönhatás, mint más tekintetben, úgy a börtönügy tekintetében is a multban és a jelenben is folytonos és élénk volt a két világrész közt. Hiszen a magánzárka és a hallgató rendszer a XIX. század 30—40-es éveiben mint *„amerikai“* (philadelphiai és auburni) börtönrendszerek szerepelnek európaszerte, épúgy a mai »határozatlan büntetés« (indeterminate sentence) és a »javitó« vagy »Elmira-rendszer« (reformatory system), az európai börtönügyi irodalomnak, a börtönügyi congressusoknak két évtized óta állandóan napirenden levő kérdései. S ha a mai európai börtönügyi irodalom és a törvényhozások ma még idegenkednek is úgy a határozatlan büntetés gondolatától, mint az ezzel összefüggő Elmira-rendszertől, nincs kizárva, hogy

[1]) *Források: Wines and Dwight:* Report of the Prisons and Reformatories of the United States and Canada. 1867.; *Wines:* Prison Reform. 1877,; *Vaux R.:* Brief scetch of the origin and history of the state penitentiary for the eastern District of Pennsylvania. Philadelphia 1872.; u. a. The Pennsylvania Prison System. Phil. 1884.; *Hale:* Police and Prison cyclopedia. Boston 1893.; *Barrows S. J.:* The reformatory system in the United States. 1900.; u. a. Prison system of the United States. 1900; *Hintrager O.:* Amerikanisches Gefängniss und Strafenwesen. 1900.; *Rauchstein:* Die Besserungsanstalt des Staates Massachusets in Concord. Blätter für Gef. kunde. 31. k. 3. l.; *Aschrott:* Aus dem Strafen- und Gefängnisswesen Nordamerikas. 1889.; *Winter A.:* L'établissements pénitentiaire de l'état New-York a Elmira. 1892.; *Elliott J.:* Die neuen Bestrebungen im Gef. wesen der vereinigten Staaten von Nordamerika. 1895.; *Holtzendorff-Jagemann:* I. 92 95 és 350—364.; *Krohne:* 38—52.

a fejlődés törvényénél fogva valamikor ez a reformeszme is nálunk is népszerűvé s a jövő börtönrendszerévé válik.

I. Az északamerikai egyesült államoknak 45 államа és 3 területe büntetőjogilag önálló, független terület egymással szemben, mindeniknek saját BTK.-e, illetőleg büntető joga, vagyis önálló büntetési és börtönrendszere van. A büntetési eszközök ugyan az összes államokban majdnem azonosak, a halál és pénzbüntetésen kivül mint uralkodó büntetési eszköz általában egy súlyos és egy enyhébb szabadságvesztés büntetés (hard labour és imprisonnent) szerepel, ennek megfelelőleg legtöbb helyt fegyházak és fogházak különböztethetők meg, az előbbiek mindenütt állami intézetek (state prisons), utóbbiak legtöbb helyt helyhatóságiak (county prisons).

Ami azonban a börtönrendszert illeti, erre nézve maga az 1900-iki brüsseli congressusra küldött hivatalos jelentés mondja, hogy ahány állam (helyesebben ahány igazgató), annyi rendszer, vagyis 48, sőt a szövetségi congressus által a szövetség elleni bűntettek miatt megállapított büntetés végrehajtását is számba véve, 49 rendszerről lehet beszélni. Általában azonban mégis a börtönrendszereket négy csoportba lehet osztani: 1. a filadelphiai ősi »eastern penitentiary«-ben, a magánzárka rendszer anyaintézetében, (1825.) ma is ez a rendszer, az u. n. *separate system* áll fenn (a visszaesőkre azonban itt is rendszerint mellőzik a magánelzárást), másutt a magánzárka rendszer nincs gyakorlatban; 2. a legtöbb államban, ahol a börtönügyre gondot forditanak, a nappali közös munka, éjjeli elkülönités rendszere, az u. n. *congregate* system (a régi auburni rendszer szeliditett kiadása) van alkalmazásban, mondhatni ez a ma uralkodó börtönrendszer; 3. sok államban, illetőleg intézetben, ahol a börtönügygyel nem törődnek, a közösségi rendszer, a *convict-lease system*, vagyis az ősi slendrián éjjel-nappali öszszezárás uralkodik; 4. a legujabb s az amerikaiak büszkesége az u. n. *javitó-rendszer*, *reformatory system*, mely az elmirai (New-York állam),[1]) a concordi és sherborni (Massachusetts)

[1]) New-York állam 1893-ban határozta el egy második reformatory felépitését férfiak részére *Wawarsing*-ben. Az intézet 1903-ban még nem volt teljesen készen, azonban már megnyilt s a rabok egyelőre az épitésnél föld és kerti munkával foglalkoztak. L. *Blätter für Gef.-Kunde.* 38. köt. 30. l.

intézetekben, valamint Ohio, Indiania, Illinois, Kansas, Minnesota és Pennsylvania államok egyes intézeteiben nyert alkalmazást.

A »javitó rendszer«, mint Barrows, a new-yorki börtönügyi társaság titkára is nyiltan beismeri, az angol fokozatos rendszernek továbbfejlesztése s különösen a Maconochie és Croffton eszméinek, illetőleg kisérleteinek következetesebb alkalmazása és teljesebb kifejtése. E rendszer alapeszméje az, hogy a büntetés czélja nem a megtorlás, nem a bajjal sujtás, hanem egyedül a javitás. A javitás azonban nem a régi erkölcstan értelmében vett jóvátételt, hanem csak a részben, »egy kissé« megjavitást jelenti. Míg a börtön (penitentiary) azt mondja az elitéltnek: »javulj meg« (Bee good) és e czélból a teljes szolgai alávetettséget követeli tőle, a javitórendszer azt mondja neki: javúlj meg, vagyis légy jó legalább egy kevéssé (bee good for something!). A javitó-rendszer e czélból kiképezi a fogoly tehetségeit s megtanitja azt a tisztességes külső szabad életre. Belegyakorolja a javitóintézetben a polgári kötelességeket, erkölcsi gymnastikában részesiti, erősiti szivét, karját, felhivja vallásos érzületét s tisztává teszi előtte polgári kötelességeit.[1])

A javitó rendszernek ez az alapeszméje kétségtelenül összhangzásban van a mai modern büntetőjog és börtönügy vezérelveivel, sőt tulajdonképen alig mondható uj, vagy modern eszmének, hiszen a Röder javitási elmélete, vagy az angol fokozatos rendszer lényegileg ugyanezt hirdetik. Uj legfeljebb az benne, hogy a fogoly testi és főleg lelki erejét, tehetségeit, képességeit teljes erővel igyekszik kifejleszteni, kiművelni s ezért az u. n. *társadalmi megjavitást*, amit a mai börtönügyi tudomány is a börtön tulajdonképeni czéljának tekint, az eddiginél erősebben hangsulyozza és emeli ki.

Egyébként ez ellen a, mondjuk *modern* javitási elmélet ellen is felhozhatók ugyanazok a kifogások, melyeket a régi javitási elmélet ellen annak birálói felhoztak. A javitási elmélet, illetőleg a javitó rendszer teljesen helyes és alkalmazandó azokra a foglyokra, akik javitásra szorulnak és remélhetőleg

[1]) *Barrows:* The reformatory system in the United States. 1900. 7—15. l.

javíthatók is, de olyanokra, akiknek nincs szükségük a javulásra, mert csak pillanatnyi megtévelyedés vitte őket a bűnre, valamint azokra, akik pedig társadalmilag javithatatlanoknak látszanak, mert 5—10-szeri »javitó« büntetés után is ujból viszszakerülnek a börtönbe, ilyenekre a czél nem lehet merőben és kizárólag *csak* a javitás. A modern javitó rendszer is tehát, mint minden relativ elmélet, egyoldalú, mert a büntetésnek csak *egyik* czélját hangoztatja, a másikat, t. i. a helytelenítést, az elkövetett tilos cselekményért való fenyitést, a »bajjal sujtás«-t, ami nem a kegyetlenkedést, hanem az érzékelhető szigort akarja jelenteni, figyelmen kivül hagyja, sőt elitéli, holott a büntetésnek minden esetben, még a javitásra szorúltakra nézve is egyaránt czélja az erélyes rendreutasitás, (fenyítés) és a javitás.

El kell azonban ismerni, hogy az amerikai javitó rendszer a javitást, mint büntetési czélt a leghelyesebben s a leggyakorlatiasabban fogja fel s a régi kegyeskedő javitási elméletnek kétségtelenül felette áll.

A javitó rendszer említett egyoldalúsága magyarázza meg azt is, hogy az amerikaiak maguk sincsenek teljesen tisztában azzal, hogy voltaképen a bűnösök mily osztályaira veendő e rendszer alkalmazásba s ezért a ma fennálló *reformatory* és *reformatory prison* nevű intézetek népessége sokszor lényegesen különbözik egymástól. Az Elmira-intézetbe 16—30 évesek, a concordiba 40 éven alúliak, Ohióban a visszaesők, más intézetekbe csak az egészen fiatalok, Illinois intézetébe 18—20 évesek utalhatók be; a sherborni (Massachusets) reformatory tisztán nők részére van berendezve.

Ugy hogy helyesen azt lehet mondanunk, az amerikai javító rendszer a fiatalkorú bűntettesek javító intézeteinek s az ezekre nézve Európában is általában alkalmazott rendszernek (határozatlan időre beutalás, nevelés) a felnőttebb foglyokra való kiterjesztése.[1]) A »*reformatory*« (vagyis »javító intézet«) név alatt Amerikában is a mi javító-intézeteinknek megfelelő intézeteket kell érteni, ilyen van az északamerikai egyesült államokban 65, melyekben 1900-ban 19.410 gyermek neveltetett

[1]) Az angolok által legujabban alkalmazott rendszer a 16—20 évesekre, teljesen megfelel az amerikai javító rendszernek.

az európai intézetekhez hasonló rendszerben. Az uj intézménynek hirdetett »reformatory« alatt pedig csak a fentebb említett javító fogházakat, »*reformatory prisons*«, kell érteni.

II. A börtönügy jelen állapotából jelentőségénél s mintaszerű berendezésénél fogva csupán az Elmira-intézetet óhajtom közelebbről megismertetni.

Az Elmira-javítóintézet (Elmira Reformatory), mely az amerikai, u. n. javító rendszer anyaintézete és maig első typikus mintája, *Brockway Z. R.* főigazgató (superintendent of the Elmira Reformatory) alkotása. A javító rendszert, »az igazi javító börtönrendszer ideálját« (the ideal of a true prison reform system), Brockway az 1870-ben Cincinnatiban tartott első nemzeti börtönügyi congressuson ajánlotta elfogadásra s miután e rendszer elveit a legkiválóbb elméleti irók és gyakorlati szakemberek (Dr. Wines, Judge Edmonds, John Stanton Gould, Dwight) helyeselték, s a Brockway által Michigan-ben tett kisérletek is kedvezőknek látszottak, New-York állam megbizta Brockwayt, hogy a már 1866-ban elhatározott uj intézetet teljesen az ő elvei szerint építtesse fel és szervezze. Igy építtette fel Brockway az Elmira-intézetet, mely 1876. májusban nyílt meg (befejezve ugyan csak 1877-ben lett, sőt azóta is többször bővíttetett).

Az Elmira-intézet a chemungi völgyben (Elmira város szomszédságában) épült. 110 hectar terület tartozik hozzá. Az intézet hatalmas négyzet-alakú épülettömegből áll, 20 láb magas kőfallal körülvéve. Homlokzata 500 láb széles. Bent a legnagyobb csínnal, a legmodernebb technikával van berendezve. Minden fogoly részére külön magánzárka. 1900-ban 1580 volt a magánzárkák száma.[1]) A különböző mesterségek, iparágak számára hatalmas termek, óriási iskolai-, rajzoló-termek, külön tornacsarnok. A főépület udvara a katonai dísztér (parade ground).

Az intézet ellenőrzése és kormányzása az igazgató-tanács és a főigazgató (superintendent) közt oszlik meg. Az igazgatótanács az államkormányzó és a senatus által 5 évre kinevezett 5 igazgatóból áll. E tanács havonként tartja rendes üléseit s

[1]) 1876-ban csak 504 magánzárkával indúlt meg az intézet. 1890-ben lett 1000 s 1899-ben nőtt 1580-ra a zárkák száma.

határoz a feltételes szabadonbocsátás felett, ellenőrzi a számadásokat. Az egész intézet tényleges vezetése és felügyelete azonban a főigazgató, Brockway által történik, aki valóban az intézet lelke, mert ennek szentelte egész életét s minden idejét. Ő nevezi ki és bocsátja el az összes intézeti hivatalnokokat, ő tanúlmányozza ki a beutaltakot s osztja be a megfelelő osztályokba, ő dönt az érdemjegyek tekintetében stb., szóval teljhatalmú kormányzója az intézetnek. Az intézetnek van saját orvosa, iskolaigazgatója, mérnöke, építésze, kertésze, ezenfelül lelkészek, tanítók, előadók, katonai és ipari oktatók és őrök nagy számmal.

Az Elmira-intézetben a javító rendszer (Elmira-rendszer) a következőleg vitetik keresztül.

Az intézetbe a 16—30 év közötti bűnösök vétetnek fel, ha még fogházbüntetéssel egyáltalán nem, vagy legfeljebb egyszer voltak büntetve. 1899-ben az intézetben levő elitélteknek körülbelől $^{1}/_{3}$-a már volt büntetve. Az intézetben az összes beutaltak három, illetőleg legujabban (az első osztály kettéválasztása folytán) négy osztályon jönnek, vagyis jöhetnek át. A két első (első és legelső, *lower first, — upper first or probationary grade)* osztály a legkényelmesebb, a harmadik a középszerü *(neutral),* a negyedik a szigorú, mintegy büntetési osztály *(lowest or punishment grade).* A beutalt elitélt a beutaláskor 2—3 napra magánzárkában hagyatik, mintegy átengedik az illetőt gondolatainak. Harmad vagy negyednap az igazgató elé vezetik, aki részletesen és alaposan kikérdezi őt multja, szokásai, jelleme felől, vagyis kitanúlmányozza testi, szellemi és erkölcsi állapotát. Az igazgató erre megismerteti a fogolylyal az intézet szabályait, az ő (az elitélt) jogait és kötelességeit, a jegyrendszert, szóval teljesen tájékoztatja a fogolyt mindarról, ami neki előnyére és hátrányára válhat s mindezt atyai jóindulattal s oly módon teszi, hogy az elitélt érezze, hogy az igazgatónak nem az intézet, hanem a fogoly érdeke, előmenetele fekszik szívén. E kitanítás és kitanúlmányozás után minden fogoly először a harmadik (közép) osztályba osztatik be s innen jó viselet, vagyis bizonyos számú jegy elnyerése esetén a második s itteni 6 havi kitünő viselet után az első osztályba (upper first grade) léphet elő; rosz

viselet, hanyagság, szóval elégtelen jegyek miatt pedig az utólsó osztályba fokoztatik le.[1])

A javítás két főtényezője a munka és a tanítás. A munkanemek részint hasznos iparágak: asztalos, kőmíves, festő (szoba-, díszletfestő), esztergályos, díszítő, gépész, lakatos, részben mezei, kertészeti munkák. 1890-ig a napi munkaidő 8 óra volt, ettől az évtől azonban — miután a szabad iparosok itt is, mint Európában, egyes iparágak veszélyeztetése miatt kezdtek panaszkodni s tiltakozni a rabmunka ellen — a munkaidő napi 5 órára szállíttatott le s ahelyett a katonai rendgyakorlatok ideje emeltetett fel napi 4 órára. A katonai gyakorlatok tehát itt nemcsak a testedzés és az egészség fenntartására szolgálnak, de részben a munkaidőt pótolják. A 15 század együtt egy hatalmas ezredet képez.

A tanitás az elemi oktatástól egész az akadémiai előadásig terjed. A czél az, hogy az elitéltek általános ismeretet szerezzenek mindarról, amire egy szabad embernek szüksége van, megismerjék a polgári jogokat és kötelességeket, valamint az erkölcsi kötelmeket és igazságokat, végül ismeretet szerezzenek minden tudomány lényeges elemeiről. (Amerika története, angol irodalom, földrajz, nemzetgazdaságtan, mathematika, physiologia, stenografia, telegrafia, politikai történet, gyakorlati erkölcstan). A tanórák naponta este 6 órától 9, $^1/_2$10 óráig tartanak. Brock-

[1]) Az egyes osztályok közt lényeges, szemmel látható és kézzel fogható különbségek vannak, hogy az elitélt kivánkozzék, törekedjék a felső osztályok után s irtózzon, óvakodjék az utolsó osztályba jutástól. Igy mindenik osztály tagjai külön zárkát kapnak ugyan s éjjelre feltétlenül mindenik külön alszik, de a két első osztály tagjai nagyobb és kényelmesebb czellát kapnak (ruganyos ágy). A reggelit és az ebédet a két felső osztály tagjai közös ebédlőteremben fehér abrosszal terített asztalon költik el, amikor szabadon társaloghatnak, mig a két utolsó osztály tagjai magánosan, zárkáikban. A két első osztály étrendje sokkal jobb (roast-beef, csemege, kávé), mint a III. és IV-é. A két első osztály tagjai kék munkásruhát és tengerészsapkát viselnek, a katonai gyakorlatokhoz közülök választja az igazgató a kapitányokat és tiszteket; az intézeti hirlapot vasárnap reggel az első osztály tagjai kapják először kezükhöz. A IV. osztály tagjai veres ruhát (lábukon lánczot) viselnek, alsóbb munkákra őket rendelik ki, hirlapot nem olvashatnak stb. Jellemző, hogy a legalsóbb osztályban mindig a legkevesebb elitélt van. 1896-ban 1355 fogoly közül mindössze 74 volt a legalsó, 485 a harmadik (középső), 498 az első és 298 a legfelső osztályban.

way a legjelesebb tanitókat igyekszik megnyerni az intézet részére s ez lehet főtényezője, hogy a jelentések szerint az elitéltek valóságos égő tudvágygyal tanulnak. Minden hónapban irásbeli vizsga van a tanultakból s annak alapján rögtön érdemjegyeket kapnak, mely döntő az összérdemjegy megállapitásánál. Hetenként kétszer van levelezési iskola (school of letters). Szóval a tanitás nem mellékes dolog, mint az európai javitó intézetekben s a börtönökben általában, hanem lényeges és hatalmas tényezője a rendszernek.

A szellemi képzést szolgálja a 4000 kötetre menő könyvtár és az intézet saját hetilapja, a »*The Summary*«, melyet Brockway felügyelete alatt egy intézeti hivatalnok szerkeszt s a foglyok nyomtatnak ki. E lap 8 oldal terjedelemmel hozza a bel- és külföldi nevezetesebb hireket, a fogházban történt eseményeket, változásokat, szemelvényeket a legjelesebb irók műveiből, az előkelőbb folyóiratokból, egy hasábon feleleteket ad a foglyoknak az igazgatósághoz intézett kérdéseire.

A javulás gyakorlati tényezői a fentebbiek mellett a jegyrendszer és a határozatlan büntetés, illetőleg a becsületszóra való próbárabocsátás. Az első osztályba való előmenetel ugyanis a jó érdemjegyek bizonyos számától függ. Jó érdemjegyet kap: aki teljesen jól viseli magát, az intézeti szabályoknak engedelmeskedik, az intézet iránt figyelmet tanusit, aki teljesen tartózkodik mindenféle gyanús bizalmaskodástól más elitéltekkel, végül aki a munkában és az iskolában jó előmenetelt tanusit. Elveszti a jó jegyet: aki hanyag, rosz viseletü, nem gondosan dolgozik, aki testét, szellemét elhanyagolja. A legalsó osztályba degradáltatik: aki perfid módon viselkedik, ok nélkül panaszkodik, a szabályokat megveti. A legelső osztály tagjai legalább hat havi kitünő viselet, illetve bizonyos számu jó jegy elnyerése után, tekintet nélkül büntetési idejük tartamára, becsületszóra szabadon bocsáttatnak[1]) és ha a kibocsátás után 6 hónapig teljesen tisztességesen viselkednek, büntetésük kitöltöttnek tekintetik. 25 év alatt (1876—1899) 5000 feltételesen szabadon

[1]) A legtöbb elitélt e rendszer folytán 1—3 év alatt kiszabadul az intézetből. Az 1889-ig feltételesen elbocsátottak közül 8·9% egy év, 32% 1—1½ év, 20·4% 1½—2 év, 18·9% 2—3 év után szabadult ki s csak 9·7% maradt 3 évnél tovább az intézetben.

bocsátott közül összesen 365 egyén küldetett vissza a reformatoryba.[1])

III. Az Elmira intézetről s általában az amerikai javitó rendszerről, közvetlen tapasztalat hijján, határozott véleményt mondani nehéz. Az amerikai irók (Brockway, Barrows, Sanborn, Warner) elragadtatással irnak róla s az eredmény is, a statisztikai kimutatások szerint, egészen jót mutat. E jó eredmény azonban kétségtelenül annak is tudható be, hogy az Elmirába ugyszólván kiválogatva kerülnek be a javulásra legalkalmasabbak. A legutóbbi (1900.) brüsseli börtönügyi congressus ezért nem is tartja indokoltnak a javitó rendszer elfogadását az európai államokban. (Revue Pénitentiaire 1900. Juli-Nov. 1210. l.)

Kétségtelen azonban, hogy ez uj rendszer oly sok helyes és gyakorlatias eszmét valósít meg, illetőleg oly ügyesen fejleszti tovább az angol fokozatos rendszert, hogy az európai szemmel kifogásolható túlzások, igy a Prins által is kifogásolt finom koszt, hirlap, katonásdi, — amik azonban az amerikai társadalmi és gazdasági viszonyokban találják magyarázatukat — mindenesetre elesnek a rendszer előnyei mellett. Európában rendszerint a kellő szigor és komolyság hiányát kifogásolják az Elmira intézetben, amire azonban Barrows joggal feleli, hogy a fegyelem semmivel sem enyhébb az Elmirában, mint bármely európai börtönben, aki azonban a szigorú, katonás fegyelmet megtartja, miért ne teremthetne magának jó kosztot a fogházban, épen igy tanulja meg a fogoly, hogy rendszeretet, kötelességteljesités, munka és tanulás a szabad életben is az előhaladás feltételei.

[1]) Az Elmira-intézethez hasonlít az 1884-ben megnyilt *concordi* intézet (Massachusets), mely 950 férfi befogadására van berendezve és a *sherborni* női javitó intézet (300 nő számára) ugyancsak Massachusetsben, mely 1877-ben nyilt meg s jó ideig Ellen C. *Johnson* asszony, a jeles börtönügyi irónő igazgatása alatt állt. Massachusets nevezetes vezérszerepet vivott ki a fiatalkorú bűnösökről hozott számos törvényeivel. A próbára bocsátás intézményét is legelőször (1878-ban) ő valósítja meg. Legujabban (1900) a gyermekek védelméről hozott jeles törvényeket (L. Revue Pénitentiaire. 1904. január 149. l.) s érdekes, hogy a belga feltételes elitélést is elfogadta 1900-ban.

5. §. A többi nevezetesebb kulturállamok.

A nyugateurópai vezérállamok és az u. n. büntetőjogi reformállamok börtönügyének vázlatos bemutatásával a börtönügy jelen állapotának ismertetését voltaképen be is fejeztem. A többi európai és Európán kivüli művelt államok börtönügyének megismerése is érdekes lenne ugyan művelődéstörténeti, illetőleg sociológiai szempontból, mert a börtönügy állapota kétségtelenül kapcsolatos az államok kulturalis és gazdasági állapotával s az illető társadalom emberszeretetével, — a jelen dolgozat szűkre szabott keretét azonban túllépném, ha erre is vállalkoznám. Elégnek vélem tehát, ha a többi nevezetesebb művelt államok közül két kisebb, de börtönügyileg mintaszerű állam, Svéd- és Finnország, továbbá a velünk szomszédos Ausztria és végül hazánk börtönügyét ismertetem pár vonással, a többi államokban pedig csak a börtönügy fejlődési szinvonalát kisérlem meg egy-két szóval jellemezni.

1. *Svédország.*[1]) A börtönügy czéltudatos, tervszerű reformja, a szabadságvesztés-büntetések komoly és következetes végrehajtása tekintetében Svédország egyik legmintaszerűbb államа Európának.

Érdekes és ritka jelenség, hogy ezt a dicsőséget Svédország egyenesen egyik királya személyes tevékenységének köszönheti. I. Oszkár királynak 1840-ben megjelent munkája, (Om Straff eg straffanstalter.) mely a börtönügyi irodalomban is megörökitette szerzője nevét, hivja fel hazája figyelmét a börtönügy fontosságára s arra, hogy a BTK. reformja mit sem ér a börtönügy egységes és gyökeres reformja, szabályozása nélkül. A koronás szerző nem elfogult hive egyik börtönrendszernek sem, s épen nagyon helyesen veti fel a vegyes, vagyis összetett rendszer gondolatát, t. i., hogy a rövidebb tartamu (6 évig terjedő) szabadságvesztés-büntetés a magánzárka-, a hosszabb tartamu ellenben a nappali közös munka s éjjeli elkülönités (auburni) rendsze-

[1]) *Források: Hagströmer:* Om Frihetstraffen. Upsala 1875.; *Almquist:* La Suède, ses progrés sociaux et ses institutions pénitentiaires. Stockholm. 1878., u. a. Resumé historique de la reform pénit. en Suède. 1885.; *Krohne:* 105—109; *Holtzendorff-Jagemann:* l. 320—326; *Böttger:* Über Gefängnisswesen in Schweden. Blätter für Gef. kunde 39. k. 163. l.

rében hajtassék végre. Oszkár királynak ez a fellépése, majd személyes buzgólkodása eredményezi a régi büntetési és börtönrendszer fokozatos szeliditését, majd az 1864-iki BTK.-et és a börtönök mintaszerű berendezését.

Az 1864-iki svéd BTK., mely ma is érvényes, egyetlen esetre szoritja a halálbüntetést s uralkodó büntetési eszközül a szabadságvesztés két nemét állapitja meg. 1. a *büntetési munkát,* életfogytig vagy két hónaptól 10 évig és 2. a *fogházat,* egy hónaptól két évig terjedhető tartammal. A csavargókra és koldusokra külön büntetés a *kényszerdologház,* egy hónaptól egy évi, visszaesés esetében három évi terjedelemmel.

Abból a helyes gondolatból indúlva ki, hogy az építést az alapozással kell kezdeni, vagyis a kisebb büntetések rendszeres és helyes végrehajtása nagyobb erkölcsi jelentőségű, mint a hosszabb büntetéseké, a svédek először a fogházak berendezéséhez fogtak. 1846-tól 1885-ig 45 fogházat építettek 2500 cellával. 1870-ben fogtak a hosszabb szabadságbüntetések végrehajtására szolgáló nagyobb intézetek felállításához, illetőleg a régiek átalakításához s azóta 4 nagy uj intézetet építtettek s több régi intézetet átalakítottak. E tervszerű, fokozatos eljárás folytán minden különösebb pénzügyi megerőltetés nélkül sikerült pár évtized alatt a megfelelő számú és czélszerű intézeteket felállítani s modernül berendezni.

Ez idő szerint is Svédországban kétféle börtönök vannak: 1. *kerületi fogházak,* melyekben a fogházra itéltek, vizsgálati foglyok és a két évnél rövidebb időre itélt fegyenczek töltik büntetésüket lehetőleg teljes magánelzárásban; 2. *fegyházak,* melyekben a két évnél hosszabb tartamú kényszermunka töltendő. A kényszermunkára (fegyházra) itéltek 1873 óta a büntetés első hatodrészét (de legalább 6 s legfeljebb 12 hónapot) magánzárkában töltik, a büntetés további részében nappali közös munkát végeznek (éjjeli elkülönítéssel).

A contagium veszélye ellen a nappali közösségre berendezett intézetek specializálva vannak, külön intézetek vannak kijelölve a szokásos visszaesők, az első ízben bűntettért elitéltek, a 22 évesnél fiatalabbak, a nem becstelen bűntett miatt elitéltek és a munkaképtelenek számára. A nők részére szintén

külön intézetek szolgálnak s érdekes, hogy a gyermekgyilkos nőket egy külön intézetben (Gothenborg) egyesítik.[1])

A fiatal bűntettesek javító neveléséről és az elhagyatott gyermekek gondozásáról legujabban a svéd törvényhozás 1902-ben öt törvényt alkotott, melyek a legmodernebb szellemben szabályozzák e fontos kriminalpolitikai kérdéseket. A jan. 6-iki törvény szól a segélyre szorúlt (7 éven aluli) gyermekek gondozásáról, a jan. 13-iki az árva és az erkölcsileg elhagyatott gyermekek neveléséről, jan. 27-iki kelettel pedig három törvény: egyik a fiatal bűnösök (15—18 évesek) büntetéséről, másik a kényszernevelésről, harmadik a fiatal bűnösök bűnügyeiben követendő eljárásról.[2]) E törvények a legrészletesebb gondossággal intézkednek a fiatalok testi és erkölcsi épségének megvédéséről. Egyik törvény a 15-ik életévet állapítja meg a büntethetőség rendes korminimuma gyanánt. Kivételesen azonban már a 14 évet betöltött fiatalkorú is büntethető (ha t. i. halállal vagy hosszú kényszermunkával büntetett cselekményt követett el), a büntetés azonban ily esetben legfeljebb 4 évig, mig a 15—18 évesekre 6—10 évig terjedhető büntetési munka lehet. Más esetekben (kisebb cselekmények miatt) a 15—18 évesekre a bíró esetenként állapítja meg, hogy a fiatalkorú visszaadandó-e szüleinek vagy gyámjának, vagy nevelőintézetbe utalandó; utóbbi esetben a fiatalkorú 20 éves koráig ily intézetben tartható.

Az *erkölcsileg elhagyatott* gyermekek vagy családokhoz, vagy nevelő-intézetekbe helyezendők, az intézetből egy év után, esetleg egy év előtt is kihelyezhetők magánosokhoz, vagy műhelyekbe, szolgálatba küldhetők. Ez uj törvények némelyike csak 1905 jan. 1-én lép életbe, amikorra a megfelelő intézetek felállíthatók lesznek. Eddig a gyermekvédelemmel csak magánintézetek foglalkoztak.

A csavargók és koldúsok részére 3 kényszerdologház áll fenn és pedig egyik intézetbe a nem bűnösök, a többibe a

[1]) A rabok létszáma 1901-ben összesen 5283 volt és pedig fegyházra itélt 3600, fogházra itélt 1685. Azonban ezenfelül 16.692 egyén állott ki fogházbüntetést a kiszabott pénzbüntetés behajthatatlansága miatt.

[2]) *Revue Pénitentiaire* 1903 jul.—okt. 1291. l.

büntetett előéletűek helyeztetnek. 1901-ben 3081 ily letartóztatás vagyis beutalás történt.

2. *Finnország.*[1]) Finnország az utóbbi évtizedekben szintén a mintaországok közé emelkedett a börtönügy tekintetében. A fejlődés itt is ugyanoly módon ment, mint Hollandiában, sőt némileg még czéltudatosabban. 1861-ben rendelte el II. Sándor czár a senatus javaslatára a büntetőjog és a büntetés-végrehajtás codificatioját s az 1863/4-ben előterjesztett első javaslat alkalmával megállapított büntetési és börtönrendszert, illetőleg annak elveit előbb gyakorlatilag kipróbálták s aztán a már gyakorlatilag bevált rendszert codificálta a törvényhozás az 1889 decz. 19-iki BTK-ben (életbelépett 1894 ápril 23-án), mely a legjelesebb mai európai BTK-ek közé tartozik. Az életbeléptetéssel egyidejűleg adatott ki a büntetések végrehajtását részletesen szabályozó rendelet.

A finn BTK. büntetési eszközei: 1. halál (3 esetre); 2. fegyház, életfogytig vagy 6 hónaptól 12 évig; 3. fogház, 14 naptól 4 évig; 4. pénzbüntetés. A halál- és pénzbüntetéstől eltekintve, a büntetési rendszer voltaképen egy súlyosabb és egy enyhébb szabadságvesztésből áll, melyek időleges tartama helyes gyakorlati érzékkel van megszabva s az igen rövid fogházbüntetés (14 napnál kevesebb) eltörölve.

Mindkét szabadságvesztés-büntetés végrehajtására a BTK. a *fokozatos* börtönrendszert fogadta el, melyet azonban a végrehajtási rendelet *osztályozási* rendszernek nevez. A fegyházbüntetés végrehajtása három osztályban, illetőleg fokozatban történik: a kényszer-, tanítási és a kisérleti osztályban.

A fegyházra itéltek a büntetés elején az u. n. büntetési osztályba tétetnek, ahol az igazgató által meghatározandó ideig, de legalább 4 és legfeljebb 12 hónapig szigorú magánelzárásban tartatnak. Akikre azonban a magánelzárás egészségileg veszélyeztető lenne, az mellőzendő s csak éjjel különítendők el, viszont akik maguk kérik, hogy a közös munka helyett is zárkájukban maradhassanak, az igazgató által, ha üres zárka van, továbbra is magánelzárásban tarthatók. A kényszerosz-

[1]) *Források: Holtzendorff-Jagemann:* I: 340—344.; *Krohne:* 120—125.; *Hornborg:* Några uppgifter vörande Fängelse reformen i Finnland. Nordisk Tidskrift for Fängelswesen. 1887.

tályból a tanítási osztályba (Lehrclasse) jut a fegyencz, ahol nappal társaival együtt kényszermunkát végez, az éjjet azonban lehetőleg külön zárkában tölti. Végül a kisérleti osztályba kerül az elitélt, hol szintén közösen dolgozik, éjjelre pedig az igazgató belátása szerint közös hálóterembe, vagy zárkába tétetik. A közös munka alatt hallgatási kényszer áll fenn, a két utolsó osztály tagjai egy-egy hónapi jó viselet esetén jutalmat (Sparpfennig) kapnak. A 3 osztály úgy szervezendő, hogy a büntetés a kényszerosztályban legsulyosabbnak, a tanosztályban könnyebbnek s a kisérleti osztályban legkönnyebbnek tünjék fel.

A fogházbüntetés végrehajtásában legalább is két osztály, illetőleg fokozat alakitandó. A büntetés első részét (12 hónapot, esetleg fontos okokból többet is) itt is teljes magánelzárásban tölti az elitélt, a további idő alatt nappal közös munkát végez, éjjel azonban lehetőleg ekkor is külön zárkába helyezendő. A fogházra itéltek épúgy, mint a fegyenczek munkakötelezettség alatt állanak, de joguk van saját költségükre önmaguk által választott munkát saját eszközeikkel végezni, ha az illető munka az intézettel összeegyeztethető, különben kötelesek az ország költségére valamely alkalmas munkát teljesíteni. A saját költségén dolgozó fogoly keresményének $^{2}/_{8}$ része a kincstár javára esik.

A 3 évi vagy ennél hosszabb szabadságvesztésre itéltek a büntetés $^{3}/_{4}$ részének, életfogytiglanra itéltek pedig 12 évnek kitöltése után, ha »magaviseletük folytán remélni lehet, hogy jogszerű életet fognak élni«, beleegyezésükkel az igazgató által a czárnak és a nagyfejedelemnek feltételes szabadonbocsátásra ajánlhatók.

Finnországnak kétféle börtönei vannak: fegyházak és kerületi fogházak. Az intézetek már a BTK. meghozatala előtt legnagyobb részt készen voltak. 1865-től a BTK. életbelépteig 11 uj intézet épült és számos régi épület lett megfelelően átalakitva. Ugy a fegyházak, mint a fogházak magánzárkákkal és közös munkatermekkel vannak ellátva, általában a börtönök berendezése alig hagy fenn kivánni valót. A börtönhivatalnokok kitünően vannak fizetve.

A 15-ik életévüket még be nem töltött flatal büntettesek büntetés alá nem esnek, azonban a 7—15 év közötti ifjak bűn-

elkövetés esetén nyilvános nevelő intézetbe helyezhetők, ahonnan lehetőleg valamely alkalmas családhoz adandók ki, — vagy a szülő, illetőleg gyám által megfenyítendők. A nevelő intézetben a beutalt fiatalkorú addig marad, mig az intézet elöljárósága szükségesnek véli, de legfeljebb 18., a törvényes képviselő beleegyezésével pedig 20. életéve betöltéseig. 15—18 év közöttiek a rendes büntetési tételek $^3/_4$-éig terjedhető büntetéssel sujthatók. A végrehajtás alatt az ily fiatal elitéltek a felnőttektől elkülönítendők s lehetőleg nevelő bánásmódban részesitendők.

A csavargók és koldusok részére megfelelő számu állami dologházak vannak. 1819 óta az uj BTK. életbelépteig az az érdekes és kriminalpolitikailag üdvös rendelkezés állt fenn Finnországban, hogy a meglopott egyén kivánhatta, hogy a tolvaj a kiszabott büntetés kiállása után mindaddig (de legfeljebb 2 évig) állami dologházban tartassék, mig a lopott értéket le nem dolgozza, vagy ki nem fizeti.

3. *Ausztria.*[1]) Ausztria börtönügye épen nem mintaszerüsége, sőt inkább elmaradottsága miatt tarthat igényt a rövid ismertetésre, mintegy intő például arra, hogy a börtönügy elhanyagolása mily vigasztalan helyzetbe hoz egy különben előhaladott államot, ami felett saját börtönügyi iróik is (l. Marcovich id. m. 8. l.) csak restellkedni kénytelenek.

Az 1852-iki ócska, a mai fejlett büntetőjogi eszméktől messze elmaradt BTK. halálbüntetést, súlyos és egyszerű börtönt (schwerer-, einfacher Kerker) 6 hónaptól 20 évig és elzárást (Arrest), 8 naptól 6 hónapig, ismer. Börtönrendszert — ha csak a büntetés első részének »vas nélkül«, második részének „lábbilincsben« való végrehajtását rendszernek nem veszszük — a BTK. nem állapit meg. Az 1872 ápr. 1-én kelt tör-

[1]) *Források: Leitmaier V.:* Österreichische Gefängnisskunde, Wien, 1890.; *Marcovich A.:* Das Gefängnisswesen in Österreich, 1899.; *Finger A.:* Die Zwangsarbeit und Besserungsanstalten in Österreich, 1897.; *Hiller K.:* Die Disciplinarstrafen in öst. Strafanstalten, 1894.; *Wahlberg:* Kleinere Schriften III. k. 1882.; *u. a.:* Betrachtungen über die Freiheitstrafen in d. öst. Strafgesetzentwurfe, 1890.; *Zucker A.:* Über die Behandlung d. verbrecherischen und verwahrlosten Jugend in Österreich, 1894.; *u. a.:* Die Polizeiaufsicht nach öst. Rechte, 1894.; *Holtzendorff-Jagemann:* I. 246—257.; *Krohne:* 125—131.; *Finger:* Die Strafanstalten Österreichs, Blätter für Gef.-Kunde, 31. k. 16.

vény próbál először rendszert teremteni a börtön végrehajtásában. E törvény szerint a börtön- és elzárás-büntetések — amennyiben a helyiségek megengedik — magánzárkában töltendők ki. Három hónapnál tovább terjedő magánelzárás esetén két napi magánelzárás három napi közös elzárást helyettesít. Az egész büntetés csak akkor töltendő ki magánzárkában, ha az 8 havi magánelzárás által leróvható, valamint ha a büntetés 18 hónapot meg nem halad és az elitélt javúlása remélhető. Más esetekben a büntetés első része (legalább 8 hó s legfeljebb 3 év) magánzárkában, a többi közös elzárásban töltendő. Ez a »rendszer« azonban maig papiron maradt, miután a megfelelő magánzárkás börtönépületek hiányoznak.

Ausztriának van jelenleg 21, u. n. *büntetési intézete* (Strafanstalt), melyekben t. i. az egy évet meghaladó börtönbüntetések hajtatnak végre. E 21 intézet közül 15 férfi, 6 női intézet. A női intézetekben egyáltalán nincsenek magánzárkák, sőt a 15 férfi-börtön közűl is csupán 6-ban (Stein, Prága, Karthaus, Pilsen, Grácz és Marburg) s e 6 intézetben is 1899 jan. 1-én mindössze 1508 magánzárka volt, holott ugyanakkor a férfiintézetekben 8599 rab volt. A 21 büntetési intézet (mondjuk fegyház) közűl mindössze 4 (a prágai, pilseni, marburgi és stanislaui) uj épület, a többi régi klastromok, várak, kastélyokból lett átalakítva.

A biróságok által kiszabott, de egy évet meg nem haladó börtön és elzárás *a birósági fogházakban* (Gerichtsgefängnisse) hajtatnak végre, aminő van jelenleg 996, t. i. 71 törvényszéki és 925 járásbirósági fogház s ez óriás számú intézetben 1899 jan. 1-én összesen 818 magánzárka volt, vagyis egy intézetre nem esett egy zárka sem. A 71 törvényszéki fogház közűl is csak 14 van ellátva magánzárkával. A fogházak legnagyobb része ócska, rozzant épület, melyekből a szökés nem nagy feladat.

Az elzárás (Arrest) büntetés végűl a rendőri és közigazgatási fogházakban (Polizei- und Administrativ-Gefängnisse) hajtandó végre, amelyek tulajdonképen az illető közigazgatási hatóságok épületeinek egy erre kijelölt mellékhelyiségei.

A börtönépületek ily alkalmatlan volta miatt rendszeres végrehajtásról sem a fegyintézetekben, sem a fogházakban komolyan nem lehet beszélni. A fegyintézetek közül csupán a

magánzárkával biró 6 intézetben van némileg a fokozatos rendszerhez hasonló rendszer (előbb magánelzárás, aztán közös munka), a többi 15 intézetben azonban az éjjel-nappali összezárás áll fenn. Van intézet, ahol 80 rab alszik együtt egy teremben! A fegyintézetekben mégis legalább a munka rendszeresitve van és a dologtalan henyélés ki van zárva, a fogházak legnagyobb részében azonban a legtrivialisabb naplopás, a Howard korabeli összezsúfolás, a rettenetes erkölcsrontás járja.

A fegyintézetekről egy örvendetes és elismerésre méltó dolgot lehet feljegyeznünk, t. i. a szabadban végzett munka meghonosítását. E helyes és gyakorlatias eszme megvalósitása *Marcovich A.*, jelenleg a gráczi fegyház igazgatójának az érdeme, akinek többszöri felhivására határozta el 1885-ben az igazságügyminiszterium, mint a börtönügy legfőbb központi hatósága, a szabad életben földmiveléssel foglalkozó raboknak (az összes raboknak több mint 50 %-a) patakszabályozási és földjavitási munkálatokra alkalmazását. Először, 1886-ban az akkor Marcovich igazgatása alatt álló laibachi intézet 60 fegyenczével tettek kisérletet, Kötschach vidékén a Lázár patak szabályozásánál használván fel őket. A kisérlet oly kitünően bevált, hogy egymás után a többi intézetek lakói közül is a volt földmivesek, napszámosok javarészét hasonló munkákra alkalmazásba vették s mindenütt a legjobb eredménynyel. Nemcsak hogy a rabok testi egészségére s erkölcsi javítására a legjótékonyabb befolyással vannak e földmunkálatok, de az eddigi ipari munkánál anyagilag is sokkal nagyobb haszonnal járnak úgy az államra, mint az illető vidékre.[1])

A börtönügyi igazgatás tekintetében is sok hiány és hiba tapasztalható. 1865 óta a központi vezetés az igazságügyminiszterre van bizva, aki mellé ugyanekkor egy börtönügyi főfel-

[1]) A marburgi uj intézetben például 1890—1898-ig összesen 910 rab foglalkozott patakszabályozási és 2567 rab földmives munkával (Culturarbeit), az előbbiek összesen 27.685·96 korona, az utóbbiak 147.248·56 kor. tiszta nyereséget szereztek az államnak (az összes kiadások levonásával, beleértve a rabok jutalmára kiadott összeget is). A patakszabályozási munkánál tehát egy rab naponta 27·80 fillért, a földmives munkánál 83 fillért keresett tisztán az államnak. Emellett az illető vidéknek is jótétemény számba ment a rabmunka s ami legfőbb, a rabok szempontjából az erkölcsi eredmény megbecsülhetetlen.

ügyelő neveztetett ki (Hye Glunek). E főfelügyelői állás azonban 1867 óta nincs betöltve, ami egyik főtényezője annak, hogy a börtönügy fejlesztése megakadt. A másik nagy hiba, hogy az igazságügyminiszterium kebelében nincs külön börtönügyi osztály, hanem több osztály közt oszlik meg az ügyintézés, tehát a központi vezetésben sincs meg a szükséges egység. A fegyházak felügyelete középső fokon a főügyészségek (Oberstaatsanwalt), a helyi felügyelet az illető első foku ügyész feladata. A törvényszéki fogházak felett a középfokú felügyeletet az Oberlandesgerichtspräsident, a közvetlen felügyeletet a törvényszéki elnök végzi. A járásbirósági fogház főfelügyelője a járásbiró, közvetlen felügyelője a járásbirósági hivatalszolga vagy ennek segédje (esetleg felesége). A magánzárkával ellátott intézetek mellett felügyelő bizottságok vannak szervezve, melyek azonban a mieink példájára, maguk sincsenek tisztában feladatukkal és teendőikkel.

A fiatalkorú büntettesekre nézve a BTK. mindössze azt a rendelkezést tartalmazza, hogy bűntettek esetében a 20-ik éven alúli, — vétségek és kihágásoknál a serdületlenséghez közel álló kor a büntetést enyhitő körülményt képez s az utóbbi esetben a serdületlenek elkülönitve őrizendők. E hiányos rendelkezés s a még hiányosabb börtönügyi viszonyok folytán a fiatalok a legutóbbi időkig a felnőtt rabokkal közösen összezárva töltötték börtön- és fogházbüntetésüket. Egy 1889-iki, majd 1891-iki miniszteri rendelet azonban végre valamit segit e tarthatatlan állapoton, midőn a marburgi és prágai fegyintézetekben külön fiatalosztályok *(Jugendabtheilungen)* felállitását rendeli el, melyekbe a legalább egy évi börtönre itélt s még büntetlen előéletü, vagy legfeljebb kihágásért egyszer büntetettek helyeztetnek. E külön osztályokban a fiatalok (Prágában 78, Marburgban 72) valláserkölcsi nevelésben részesülnek s főleg gazdasági munkákkal (föld-, kerti-, szőlő-, gyümölcstenyésztési munkákkal, tehenészettel) foglalkoznak, katonai és tornagyakorlatokat végeznek, szóval egészen a mai börtönügyi tudomány elvei szerint kezeltetnek. Három osztályon, illetőleg fokozaton jöhetnek át a javulás mértéke szerint.[1])

[1]) Az eredményt legjobban jellemzi, hogy Marburgból 1890—1898-ig az elbocsátott 335 fiatal közül mindössze 13 (3·8%) lett büntettért ujra megbüntetve s 322-ről a hatóságok a legkedvezőbb jelentést adták.

A tulajdonképeni javítóintézeti ügy és az elhagyott gyermekek ügye is teljesen el van hanyagolva. 1885-ben egy törvény *kényszer-dologházak*, a 18 éven alúliak részére pedig *javítóintézetek* felállítását rendeli el, de a felállítást a tartományokra bízza. Azóta 14 ily intézet létesűlt, melyekben azonban a két intézet (kényszer-dologház és javító-intézet) egy tető alatt van, vagyis a valóságban a legkitanultabb gonosztevők,[1]) csavargók, zsebmetszők a fiatalokkal a legocsmányabb összezsúfoltságban vannak. Egy rettentő méregtanya egy ily intézet a fiatal beutaltakra, úgy hogy az eredmény Marcovich és Zucker szerint: semmi. Az 1902 nov. 24-iki császári és a nov. 25-iki ig. miniszteri rendelet a fiatalkorúakkal szemben *a feltételes megkegyelmezést* hozza be a porosz mintára.

Elbocsátott foglyok segélyezésével több (35) társaság foglalkozik, leginkább chablonos pénzsegélyezés alakjában.

4. *Magyarország.*[2]) Az előszóban említett okokból a hazai börtönügy jelen állását, ami egy külön munka tárgya lenne, ezuttal nem kivántam beható ismertetés tárgyává tenni, csupán a külföldi viszonyokkal való összehasonlítás végett közlöm pár vonással hazai börtönügyi állapotaink főbb adatait.

A két BTK. (1878 : V. és 1879 : XL. t.-cz.) a halál- és pénzbüntetésen kivűl ötféle szabadságvesztés-büntetést állapít meg: 1. *fegyházat* (életfogytig vagy 2—15 évig), 2. *állam-fogházat* (1 naptól 15 évig), 3. *börtönt* ($^1/_2$—10 évig), 4. *fogházat* (1 naptól 5 évig), 5. *elzárást* (3 órától 2 hónapig). Börtönrendszerűl a BTK. a fegyházra és börtönre nézve betű szerint az *ír fokozatos* rendszert ($^1/_3$, de legfeljebb egyévi magánzárka, azután közös munka, közvetítő intézet, feltételes szabadság), az egy évet meghaladó fogházra az *angol fokozatos* rendszert (magánzárka, közös munka, feltételes szabadság), az állam-

[1]) A prágai kényszer-dologházban 1893-ban a 288 beutalt közűl 48 volt 10-szer, 69: 11—20-szor, 45: 21—30-szor, 21: 31—40-szer, 17: 41—50-szer és igy tovább, 3 volt 91—100-szor, sőt egy *108-szor büntetve! Marcovich:* 73. l.

[2]) A hazai börtönügyre vonatkozó forrásokat l. fentebb (19. l.) a magyar börtönügy irodalmánál. E helyütt kell még megemlítenem: *Langer G.:* Der progressive Strafvollzug in Ungarn, Kroatien und Bosnien, Berlin 1904, művét, mely a szerző 1903-ban hazánkban tett tanulmányutjának eredménye s elég hű és helyes bemutatása a hazai börtönügy egy részének.

fogházra a nappali közösséget és éjjeli elkülönítést, az egy évnél rövidebb fogházra az éjjel-nappali közösséget, az elzárásra — »amennyiben a körülmények megengedik« — a teljes magánelzárás rendszerét fogadta el. A feltételes szabadonbocsátás minden egy évi vagy azon felüli szabadságbüntetésre itélttel szemben ($^{3}/_{4}$ rész kitöltése után) alkalmazható.

Sajnos, sem a büntetési, sem a börtön-rendszer maig sem lett komolyan végrehajtva, mert a börtönépületek hiánya, alkalmatlan, czélszerűtlen volta lehetetlenné tette a törvény valódi akaratának foganatosítását, nagyobb mérvű uj építkezésekbe pedig a folyton hangoztatott pénzügyi nehézségek miatt nem mert belefogni a miniszterium. A BTK. 25 évi élete alatt mindössze 3 nagyobb uj intézet épült: a soproni fegyház (az is inkább átalakítás), a szegedi börtön és a kőbányai gyűjtőfogház (az egyetlen igazán jól berendezett, teljesen modern intézet) s több kisebb fogház és három közvetítő intézet.

A *fegyház*büntetés még aránylag leghelyesebben hajtható végre, miután a fegyintézetekben (Vácz, Sopron, Lipótvár, Illava, Nagy-Enyed, Szamosujvár, Kőbánya a férfiak, Mária-Nostra a nők részére) a legutóbbi évtized alatt (1890—1898) jelentékeny épitkezések, átalakitások történtek, ugy, hogy a 8 fegyházban ma mintegy 2269 magánzárka áll rendelkezésre. A fegyházbüntetés első szaka tehát ma a törvénynek megfelelően végrehajtható, sajnos, a többi szakok már csak félig-meddig. A nappali közös munka időszakában ugyanis az éjjeli elkülönités még mindig csak papiron történhetik meg, a fegyenczeknek csaknem fele közös hálótermekben alszik. (A fegyenczek létszáma 1902 végén 4094 volt.) *Közvetitő intézet* nincs elegendő. Kis-Hartán, Lipótváron és Váczon (legujabban Nagyenyeden) ugyan czélszerüen berendezett közvetitő intézetek létesültek, de a 3 kész intézet mindössze 181 főt képes befogadni s igy az ír rendszer legjellemzőbb részében, a szabadságra való előkészitésben, csak igen kevés fegyencz részesülhet.

A *börtön*-büntetés 25 év után ma is csaknem teljesen papíros-büntetés. Összesen egyetlen egy önálló börtönünk van Szegeden (4 águ csillagalaku épület), mely azonban daczára, hogy 1885-ben épült, a törvény által elfogadott rendszer végrehajtására nem alkalmas, miután 500 főnyi befogadási képesség mellett mindössze 76 magánzárkával rendelkezik. Az 1896-ban

megnyilt kőbányai gyüjtőfogház egyik önálló része (3 águ csillag épület) a másik börtön (300 főre ugyanannyi magánzárkával). E két intézeten kivül azonban a börtönre itéltek (1897-ben 3217) legnagyobb része törvényszéki fogházakban tölti ki büntetését, ahol magánelzárásról, éjjeli elkülönitésről csak a legritkább esetben lehet szó. A börtönbüntetés tehát a valóságban ugyanaz, ami a fogházbüntetés. Közvetitő intézetbe a börtönre itéltek egyáltalán nem jutnak.

Az *államfogház*büntetés végrehajtására Szegeden és Váczon két országos intézet szolgál, 1895 óta azonban, amikor egy ig. miniszteri rendelet megengedte, hogy az államfogházra itéltek saját kérelmükre törvényszéki fogházban (elkülönitett osztályban) tölthessék ki büntetésüket, a két államfogház legtöbbször üres, az elitéltek legnagyobb része a helybeli törvényszéki fogházakban tölti ki büntetési idejét.

A *fogházak,* melyek *törvényszékiek* (65) és *járásbiróságiak* (315), valamint a közigazgatási fogházak legnagyobb részt alkalmatlanok a rendszeres végrehajtásra. Ha nincsenek is oly ijesztő állapotban mint az osztrák fogházak, ha birósági fogházainkban egyszerannyi magánzárka (1774) van is, mint az osztrákokéban, de a végrehajtás tulnyomó részben nálunk is a legrendszertelenebb összezárásból, az éjjel-nappali közösségből áll.[1]) 1902-ben 8174 elitélt volt a birósági fogházakban s igy magánzárkába egy ötödrészük sem volt helyezhető. Osztályozás, tanitás, sok helyen a munka is a leghiányosabban és legösszeviszább módon történik. A közigazgatási fogházakról pedig szólni sem lehet, elzárásnak magánzárkában végrehajtása tisztán csak a papiron történik. Bizony fogházaink manapság is, ha egészségügyi tekintetben óriásilag felette állnak is a Szemere idejében fennálló elrettentő büntanyáknak, de végeredményben a rendszertelen és erélytelen végrehaj-

[1]) Magam is láttam legközelebb egy, különben jóhirü fogházban, hogy egy 2 ember számára való zárkában 10-en üldögéltek dologtalanul és casinóztak déli 11 órakor s a 10 közül 9 felnőtt, egy pedig 16—17 év közti fiatal fiú volt.

Az igazságügyminiszter legujabban tervbe vette külön *női* fogházak kijelölését. (L. Jelentés az ország 1902. évi közállapotáról. 1904. 186. lap.)

tás miatt ma is legnagyobb részben a bün állami iskolái. A fogházak javitása tekintetében ugyan az utóbbi időben sok történt, itt ott uj intézetek is épültek, de mindez édes-kevés arra, hogy fogházainkat modern intézeteknek lehetne nevezni. Egy nehány (29) fogházban a szabadban való foglalkoztatás, különösen a szőlőfelujitás ssép zikerrel vétetett alkalmazásba (l. alább a 10. §-t), de sok fogház van még ma is, ahol egyáltalán nincs rendszeresitve semmiféle munka.[1])

Egyik legnagyobb hiánya börtönügyünknek, hogy a központi vezetés hiányzik, illetőleg szervezetlen. Az összes börtönügy ugyan nagyon helyesen az igazságügyminiszterium hatáskörébe tartozik, de ennek külön börtönügyi osztálya, sem börtönügyi főfelügyelőségünk nincs. Ez a legfőbb akadálya nálunk is, mint Ausztriában, a börtönügy haladásának. A középső és a közvetlen felügyelet is tökéletlen és névleges. A főügyészségek és ügyészségek mellékes teendőnek tekintik a fogházak felügyeletét, az u. n. *felügyelő-bizottságok* pedig halvaszületett és tényleg nevetséges árnyéktestületek, melyek semmit se lenditenek a fogházak ügyén.[2])

A 12—16 év közötti *fiatalok*, ha börtönre vagy fogházra itéltettek, a rendes fogházakban a többi foglyok közt töltik büntetésüket (legfeljebb 5 évi börtön). Legujabban vette tervbe a miniszterium, hogy minden főügyészség területén kijelöl egy-egy fogházat, tisztán a fiatal elitéltek befogadására. Bár mielőbb életbe lépne ez az okos és kivánatos reform! Ma mindössze a jászberényi fogház az, melyben csak fiatalok vannak. *Javitó intézetünk* a felmentett 12—16 évesek s a 16—20 évesek 6 havi fogházbüntetésének (BTK. 42. §.) végrehajtására (valamint a család által ideutaltak befogadására) mindössze 5 van: Aszódon, Székesfehérváron, Kolozsváron és Kassán (1903.) a

[1]) Az 1897-iki hivatalos kimutatás szerint (ujabb sajnos még nem adatott ki) 13 törvényszéki fogházban nem volt rendszeresitett munka, a járásbiróságiakban pedig, a jászberényit és zólyomit kivéve, csak házi munkákról (favágás, tisztogatás) lehet szó.

[2]) Ugy látszik e részben is Ausztria után sántikálunk s azt várjuk, mig ők csinálnak valamit s majd azt fogjuk utánozni. Pedig ha BTK-vel megtudtuk előzni, a börtönügy komoly végrehajtása terén is könnyü lenne megelőzni egy kis bátor elhatározással.

fiúk és Rákospalotán leányok számára. Mindenik pavillon-rendszerben épült s a családi rendszerben foganatositja a javitó nevelést, csak az az egyetlen kár, hogy nem 3—4-szer annyi ily áldásos intézetünk van. 1902-ben a javitó intézetekben öszszesen 579 fiú és 69 leány volt, ezek közül azonban csak 169 utaltatott be itélet alapján, legtöbb (317) a szülő vagy gyám kérelmére.

A *gyermekvédelemről* az 1902. évi VIII. és XXI. t.-czikkek rendelkeznek először. Az állami *gyermekmenhelyek* szervezése, melyekbe a 15 éven alúli hatóságilag elhagyatottaknak nyilvánított gyermekek helyezhetők, napjainkban folyik.[1]) A gyermekvédelemről részletesen a belügyminiszter 1903. évi I/Vc. szabályzata intézkedik. Eddig 105 magánintézet (árva-, szeretetház) teljesitette e nemes feladatot.

Rabsegélyző egyletünk van 20, melyek az osztrák minta után legnagyobb részt csekély pénzsegélylyel gyámolitják a kiszabadult rabokat.

A *dologház* intézménye hazánkban ismeretlen, pedig a dologtalan csavargók részére, akiknek nálunk egy egész néposztálya van a kóbor czigányokban, igen-igen kivánatos lenne ily intézetek felállítása.

A *horvát-slavon-dalmát társországok* börtönügyére[2]) nézve megemlítendő, hogy bár ott az elavúlt osztrák BTK. érvényes, az utóbbi időben több jeles fegyház és közvetitő intézet felállítása által, melyeket legnagyobb részben hazánkfia, az európai hirű börtönügyi tekintély, *Tauffer Emil* szervezett, a súlyosabb szabadságvesztés végrehajtása tekintetében tényleg az ír fokozatos rendszer van foganatosítva. A *lepoglavai* (Tauffer itt volt igazgató 9 évig, 1877—1886), *gospic-i* és *mitrovicai* (1899.) országos fegyintézetek mindenike el van látva külön közvetitő intézetekkel s igy az ír rendszer, ha nem is teljes következetességgel és minden elitélten, de nagyjában végrehajtható. A legujabb és teljesen modern intézet a mitrovicai, mely 1895—1899 közt épült fel (a templom csak 1903-ban lett befejezve), a ze-

[1]) Az első ily állami gyermekmenhely *Kecskeméten* 1903. szeptemberben nyilt meg s máris 1500 gyermeket helyezett el családoknál.

[2]) L. behatóan: *Tauffer E.:* Die Erfolge des Progressivenstrafvollzugsystems und der eigenen Staatsregie in der k. croat. Strafanstalt Lepoglava. Berlin 1883.

nicai (boszniai) intézet mintájára, közvetitő intézete nagy szőlőkulturát végez, mig a lepoglavai és gospići közvetitők nagy földmivelési telepek. Csak a magánzárkák hiánya feltünő, így a 3 nagy intézetben összesen 246 magánzárka van jelenleg, ebből magára Mitrovicára 117 esik, így az első stadium és az éjjeli elkülönités itt is csak *elvileg* áll fenn. A fogházak Horvátországban is époly gyarló állapotban vannak, mint Ausztriában. A fiatal bűnösök javító neveléséről Horvátország 1902. febr. 6-án hozott egy autonom törvényt s e törvény alapján ez évben egy javitó intézet (10—14 évesek részére) nyilt meg Glinában. (L. Revue Pénitentiaire 1903. Január 106. l.)

Boszniában egy mintaintézet van: a *zenicai*, melynek tervét is Tauffer készítette[1]) s épitését is ő maga vezette s melynek megnyiltától (1886) öt évig igazgatója volt. Az intézet teljesen modern s bátran nevezhető mintaintézetnek. A főépület 3 szárnyú (körjárkáltatók), 65 magánzárkával s külön közvetitő intézettel (földmives és ipari munka). A többi intézetek azonban itt is gyarlók.

5. *Dánia* 1866-iki BTK-e kétféle szabadságvesztés-büntetést állapít meg, melyek végrehajtási rendszeréűl az 1867. és 1872-iki rendeletek a fokozatos rendszert irják elő. Sajnos, a minutiosus részletességgel kidolgozott rendszer legnagyobb részt maig papiron van. A fiatalok javító- és nevelőintézetei (jobbára magánintézetek) kielégítők.

6. *Schweiz* börtönügye a még mindig fennálló büntetőjogi particularismus folytán felette változatos képet mutat. Több canton (Genf, Waadt, Neuenburg, Zürich, Argau, Basel, St.-Gallen, Uri) igyekezett a modern börtönügyi kivánalmaknak eleget tenni, a legtöbb azonban meglehetősen elmaradt. A 14 éven alóli elhagyatott és bűnös gyermekek nevelésére számos magán-nevelőintézet áll fenn. Az egységes BTK. javaslata (legujabb 1903-ból) a halálbüntetést eltörli, fegyházat és fogházat ismer s végrehajtási rendszerűl az angol fokozatos rendszert fogadja el.

7. *Portugallia* az 1867-iki büntetés-végrehajtási törvényben eltörli a halálbüntetést s a börtönbüntetések végrehajtására

[1]) *Tauffer:* Die Erbauung einer Strafanstalt in Bosnien. Blätter f. Gef.-K. 2. k. 166. l.

a magán-elzárásból és a relegatióból combinált fokozatos rendszert állapít meg, aminő Angliában a transportation utolsó évtizedeiben volt. Az időleges kényszermunka végrehajtási módja: 3 évi magánzárka, 3—10 évi relegatio az afrikai gyarmatokra. Egy 1884-iki törvény eltörli az életfogytiglani börtönt s ezt 8 évi magánzárka és 20 évi relegatio pótolja. 1893-ban a feltételes elitélést igtatja törvénybe. Egy 1896-iki törvény a visszaesők büntetését szigorítja. Lissabonban 1873-ban nagyszabású modern magánzárka-börtön épült.

8. *Spanyolország, a Balkán félsziget* államai s az óriási keleti birodalom, *Oroszország*, a börtönügy terén kevés vigasztalót és elismerésre méltót mutathatnak fel. A XIX. század művelődési és emberies szelleme, mely ezeket az államokat is többé-kevésbé megérintette, ezekben is támasztott kisebb-nagyobb börtönügyi reformmozgalmat, kivált Spanyolországban, itt-ott egy-két modern börtön, javító-intézet is épült, de egészben véve a modern börtönügy hajnala még ezekben az államokban nem derült fel. A börtönökben a régi összezárási rendszer járja, a közigazgatás és biróság önkénykedésével. Oroszországban a Szibériába való deportatió — minden reformkisérletek (legutóbb 1900 jun. 10.) daczára — él és virágzik.[1])

9. Az Európán kivűli művelt vagy művelődésnek indúlt államok közűl az északamerikai egyesűlt államokon kivűl *Mexico, Guatemala, Brazilia* és *Japán* említhetők, amelyek a börtönügy jelentőségét megértették s a modern börtönügy megvalósítására lépéseket tettek. *Mexico* 1887-ben óriás költséggel építtetett egy nagy mintabörtönt (1000 főre), mely 3 önálló részből áll: férfiak, nők és fiatalok osztályából, a férfiak intézete ismét 3 fokozat végrehajtására van berendezve.

10. *Japán*, mely az ázsiai államok közűl egyedűl dicsekedhetik európai culturával, 1880-iki BTK-ében (1899-ből uj, derék javaslat) egészen modern büntetési rendszert fogadott el s börtönügye is rendezett.[2]) Ez idő szerint 6 fegyház, 132 fog-

[1]) *Schischilenko*, szentpétervári tanár jelentése szerint az utóbbi időkben évente 10.842 embert deportáltak Szibériába, akiket önként 5610-en (családtagok) követtek. 1898-ban összesen 298.577 száműzött volt Szibériában.

[2]) L. Les prison japonaises, Revue Pénitentiaire 1904 febr. 302. l. és *Krauss K.:* Das Straf- und Gefängnisswesen in Japan, Blätter für Gef.-Kunde 30. köt. 165. l.

ház és 1408 politikai fogház van Japánban. Az intézetek az eltérő társadalmi és klimatikus viszonyok folytán alig hasonlítanak az európai fogházakhoz, egyszerű mezei lakások, kőfal nélkül, legfeljebb magas palánkkal, sövénynyel bekerítve. A fegyházakban (mintaintézet Itchigaï) kényszermunka áll fenn (napi 7—8 óra), a fegyelem katonai. A 19 évesnél fiatalabbak naponta 2 órát iskolában töltenek.

II. RÉSZ.

A börtönügy mai reformkérdései.

6. §. Áttekintés.

A börtönügy jelen állapotának az előző szakaszban eszközölt vázlatos bemutatása eléggé bizonyítja azt a tényt, hogy a jelenkori művelt államok a börtönügyet általában egyik elsőrendü állami és társadalmi feladatnak tekintik s annak fejlesztésére, javitására fokozatosan nagyobb és nagyobb gondot forditanak. Ha nem említjük is a Howard korát, a XVIII. század börtönügyét, csak a mult század 30—40-es éveihez képest is, melynek képét nálunk Szemere B. mutatja be, sőt a 60-as évek óta is, amelynek állapotairól pedig a Pulszky-Tauffer kézikönyve számol be hazai közönségünk előtt, óriási haladást, fejlődést lehet és kell megállapítanunk a börtönügy minden ágában.

A börtönök, mint a mai kornak is uralkodó büntetési eszközei, az összes fejlődő s valóban művelt államokban egészséges, tiszta, emberies intézetek, a szabadságvesztés büntetés czélja többé sehol sem a fogoly megsemmisítése, sem a kegyetlen elrettentés, hanem az, amit Howard tűzött ki jelszóul: »tegyétek az embereket szorgalmasakká s becsületesek lesznek.« Azonban épen a nevezetesebb államok mai börtönügyi viszonyainak ismertetése mutatja, hogy a Howard és a hasonló szellemű börtönügyi apostolok által kitűzött czél, a börtönök igazi és teljes reformja, még ma a XX. század hajnalán sincs elérve. Még ma is igen sokfelé, még a legműveltebb államokban is nagy hiányokat, elhanyagolt intézeteket, visszamaradást látunk. A börtönök reformja, a börtönügyi tudomány kivánalmai szerint való átalakitása, berendezése az egynehány minta-

államon kivül a legtöbb művelt államban még a jövő feladatai közé tartozik.

De más tekintetben is reformkorszak előtt állunk. A tudomány és a gyakorlati élet haladása a XIX. század végén oly kérdéseket és reformkivánalmakat vetett fel a büntetésekkel kapcsolatban, melyek megoldása a mai büntetőjogot gyökeresen átalakitaná, vagy módositaná. E reformkérdések legközelebbről érdeklik a börtönügyet is, mint a büntetőjog egyik ágát s innen van, hogy a mai börtönügyi irodalom is a legkülönbözőbb reformkérdésekkel foglalkozik.

E reformkérdések nagy része azonban — eltekintve egyes túlzott eszméktől — voltaképen egyáltalán nem is uj kérdés, csak a börtönügyi tudomány régi kivánalmainak talán uj alakban való sürgetése. Nagyrészüket a mai törvényhozások el is ismerik, csak a tökéletesítés, a fejlesztés a tulajdonképeni feladat és kivánalom.

Legjobban kitűnik ez, ha röviden végigpillantunk a börtönügy jelen állapotának eredményein s ezzel kapcsolatban a reformkivánalmakon.

A *büntetési rendszerre* nézve láttuk, hogy az u. n. reformállamok legtöbbje (Hollandia, Olasz, Norvégország) eltörölte a halálbüntetést s tulajdonképeni büntetési eszközökűl a pénzbüntetésen felűl csak kétféle szabadságbüntetést állapít meg, egy keményebb jellegűt s egy enyhébb szinezetűt. Az a reformkivánság, hogy *a büntetési eszközök egyszerűsíttessenek,* nem utópia, de sok helyt megvalósított régi igazság.

A börtönbüntetések *végrehajtási rendszerére,* az u. n. *börtönrendszerekre* nézve mondhatni az összes művelt államok tisztában vannak azzal, hogy nem egyetlen »rendszer«-nek feltétlen (t. i. mindennemű és bárminő tartamú szabadságbüntetésre való) alkalmazása biztositja a büntetés czélját, hanem a büntetés nagysága, főleg tartama és az elitélt egyénisége szerint más-más »rendszerre« van szükség. Az u. n. *összetett,* vagy *vegyes börtönrendszer* tehát nem elméleti kivánalom többé, hanem a modern államok tulajdonképeni börtönrendszere.

A *végrehajtási individualisatio,* vagyis a büntetésnek az elitélttel szemben lehetőleg egyénies alkalmazása, ami a mai börtönügy legfontosabb reformkérdése, szintén foglalkoztatja a törvényhozásokat. Erre vall, hogy a határozottan és szabatosan

megállapitott börtönrendszer mellett a művelt államok törekvése mindenütt oda irányul, hogy a börtönbüntetés végrehajtásának részletkérdései, igy a börtönigazgatás, a rabélelmezés, a rabmunka, a tanítás, fegyelmezés, szóval a rabok egészségi állapotára és társadalmi s erkölcsi javítására szolgáló intézkedések határozottan, egyöntetűen, igazságosan és emberiesen állapíttassanak meg.

A *börtönigazgatásra* a mai művelt államok túlnyomó része abban a felfogásban van, hogy csak a börtönintézetek *államosítása* és *a központi igazgatás mellett remélhető a börtönügy jó karban tartása és felvirágzása.* Önkormányzati testületek (megyék, departement-ok) kezében hagyni a börtönök bizonyos részét, vagy bizonyos börtönügyi ágat (javitó intézet) annyit jelent, mint kiszolgáltatni azt az önkénynek és összevisszaságnak. A legfőbb központi igazgatást több kiváló állam (Anglia, Franczia-, Olaszország, részben Poroszország) a belügyminiszteriumra, más államok (Belgium, Hollandia, Baden, Svéd- és Norvégország, Ausztria és Magyarország) az igazságügyminiszteriumra bizzák. Ez utóbbi kétségtelenül helyesebb és a börtönügy szakszerü elővitelére gyakorlatilag is ajánlatosabb. A legtöbb állam (Anglia, Belgium, Olaszország, Francziaország) a miniszteriumban külön *börtönügyi osztályt* s annak élén *börtönügyi főigazgatóságot* szervez, hogy ezáltal biztositsa az egész börtönügy egységes fejlesztését és szakszerű ellenőrzését.

A *rabok egészségi állapotának* biztositása végett a czélszerű, egészséges börtönépületek emelése, a raboknak tisztességes és tápláló (bár egyszerű) élelmezése, a testedzés (szabad levegőn mozgás, tornázás) tekintetében minden művelt állam egyetért s csak ezek minél czélszerűbb berendezése tekintetében van köztük eltérés.

Az *erkölcsi gondozásnak*, a javitásnak, két fő tényezőjét ismerik az államok: a rendszeres és hasznos munkát és az oktatást. A munka berendezésére nézve a börtönügyi mintaállamok (Anglia, Belgium, Baden, Hollandia) egyértelemmel a *házi kezelést* (u. n. regie rendszert) tartják helyesebbnek s pénzügyileg is előnyösebbnek, amivel szemben sok államban ma is a vállalkozói s itt-ott a bérleti rendszer áll fenn. Az utóbbi időkben, a római congressus óta, mindjobban hódit a *rabok szabadban való (mezőgazdasági) foglalkoztatásának eszméje.* E részben

Olaszország, Ausztria és Poroszország járnak elől jó példával. Az oktatásra a legtöbb állam, sajnos, még nem fordít elég figyelmet. Amerikát kivéve mindenütt az a felfogás uralkodik, hogy a rabokat legfeljebb vallási és a legszükségesebb elemi ismeretekben kell részesiteni, sőt ennek keresztülviteléről is legtöbb helyt hézagosan gondoskodnak. A javitás sikere érdekében a reformállamok különböző kisérleteket tettek a könnyebben javitható elitélteknek az elromlástól megmentésére s ezzel kapcsolatban mindenütt napirendre tűzték a *visszaeső, megátalkodott bűnösök* büntetési rendszerének reformját. A legujabb kriminálpolitikai kivánalmak tehát e részben is a megvalósulás állapotában vannak.

A *fiatalkorú bűntettesek* tekintetében azt látjuk, hogy a mai művelt államok mind jobban belátják és igyekeznek követni a börtönügyi tudomány által régóta hirdetett igazságot, hogy a rendes büntetési eszközöket, különösen a börtönt, csak a teljesen felserdült, vagyis a testileg és szellemileg érettnek mondható egyénekkel szemben jogosult alkalmazásba venni. E részben ugyan talán még legtöbb kifogás tehető a tételes jogok ellen s ezért tekinti a börtönügy a fiatalok kérdését a másik legfontosabb reformkérdésnek, de a haladó államok (Anglia, Hollandia, Belgium, Észak-Amerika) a javitó intézetekre mind nagyobb súlyt fektetnek s azok számát igyekeznek szaporitani.

A fiatal bűntettesek kérdésével kapcsolatban nagy buzgalommal karolta fel a művelt államok társadalma az utóbbi évtized alatt mondhatni mindenütt a kriminálpolitika mai legelső kérdését, a *gyermekvédelem* ügyét. E részben Anglia a vezérállam, de az utóbbi években — mint láttuk — Belgium, Hollandia, Norvégia, Poroszország, Baden, Svédország stb. versenyezve hozzák a törvényeket s szaporítják a gyermekvédő és nevelő intézeteket, vagyis belátták a Beccaria mondásának jelentőségét: *jobb megelőzni a bűnt, mint büntetni.* A gyermekvédelem tehát ma már csak a módozatokra nézve reformkérdése a börtönügynek.

Végül ugyancsak a praeventio hatalmas tényezője gyanánt karolják fel a mai művelt államok a *rabsegélyezés* s ezzel kapcsolatosan a *dologházak* kérdését, ez ősrégi kriminálpolitikai reformeszméket. A dologházak kérdése is amily régi, époly égető

napi kérdése a börtönügynek, mert mig néhol, igy Belgiumban a dologházak mintaszerűen vannak rendezve, másutt ez a kérdés még teljesen el van hanyagolva.

Ime e futólagos áttekintés bizonyítja fentebbi állításomat, hogy a börtönügy mai, u. n. reformkérdései alatt nem merő uj eszméket, nem ábrándos utópiákat kell értenünk, hanem a börtönügy különböző ágainak, részleteinek megvitatását s azoknak fejlesztését, jobbá, czélszerűbbé, hatályosabbá tételét.

E reformkérdések közül az alábbiakban csak a legnevezetesebbekre s főleg azokra kivánok kiterjeszkedni, melyek nálunk is különösebb jelentőséggel birnak.

7. §. Az egyénités (individualisatio) a börtönbüntetés végrehajtásában.[1])

I. A mai börtönügyi és kriminalpolitikai irodalom vezéreszméje, legnépszerűbb jelszava az egyénités, az individualisatio a büntetés végrehajtásában. Mig a XIX. század derekának (a 30—70-es évekig) irodalma a legjobb börtönrendszer kérdését tekintette a legfontosabbnak s a törvényhozások is a különböző börtönrendszerekkel kisérleteztek, a mai irodalomban és törvényhozásokban a börtönrendszer kérdése, mondhatni, elintézettnek

[1]) *Források és irodalom: Wahlberg:* Das Princip der Individualisirung in der Strafrechtspflege. Wien. 1869.; *Saleilles:* L'individualisation de la peine. Paris 1898.; *Vámbéry* R.: Büntetőpolitikai követelések. Budapest. 1900. 7—17 és 98—114.; *Ferri* E.: Sociologia criminale. Turin. 4. kiad. 1900.; u. a. Nuovi orizonti 1888.; *Ellis:* Verbrecher und Verbrechen. 1894.; *Tallack:* Penological and preventive principles. London 1896.; *Liszt:* Kriminalpolitische Aufgaben 1889., Der Zweckgedanke im Strafrecht 1883., Die psychologischen Grundlagen der Kriminalpolitik 1896. (Zeitschrift für die ges. Strafrechtswissenschaft 16. köt. 477. l.), Die gesellschaftlichen Faktoren der Kriminalität 1903.; *Sichart:* Strafensystem auf sociologischer Grundlage. 1896. (Zeitschrift 17. köt. 374—389.) *Baumgarten I.*: A büntetéskimérés kriminologiai szempontból. 1901/2.; *Prins:* Criminalité et repression 1886. és Science pénal et droit positif. 1899. 15—31., 165—171. és 397—405. l.; *Starke*: Verbrechen und Verbrecher 1885.; *Aschaffenburg:* Das Verbrechen und seine Bekämpfung. 1902.; *Joly H.:* Le Combat contre le crime. 1890.; *Mac Donald:* Le criminal type 1894; *Holtzendorff-Jagemann:* I. 383—468., II. 329—349. és 473—508. l.; *Krohne:* 204—275.; *Tarde G.:* La Philosophie pénale. 1902. 476—532. l; *Finkey* F.: A motivumok tana a büntetőjogban. Budapest 1903.

tekinthető s e helyett a legelső napi-, vagy kor-kérdés az egyénités elvének leghelyesebb, legeredményesebb keresztülvitele. Akadnak ugyan még ma is, akik a magánzárka rendszernek egyedül üdvözitő volta mellett igyekeznek ujból lándzsát törni,[1]) de az irodalom tulnyomó része megegyezik abban, hogy a magánzárka csak jelentékeny korlátozásokkal, kivételekkel s általában csak az aránylag rövidebb börtönbüntetésekre alkalmazható, hoszszabb büntetésekre általában a fokozatos rendszer mondható elfogadottnak.

A mai börtönügyi irodalom azt a helyes elvet vallja, hogy egy jól rendezett börtönügy feladata és ideálja nem az, hogy a magánzárka, vagy az ír rendszer következetesen megvalósíttassék, hanem az, hogy a szabadságvesztés büntetés végrehajtása olyan legyen, hogy a büntetés által elérni kivánt czélt, illetőleg czélokat, az igazságos megtorlást és a megelőzést, t. i. a visszatartást és a társadalmi megjavítást elérhessük, vagy emberileg megközelíthessük. A napi, vagyis a reformkérdések tehát ma ezek: kikre, mily elitéltekre s mily időtartamban lehet és kell a szigorú magánelzárást alkalmazni, kiket kell ez alól egyáltalán kivenni, mily osztályokat, illetőleg fokozatokat kell megállapitani a börtönben levő elitéltekre, mily elitéltek helyezendők együvé, vagyis egy intézetbe, szóval hogyan hajtsuk végre a börtönbüntetést ugy, hogy az minden büntettesnek a lelkületét, jellemét érje, az egyes büntettes egyénekre nézve biztositsa a büntetés czéljának elérését. Ez az, a mit a *végrehajtási egyénités* alatt érteni szoktunk.

A végrehajtási egyénitésre nézve is azonban, mint erre Wahlberg, az individualisatio elvének az apostola figyelmeztet, tisztában kell lennünk azzal, hogy az nem jelenthet valamennyi elitélttel szemben különböző, más-más végrehajtási rendszert, egyfelől azért, mert ehhez oly complicalt intézetekre s oly apostoli buzgalmú és lélekismerő börtönhivatalnoki személyzetre volna szükség, aminőt emberileg alig állithatunk elő, másfelől ha igaz is a Wahlberg mondása, hogy minden ember egy-egy psychologiai unicum, de azért az emberek s igy az elitéltek is

[1]) Igy *Stade:* „Gefängnissbilder“ (1902.) cz. művében, nálunk pedig *N. Fekete* Gy.: „A magánelzárás“ cz. jogászegyleti előadásában (1903.) a magánzárka rendszer mellett ujból felhozzák a 30—40-es évek eszméit.

lélektanilag is oly rokonvonásokat, hasonlóságokat tüntetnek fel, hogy a teljesen hasonló jellegüeket bátran csoportosithatjuk s az igy nyert osztályokkal az egyénités elvének lényegesebb sérelme nélkül hasonlóan bánhatunk el a végrehajtásban is, fenntartva persze az illetékeseknek azt a jogot, hogy rendkivüli esetekben a szabály alól kivételeket tehessenek. A végrehajtásban való egyénités is tehát csak relativ, viszonylagos lehet, vagyis csak az emberi lehetőség és gyakorlati kivihetőség határai közt mozoghat.

II. A legelső vitás kérdés a végrehajtási individualisatio megvalósitása szempontjából *az elitéltek osztályozása.* Az ujabb kriminologiai és kriminalpolitikai irodalomnak egyik legkedvenczebb kérdése a *bünösök* osztályozása. Nem feladatom ezuttal kiterjeszkedni e nagyszabású vitára, mely az anthropologiai, lélektani, erkölcstani és sociologiai osztályozás tekintetében lefolyt, illetőleg manapság is folyik az irodalomban, csak annak eredményeit óhajtom érinteni, illetőleg azt kiemelni, mily osztályokat lehet, mint kellően igazolt csoportokat a végrehajtási individualisatio előmozditása szempontjából megkülönböztetni.

A legujabb irodalmi vizsgálódások közül az a nézet látszik legalaposabbnak, hogy a bünösök, illetőleg elitéltek osztályozását nem szabad egyoldaluan egyik vagy másik (anthropologiai vagy erkölcstani) szempontból eszközölni, hanem a különböző, figyelemre méltó szempontok összevetése, combinatiója alapján kell azt megkisérelni. E kiindulási pont mellett az embertani, lélektani, erkölcsi és társadalompolitikai szempontokat egyenlően szem előtt tartva, a bünösök körében mindenek előtt két főcsoportot kell megkülönböztetni: az elsőbe sorozandók azok az egyének, akik bünelkövetés esetén a rendes büntetési eszközökkel igazságosan és czélszerüen sujthatók, büntetőjogi műkifejezéssel: *a teljes beszámitási képességgel biró* vagy az ujabb iskolák által u. n. *normalis büntettesek*, a másodikba pedig azok, akik a rendes büntetési eszközökkel sem az igazság, sem a czélszerüség elvei szerint, illetőleg sem jogilag, sem emberiesen nem illethetők, t. i. *a serdületlen ifjak és az u. n. abnormalis bünösök.*

Az első főcsoportban ismét — lélektani, erkölcsi és kriminalpolitikai szempontból — három osztályt lehet és kell megkülönböztetni, u. m.: 1. az *enyhébb,* 2. a *sulyosabb* és 3. a *meg-*

átalkodott bűnösök csoportját.[1]) Ez az osztályozás lényegileg még mindig Wahlbergnek az alkalmi és a szokásszerü bünösök (Gelegenheits-, Gewohnheitsverbrecher) közt tett megkülönböztetésén nyugszik, de annak továbbfejlesztése. Az »alkalmi« vagy első izben bünöző és a »szokásszerü« bünös elnevezéseket ugyanis az ujabb irodalom tekintélyei (Liszt, Van Hamel, Tarde, Saleilles, Baumgarten) nem tartják alaposaknak és elég jellemzőknek, másfelől a két szélső csoport, t. i. az enyhe és a megátalkodott (Liszt és sokak által javíthatatlannak nevezett) csoport közt mindenesetre fel kell venni egy középső csoportot, ahova épen a bünösök zöme, t. i. a sem enyhének, sem megátalkodottnak nem minősíthető bűnösök sorozandók.

Az első, az enyhe bűnösök csoportjába tartoznak a végrehajtás szempontjából a fiatal bűntettesek (18—24 évesek) amenynyiben rendes büntetéssel sujtatnak, továbbá akik jogos felindulás vagy gondatlanság folytán, vagy menthető inditó okból követtek el kisebb súlyú cselekményeket. Az ily bűnösök rendszerint rövidebb tartamú szabadságvesztésre vannak elitélve s ezeknél a büntetés czélja első sorban a megtorlás és a hasonló tettek ujabb elkövetésétől való hatályos visszatartás. A javitás itt nem elsőrangu czél, mert az illetők nem romlott erkölcsüek s nem rosz hajlamuak. A második, a súlyosabb bűnösök osztályát azok alkotják, akik már nagyobb fokú alanyi bűnösséggel, kevésbé menthető inditó okból követtek el sulyosabb büntetendő cselekményeket, de még antisociális hajlamu vagy megátalkodott bűnösöknek nem tekinthetők. A harmadik vagyis a legsúlyosabb csoportba osztandók pedig azok, akik aljas motivumokból a legsúlyosabb bűntettek elkövetése, vagy kisebb súlyú cselekményeknek sokszori ismétlése által a társadalomra közveszélyes voltukat, antisocialis hajlamukat világosan bebizonyították.

A második főcsoportban, a rendes büntetési eszközök alól kiveendő bűnösök körében két osztály különböztetendő meg: 1. a *serdületlen korúak*, általában a 18 évesnél fiatalabbak, akik úgy jogi, mint emberiességi tekintetekből büntetéssel egyálta-

[1]) *Liszt* a *pillanati*, a *javitható állandó* és a *javithatatlan állandó bünösöket* különbözteti meg. Ez elnevezések ellen l. *Finkey* F.: A motivumok tana. 1903. 62. l.

lán nem illethetők, hanem a legsulyosabb esetben is csak javitó intézeti nevelésnek vetendők alá, 2. az *abnormális bűnösök*, az u. n. korlátozott beszámitási képességüek, akik elmegyengeség, vagy testi, illetőleg lelki betegségük miatt[1]) nem börtönbe, hanem megfigyelő és letartóztatási intézetekbe helyezendők, hol egyrészt gyógykezelésnek lesznek alávetve, másrészt a társadalomtól el lesznek szigetelve.

Az igy megállapitott három, illetőleg öt osztály vagy csoport mindenikére, úgy a büntetési és a büntetéskiszabási rendszer, mint a végrehajtás szempontjából, feltétlenül más-más eszközökre és eljárási módokra, különböző rendszerekre van szükség. A börtönügy feladata a végrehajtási egyénités lévén, bennünket is ezúttal első sorban az érdekel, hogy az emlitett csoportokkal szemben mily rendszerben, illetőleg mily módon eszközöljük a végrehajtást. Miután azonban — amint a börtönügy mai állapotának vázolásánál is láttuk — a börtönvégrehajtás a legszorosabban összefügg a büntetési, illetőleg a büntetéskiszabási rendszerrel, miután ez utóbbiak praejudicálnak amannak, nem tartom mellőzhetőnek itt ama két reformeszme, illetőleg reformkérdés megemlítését, melyek a legujabb irodalom nyilt kérdései s melyek ha elfogadtatnak, lényeges befolyással lennének a börtönügyre s különösen a végrehajtási egyénitésre.

III. Az egyik reformeszme a *határozatlan büntetés (indeterminate sentence)* rendszere.[2]) Ez az eszme, mint büntetéskiszabási mód Észak-Amerikából ered. Két alakja van: egyik a teljesen határozatlan büntetési rendszer, mely szerint a törvény megállapítja ugyan a szabadságbüntetések maximumát, de a concrét büntetés terjedelmét a biró egyáltalán nem határozza meg, hanem a börtönre elitélt egyszerűen beutaltatik a fegy-

[1]) Természetesen az u. n. abnormális bűnösök alatt nem az *őrült* bűnösöket értjük, mert az ilyenek a BTK.-ek szerint úgy sem itélhetők el s igy a »bűnösök«, illetőleg az »elitéltek« közé egyáltalán nem tartoznak.

[2]) Egyes amerikai irók (Wayland) a határozatlan büntetés mellett az u. n. *korlátlan büntetés (indefinite* sentence) eszméjét hirdetik, mely szerint a törvény se szabja meg a beutalás maximumát, hanem a büntetés terjedelme tisztán az elitélt javúlásától, illetőleg a szükségtől tétessék függővé. Ez a túlzott radicalis eszme azonban, mely a javitási elmélet túlhajtása, még Amerikában sem talált elfogadásra.

házba vagy fogházba s ott addig tartatik, amig a társadalom biztonsága szempontjából szükséges, illetőleg a törvényben előirt legmagasabb határig, — másik alakja a relative határozatlan büntetés rendszere, midőn a biró a törvény alapján megszabja ugyan a büntetés maximális határát, de e határon belül az igazgató, vagy az e czélra szervezett tanács belátása szerint bármikor szabadon bocsáthatja az elitéltet, ha azt megjavúltnak tartja. A két alakzat közül az előbbit Ohió állam valósította meg (1885) a szokásos bűnösökkel szemben, az utóbbit New-York, Massachusets s nehány más állam a javítható (fiatalabb) bűntettesekre nézve. Az európai államok közül a normális bűnösökre nézve ezideig egyedül Norvégia fogadta el és pedig az előbbi módot, midőn jogot ad a birónak, hogy a többszörös visszaesőkre, ha az esküdtek által közveszélyeseknek nyilvánittattak, az itéletben kimondhassa, hogy »addig, a meddig szükséges« a fogházban tartassanak, mindazáltal nem tovább a főbüntetés háromszorosánál és a főbüntetési időn túl semmi esetre sem tovább 15 évnél. (1902-iki BTK. 65. §.)

A határozatlan büntetés az 1878-iki stockholmi börtönügyi, az 1892-iki brüsseli kriminalanthropologiai, az 1894-iki antwerpeni büntetőegyesületi congressusokon, legutóbb pedig 1899-ben a franczia börtönügyi társulatban (Société générale des prisons) és az 1900-iki brüsseli nemzetközi börtönügyi congressuson alaposan meg lett vitatva[1]) s jóllehet az említett congressusok a legutóbbi brüsselit (1900) kivéve, annak behozatala mellett foglaltak állást s a legkiválóbb irók közül sokan (Liszt, Van Hamel, Lombroso, Ferri, Barrows, Lévy, Saleilles) pártolják annak egyik vagy másik alakját, némelyek (Van Hamel, Lévy) mindkettőt, másfelől igen alapos kifogások is tétettek kivált az első (a teljesen határozatlan büntetés) módozat ellen s a mai irodalom túlnyomó része (Prins, Rivière A., Béranger, Tarde, Garraud, Gardeil, Petit, Baumgarten, Vámbéry R.) elvileg nem helyesli az uj rendszert.

A határozatlan büntetés első alakja, a teljesen határozatlan büntetés ugyanis mint *általános* büntetés kiszabási rendszer lényegileg Lombroso és az anthropologiai iskola által hirdetett

[1]) L. e vitákat s általában a határozatlan büntetés helyes méltatását: *Vámbéry R.:* Büntetőpolitikai követelések. 1900. 105—114. l.

társadalmi eliminálásnak felel meg, amit azonban a mai szabad államok az egyéni szabadság oly erős sérelmének tekintenek, hogy azt elfogadni, a közigazgatási önkény elkerülése czéljából, nem hajlandók. A relative határozatlan büntetés pedig tulajdonképen nem uj eszme, csak a feltételes szabadonbocsátásnak továbbfejlesztése s mint ilyet csak annyiban lehet reformeszmének nevezni, hogy a feltételes szabadonbocsátást engedélyező hatóság nem lenne kötve ahhoz, hogy az elitélt a büntetés bizonyos hányadrészét kitöltötte-e. Körülbelül a leghelyesebb közvetitő itéletet mondta ki ez eszme felett az 1900-iki brüsszeli congressus, mely a határozatlan büntetést a büntetési eszközökre nézve elveti, de megszoritással, illetve kellő mérsékléssel elfogadja azt a *nevelő, javitó és biztonsági* (dologház) *intézetekre*, valamint a *gyógy-letartóztató intézetekre.*[1])

Nézetem szerint is a határozatlan büntetés, mint általános *büntetés kiszabási rendszer*, elvileg elfogadhatatlan, azonban el kell ismerni, hogy annak mindkét alakja egy-egy egészséges, sőt régóta alkalmazott eszmét tartalmaz, melyeknek a túlzásoktól megtisztitott, helyesen mérsékelt alkalmazása vagyis codifikálása a büntetés végrehajtási individualisatiót mindenesetre elősegitené.

Az ohioi és norvégiai törvények által elfogadott határozatlan büntetés alapeszméje ugyanis lényegileg az, hogy a *megátalkodott, közveszélyes (üzletszerü) gonosztevő* lehetőleg hosszú ideig tartassék a börtönben, s csak akkor bocsáttassék szabadon (persze feltételesen), ha kellő biztositékot szereztünk az iránt, hogy a bünismétléstől tartózkodni fog. Ez az eszme pedig az ohiói és a norvégiai törvények előtt is ismeretes volt Európában is. A sokszoros visszaesők, a megátalkodott, antisocialis elemek ellen való erélyes védekezést minden állam régóta feladatának ismeri, mint láttuk, Francziaország az életfogytiglani relegatiót igtatta törvénybe rájuk, más államok is hosszú tartamu fegyházzal (Olaszország 30 év) vagy *utólagos* büntetésekkel sujtják őket. Az egyéni szabadság veszélyeztetését tehát az eszmének ily alakja ellen sorompóba állitani alig lehet, hiszen itt csak arról van szó, hogy a már *sokszor* szabadságvesztéssel sujtott bünöst foszszuk meg lehető hosszu időre szabadságától,

[1]) L. Revue Pénitentiaire 1900. Juli—Nov. 1198. l.

az ily megátalkodott, az egyesekre és a társadalomra közveszélyes egyén pedig ezt ujabb büncselekményeért épen az összetett elmélet, az emberi igazság és a szükségesség elvei szerint is megérdemli.

A határozatlan büntetés e szerint a sokszoros visszaeső, az u. n. üzletszerü büntettesekre vonatkozólag csak alakilag különbözik a velök szemben régóta alkalmazott büntetési rendszertől s igy ez a reformeszme ily alakjában csak látszólag uj és épen nem oly radikális vagy veszedelmes, mint legtöbben hirdetik s az üzletszerü bünösökre nézve, ha nem az ohiói vagy norvégiai törvény mintájára is, a felvetett reformeszme megérdemli a megszívlelést (l. alább a 9. §-t.)

Az *abnormalis* vagyis a *korlátozott beszámitási képességü* egyénekre pedig maga Prins is egyenesen ajánlja, hogy az általa javaslatba hozott »maison de préservation«-ba, mely félig kórház, félig fogház lenne, a beutalás mindig határozatlan időre történjék. A *serdületlen korú* fiatalokra nézve pedig mondhatni valamennyi művelt állam rég elfogadta e rendszert, amennyiben a *javitó intézetekbe* Európaszerte ma is mindenütt határozatlan időre történik a beutalás, a benntartás maximalis határát csak a törvény irja elő (rendszerint nagykoruságig). Igaz, hogy a javitó intézet nem büntetési, hanem nevelő intézet, de a *beutalás* rendszere teljesen összeesik a határozatlan *büntetés* rendszerével.

Ami a határozatlan büntetés másik, mérsékeltebb alakját, a könnyebben javitható bűnösöknek határozatlan időre való beutalását (amint az Elmira-intézetben történik) illeti, erre nézve el kell ismerni, hogy ez csak a fokozatos rendszer s különösen a feltételes szabadonbocsátás továbbfejlesztése. Ez tehát épen nem forradalmi, sőt egyáltalán nem is uj eszme. Az Elmira-intézet, mint láttuk, az angol jegyrendszerre s az igazgatónak biztositott széleskörü feltételes szabadonbocsátásra van épitve, vagyis lényegileg a nálunk is divatos javitó-intézeti rendszernek a serdültebbekre (16—30 évesek) való alkalmazása, melyet bizonyos mérséklettel, t. i. a 16—21 évesekre maga Anglia is legujabban megkisérlett. A feltételes szabadonbocsátást pedig — mint láttuk — Belgium már a kiszabott büntetés $^1/_3$-ának kitöltése után engedélyezi. Ez a rendszer tehát, vagyis a határozatlan büntetés ily alakja, nemcsak nem veszedelmes, de kellő mérséklettel az egyénités szempontjából kitünő intézmény lehet.

Az irodalomban s a tételes jogokban mindinkább erősödik az a felfogás, hogy a törvény teljes szigorával csak a teljesen felnőtt, nagykorú ember sujtható (l. a következő §.), e felfogásnak teljesen megfelelne tehát, ha a kiskoru (21, esetleg 24 éven aluli) bűntettesekkel szemben, ha már egyáltalán börtönnel büntetendők, a börtönbüntetés végrehajtása az Elmira, illetőleg a mai javitó intézeti rendszer elvei szerint eszközöltetnék. A biró ugyan megszabná a büntetés maximumát, de azon belől és a törvényes minimum (1—2 év) kitöltése után az igazgató vagy a felügyelő bizottság jogositva lenne az elitéltet a tényleges megjavulás idején feltételesen szabadonbocsátani.

A határozatlan büntetés tehát, ha a bűnösök zömére, mint általános büntetéskiszabási rendszer túlzott és elfogadhatatlan is, de az üzletszerű, a fiatalkorú és az abnormális bűntettesekre nézve komoly megfontolásra méltó s a merev visszautasitást és tiltakozást épen nem érdemli meg. Kétségtelenül szükséges ily mérsékelt alkalmazás mellett is gondoskodni a kellő biztositékokról a végrehajtási önkény meggátlására, de ez nemcsak itt, hanem mindenütt, bárminő büntetés végrehajtásánál szükséges és elengedhetetlen.

IV. A második reformeszme, ami pedig a büntetés végrehajtási egyénitést, különösen a bünösök zömére, a sulyosabb bünösökre nézve könnyitené meg, *a párhuzamos büntetések rendszere.* Ezt az eszmét az olasz és legujabban a norvég BTK.-ek valósítják meg, melyek két egyenlő tartamú szabadságvesztés büntetést állapitanak meg (az olasz 3 naptól 24 évig, a norvég 21 naptól 20 évig), az egyiket mint a végrehajtás szempontjából sulyosabb, másikat mint enyhébb büntetési nemet s felhatalmazzák a birót, hogy ha a cselekmény *menthető inditó okból* követtetett el, a törvényben előirt sulyosabb nemü büntetés (fegyház) helyett az enyhébb büntetési nemet (fogház) szabhassa ki hasonló terjedelemben.

A párhuzamos büntetések alapeszméje és czélja a büntetendő cselekmények motivumainak méltatása. A sulyosabb nemű szabadságvesztés e rendszer szerint az aljas, vagyis a kevésbé menthető, az enyhébb jellegü pedig a menthető inditó okokból cselekvő egyének büntetési eszköze lenne. Ez az alapeszme kétségtelenül egészséges és helyes, mert az eddigi BTK-ek általában csak a büntettek külső oldalát, azok jogi tárgyait vet-

ték figyelembe a büntetés nemének meghatározásánál, az alanyi oldalra, melyet főleg a motivumok deritenek fel, vagyis magára a tettesre, az ő személyére nem voltak kellő figyelemmel. Ha túlzott is a Lombroso és általában az uj irányok azon állitása, hogy a classicus büntetőjogi iskola csak a tettet, a cselekményt bünteti, de e kritikában van egy kis igazság is, mert az tény, hogy a motivumok méltatását az 1896-iki svájczi javaslat előtt egy törvényhozási munka sem vette fel czéltudatosan a programmjába.[1])

Pedig ha az egyénitést tűztük ki a büntetés egyik vezérelvéül, a motivumoknak, vagyis a tettest a cselekmény elkövetésére inditó érzelmeknek, hajlamoknak, vágyaknak kutatása, figyelembe vétele elengedhetetlen ugy az igazság, mint a gyakorlati hasznosság szempontjából. Aki erkölcsileg és társadalmilag menthető motivumból követte el a még talán sulyosabb cselekményt is, semmi esetre sem érdemli meg a sulyosabb természetű fegyházat, mig aki aljas és társadalomellenes motivumból cselekedett, kisebb cselekményért is igazságosan sujtható a szigorubb jellegü büntetéssel.[2]) Ez egyszerü igazság gyakorlati megvalósitására pedig egyelőre a párhuzamos büntetések rendszerénél alkalmasabb mód alig található.

E rendszert a franczia börtönügyi társaság 1896-ban vitatta meg (Garçon felolvasása alapján) s ugyanakkor hozzászóltak a kérdéshez az európai büntetőjogi szakemberek. Az eszme, illetőleg a párhuzamos büntetések rendszere sokaknak tetszett (Stooss, Ferri, Garofalo, Gardeil, Gautier, Mayr, Bonek) s legtöbben az uj eszme ellenségei közül is főleg a becstelenitő és nem becstelenitő büntetés elnevezést helytelenitették (Prins, Van Hamel, Zucker), nagyon helyesen mutatva reá, hogy becstelenitő büntetést a modern államok nem ismerhetnek el.[3])

[1]) Érdekes azonban, hogy a mi 1843-iki javaslatunk e részben is megelőzi korát s a motivumok figyelembevétele tekintetében meglepő hasonlatosság van közte és a svájczi javaslat közt. L. *Finkey* F.: A motivumok tana. 1903. 45—46. l.

[2]) E mellett persze a tett objektiv sulya szintén figyelembe veendő és pedig a büntetés *tartamának* megállapitásánál. L. *Saleilles:* L'individualisation de la peine. 1898. 221. l.

[3]) L. e vita rövid ismertetését *Finkey* F.: A motivumok tana. 71—74. l. Az eredeti felszólalásokat pedig a *Revue Pénitentiaire* XX. és XXI. kötetében.

Liszt azonban elvileg is visszautasitotta az eszmét, miután igy tisztán a motivumok alapján büntetnénk, a mi egyoldaluság lenne.

A párhuzamos büntetések rendszere tehát még ma is egészen nyilt kérdés ugyan az irodalomban, az olasz és norvég BTK-ek bátor állásfoglalása azonban elég támpont arra nézve, hogy arról, mint realis reformeszméről határozott véleményt alkossunk. Nézetem szerint ezt a rendszert kellő mérséklettel, illetőleg korlátozással bátran lehet elfogadásra ajánlanunk, miután úgy a birói, mint a végrehajtási egyénités szempontjából is kétségtelenül előnyös lenne s a büntetés céljának elérését elősegitené. A becstelenitő és nem becstelenitő büntetés elnevezést, valamint a motivumoknak becstelenekre és tisztességesekre osztályozását részemről is helytelenitem. A büntetésnek sohasem szabad becsteleniteni, sőt ellenkezőleg a legsulyosabb büntetést, a fegyházat is ugy kell berendezni, hogy az elitélt, mint megjavúlt, a társadalommal megbékélt ember hagyja el azt s a társadalomnak se kelljen tőle félnie. Másfelől az u. n. custodia honesta-t, a munkakötelezettség nélküli puszta elzárást, a büntetés komolyságával nem tartom összeegyeztethetőnek. A párhuzamos büntetés rendszere tehát, amint az olasz és norvég törvények helyesen fogják fel, egyszerüen a mai fegyház és fogház (vagy: a *börtön* és *elzárás)* párhuzamossá tételében, vagyis a mai sulyosabb és enyhébb szabadságvesztési büntetéseknek oly reformjában állana, hogy az enyhébb büntetési eszköz (a fogház) a mainál hosszabb tartamban lenne kiszabható s a két büntetés közt a választás, a sulyosabb helyett az enyhébb jellegűnek az alkalmazása a biró számára biztosittatnék.

Hogy a két szabadságvesztés büntetés — amelyre nemcsak az alanyi bűnösség, de a külső sértés, a tárgyi oldal méltatása végett is szükség van — teljesen egyenlő terjedelmű legyen (amint az olasz és norvég törvényekben látjuk), ezt részemről nem tartom szükségesnek s a párhuzamos büntetés *lényege* nem is ebben fekszik. Ha az egyik büntetést enyhébb jellegűnek óhajtjuk, mint a másikat s ha az enyhébbet csak enyhitő körülmények, »menthető« motivumok mellett tartjuk alkalmazandónak, ez esetben felesleges az enyhébb büntetést (a fogházat) oly hosszúra kitolni, mint ezt az olasz és norvég törvények teszik. Ha a sulyosabb jellegű fegyház idő-

leges maximumát 20 évben állapítjuk meg, az enyhébb fogház maximális tartamául bizvást elegendő 10 év. Ugyancsak felesleges a minimumok egyenlősitése. A sulyosabb büntetést egy pár napi, vagy heti, sőt havi tartamban aligha fogja kiszabni a biró, mert a tett és a motivum sulya itt bizonyára egy aránylag magasabb minimumot kiván. A fegyház minimumát tehát elegendő lenne egy évben, a fogházét pedig 8 napban megállapítani, amint ez ma is több állam BTK-ében megtalálható. Ily korlátozások mellett tehát a párhuzamos büntetés rendszerét szintén alig lehet radicalisnak mondani s a czél, illetőleg e reformeszme alapgondolata, t. i. a motivumok méltatása mégis el lenne érve, mert a biró is, a börtönigazgató is szabadabb kezet nyerne az egyénitésben. A fegyházakban a valóban nagyobb, veszedelmesebb bűnösök, a fogházakban a kevésbé veszedelmes és enyhébb megitélés alá esők lennének s a végrehajtó hivatalnokok feladata ezáltal is jelentékenyen meg lenne könynyitve.

A fentebbiekben vázolt két reformeszme felkarolása tehát okvetlenül elősegitené a végrehajtási egyénitést, mert a bűnösök egyes osztályaival szemben a különböző elbánást, tehát a nem egyenlőkkel a nem egyenlő végrehajtást kézzelfoghatóan irná elő a börtönhivatalnokoknak. Az egyénités kérdése azonban ezzel még természetesen nincs megoldva, egyrészt mivel a két reformeszme csak a büntetési és főleg a büntetéskiszabási rendszerre vonatkozik s a végrehajtás számára csak az elitéltek osztályozását, csoportositását hozná tisztába, másrészt az emlitett reformeszmék el nem fogadása esetére is gondoskodni kell az egyénités biztositásáról.

V. A további s a végrehajtási egyénités szempontjából döntő kérdés tehát az, mily börtön-, illetőleg végrehajtási rendszert állapitsunk meg az elitéltek különböző csoportjaira s a rendszer alól mily kivételeket engedjünk meg épen az egyénités biztositása, a chablonos végrehajtás meggátlása végett? A különböző börtönrendszerek közül — mint fent láttuk — a magánelzárás és a fokozatos s mint ennek fejlesztése, részben az amerikai javitó rendszerek azok, amelyeket életképeseknek tarthatunk s amelyeknek combinatiója elégitheti ki legbiztosabban az egyénitő törekvést és a kriminálpolitikai reformkivánalmakat. E helyes, vagyis jövőre is fenntartandó börtönrendszerek

az elitéltek fentebbi osztályai és a szabadságbüntetés tartama szerint módosulnak.

A normális, vagyis a tulajdonképeni bűnös osztályok közül az első, t. i. a legenyhébb csoportra, miután ezeknél a javitás nem lép annyira előtérbe, általában és szabály szerint a magánzárkarendszer ajánlatos. Ez osztály tagjai ugyanis első, vagy második kisebb és menthető inditó okból elkövetett botlásukért, amennyiben feltételes elitélésben, illetőleg a büntetés végrehajtásának felfüggesztésében nem részesülnek, rendszerint rövidebb időre itéltetnek el. E rövid szabadságbüntetésnek azonban a végrehajtásban szigorúnak, hatályosnak kell lenni, hogy ezáltal az elitélt a bűnismétléstől visszatartassék, erre pedig kétségen kivül a magánzárka a legalkalmasabb.

A második osztályra, a sulyosabb bünösök csoportjára különbség teendő a büntetés neme és terjedelme szerint. A rövidebb, egy évet meg nem haladó fogházbüntetés szabály szerint itt is magánelzárásban, a fegyház és a hosszabb tartamú fogház azonban minden esetre a fokozatos rendszer elvei szerint (rövid idejü teljes magánelzárás, aztán nappali közös munka különböző fokozatokban állandó éjjeli elkülönitéssel, esetleg közvetitő intézet, végül feltételes szabadonbocsátás) hajtandó végre. A büntetés czélja ugyanis az e csoportba tartozó bünösöknél már nemcsak a hatályos megfenyités, de emellett első sorban a javitás s tekintettel arra, hogy a büntetés terjedelme itt változó, a rövidebb és hosszabb büntetés végrehajtására más-más rendszer szükséges.

A harmadik, a megátalkodott bünösök csoportjára kivétel nélkül a fokozatos rendszer veendő alkalmazásba és pedig lehetőleg rövid (3 havi) magánelzárás, aztán több fokozatban nappali közös munka, éjjeli elkülönitéssel, közvetitő intézet és nehezebb feltételek mellett s csak teljes megbizhatóság esetén feltételes szabadság. A büntetés czélja e rendszerint hosszabb időre letartóztatottakra nézve nemcsak az ártalmatlanná tétel, mint Liszt hirdeti, hanem szintén a javitás is, mert a szigorú, rendszeres munkára kényszerités és helyes oktatás mellett a javitás itt sincs kizárva s az legalább is megkisérlendő.

E szabályszerinti végrehajtási módok mellett mindenesetre gondoskodni kell a megfelelő kivételekről. Igy a magánelzárás általános tartama is az illető nép fiziologiai tulajdonságai sze-

rint módosulhat, ezenkivül okvetlenül kiveendők a teljes magánelzárás alól azok, akikre az testi vagy lelki bajt idézhetne elő, (ezt a legtöbb mai törvény meg is teszi), de megforditva a hoszszabb időre elitélteknek és pedig első sorban az első és második csoportba tartozóknak megengedendő, hogy ha maguk önként kivánják, büntetésüket a szabályszerü időnél tovább is, esetleg teljes mértékben, magánzárkában töltsék ki. A belga, badeni és porosz börtönügy valósítják meg e helyes eszmét, mely az egyénitésnek mindenesetre nagy megkönnyitésére szolgál. De a teljes magánelzárásnak a rendesnél hosszabb, esetleg a büntetés egész tartamára kiterjesztése az elitélt akarata ellenére is elrendelhető akkor, ha az illető rendetlen, rakonczátlan magaviseletével a börtön fegyelmet állandóan veszélyezteti, vagy a többi rabokat megrontani, rosszra csábitani törekszik.

Ugyancsak az egyénitést segitik elő a különböző enyhitések, illetőleg szigoritások, melyeket részint a munka alóli felmentésre, a munkanemekre, részint a szigorubb munkára, élelem- és fekhely megszoritásokra nézve találunk az egyes tételes jogokban, s amelyeknek általános elfogadása és codificálása mindenesetre kivánatos. Ezekre nézve általánosságban csak anynyit emelhetek ki, hogy a börtönügyi tudomány a munka alóli felmentést csak testi gyengeség, öregség vagy betegség esetén helyesli, ellenben rang vagy műveltségi különbségek miatt ennek semmi szin alatt nem lehet helye. Ellenben helyeslendő, hogy az elitéltek foglalkoztatásánál lehetőleg legyünk tekintettel az elitélt előbbi polgári foglalkozására, egyrészt azért, mert igy a rabmunka eredményesebb lesz, másrészt mert ez a fogházi igazgatást s a javítást is megkönnyiti. E szempontból kivánatos, mint alább még külön óhajtom tárgyalni — hogy oly elitéltek, kik a szabad életben, földmives, napszámos munkával foglalkoztak, a börtönben is lehetőleg efféle, szabadon végzendő munkára alkalmaztassanak.

A szigorítások közül a kemény munka alatt semmi esetre sem szabad a taposó malmot vagy más efajta régi torzgondolatot érteni, hanem a rendesnél hosszabb munkaidőt, a kedvezmények (jutalom) megvonását, alsóbbrendü munkák (sepregetés) végzését. A kemény fekhely és az élelem megszoritás (kenyér és viz melletti böjtölés) pedig csak igen rövid időre (20—30

napra, többszörös visszaesőknél 2—3 hónapra) és bizonyos megszakitásokkal rendelhető el. Mintául szolgálhat e részben az uj norvégiai BTK. (19. §.)

Ami a serdületlen korú flatal bűntetteseket és az abnormális vagy korlátozott beszámitási képességgel biró bűnösök csoportját illeti, ezeknél sajátképeni börtönrendszerről nem lehet beszélni, miután a javitó intézet és a gyógy-letartóztató intézet, ahova ezek nevelés, illetőleg biztositás és gyógyitás czéljából esetleg elhelyeztetnek, büntetési intézeteknek, börtönöknek nem tekinthetők. E két csoportra nézve épen az egyénités elve kivánja meg, hogy az ide sorozott bűntettesek a rendes, vagyis a teljes beszámitási képességgel biró elitéltek közé ne kerüljenek, a serdületlen flatalok (18 éven alúliak) azért, mert reájuk ez kétségtelenül erkölcsi veszélyeztetéssel járna, a gyengeelméjüekre azért, mert az ily félig beteg, abnormális állapotu egyének a büntetés súlyát vagy nem is éreznék, vagy pedig a büntetés szigorà esetleg növelné testi vagy lelki bajukat. Mindkét csoportra nézve — mint fentebb előadtam — a mai börtönügyi irodalom, sőt a tételes jogok legnagyobb része is, a határozatlan időre való beutalás rendszerét helyesli és követi, mert sem a nevelés, sem a gyógyulás idejét előre meghatározni csakugyan nem lehet.

A serdületlen flatalkorúak javitó intézeteinek rendszerére alább (következő §.) kivánok kiterjeszkedni. Erre nézve különben elvi viták és eltérések alig vannak, a mai irodalom és gyakorlat egyetért abban, hogy ez intézetek czélja a rendszeres nevelés és a munkára tanitás. Az abnormális bűnösök (gyenge elméjü, degenerált, alkoholista stb.) gyógy-letartóztató intézetei az eléjük tűzött kettős czélhoz (gyógyitás és védekezés) képest félig megfigyelő és gyógyitó, félig letartóztató intézetek lennének, vagyis az ide utaltak orvosi kezelés alá vétetnének s az orvosi vélemény szerint esetleg megfelelően foglalkoztattatnának. Ez utóbbi intézetek létesitése azonban mondhatni még ma is csak irodalmi óhaj, reformkivánalom. Az olasz és norvég BTK-ek, a svájczi javaslat, legujabban Anglia kisérlik meg először ily intézetek (casa di custodia, asile, Trinkerheilanstalt) létesitését. E kétségtelenül üdvös reformeszme s a megfelelő intézetek felállitása tehát még a jövő feladata.

Ime ezek a főbb módozatok, amelyek mellett az egyénités

a szabadságbüntetések végrehajtásában megvalósítható, vagy legalább megközelíthető lenne. Nem a sokféle szabadságvesztésbüntetés, nem a különböző nevű és nemű börtönök, hanem a többféle végrehajtási módozat, a végrehajtási rendszer változatossága mozdítja elő, illetőleg teszi lehetővé azt, hogy a szabadságbüntetést a bűnösök egyéniségéhez, vagy legalább azok különböző csoportjaihoz hajlíthassuk, idomíthassuk. A szabadságvesztésbüntetés elé tűzött czél elérése végett teljesen elegendő kétféle börtönbüntetés, egy sulyosabb és egy enyhébb jellegű (fegyház és fogház), de e kétféle szabadságvesztő büntetés végrehajtása úgy legyen szabályozva, hogy módot és utmutatást adjon a végrehajtást eszközlő hivatalnokoknak arra, hogy a bűnösök különböző osztályaival, sőt a különböző egyénekkel szemben más-más módon, illetőleg mindenikkel a legmegfelelőbb, a büntetés czélját legjobban biztosító módon hajthassák végre a büntetést. Ha a börtönigazgatótól azt követeljük, vagy azt állítjuk fel ideál gyanánt, hogy az psycholog, lélekismerő és lélekidomító legyen, akkor adjuk meg neki a módokat és eszközöket e magasztos, de nehéz feladat betölthetésére.

A legelső kellék erre a büntetés végrehajtási rendszernek a fentebbiekben vázolt rugékony, változatos berendezése és a börtönigazgatónak a végrehajtásban biztositandó szabadság, mely azonban ne mehessen önkénykedéssé. A másik pedig, ami az előbbinek részben folyománya, részben előfeltétele: *a büntetési intézetek specialisatiója*, vagyis a büntetési intézetek, a börtönök oly csoportosítása, hogy a bűnösök különböző osztályai és a különböző végrehajtási módok, rendszerek számára különböző intézetek jelöltessenek ki.

VI. A büntetési intézetek specialisatiója az egyénités gyakorlati keresztülvitele szempontjából felette fontos és elengedhetetlen követelmény. Ha egy intézetbe enyhe, sulyos és megátalkodott bünösök, fiatalok és abnormálisok vegyesen utaltatnak be, az igazgatóra s általában a börtönszemélyzetre óriási, szinte megoldhatatlan feladatot hárítunk. Egy intézetben 3—4, vagy még többféle csoporttal foglalkozni s mindenik csoportra többféle rendszert alkalmazni lehetetlen kivánalom. A modern börtönügy egyik fontos követelése azért, hogy a fegyintézetek (a sulyosabb jellegü börtönintézetek) közül ki legyenek jelölve azok, amelyekbe a kisebb s ismét azok, melyekbe a nagyobb

bünösök helyeztetnek s ezenfelül a megátalkodott bünösök szintén külön intézetekbe osztassanak be. A fogházak közül ugyancsak kijelölendők azok, amelyekbe az enyhébb bünösök, illetőleg a magánzárkára itéltek, továbbá azok, amelyekbe a hosszabb időre itéltek helyezendők. Amennyiben a serdületlen fiatalkoruak is fogházba helyeztetnek, ezek befogadására is okvetlenül külön intézetek jelölendők ki, valamint a serdült fiatalok (18—24 évesek is mindenesetre külön intézetekbe osztandók be. Nagyon megszivlelendő a Tarde G. javaslata is, hogy a városi (nagy városi) és a falusi (vidéki) illetőségü rabok külön-külön intézetekbe helyeztessenek, mert e két elem gondolatvilága egészen más.

Kivánatos továbbá általában a nőket, ezen felül a beteges, törődött, kevésbé munkabiró és munkaképtelen foglyokat is külön intézetekbe gyüjteni össze, miután ez utóbbiak a többi rabokat esetleg egészségileg veszélyeztetik s azok munkáját is hátráltatják. A specialisatióra tartozik végül a serdületlen fiataloknak javitó intézetekbe s az abnormalis bünösöknek gyógy-letartóztatási intézetekbe helyezése is.

VII. A végrehajtási egyénités további részleteit a börtönügyi kézikönyv feladata apróra bemutatni. Részemről a fentebbi általános és hézagos megjegyzések mellett még csak azt óhajtom kiemelni, hogy a büntetés végrehajtást codificáló törvénynek, annak hiányában az azt pótló rendeleteknek és utasitásoknak határozottan és világosan körvonalozniok kell a szabadságbüntetés által elérendő czélt vagy czélokat és pedig részletesen a bünösök és a büntetési intézetek mindenik csoportjára különkülön. A mai büntető törvénykönyvek a büntetés czélját rendszerint nem emlitik meg, ezt oly »elméleti« kérdésnek tekintik, melynek eldöntése nem a BTK. hanem a tudomány feladata. Ha azonban a törvényhozóra és a biróra nézve a büntetés czélja elméleti dolog is, a börtön-hivatalnokokra, főleg az igazgatókra, kik egy-egy intézet élén állanak s a kik a büntetést tényleg foganatositják, ez épen a leggyakorlatibb és feltétlenül tisztázandó kérdés. Egészen más szellemben lesz vezetve egy börtön, ha annak igazgatója és a felügyelő hatóságok az elrettentést, az ártalmatlanná tételt, vagy a javitást tekintik a büntetés által elérendő czélnak. A büntetés végrehajtási codexnek, vagy rendeletnek tehát a kérdés elől kitérnie, azt hallgatással mellőznie nem szabad.

A büntetés czéljára nézve csak azt kivánom hangsulyozni, hogy a *javitás* és pedig a *társadalmi és erkölcsi javitás* a büntetés egyik czélja gyanánt a bünösök valamennyi csoportjára okvetlenül előirandó. Elismerem ugyan, fentebb többször emlitettem is, hogy a bünösök különböző csoportjaira nézve, a büntetés közvetlen, első czélja más és más leend, de nem tartom helyesnek azt, amit Liszt tesz, hogy a javítást csak egy csoportra (a javítást igénylő és arra képes állandó bünösökre) nézve hangsulyozzuk. A büntetés alapjából és természetéből folyik, hogy annak minden esetben, vagyis minden elitélttel szemben hármas feladata, vagyis czélja van: 1. a fenyités, vagyis a bajjal sujtás, 2. a megakadályozás, vagyis a visszatartás és 3. a javitás vagyis a társadalmi és erkölcsi jobbátétel. E hármas czél közül az enyhébb bünösökre az első, a megátalkodottakra a második, a bünösök zömére a középső osztályra pedig a harmadik lesz az elsőrangú, a feltétlenül elérendő czél, de az első czél mellett mindenik osztályra nézve a másik kettő is okvetlenül szem előtt tartandó és a lehetőségig megvalósítandó.

Az u. n. enyhe bünösöknél, akiknél a rövid büntetés csak hatályos leczke, az elkövetett törvényszegés erélyes megtorlása akar lenni, a végrehajtásnak olyannak kell lenni, hogy annak az elitéltre nézve visszatartó[1]), tehát megelőző és javitó, intő hatása is legyen. A bünösök harmadik csoportjára, a megátalkodott bünösökre nézve pedig, ha a főczél a megakadályozás, vagyis a büntől való visszatartás s e végből a hosszabb időre való ártalmatlanná tétel is, de a végrehajtásnak a bajjal sujtást, a megtorlást és a felemelést, a javítást is okvetlenül meg kell kisérelnie, a börtönhivatalnok elé tehát világosan elő kell irni, hogy a legelvetemültebb bünössel, az életfogytiglani fegyházra elitélttel is ugy kell bánnia, hogy azt necsak megtörje, ne csak fenyitse, de legalább némileg megjavítani, t. i.

[1]) *Liszt* az enyhe (szerinte u. n. pillanati) bünösökre az elrettentést irja elő egyedüli czél gyanánt. Részemről ennek a szomoru emlékü szónak használatát nem tartom helyesnek. Az elrettentés sohasem czélja a büntetésnek. A „pillanati« bünösnél erre még nem is lenne szükség, a »javíthatlanokra« pedig az ugyis hiábavaló lenne. Szerintem a büntetés czélja csak a visszatartás lehet, vagyis a végrehajtásnak olyannak kell lenni, hogy a bünös az egyszer átélt büntetést ne óhajtsa ujra megizlelni.

társadalmilag jobbá, munkás, dolgos emberré tenni igyekezzék. Hogy ez nem sentimentalismus, nem a javítási elmélet elfogadása (hiszen ez az »elmélet« egészében lejárta magát), arra elég egy kiváló gyakorlati szakemberre, Marcovich Antonra, a kitünő börtönigazgatóra hivatkoznom, aki az osztrák börtönügyről irt művében külön fejezetet szentel a javítási czél kriminalpolitikai jelentőségének s világosan kijelenti, hogy a »látszólag javíthatatlant is ujabb és ujabb javítási kisérleteknek kell alávetni.« (id. m. 77. l.)

VIII. Hazai viszonyainkkal szemben a fentebbi reformkérdések, illetőleg eszmék talán merész követeléseknek tünnek fel, részemről azonban oly gyakorlatias javaslatoknak tekintem azokat, melyeket a BTK. novellájában, illetőleg egy *külön börtönügyi törvényben* okvetlenül meg kellene s egy kis bátorsággal meg is lehetne valósítani. E törvények megalkotásáig pedig miniszteri rendeletekkel is igen sokat lehetne tenni azok megvalósítása érdekében.

8. §. A fiatalkorú büntettesek és az elhagyatott gyermekek.[1])

I. A mai büntetőjogi és börtönügyi irodalom teljesen egyetért abban, hogy a fiatalkorú bűntettesekkel szemben az állam feladata első sorban nem a büntetés, hanem a nevelés és javítás. A rendes, illetőleg a tulajdonképeni büntetési eszközök igazságosan csak a testileg és szellemileg kifejlett, felnőtt emberrel szemben vehetők alkalmazásba, amint a magánjogi és a politikai cselekvési képesség is az u. n. nagykoruság elértétől illeti meg az egyént. A fiatalkorú (serdülő-, vagy kiskorú) egyén, ha büntetendő cselekményt követett el, miután testi és szellemi fejletlensége, az önálló akarat és az erkölcsi erő hiánya vagy éretlensége miatt tettének és az amiatt kiszabandó büntetésnek egész jelentőségét helyesen megitélni nem képes, csekélyebb jogsértések miatt egyszerűen erkölcsi megintést, figyelmeztetést,

[1]) *Források: Prins:* Science pénal et droit positif. 1899. 207—226.; *Levoz:* La protection de l'enfance en Belgique. 1902.; *Code annoté de l'enfance* 1903. A franczia Comité de defense kiadása (szerkesztik: Bruyère, Drucker, Ferdinand Dreyfus, Flaudin, H. Joly, Passez, Poittevin és A. Rivière); *Stevens:* L'éducation correctionelle en Belgique. 1890.; *Aschrott:* Die Zwangserziehung Minderjähriger 1900.; *Holtzendorff-Jagemann:* II. 280—328; *Krohne:* 501—512. l; *Zucker:* Über die Behandlung der ver-

vagy rövid, de hatályos fenyítést érdemel, sulyosabb cselekmények elkövetése miatt, illetőleg mélyebb erkölcsi romlottság, a bűnre való hajlam esetén pedig rendszeres és czéltudatos javitásban, illetőleg az elmaradt vagy elhanyagolt nevelés pótlásában, kiegészítésében részesítendő.

Sajnos, ez egyszerü igazság a mai tételes jogokban még csak napjainkban kezd utat törni. A legujabb hollandi törvény (1901.) az egyedüli, mely határozottan kijelenti, hogy 18 éven aluli korban levő fiatal büntettes szabadságvesztés büntetésre nem itélhető. A többi államok büntető törvényei azonban megengedik, illetőleg előirják, hogy a serdülő, sokszor még a gyermekkorban levő (14 évesnél fiatalabb) tettesek is, ha államilag tiltott cselekményt követtek el, ugyanazon büntetési eszközökkel sujtassanak, mint a nagykoru bünösök. A legtöbb BTK. e helytelen s következményeiben egyenesen káros álláspontból mindössze annyit enged, hogy a legsulyosabb büntetéseket, s igy különösen a halálbüntetést, vagy a legszigorubb szabadságvesztés büntetést (travaux forcés, ergastolo, Zuchthaus, fegyház) egy bizonyos korhatáron alúl levő fiatalokra nem engedik kiszabni, az enyhébb jellegü szabadságvesztés büntetések (fogház, börtön, elzárás) azonban a rendes vagy néhol korlátozott terjedelemben, alkalmazhatók a fiatal büntettesekre is. Csak a legutóbbi évek törvényhozása (Belgium, Anglia, Norvégia, Svédország) igyekszik a fiatalok fogházbüntetését lehetőleg minél

brecherischen und verwahrlosten Jugend in Österreich 1894.; *Appelius:* Die Behandlung jugendlicher Verbrecher. 1892; *Berger:* Jugendschutz und Jugendbesserung 1897.; *Ferriani:* Minderjährige Verbrecher, ford. Ruhemann. 1896.; *Lenz:* Die Zwangserziehung in England. 1894.; *Morrison W.:* Jugendliche Übelthäter. Ford. Kutscher. 1899.; *Hoegel:* Straffälligkeit der Jugendlichen. 1902.; *Albanel:* Le crime dans la famille. Paris 1900.; *Joly H.:* L'enfance coupable. 1903.; *Doleschall A.:* A gyermekvédelem ügyének törvényhozási szabályozása. 1893.; *N. Fekete Gy.:* Az elhagyatott gyermekek és a fiatalkorú bűntettesek gondozása 1893; *Vargha Ferencz:* A gyermekkorban levő bűnösök 1895.; *Moravcsik E.:* A gyermekkorban levő bűntettesekről. 1891.; *Vámbéry R.:* Büntetőpolitikai követelések 1900.; *Krajcsik S.*: A gyermekvédelem Oroszországban 1891.; *Szakolczay A.:* A gyermekvédelem Magyarországon 1900; Gyermekvédő intézetek Magyarországon 1899.; *Turcsányi és Engel:* Az elhagyott gyermekek sorsa Angliában és Olaszországban. 1903. Az óriás számu czikkek (az összes kül- és belföldi szaklapokban), kisebb-nagyobb értekezések, jelentések stb. felsorolását dolgozatom tere nem engedi meg.

kevesebb esetre szoritani s e helyett a javitó intézet alkalmazását gyakoribbá tenni.

Miután azonban még mindig ezer meg ezer fiatal, sokszor serdületlen gyermek kerül ma is fogházba, egyelőre — amig t. i. a helyes álláspont a törvénykönyvekben általában diadalmaskodik — az említett igazságot az által kell fokozatosan megvalósítanunk, hogy a fiatalokra kiszabott szabadságvesztés büntetés végrehajtását lehetőleg a fentebbi vezérelv szerint rendezzük be.

A mai börtönügyi tudomány mondhatni egy értelemmel hirdeti, hogy a fiatalok fogházbüntetésének végrehajtásánál a vezérlő gondolatnak, az alapelvnek nem a megtorlást, nem a bajjal sujtást, hanem a megelőzést és pedig a javító nevelést kell tekinteni. A fiatalkoruak fogházának, ha fogháznak nevezzük is, voltaképen *javitó intézetnek* kell lennie, vagyis az ily fogházbüntetést végrehajtó hivatalnokok szemei előtt a fiatalkoru bünösnek szorgalmas, rendszerető, törvénytisztelő, munkás emberré való kiképzése lebegjen elérendő czél gyanánt.

Ugyancsak teljesen egy értelemmel vallja a börtönügyi tudomány, hogy az állam feladata a fiatalkoru büntettesekkel szemben egyáltalán nem zárult le a fentebbi intézkedéssel, illetőleg az említett reformgondolat megvalósításával, hanem a fiataloknak a bűn lejtőjétől való megmentése végett nemcsak erkölcsi, de jogi kötelessége a még bünt el nem követett, de *elhagyatott, erkölcsi züllésnek kitett gyermekekről* is gondoskodni s ezeket nevelő intézetekben vagy más alkalmas módon kinevelni, mert ily állami gondoskodás nélkül az ily gyermekek előre láthatólag, szinte bizonyosan a bünözés utjára vetődnének s igy az állam csak önvédelmi kötelességét teljesíti, ha az ily szerencsétlen sorsú gyermekeket megmenti a biztos elbukástól s ezzel a társadalomra veszedelmes osztályt, a bünösök létszámát kézzelfoghatólag kevesbiti.

A fiatalkorú bűntettesek büntetésének, vagyis javitásának és az elhagyatott gyermekek gondozásának kérdése azért méltán képezi a bűntetőpolitika és a börtönügy egyik, sőt talán épen a legeslegfontosabb napi kérdését.

E látszólag két, de lényegében teljesen összefüggő kérdésre, melyeknek úgy a kriminálpolitikai, mint a börtönügyi tudományban egész önálló s nagyterjedelmü irodalma van, nem

óhajtok behatóan és részletesen kiterjeszkedni (ez egy külön munka feladata lenne), csak a főbb reformeszméket óhajtom e részben is vázlatosan bemutatni, főleg azokat, amelyek az 1905. évi budapesti congressus napi rendjére is kitüzettek s amelyek nálunk is nagyobb gyakorlati jelentőséggel birnak.

II. Az első ily fontos reformkérdés, mely épen a jövő évi congressusra is megvitatás végett kitüzetett (IV. szakosztály 3. kérdés), az, hogy amennyiben a legtöbb állam törvényei szerint a fiatalkorú bűntettesek ma még fogházbüntetéssel sujthatók, mily rendszer, mily elvek szerint történjék a fiatalok fogházbüntetésének végrehajtása, igy különösen azok elhelyezése, foglalkoztatása és nevelése?

E kérdés helyes megoldása végett mindenekelőtt szükséges szabatosan megállapitani, kiket értünk fiatalkorú bűntettesek alatt s azután az ide sorozható fiatalokat életkor, erkölcsiségi állapot és a büntetés tartama szerint gondosan csoportositani. Az egyenlő elbánás az összes »fiatalkorú« bűntettesekkel époly értelmetlen és tökéletlen eljárás lenne, mint az összes nagykorú bűnösök egyenlő büntetése.

A fiatalkor kezdő évére, az u. n. büntethetőségi korminimumra nézve a tételes jogok — mint láttuk — nagy eltéréseket mutatnak, az olasz a 9, a finn a 15, a hollandi legujabban a 18-ik évet tekinti annak, a franczia, belga és angol jogok pedig határozott korminimumot nem is ismernek. A fiatalkor felső határára szintén jelentékeny eltérések vannak, legtöbb törvény a 16., mások a 18., az olasz a 21-ik évet állapitja meg. A börtönügyi tudomány elveinek legjobban az felelne meg, ha a fiatalkorú bűntettesek alatt általában a 15—21 éves korban levőket tekintenők, a 15 éven alóliak még gyermekek, akiknél büntetésről semmi esetre sem lehet szó s azért velök szemben a bűnvádi eljárás is ki lenne zárandó. E korhatáron (15—21) belől a fiatal bűntettesek két korosztályba különitendők, a 15—18 és a 18—21 évesek csoportjába.

Erkölcsi állapot szerint a fiatalok közt a börtönügyi tudomány elvei szerint három osztály különböztetendő meg: a legenyhébb jellegű csoportot alkotják azok, akiket kizárólag gyermekes meggondolatlanság, pajkosság, illetőleg testi vagy lelki fejletlenség vitt a bűnre, a második vagyis a középső csoportot azok, akik kevésbé enyhe okokból (rendszerint az

elhanyagolt nevelés, a rosz környezet folytán) követték el a büntetendő cselekményt, de nem mondhatók megátalkodott, makacs, rosz természetüeknek, ezeknél a javitás aránylag könynyebben eszközölhető, a harmadik csoportba végül azok különitendők, akik erkölcsileg egészen megromlottak, alattomos, cynikus, megátalkodott rosz természetüek, akiknél a javitás kétségtelenül nehezen fog menni.

E hármas szempontból eszközölt osztályozás nem aztjelenti, mintha az igy nyert különböző osztályok vagy csoportok mindenikére teljesen eltérő rendszert és eljárást kellene életbeléptetnünk, de elengedhetetlen, hogy a fiatal foglyok elhelyezése, büntetési rendszere, foglalkoztatása és nevelése tekintetében ez osztályokra, és pedig most egyik, majd a másik szempontból eszközölt osztályozásra tekintettel legyünk.

A fiatalkorú foglyok elhelyezésére nézve a börtönügyi tudomány egyhangu követelménye, hogy az *összes fiatalkorú büntettesek a fogház végrehajtásának egész tartama alatt a felnőtt (nagykorú) elitéltektől teljesen el legyenek különitve.* Akár magánzárkában, akár közösségben legyen kitöltendő a fogház, a fiatalok feltétlenül önálló, külön intézetekbe helyezendők, ahol felnőtt nagykorú bünösöket ne láthassanak, azokkal egyáltalán ne találkozhassanak és ne érülközhessenek. Nemcsak a contagium, az elrontás veszélyének kikerülése végett szükséges ez elv szigoru foganatositása, de a végből is, hogy a fiatal fogoly ne fogházban, hanem valósággal javitó iskolában érezze magát. Ha a fiatalkorú fogoly látja, vagy tudja, hogy ő a rendes fogházban van, ahol vén gonosztevők töltik vele együtt büntetésüket, ez azt az érzést fogja kelteni benne, hogy ő már a felnőtt, nagy gonosztevőkhöz hasonló, neki már lehetetlen visszatérnie a tisztességes emberek közé, a Kain-bélyeg az arczán lesz örökké s ez az érzés, mely mindennap megujulhat, a javulást hátrányosan fogja befolyásolni.

Ha ellenben a fiatalkorú fogoly csak magával egykorú fiatalokat lát maga körül, azokkal együtt megy iskolába, munkára, istentiszteletre, ez igazolja, megerősiti benne azt a gondolatot, amit a pap, tanitó és igazgató hangoztatnak előtte, hogy az állam nem tekinti őt elveszettnek, sőt épen tisztességes munkás embert akar képezni belőle. Feltétlenül szükséges tehát, hogy a *fiatalok részére külön fogházak létesittessenek, illetőleg*

jelöltessenek ki azok a fogházak, amelyekbe kizárólag csak fiatalkorúak helyezhetők el. Az a kisegitő mód, mely ujabban sok államban divatba jött, hogy a fiatal foglyok a rendes fogházak egy külön szárnyában helyeztetnek el, habár a felnőttekkel való egyszerü összezárásnak óriásilag felette áll, de kielégitőnek épen nem mondható. A javítás egyik tényezője rejlik abban is, hogy a fiatalkorú semmi esetben se legyen egy épületben, egy intézetben a felnőtt foglyokkal.

A másik fontos követelmény a fiatalkorú foglyok elhelyezésére, hogy *a fiatalok fogházai az elitéltek korosztályai és erkölcsiségi állapota szerint specialisálandók.* A kor szempontjából ugyanis feltétlenül szükséges, hogy a *gyermekkorban* (15 éven alul) *levők*, a *serdültebbek* (15—18 évesek) és a *felserdültek* (18—21 évesek) külön-külön intézetekbe osztassanak be. Erkölcsi szempontból pedig a serdültebbek (az összes 15 éven felüliek) közül a *megátalkodott, erkölcsileg romlott* fiatalok helyezendők okvetlenül külön intézetekbe s ezek körében is lehetőleg külön intézetbe, vagy legalább külön szárnyba teendők a 18 évesnél fiatalabbak s az ennél idősebbek.

Ami a fiatalkorúak fogházbüntetésének a rendszerét illeti, erre nézve a mai börtönügyi irodalomban sincs teljes egyetértés. A német börtönügyi irók legnagyobb része (Streng, Wirth, Starke, Krohne, Stickl, Stade), valamint a német börtönügyi hivatalnokok 1899-iki freiburgi gyülése is a magánzárka rendszert tartják leghelyesebbnek, a franczia, angol és olasz irodalom ellenben az osztályozási, illetőleg a fokozatos rendszert (éjjeli elkülönitéssel) helyesli.

Részemről a magánzárka rendszert csak az igen rövid, t. i. a 14—18 éves fiataloknál egy hónapot, 18—21 éveseknél 3 hónapot meg nem haladó fogházbüntetés végrehajtására tartom ajánlatosnak, miután a büntetés czéljának, mely az ily rövid szabadságbüntetésnél itt is főleg a megfenyitésben áll, legjobban megfelel, — azonban az ennél hosszabb fogházbüntetés végrehajtási rendszeréül a magánzárkát egyáltalán nem tudom helyeselni és ajánlani, mert az ily tartamu fogházbüntetés czélját, a javitást, a társadalmi életre való kinevelést ez a rendszer már kevésbé képes megvalósitani, illetőleg biztositani.

A hosszabb ideig tartó magánelzárás, ha nem akasztja is meg a fiatal tettes testi fejlődését s ha nem veszélyezteti is annak lelki épségét, de kétségtelenül kevésbé alkalmas a lélek rugalmasságának, elevenségének fenntartására és az akaratnak az erősitésére. A hosszú magány elfásitja, eltompitja a kedélyt, idő előtt megvéniti a fiatal bűnöst. A zárkában továbbá nem lehet annyiféle és oly eredményes munkát végeztetni, illetőleg tanitani a fiatal foglyoknak, mint a közös munkatermekben, vagy az udvaron, s igy a munkaösztönt, a munkaszeretetet nem lehet úgy beléjük oltani. Különösen figyelembe veendő pedig, hogy a magánzárka mellett *csak ipari* munkával lehet foglalkoztatni a foglyokat, holott a kerti, mezei, szőlő-munka, általában a szabadban végzendő munka nemcsak hogy a testi egészségre s a lélek nemesitésére a legjótékonyabb hatással van, de nemzetgazdasági szempontból is több tekintetben ajánlatos.

A hosszabb idejű fogházbüntetés tehát nézetem szerint a fiatal foglyokra nézve is eredményesebben foganatositható a fokozatos rendszer szerint. A fokozatos rendszer alatt azonban itt nem a specialis angol fokozatos börtönrendszer betű szerinti megvalósitása értendő, hanem ennek elvei, alapeszméje nyomán s az európai javitó intézetek, valamint az amerikai *Elmira-reformatory*-ban megvalósitott rendszer figyelembevételével kell egy oly rendszert összeállitani, mely a fentebb emlitett czélt legjobban biztositaná.

E fokozatos rendszer, vagyis a fiatal bűntettesek hosszabb tartamu fogházbüntetésének végrehajtási rendszere, arra az alapeszmére fektetendő, hogy *a fiatalkorú foglyot a társadalomnak megjavitva kell visszaadnunk*, vagyis mint törvénytisztelő, rend- és munkaszerető, iparkodó embert kell a szabad életbe visszabocsátanunk. A fiatal bűntettest ezért a tisztességes társas életre kell kiképezni, rászoktatni, evégből nem kell őt hermetice elzárni a világtól, hanem a hozzá hasonló életkorú és erkölcsi állapotú ifjakkal közös oktatás, munkára tanitás és szigorú fegyelem által rendre, pontosságra, tisztaságra, szorgalomra, iparkodásra kell szoktatni s a szabad társadalmi életre fokozatosan előkésziteni.

A magánelzárást ebbe a fokozatos rendszerbe nem szükséges szerves rész, vagyis külön fokozat (stadium) gyanánt

beleilleszteni, s az éjjeli elkülönités (hálófülkék) is csak a 16. életévet betöltött fiatalokra lenne kötelezőleg előirandó. A büntetés megkezdésekor bizonyos ideig éjjel-nappalra magánzárkába helyezésnek a fiataloknál nincs az az értelme és jelentősége, ami a felnőtteknél. A fiatal elitélteknek, épen azért, mert testi és szellemi fejletlenségük miatt náluk teljesen önálló akaratot, kifejlett erkölcsi erőt nem lehet felvennünk, hosszabb poenitentiára, oly erős reactióra, mint a felnőtteknek, nincs szükségük. Azonban mindenesetre szükséges a büntetés elején igen rövid időre magánzárkába helyezni a beutalt ifjút, jellemének, erkölcsi állapotának kitanulmányozása és annak megállapitása végett, hogy a fiatal elitélt a könnyebben, vagy a nehezebben javithatók közé osztassék-e be? Ez a kitanulmányozási idő három naptól harmincz napig tarthatna, kivételesen azonban, 18 évet meghaladottaknál, az igazgató által 3 hónapig meghosszabbitható lenne. Látszólag tehát ez a magánelzárás az angol fokozatos rendszer első stádiumának felel meg, azonban lényeges különbség a kettő közt az, hogy itt, (a fiataloknál), ez a szigorú elkülönités csak a fogoly jellemének s javulási képességének hozzávetőleges megállapitására szolgál s ennek tartama ez okból, az emlitett korlátozás mellett, első sorban az igazgatótól függ, ha ő egy pár nap alatt tisztába jött az ifjú lelki világával s a további magánelzárást feleslegesnek tartja, már egy pár nap mulva megszüntetheti azt s beoszthatja az illetőt a megfelelő osztályba (ami később a magaviselet alapján persze megváltoztatható).

A fokozatos rendszer a fiataloknál lényegileg abban állna, hogy a fogházban töltendő idő alatt a fiatal fogoly, az Elmira-intézet és 1902-iki angol szabályzat mintájára, három, esetleg négy fokozaton jöhetne át. Minden intézetben ugyanis legalább is három osztály állitandó fel: jó (első), közép (második) és alsó (harmadik) osztály. A beutalás, illetőleg a rövid magánelzárás után mindenik ujoncz a második, vagyis a középső osztályba helyeztetik, innen bizonyos számu érdemjegy elnyerése után előléphet a jó (ebből esetleg a *kitünő*) osztályba, ahol az előbbivel szemben több kedvezményben, előnyben, nagyobb szabadságban részesül, igy munkás-ruhát és sapkát visel, jobb kosztot, nagyobb munkabért kap, bizalmi állásokra alkalmazható, — rosz viselet, hanyagság vagyis a kellő számu érdem-

jegyek meg nem szerzése, vagy büntetésből való elvesztése esetén pedig a harmadik (alsó) osztályba degradáltatik, mely lényegileg büntetési osztály, kevesebb szabadsággal, alacsonyabb munkák végzésével, minimális munkajutalommal. Az érdemjegyek (jegyrendszer) száma hetenként a munka-szorgalomból, magaviseletből és a tanulásból összegezve állapitandó meg. A jegyrendszer s a fokozatos előléptetés oltaná a fiatal foglyokba önkéntelenül a törekvést, a szorgalmat és önfegyelmezést s ez lenne leghatályosabb ellenszer a contagium veszélye ellen is.

A feltételes szabadonbocsátás mindenesetre szervesen beillesztendő a fiatalok fokozatos rendszerébe. Ugyanis állandó szorgalom és jóviselet esetében az első osztályban tanusított kifogástalan viselet és lankadatlan szorgalom jutalmazásául, a hosszabb időre elitéltek a büntetés $^{3}/_{4}$-ának, sőt kitünő viseletüek és teljesen megjavultnak látszók a büntetés felének, de legalább egy fél évnek kitöltése után feltételesen szabad lábra helyezhetők oly feltételek és rendszabályok mellett, mint a javító intézetből kisérletileg kihelyezettek, illetőleg a felnőtt foglyok, vagyis minden feltételesen szabad lábra helyezett részére a feltételes szabadság idejére egy *védnök* kérendő fel, valamint a rendőri hatóságok figyelme is felhivandó az illető szemmel tartására.

Ami közelebbről a fogházban levő fiatal büntettesek foglalkoztatását és nevelését illeti, erre nézve első vezérelvnek kell lenni, hogy az összes fiatal foglyok bármily korúak és bármily rövid vagy hosszu időre elitéltek legyenek, az alvás és étkezés idejét leszámítva, folytonosan elfoglalva, foglalkoztatva legyenek. Nem a reggeltől estig való szakadatlan munkát értem ez alatt, hanem azt, hogy a fogházbüntetés által elérendő czél megvalósitása végett a fiatalok fogházának napirendjében a munka, az oktatás, a testi edzés és a szükséges pihenés sor és időrendje oly módon legyen összeállítva, hogy a fiatalkorú fogolynak sohase legyen üres ideje, vagyis ne legyen oly időszaka a napnak, melyről az igazgató ne tudja, mit csinál, vagy is mit kell csinálnia abban az időben a fogolynak. Ez a folytonos elfoglaltatás egyfelől a leggyakorlatiasabb biztositék az iránt, hogy a fiatal fogolynak ne legyen alkalma rossz gondolatokkal, bünös tervekkel foglalkoznia, pajtáskodnia, másfelől a nevelésnek egyik leghatályosabb tényezője, mert rászoktatja

a fiatalkorut a serénységre, szorgalomra, pontosságra s ezzel beleoltja a tisztességes társadalmi élet első aranyszabályát: a munkásságot és a jóra törekvést.

A foglalkoztatás módozataira nézve a fősulyt itt is a munkára, illetőleg a későbbi tisztességes megélést, biztos keresetet nyujtó munkaág elsajátítására, begyakorlására és megkedveltetésére kell fektetni. Természetesen az igen rövid időre elitélteknél ez kevésbé lesz elérhető s a tulajdonképeni czél itt nem is ez, azonban az ilyen foglyok is, akik a fentebbiek szerint egész büntetésüket magánzárkában töltenék ki, okvetlenül hasznos, képességüknek és lehetőleg polgári hivatásuknak megfelelő munkával foglalkoztatandók. A hosszabb időre elitélteknél pedig minden erővel törekedni kell arra, hogy mindenik a testi és szellemi képességéhez, hajlamához s valószinü jövendő életpályájához legalkalmasabb munkaágban alaposan kiképeztessék.

Egy további fontos, a börtönügyi irodalomban mind általánosabban elfogadott elv, hogy a fiatal foglyokat ne kizárólag ipari munkával foglalkoztassuk, hanem kivált az aránylag hoszszabb időre itéltek okvetlenül szabadban végzendő munkanemekre, igy kertészeti, földmivelési, szőlőszeti, épitészeti munkákra is alkalmaztassanak. Aki nem képes, vagy igen nehezen tudja elsajátitani az ipari munkát, azt ne erőltessük azzal, miután úgyis csak kontárt nevelnénk belőle, hanem képezzük ki kertésznek, földmívesnek, szőlésznek, kőmivesnek. Sőt a szabadban végzendő munkát, igy különösen a kertészetet, okvetlenül valamennyi magánzárkában nem levő fiatal fogolylyal ismertessük meg és gyakoroltassuk. Ha túlzás is a Ch. *Lucas* jelszava: »l'amendement de l'enfant par la terre et de la terre par l'enfant,« de az bizonyos, hogy a föld, a természet szeretete, a virágok ápolása, a fiatalok lelkének, kedélyének nemesitésére s igy a javulásra a legjótékonyabb hatással van.

A foglalkoztatáshoz, valamint a neveléshez tartozik a fiatal foglyok testi erejének fenntartására és fejlesztésére szolgáló *torna és katonai gyakorlatoknak rendszeres beillesztése a napirendbe.* A tornázás és katonai rendgyakorlatok nemcsak egészségügyi szempontból s a szükséges szórakozás, a napirend változatossá tétele czéljából fontosak, de az ügyesség, szolgálatkészség, engedelmesség, rendszeretet és a szigoru fegyelem

megszoktatása, illetőleg gyakorlása végett a nevelésnek s igy a javításnak is hatalmas tényezői.

A szellemi képzés, a tanitás szintén lényeges része a fiatalok foglalkoztatásának és nevelésének s elengedhetetlen a hosszabb időre itéltek napirendjében. A szem előtt tartandó elvek erre nézve a következők: A tanulás, épugy mint a munka, minden korú és állapotú elitéltre kötelező. A tanitásnak azonban *gyakorlatiasnak* kell lennie. A czél az, hogy a fiatal fogoly a hiányos, vagy helytelen ismeretek helyett a jövendő társadalmi állásához szükséges elemi ismereteket alaposan és helyesen sajátithassa el. Az igen rövid időre itélteknél ugyan ez a czél is csak másodlagos, s ezekre a tanitás mindössze a lelkész által teljesitendő vallási oktatásból, vagy intelemből állhat, — azonban a hosszabb időre itéltekre nézve a vallási oktatáson kivül az irás, olvasás és számolás biztos megtanulása a lehetőségig megvalósítandó. Sőt azok, akik kellő tehetséggel birnak, s akiknek büntetési idejük ezt megengedi, az élethivatásul választott gazdasági vagy ipari munka elméletébe, továbbá a gyakorlati erkölcstanba, a polgári jogok és kötelességek ismeretébe is bevezetendők, szóval mindaz, ami az illető fiatalkorú jövendő polgári életére, a tisztességes uton maradására erősítő hatással lehet, röviden, szabatosan és gyakorlatias modorban megismertetendő vele. Ugyane czélból különös figyelem forditandó az erkölcsnemesitő olvasmányokra.

III. A fiatalkorúak büntetési rendszerének kérdése után a másik nagyjelentőségü reformkérdés a bűntettet elkövetett, de *nem büntethető fiatalok* és az ezekkel egy elbirálás alá eső *elhagyatott gyermekekkel* való eljárás, illetőleg rendszer kérdése. A tételes jogok legnagyobb része a büntethetőségi korminimumot meghaladó, serdülő fiataloknál egy bizonyos magasabb korhatárig (16., néhol a 18. életévig) a biróra bizza annak eldöntését, büntethető-e az illető vagy nem s ennek megállapitását a cselekmény bűnösségének felismerésére szükséges belátás fennforgásától teszi függővé. Az ujabb büntetőjogi irodalom kimutatta, hogy a »belátási képesség«, mint döntő feltétel a büntethetőségre, helytelen vagy legalább is nem kielégitő, mert a belátási képesség a 10—12 éves gyermekek legnagyobb részénél tényleg megvan, az ilykorú gyermekek legnagyobb része tudja, hogy lopni, ölni nem szabad. A felismerési képesség

tehát nem kellő alap a büntethetőségre. A döntő feltételt a mai tudományos vizsgálódások szerint a gyermek *testi és szellemi fejlettsége, érettsége* képezi. Büntetéssel csak a kifejlett fiatal ember illethető, a fejletlen gyermek, ha bűntettet követett is el, sohasem büntethető. Mi történjék azonban az ily fejletlen, de már serdülő bűntettessel, akit a biró a mai törvények szerint is köteles felmenteni s mi történjék az erkölcsileg elhagyatott, neveletlenül, szülei, gyámi gondozás nélkül csavargó gyermekekkel, akik még bűntettet nem követtek el, de akik közül kerülnek ki legtöbbször a gyermekbűntettesek?

A mai börtönügyi tudomány a fiatalkorúak e két csoportjára nézve három intézkedést ajánl:

1. Bűnelkövetés esetén, valamint a csavargásban, elhagyatottan talált gyermekre nézve első dolog a gyermek testi, szellemi és erkölcsiségi állapotának megállapítása. E végből alaposan kipuhatolandók a gyermek családi körülményei, szüleinek, gondozóinak és környezetének állapota. Amennyiben megállapítható, hogy a gyermek bűntettének oka a szerencsétlen családi helyzet, a szülők, gondviselők hiánya, vagy ezek erkölcstelensége, szóval az előbbi erkölcsrontó környezet volt: *ki kell ragadni a gyermeket a rosz környezetből* s szükség esetén a szülei hatalmat is korlátozni vagy elvenni. Ha ellenben a szülők erkölcsileg megbizhatók s a gyermek csak rosz pajtások miatt, könnyelmüségből tévedt a bűn útjára, vagy a csavargásra, esetleg rövid állami fenyítés mellett szülőinek vagy eddigi gondozóinak visszaadandó s ezek hivandók fel a gyermek gondosabb nevelésére, esetleg a megfenyítésre (norvég törvény).

2. Ha a gyermek a fentebbi okok folytán szüleitől, vagy eddigi gondozóitól elveendő, vagy épen ennek hiánya miatt állami gondozás alá veendő, a további kérdés az, vajjon a gyermek normális fejlődésü és egészséges-e, vagy nem. Az abnormális, testileg vagy szellemileg beteg gyermeket ugyanis, közegészségügyi szempontból is külön *gyógyintézetekbe* (maison de refuge et de préservation) kell helyezni,[1]) az egészséges nor-

[1]) Kétségtelen, hogy a gyermekek által elkövetett bűntettek oka a környezeten kivül igen sokszor az átöröklés, valamely testi vagy lelki betegség. A bűntettes gyermek orvosi megfigyelése ez okból a helyes elbánás szempontjából mindenesetre kivánatos. A jövő évi budapesti congressusra ennek a kérdésnek a megvitatása is napirendre lett tűzve.

malis fejlődésű gyermeket ellenben vagy egy alkalmas családhoz kell adni nevelésbe (boarding out system) vagy intézeti nevelésben kell részesíteni.

A családhoz elhelyezés rendszere, melyet egyes államok (Norvégia, Poroszország) az intézeti neveléssel oly módon kötnek össze, hogy bizonyos rövidebb intézeti nevelés után mintegy gyakorlatra adják ki a gyermeket alkalmas mesteremberekhez, vagy nagyobb munkaadókhoz (gyárakba), mindenesetre kiváló előnyökkel jár s ha alkalmas, megbizható családok kellő számban állanának rendelkezésre, bizonyára ez lenne a leghelyesebb módszer a nevelésre, mert ez valóságos *családi* rendszer lenne, miután azonban az ily alkalmas családok kiválasztása nagy körültekintést és utánjárást igényel és ilyenek legtöbb helyt nehezen is találhatók kellő számban, mindenesetre gondoskodni kell a megfelelő intézetekről is. A legtöbb államban szabály gyanánt az intézeti nevelés áll fenn, aminek főelőnye épen az, ami a köz- vagyis nyilvános nevelésnek, a főhátránya persze a családi tűzhely hiánya.[1])

A különböző államokban a felmentett serdülő fiatalok és az elhagyott gyermekek számára kétféle intézetek állanak fenn: az u. n. *javító intézetek*, melyekben többnyire a bünöző, — és az u. n. *kényszer-nevelő* intézetek, melyekbe túlnyomóan az erkölcsileg elhagyatott gyermekek helyeztetnek el. Typikus példa és minta-állam e kétfajta intézetre Anglia a reformatory és industrial school nevü intézeteivel. A kétféle intézet között azonban a gyakorlatban alig van különbség s a rendszerre nézve

A IV. szakosztály 2. kérdése ugyanis: „A fiatalkorú büntettesek és az elzüllésnek indult vagy erkölcsileg elhagyott gyermekek részére helyén való lenne-e *megfigyelő intézeteket* felállitani? Ha igen, minő legyen ezek szervezete?“ A kérdés első részére mindenesetre igennel kell felelnünk. A szövegben emlitett javaslat, t. i. az abnormális serdülő fiatalok részére való külön intézetek elfogadásával ez az eszme önként megoldatnék, mert az ily külön intézetek orvosi kezelés alatt állván, a megfigyelés azokban czélszerüen lenne eszközölhető. A szervezet kérdése orvosi szakvélemény dolga.

[1]) Az 1900-iki brüsszeli nemzetközi börtönügyi congressuson élénk vita tárgyát képezte, hogy a családokhoz való elhelyezés vagy az intézeti nevelés-e az előnyösebb. A congressus úgy vágta ketté a kérdést, hogy mind a két mód előnyeit elismerve, a két rendszer combinatióját ajánlja.

papiron is alig lehet köztük különbséget tenni. Mindkettőnek czélja és feladata a serdülő fiatalt, vagy gyermeket kinevelni, az elmaradt, vagy hiányos nevelést pótolni, vagyis a beutalt fiatalkorút rendre, tisztességre, jó erkölcsökre szoktatni, a szükséges elemi ismeretekre kitanítani, ezenfelül valamely biztos megélhetést nyujtó foglalkozásban, mesterségben alaposan kiképezni. A javító intézetek legfeljebb a szigorubb fegyelem s a beutaltak magasabb kora folytán a rendszeresebb munkáltatás által különböznek a nevelő intézetektől.

A javító intézetekre és a nevelő intézetekre nézve — melyeknek különben a tételes jogokban a legtarkább elnevezéseivel találkozunk — a börtönügyi tudomány főkivánalma az, hogy azokban *minden olyan rendelkezés mellőzendő, ami a büntetési intézetekre emlékeztetne,* igy nincs helye itt a rendszeres magánelzárásnak, még a beutalás elején sem, az éjjeli elkülönítés is mellőzendő, csak az idősebbek (16 éven felüliek) s főleg az erkölcsileg romlottak helyezendők éjjelre hálófülkékbe. A további főkövetelmény, hogy az ily intézetek is a beutaltak kora és erkölcsi állapota szerint specialisálandók, vagyis a 14 évesnél fiatalabbak s az ennél idősebbek, a jó erkölcsüek és a makacs, rossz természetüek, valamint az erkölcsileg romlottak különkülön intézetekbe helyezendők.

A javítás sikere érdekében mindenesetre szükséges továbbá, hogy a javító intézetbe való beutalás minden esetben legalább is 2—3 évre szóljon, vagyis ennyi idő előtt a beutalt semmi esetre se legyen kibocsátható az intézetből.

Ugy a javító, mint a nevelő intézetek legtöbb helyt csak részben állami intézetek, mondhatni az intézetek nagyobb részét jótékony társadalmi egyletek alapítják és tartják fenn. Ez a tény dicséretes bizonyság ugyan arról, hogy a társadalom is belátja a gyermekvédelem óriási társadalmi jelentőségét s érzi a maga kötelességét e téren, ez azonban nem ok arra, hogy az állam is minden tőle telhetőt meg ne tegyen az ily intézetek szaporítása s helyes berendezése, felügyelete és ellenőrzése tekintetében. Az állam által fenntartott intézetekben mindenesetre több biztositék van a jó rend és a kellő eredmény iránt. Egyébiránt az ily intézetek sorsa is első sorban az ügybuzgó lelkes igazgatóktól, illetőleg igazgatónőktől függ.

Fel kell még emlitenem a javító intézetekkel kapcsolatban, hogy a legtöbb tételes jog (angol, belga, franczia, olasz, magyar) a szülőknek, illetőleg az atyának azt a jogot biztosítja, hogy kiskorú gyermekét erkölcsi javítás végett határozott vagy határozatlan időre javító intézetbe adhassa be. Az állami javító intézetek lakóinak néhol tekintélyes részét (nálunk több mint felét) ilyen, a szülők által beutalt gyermekek képezik. A fegyelmezési jognak ez az alakja, ha a szülőket illető nevelési kötelezettséggel igazolható is, de azzal a kétségtelen veszélylyel is jár, hogy egyes szülők visszaélnek e joggal és kényelmes lerázási eszköz gyanánt használják fel azt.

Az 1900. évi párisi patronage-congressus ezért azt ajánlja, hogy a szülők e joga töröltessék el, Prins szerint pedig (Science pénale et droit positif. 222. l.) e jog legalább is megszorítandó s csak egy tanács, melyben az atya és anya s a gyermekvédő egyletek képviselői vennének részt, lenne felruházható a beutalási joggal, amint ezt a norvég törvény (1896.) teszi.

IV. Minő további teendői volnának még az államnak és társadalomnak a gyermekvédelem, vagyis az erkölcsileg elhagyatott gyermekeknek a bűn utjától való megmentése és a züllésnek indult gyermekek megjavítása végett — ami szintén a jövő évi budapesti congressus[1]) napirendjére van kitűzve — ez első sorban socialpolitikai és közigazgatási kérdés, amire kiterjeszkedni nem feladatom. Az általános felelet különben szinte kinálkozik erre: a szegénység, a nyomor eltüntetése vagy enyhitése, az alkoholismus meggátlása, a vallásosság és az erkölcsi érzés erősitése s főleg a népnevelés előrevitele, szóval az általános jólét és műveltség fokozása, terjesztése. Óhajtandó, hogy a gyermekvédelem terjesztessék ki az elitéltek gyermekeire is s amennyiben az elitélés hosszabb börtönre szól, a támasz nélkül maradt gyermekek legczélszerübben a gyermekvédő intézetekbe helyezendők el.[2])

[1]) A gyermekvédelemmel különben ujabban önálló nemzetközi congressusok is foglalkoznak (1896-ban Florencz, 1899-ben Budapest, 1902-ben London).

[2]) Az elitéltek gyermekeinek védelme, illetőleg ennek módozatai, eszközei szintén egyik vitakérdésül van kitűzve az 1905-iki budapesti congressusra (IV. szakosztály 1. kérdés). Érdemes megemlíteni, hogy

V. A fentebbi reformkérdések megoldása, a javító intézeti ügy és a gyermekvédelem gyökeres reformja hazánkban is elodázhatatlan s égetően sürgős szükség. Büntető törvényünknek a fiatalkorú büntettesekről rendelkező szakaszai (42, 83, 84. §.) a jogi irodalom által régóta teljesen törlendőknek itéltettek s a gyökeres uj szabályozás a BTK. Novellájában elkerülhetetlen. Ezenfelül a *javító intézetekről*, valamint a *gyermekvédelemről* — ha csak az összes művelt államok mellett e téren végképen elmaradni nem akarunk — *külön törvények alkotandók*, amelyekben a javító és nevelő intézetek rendszere az erkölcsileg elhagyatott gyermekek megmentésének és nevelésének módozatai részletesen és gyakorlatiasan szabályozandók.

A gyermekvédelem törvényhozási szabályozására nézve különben törvényhozásunk legközelebb az 1902. évi VIII. és XXI. törvényczikkekkel már megtette a kezdeményező lépéseket s az előbbi törvénynyel a talált és hatóságilag elhagyatottaknak nyilvánitott gyermekek ápolására és nevelésére államköltségen gyermekmenhelyek felállitását rendelte el, az utóbbi törvény pedig az ily gyermekeknek 15 éves korukig a menhely kötelékében maradást engedi meg. E két törvény azonban még egyáltalán nem oldotta meg a gyermekvédelem nagy kérdéseit, miután csak a »talált« gyermekekre vonatkozik. Ezek tehát mindenesetre kiegészitendők egy rendszeres és részletes *gyermekvédelmi törvénynyel*, melyben az összes elhagyatott, erkölcsi züllésnek kitett, kivált a csavargó, kolduló gyermekek állami gondozásáról gyökeresen intézkedni kell. Esetleg összeköthető-e törvény a csavargásról és koldulásról szóló, szintén megalkotásra váró törvénynyel, amint ez Belgiumban történt.

A reformok részleteire nézve nem feladatom kiterjeszkedni. Csak annyit nem hallgathatok el, hogy a Novellában elengedhetetlennek tartom a korhatárok felemelését a 14—18, illetőleg 21-ik (BTK. 84. 87. §§.) évekre, a javító intézetekbe való elhe-

Olaszországban magánjótékonyságból három gyermekotthon létezik az elzárt büntettesek fiai és leányai számára (L'ospizio educativo per le orfanelle e pei figli dei carcerati). Kettőt Bartolo Longo ügyvéd állitott fel 1893-ban Pompei-ben, egyiket fiúk (100-on felül), másikat leányok (50) számára, ez utóbbiak lehetőleg megbizható családoknál helyeztetnek el, a harmadik Palermo mellett van. Ez áldásos intézetek mindenesetre a legékesebb feleletet adják a congressus elé tűzött kérdésre.

lyezésnek szélesebb keretben való megengedését, a fiatalkorúakra nézve a *dorgálás* és a *próbára bocsátás* behozatalát s a fiatalokra esetleg kiszabható fogházbüntetés végrehajtásának a fentebbiekben kifejtett elvek szerint való reformját. A javító intézetek rendszerére nézve az ezekről szóló mai igazságügyminiszteri rendelet lényegileg, nehány jelentékenyebb módositással, alapját képezheti az alkotandó törvénynek, a gyermekvédelem szabályozására nézve pedig a megfelelő belga, a norvég és a porosz törvényeket (l. fentebb) tartom követésre méltó példáknak. A fő azonban, hogy ne késlekedjünk, hanem fogjunk hozzá mielőbb és bátran, határozottan e két nagy kérdés szabályozásához, mert minden elhalasztott évvel egy-egy uj nemzedékkel szemben mulasztja el az állam erkölcsi és jogi kötelességét.

9. §. A visszaesők és az üzletszerű büntettesek s a csavargás és koldulás ügye.[1]

I. A fiatalkorú büntettesek és az elhagyatott gyermekek ügyének szabályozása mellett a visszaesők s ezek közt különösen az üzletszerű bünösök büntetési rendszerének, valamint a visszaesés elleni küzdelem eszközeinek s ezzel kapcsolatban a csavargás és koldulás ügyének rendezése képezi a mai börtönügynek minden kétségen kivül a legfontosabb és legvitatottabb napi kérdését.

[1]) *Források: 1. A visszaesésre : Tóth Lőrincz :* A visszaesés okairól és óvszereiről, 1889.; *Bernolák N. :* A visszaesés dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból 1903.; *Oberschall P. :* A visszaesés. 1901.; *Vámbéry R. :* Vélemény és tervezet a büntetőjogi visszaesés tárgyában 1900.; *Balogh Jenő :* A visszaesésről. (M. Igazságügy 26. köt. 17. l.); *Münchhausen :* Über die Strafbarkeit der Rückfall. 1870.; *Olivecrona :* Les causes de la recidive 1873.; *Sichart :* Über die Rückfälligkeit der Verbrecher. Heidelberg 1881.; *Fuld :* Das rückfällige Verbrechertum. Berlin 1885.; *Bernardi :* Del limita della pena nei casa di recidiva. Genova 1885.; *Berton :* Code de la relegation et des recidivistes. Paris 1887; *Sacker :* Der Rückfall. Berlin. 1892.; *André :* La recidive. Paris 1892.; *Conti :* La recidiva e il progretto Zanardelli. Bologna 1895.; *Montvalon :* La recidive, sa repression, ses rémédes. Paris 1894; *Ferri :* Il progretto di legge sui delinquenti recidivi. Firenze. 1899.; *Mancini :* La recidiva nella sociologia. Firenze 1899.; *Holtzendorff-Jagemann :* (Sichart) II. 509—538.; *Földes Béla :* A visszaesők. Jogállam 1904. II—III.

Hogy a visszaeső bünösök a bünismétlés miatt általában szigorubban büntetendők, mint az első izben bünöző egyének, ezt — eltekintve a régi (ó- közép- és ujkori) jogoknak rendszertelen és hézagos, de erre az elvre épitett rendelkezéseitől — a mai európai BTK-ek anyacodexe, az 1810-iki francia Code Pénal szabály gyanánt állapítja meg. Az ujabb BTK-ek kivétel nélkül átveszik ezt az elvet, annak részletes szabályozása tekintetében azonban lényeges eltérés van közöttük. Igy alaki tekintetben egyes BTK.-ek (franczia, belga, olasz, bolgár, finn) az általános részben, mások (német, magyar, hollandi) csak a különös részben, végül némelyek (norvég BTK., svájci javaslat) ugy az általános, mint a különös részben szabályozzák a visszaesés kérdését. Érdemlegesen pedig lényegesen eltérnek az egyes BTK.-ek arra nézve, hogy a visszaesés általános minősitő, vagyis büntetést felemelő körülmény legyen-e (franczia és belga Code Pénal), vagy csak ugyanazon cselekmény ismételt elkövetése tekintessék visszaesésnek (specialis visszaesés). Egyes törvények pedig e két eszmét ugy kötik össze, hogy az ugyanazon és a hasonnemü cselekményekbe való visszaesést sujtják magasabb büntetési tétellel (német, magyar, hollandi,

füzet; *Balkay* István: A visszaesőkről. 1893. A visszaesésre vonatkozó gazdag *irodalom* részletes felsorolását l. *Bernolák* és *Mancini* id. műveiben.

2. *Az üzletszerüségre: Balogh Jenő:* A delictum collectivum és a szokásszerű és üzletszerű bűncselekmények tana. 1887.: *Wahlberg:* Das gewohnheitsmässige Verbrechen. Kleinere Schriften I. 136.; *Liszt:* Das gewerbsmässige Verbrechen. 1900. (Zeitschrift für die ges. Strafr.-wiss. 21. köt. 121 l.); *Krohne:* 216—218. l.

3. *A rabsegélyezésre: Gerberran* (Larcier özvegye): A travers les prisons. Brüssel. 1895. és La visite à la prison dans ses consequences immediates et éloignés. Brüssel. 1896.; *Krohne:* 276—284.; *Holtzendorff-Jagemann:* (Fuchs) II. 350—379; *Tallack:* Principles 300.; *Fuchs:* Die Gefangenenschutzthätigkeit und die Verbrechensprophylaxie. Berlin. 1899.

4. *A csavargás-koldulásra: Hippel R.:* Die strafrechtliche Bekämpfung von Bettel, Landstreicherei und Arbeitscheu. 1895. és Zur Vagabundenfrage, 1903.; *Kassel G.:* Die geschichtliche Entwicklung des Delicts der Bettlerei und seine Bestrafung in d. europ. Staaten. 1898.; *N. Fekete Gy.:* A dologház és lakói. 1896.; *Holtzendorff-Jagemann:* II. 265—279; *Krohne:* 512—517; *Rivière L.:* Mendiants et vagabonds. 1902.; *Bonhoeffer K.:* Ein Beitrag zur Kentniss des grosstädtischen Bettel- u. Vagabundentums. 1900. Zeitschrift f. g. St. 1900. és 1903.; *Strauss P.:* Assistance social. Pauvres et mendiants. 1901.; *Florian e Cavaglieri:* I vagabondi. 1897/9.

olasz, bolgár, norvég). A legtöbb törvény azonban csak néhány, rendszerint vagyon elleni cselekménynél tekinti minősitő körülménynek az említett specialis visszaesést s erre is a részletekben a legváltozatosabb rendelkezésekkel találkozunk.

Daczára, hogy a XIX. század BTK-ei egyértelemmel a visszaesés szigorubb büntetésének elvét fogadták el, a visszaesések száma, kivált a XIX. század második felében, a kriminalstatisztika bizonysága szerint csaknem minden államban jelentékeny, néhol rendkivüli emelkedésnek indult s az emelkedés sok helyen ma is tart.) Ez aggasztó jelenség okát az elméleti és gyakorlati szakemberek közül sokan a büntetési rendszerben s különösen a börtön végrehajtásának enyheségében találták. A mult század 70-es éveitől jelszó lett, hogy a mai börtönbüntetés a visszaesőkkel szemben csődöt mondott, mert nem képes visszatartani, »elrettenteni« a volt rabokat a bünismétléstől.

Az individualisatio elvének felvetése Wahlberg által, majd Lombroso fellépése s az ő nyomán hirtelen felszaporodott materialista és naturalista uj iskolák, melyek megváltó eszme gyanánt hirdették, hogy nem a tettet, hanem a tettest kell büntetni, illetőleg a társadalmat meg kell szabaditani a »született bünös« typustól, vagy a „társadalom ellenes“ osztálytól, felszinre vetették a visszaesés reformjának kérdését. A különböző radikális reformeszmék közül Francziaország a legmerészebbet, t. i. a társadalomból való örökös kizárás eszméjét 1885-ben meg is valósítja, midőn a visszaesők legveszedelmesebb osztályát, a többszörös visszaesőket (tiz éven belül kétszer sulyos, 3—7-szer különböző sulyosabb és enyhébb büntetésre elitéltek) életfogytiglani relegatióval sujtja (l. fentebb 3. §.). A másik reformállam e téren Norvégia, mely uj BTK-ében a sokszoros súlyos visszaesőket, ha a társadalomra közveszélyeseknek nyilvánittattak, a rendes büntetés kiállása után még határozatlan ideig (legfeljebb 15 évig) a börtönben visszatartja. Hasonló ehez a svájczi javaslat terve, mely a sokszoros visszaesőket a rendes büntetés kitöltése után 10—20 évre letartóztatási intézetekbe engedi internáltatni.

[1]) L. *Földes B.* id. m. Poroszországban 1899-ben 4954 fegyházra itélt férfi közt 4520 és 872 nő közt 676 volt visszaeső. Francziaországban 1901-ben az esküdtszék és törvénvszék által elitéltek 59%-a volt visszaeső.

A tételes jogok ily tarka rendelkezései és reformkisérletei is mutatják, hogy a visszaesés kérdése egyik legvitásabb területe a büntetőjognak és a börtönügynek. Ugy a dogmaticus, mint a kriminalpolitikai irodalom erős ingadozást mutat még a visszaesés fogalma, köre, feltételei, még inkább a visszaesők csoportositása, osztályozása és a velök szemben alkalmazandó büntetési és büntetésvégrehajtási rendszer tekintetében is. Kitüzött czélom nem engedi meg, hogy e nagyfontosságu, de felette szétágazó és nagy nehézségekkel járó kérdésre behatóan kiterjeszkedjem,[1] azért csak az irodalmi vitáknak *a börtönügy szempontjából* jelentős eredményeit s a visszaesőkre nézve alkalmazandó büntetési eszközöket, illetőleg a velük szemben követendő végrehajtási módokat óhajtom vázlatosan bemutatni.

1. A visszaesés beható dognatikai vizsgálata kétségtelenül kimutatta, hogy helytelen minden büntettest, aki már egyszer-kétszer büntetve volt, technikai értelemben visszaesőnek minősíteni, s igazságtalan és czéltalan minden első-másod izben visszaesőt feltétlenül szigorubban büntetni. A visszaesés, mint büntetést fölemelő körülmény csak *ugyanazon vagy hasonnemü büntettnek, ugyanazon vagy rokontermészetü motivumból* való elkövetése esetén eshetik sulyosabb elbirálás alá, ellenben egészen különböző cselekményeknek eltérő indokokból történt elkövetése sokszor csak a véletlen, az alkalom műve, ugy hogy a visszaesők is sokszor alkalmi vagy pillanati bünösök.

A visszaesés törvényhozási szabályozásánál tehát a hasonnemü cselekményekbe való visszaesés és az u. n. facultativ rendszer a leghelyesebb, vagyis a birónak módot kell nyujtani, hogy amikor a tettes csakugyan hasonló motivumból ismétli a hasonló büntettet, az illető cselekményre való nagyobb hajlandósága miatt a visszaesést bárminő (nemcsak vagyon elleni) cselekmények ismétlése miatt megállapithassa, ellenkező esetben pedig a visszaesés megállapitását mellőzhesse. Legmintaszerübb e részben ma is a mi 1843-iki javaslatunk s az ennek ujabb átdolgozása gyanánt tekinthető olasz BTK., melyek e czélból

[1]) Ez annál inkább felesleges, mert *Bernolák Nándor*nak legujabban megjelent fent idézett monografiája e kérdés dogmatikai és kriminalpolitikai oldaláról a legrészletesebben és a legalaposabban tájékoztatja a hazai közönséget.

csoportositják is a hasonnemü cselekményeket. E helyes eszmét fogadja el a bolgár BTK. is, de a csoportositást mellőzi.

További fontos megállapodása a tudománynak, hogy az összes visszaesőket egyenlően büntetni a legnagyobb képtelenség. Az igazság és a czélszerüség szempontjából is okvetlenül külömbséget kell tenni a visszaesők egyes csoportjai közt. Igy mindenesetre külön osztályba kell sorozni itt is az *abnormalis* bünösöket, akik testi vagy lelki betegség folyománya gyanánt ismételnek bizonyos büntetteket, akik tehát büntetés helyett ily esetben is gyógyletartóztató intézetekbe helyezendők. A normalis, vagyis a rendes beszámitás alá eső visszaesők közt pedig okvetlenül meg kell külömböztetni az *első vagy másodizben* és a *többszörösen* visszaeső bünösöket, az előbbiek mintegy az enyhébb, az utóbbiak pedig a sulyosabb osztályt képezik a visszaesők közt s az utóbbiak ugy alanyi bünösségük nagyobb intensivitása, mint a társadalomra kétségtelenül veszélyesebb voltuk miatt a rendes büntetés nagyobb felemelésében részesitendők, mint az előbbiek. Végül mindenesetre külön osztályba csoportositandók az u. n. *üzletszerü bünösök*, akik az összes bünteteseknek általában a legsulyosabb (a legalsó) osztályát, az u. n. megátalkodott, társadalmilag szinte javithatatlan bünösök osztályát alkotják, akik egyenesen foglalkozási, megélhetési mód gyanánt üzik a bünelkövetést s úgy subjective a legbűnösebb és legelvetemültebb munkakerülők, mint a társadalomra a legveszedelmesebb állandó, antisociális elemek. Az üzletszerü büntettesek tehát jól megkülömböztetendők a többszörös visszaesőktől. Az üzletszerü bünösök is többszörös visszaesők ugyan, de náluk a jellemző ismérv a *megrögzött* bünözési hajlam s a büntetteknek *megélési mód* gyanánt (hivatásszerü) elkövetése. Ide tartoznak nemcsak az u. n. nemzetközi betörők, a zsebmetszők, csalók, de az üzletszerü rablók, méregkeverők, hasfelmetszők, angyalcsinálók (magzatelhajtók).[1]

2. A visszaesők büntetésére nézve az általános felfogás az, hogy az üzletszerü bünösök csoportján kívül a *többi (rendes) visszaesők* a rendes büntetési eszközökkel sujtandók[2]), csupán

[1]) Az űzletszerű bűnösök jellemét és osztályait mesterien rajzolja *Liszt F.* id. h.

[2]) Az 1900. évi brüsseli börtönügyi congressus a visszaesőkre nézve csak a büntetés tartamának meghosszabbítását tartja igazságos-

azok tartama és belterjessége (szigora) emelendő, illetőleg fokozandó velük szemben. A büntetés tartamára leghelyesebb megoldás az, ha a törvény kijelenti, hogy a visszaesők a rendes minimummal nem sujthatók (mint azt az olasz BTK. teszi), esetleg reájuk külön általános minimum állapitható meg, a maximumra nézve pedig: első-második visszaesés esetén a rendes büntetési tétel másfélszeresével, többszöri ismétlés miatt annak kétszeresével is sujthatók; a büntetés azonban reájuk sem haladhatja meg a határozott idejü szabadságbüntetések általános maximumát, vagy ahol ez aránylag alacsony, ott valamivel felemelhető (pl. 20 évre). Külön intézkedés szükséges továbbá arról, hogy bizonyos, igen sulyos büntettek (emberölés) ismétlése esetleg életfogytig tartó fegyházzal is legyen sujtható (norvég BTK. 233. §.).

Az *üzletszerű (szokásos) bűnösök* büntetése azonban ma is ütköző pontja a véleményeknek s e tekintetben általános egyetértés egyáltalán nem állapítható meg. Abban ugyan körülbelül egyetértenek az összes elméleti és gyakorlati szakemberek, hogy erre az osztályra a rendestől eltérő intézkedésekre van szükség, de miben álljanak az eltérő intézkedések, erre nézve már a legnagyobb véleményeltérésekkel találkozunk.

A legradikálisabb megoldási mód, az elszállítás (deportatio) eszméje, melyet az 1885-iki franczia relegationalis törvény valósított meg, élénk vita tárgyát képezte a stockholmi (1878.), szentpétervári (1890.) és a párisi (1895.) börtönügyi congressusokon. A *stockholmi* congressus határozottan a deportatio ellen nyilatkozott, mint amelynek végrehajtása nagy nehézségekkel jár s amely a helyes büntető-igazságszolgáltatás feltételeivel sem egyeztethető össze. A *szentpétervári* congressus a deportatio alapjául s igazolásául szolgáló javithatatlanság kérdésével is behatóan foglalkozott s habár többen (igy kivált Dubois, Latyschew) a javíthatatlanságot ugyanazon erkölcsi okokból fakadó cselekmények többszöri ismétlése esetén megállapíthatónak tartották, mások (igy Brockway, Prins) a legnyomósabb

nak s egyúttal a leghatályosabb fegyvernek a visszaesés ellen. *Revue Pénit.* 1900. Juli—Nov. 1262. l. Ugyanezt az álláspontot foglalta el a német börtönhivatalnokok 1903. évi stuttgarti gyülése. *Blätter f. G. k.* 38. köt. 86. l.

érvekkel tiltakoztak a javithatatlanság hypothesise ellen s a congressus oly közvetitő határozatot fogadott el, hogy a *látszólag javíthatatlanokkal* szemben a deportatio (a feltételes szabadonbocsátás lehetőségével) alkalmas eszköz. A *párisi* congressus többsége azonban már — Prins és több szaktekintély ellenzése daczára — határozottan a deportatio (relegatio) mellett foglalt állást, mint amely a nagy bűnösök hosszú büntetésének végrehajtására s a »szokásos« bűnösök és a makacs visszaesők büntetéséül előnyösen alkalmazható.

A legujabb börtönügyi irodalomban,[1]) habár sok kiváló hive van a deportationak, igy: Michaux, d'Haussonville, Leveillé Cor, Taganzeff, Beltrani Scalia, Fani (olasz), Mittelstädt, Bruck, a többség részint elvi, részint gyakorlati okokból ellenzi azt, igy: Béranger, Lucas, Hélie, Teisseire, Croffton, Tallack, Prins, Foinitzky, Holtzendorff (előbb hive volt), Krohne, Korn A. Ez utóbbi álláspont felel meg igénytelen nézetem szerint is a tényeknek, a történelmi fejlődésnek s a modern börtönügy elveinek.

A deportatiót elméletileg akkor lehetne igazolni, ha kétségtelenül bebizonyítható volna, hogy vannak javíthatatlan büntettesek. Ezt azonban Lombroso és azok, akik a javíthatatlanságot hirdetik, csak állítják, de nem bizonyítják (sőt némelyek ma már szeretnék visszavonni ez elhamarkodott állításukat.) Eltekintve attól, hogy a született büntettes typusát a higgadtabb kriminologusok ma már általában elejtették, a többszöri bünelkövetés, az üzletszerűség, bárminő társadalomellenes, megátalkodott rossz természetre, jellemre valljon is, magában véve nem igazolhatja a javíthatatlanságot, mert az emberi lélek rejtelmességénél fogva az őszinte megtérés, a bűnbánat, vagy legalább az u. n. társadalmi megjavulás, a munka és rendszeretet megszokása soha sincs kizárva s igy emberileg bárkit, még a százszoros visszaesőt sem lehet nyugodt lelkiismerettel feltétlenül javíthatatlannak mondani. Az üzletszerü büntetteseket is legfeljebb nehezen, vagy alig javíthatóknak tekinthetjük, de a javítást, mint a bün-

[1]) A deportatio felőli véleményeket részletesen lásd *Korn A.:* Ist die Deportation unter den heutigen Verhältnissen als Strafmittel praktisch verwendbar? (Berlin 1898.) cz., a Holtzendorff alapitványból jutalmazott pályamüvének 192—202. l. A francziа relegation birálatát lásd fentebb 3. §.

tetés egyik czélját velük szemben sem szabad feladnunk s a büntetési és a büntetés végrehajtási rendszer megváltoztatásánál figyelmen kivül hagynunk. Ha tehát — mint Balogh Jenő mondja — „nem létezik biztos ismérv, amelyből valamely tettes javíthatatlansága kiderülne• a deportatiót, mint a javíthatatlanok büntetését nem lehet igazolni.

De gyakorlati szempontból sem igazolható a deportatió. Mellőzve e büntetési nem igazságtalansága, czélszerütlensége, hatásának bizonytalansága s a gyarmatositásra való alkalmatlansága miatt felhozott általános kifogásokat, legyen elég kiemelnem, hogy gyakorlati példák mutatták s mutatják (a franczia relegation), hogy a deportatió a valóságban nem más, mint az anyaország területén kivül, a gyarmatokon végrehajtott szabadságvesztés, vagyis börtönbüntetés, azzal az eltéréssel, hogy az az elitéltek rendszerint vagy első sorban nem ipari, hanem földmivelési s más szabadban végzendő munkákkal foglalkoznak. Ha pedig a feltételes szabadonbocsátással, illetőleg az anyaországba való visszatéréssel kötjük össze ez intézményt, mint a szentpétervári congressus ajánlja s amint a franczia relegationalis törvény is teszi, ez esetben csakugyan nem egyéb, mint kétszeri tengeri utazással összekötött börtönbüntetés, melyet az itthoni intézetekben okszerüen, erélyesen, gondosan végrehajtott büntetés (melylyel a szabadban való munka igen könynyen összeköthető), nemcsak teljesen pótol, de a büntetés czélját biztosabban és könnyebben megvalósíthatja.

Ami a kevésbé radicalis reformeszméket, igy a svájczi javaslat *utólagos letartóztatási intézetét* (Verwahrungsanstalt), vagy az irodalomban többek által (nálunk Bernolák és Vámbéry R. által) ajánlott *utólagos dologház* intézményét és a norvég törvény szerint a fegyházban való utólagos visszatartást illeti, e rokontermészetű eszmék már kétségtelenül inkább számithatnak a helyeslésre és elfogadásra. Az utólagos, vagyis a rendes büntetési időn túl való letartóztatás abból a gondolatból indúl ki, hogy a többszörös visszaesővel, főleg az űzletszerű bűntettesekkel szemben az állam feladata nemcsak a megtorlás, de az ártalmatlanná tétel is, ezért a rendes büntetés kitöltése után foganatositandó ujabb letartóztatás (dologház) által az állam az ujabb visszaesést akarja megelőzni s igy ez a visszaesés leküzdésének az eszköze. Ez eszme ellen azonban,

bármily helyes legyen is végeredményben, teljes joggal lehet felhozni a mai büntető igazságszolgáltatás egy sarkalatos elvét, a »ne bis in idem«-et. Az utólagos dologház, vagy bárminŧ nevezzük, kétségtelenül uj büntetés, mely a rendes fegyházbüntetéstől lényegileg, sőt alakilag is alig különböztethető meg. A börtön és az utólagos dologház, vagy a rendes büntetés utáni rendkivüli visszatartás tehát alakilag nem egyéb, mint két büntetés egy büntettért.

Nézetem szerint azonban az űzletszerű bűntettesek megfelelő büntetése végett nincs is szükség az utólagos dologházra. A kellően meghosszabbitott börtönbüntetés teljesen megfelel annak a czélnak, amit az utólagos dologház által el akarunk érni. Az utólagos dologház, vagy a letartóztatási intézet (Verwahrungsanstalt) ugyanis szintén csak a mai fegyházak rendszerében, t. i. szigoru munkakényszer mellett lennének végrehajtandók s igy az elnevezésbeli különbség miatt nem érdemes az említett elméleti kifogásokat zúditani fel. Lényegileg és végeredményben tehát egyetértünk Bernolákkal és Vámbéryval, csak alakilag, illetőleg a gyakorlati kivitel tekintetében térünk el, amennyiben nézetem szerint az űzletszerű bűnösök büntetési eszközei gyanánt is bátran megelégedhetünk a mai fegyházzal és fogházzal, csak ezek tartamának megfelelő kibővítéséről és a végrehajtásnak mindenesetre bizonyos reformjáról kell gondoskodnunk.

A visszaesők *rendes* csoportjaira nézve a büntetés tartamának határát már fentebb megemlítettem, az űzletszerű bűntettesek börtönbüntetésének kereteire nézve pedig némi módosítással a Liszt javaslatát tartom elfogadhatónak, t. i. ha a biróság megállapítja, hogy a terhelt határozott idejü fegyházzal sujtott *bűntetteket* űzletszerűleg követ el, az illetőt az elkövetett bűntettekre megállapított büntetési tételtől, valamint a bűnhalmazat és a visszaesés szabályaitól eltekintve, alanyi bünösségének, társadalmi veszélyességének és az okozott kárnak megfelelő fegyházbüntetésre itéli, mely azonban *5 évnél rövidebb és 20 évnél hosszabb tartamu* nem lehet.[1]) Ha az űzletszerű elkövetés fogházzal sujtott *vétségekre* állapíttatik meg, a terhelt

[1]) Itt lehetne esetleg szó a határozatlan időre szóló (a fentebbi kereten belül) beutalásról (l. az előző §-t).

ugyanily módon *legalább 2, de legfeljebb 10 évi fogházra* itélendő. Ha pedig ez utóbbi büntetés kiállása után ismét ugyanily, vagy hasonló vétséget vagy bűntettet követ el, a bűntettek miatt megállapított előbbi tétel (5—20 évi fegyház) alkalmazandó.

Ily általános szabály felállítása mellett a birónak elég tág tere lenne arra, hogy az üzletszerű büntetteseket egyéniségük szerint a megfelelő hosszu időre ártalmatlanokká tegye a társadalomra, s ha még hozzátesszük, hogy az üzletszerű büntettesek csak rendkivüli jóviselet és teljes megbizhatóság esetén, s akkor is a büntetés nagyobb részének kitöltése után bocsáttassanak feltételes szabadságra s a feltételes szabadságidő alatt (mely azonban *a büntetésből még hátralevő időszak kétszerese* legyen) elkövetett bárminő szándékos vétség miatt ujból 5—10 évi fegyházra itélhetők, ez esetben a büntetési rendszer ily reformja bátran pótolja a deportatiót és az utólagos dologházat egyaránt s ezeknél mindenesetre egyszerübb, könnyebben és biztosabban végrehajtható.

3. Hátra van még a szoros értelemben börtönügyi kérdés: a visszaesők és az üzletszerü büntettesek büntetésének végrehajtási rendszere. Bármennyire hangoztatják régen is, ma is hogy a visszaesők és kivált az űzletszerű büntettesek másképen, szigorubban büntetendők, mint a többi elitéltek, az igazság és humanismus nevében tiltakoznunk kell a Mittelstädt[1]) féle reactionarius eszmék ellen, hogy t. i. a visszaesőket általában testsanyargató, fájdalmas büntetéssel sujtsuk, vagyis a büntetés végrehajtását ily elvek szerint rendezzük be. A visszaesés okainak kutatása[2]) felderítette, hogy a visszaesés oka is legtöbbször az elhanyagolt vagy elmaradt nevelés, a tudatlanság, a társadalom ferde felfogása, a kiszabadult rab megvetése, a munkahiány, a nyomor, sőt igen gyakran maga a börtön, t. i. a rövid tartamú fogházbüntetés rendszertelen, tökéletlen végrehajtása, a dologtalanul összezsúfolás. Ne legyünk tehát igazságtalanok, ismerjük be, hogy a visszaesésben nagy büne van a társadalomnak és az államnak is s igy, ha az üzletszerű gonosztevők, a megátalkodott antisocialis munkakerülők ellen

[1]) *Mittelstädt:* Gegen die Freiheitsstrafen 1879. 63—88. l.
[2]) L. *Tóth Lőrincz* és *Bernolák Nándor* id. m.

igazolt is a legszigorúbb megtorlás, de általában a visszaesők büntetésének végrehajtásánál sem szabad figyelmen kivül hagyni a humanismust, hiszen a visszaeső is csak ember, akit szintén nemcsak sujtani, de társadalmilag megjavítani is kötelességünk. A brüsszeli (1900.) börtönügyi congressus azért nagyon helyesen jelenti ki, hogy — miután a börtönbüntetésnek mindig sujtó jellegünek kell lenni és más kedvezményről nem lehet szó, mint amit a testi és erkölcsi épség fenntartása igényel, — a visszaesőket valami különös szigorúbb rendszer alá vetni helytelen lenne.[1]) A német börtönhivatalnokok 1903. évi stuttgarti nagygyűlése is csak a házi rend szigorítását helyesli a visszaesőkkel szemben.[2])

A visszaesők büntetésének végrehajtásánál is tehát csak a bünösökre nézve elfogadott börtönrendszerek jöhetnek combinatióba. A magánzárka és a fokozatos börtönrendszer közt lehet itt is csak választanunk. A rendszertelenség, az oktalan összezárás itt épúgy, sőt még jobban megbosszulja magát, mert javítás helyett még jobban elromolva, elsülyedve adná vissza az illetőket a társadalomnak. A magánzárka rendszer ellen ugyanazok a kifogások hozhatók fel, amiket általában emeltünk e rendszer ellen. (l. fentebb 3. §.) Kiváló elméleti és gyakorlati szakemberek (Tallack, nálunk Balkay) ajánlják ugyan e rendszert a visszaesőkre, azonban ha nem fogadtuk el a javíthatatlanság hypothesisét s ha meggondoljuk, hogy a visszaesőket is vissza kell bocsátanunk a társadalomba — hiszen az életfogytig tartó elzárás csak nem lehet minden visszaesőre igazságos — ez esetben itt is a társas élet helyes használatára való előkészítés a végrehajtás végczélja, ezt pedig a magánzárka rendszer nem képes nyújtani. Marad tehát egyedüli helyes rendszernek a fokozatos rendszer, ennek módositása, helyes és mérsékelt szigorítása az, ami voltaképen a vita tárgyát képezheti e részben.

Mindenekelőtt hangsulyozom, hogy a mai börtönügy legelső s legfontosabb kivánalma e részben, hogy a *visszaesők s ezek közül ismét az üzletszerű, megátalkodott rossz természetű elitéltek okvetlenül egészen külön, kizárólag az ő számukra ki-*

[1]) *Revue Pénitentiaire* 1900. Juli—Nov., 1262. l.
[2]) Blätter f. Gef. K. 1904. 38. k. 86. l.

jelölt és berendezett intézetekbe helyeztessenek s a büntetés egész tartama alatt más elitéltekkel semmi szin alatt összeköttetésbe ne juthassanak. Ez folyik az egyénités elvéből.

Ami a végrehajtás részleteit illeti, erre nézve röviden a következő főbb elveket kell kiemelnem.

A fokozatos rendszer első stádiumául itt is a rövid idejü teljes magánelzárás állapítandó meg. Sokan ennek tartamát itt hosszabbra óhajtják tenni, mint a többi bünösökét. Anglia és Baden példája azonban meggyőzhet arról, hogy ez felesleges. A magánelzárás czélja itt is a bünbánatra inditás, a megtérés, ez pedig vagy bekövetkezik itt is rövid idő (egy év) alatt vagy — ha megrögzött, makacs gonosztevőről van szó — előreláthatatlan idő alatt sem áll be. Szükséges azonban, hogy a rövid magánelzárás a legnagyobb szigorral legyen összekötve, kemény fekhely, a legszükségesebb élelem (kenyér, viz), minden kedvezmény megvonása által igyekezzünk a börtön szigorát érezhetővé tenni.

A magánelzárás után itt is a nappali, osztályokban való közös munka következnék, de okvetlenül éjjeli elkülönítéssel. A munkaidő magasabb, a kedvezmények (jutalom) kevesebbek legyenek, mint más elitélteknél. Szükséges azonban itt is a fokozatok létesítése, a munkakedv felélesztése és a jóra való törekvés lehető megkedveltetése végett. A testi épség fenntartására s a szellemi és erkölcsi képzésre — habár ez nehezebben fog menni — itt is époly gond fordítandó, mint más börtönökben. A szabadban való foglalkoztatás, a kellő biztositékok mellett, szintén alkalmazható, de csak kedvezményül, mintegy a büntetés harmadik stádiuma (közvetitő intézet) gyanánt. Nagyobb szigorra van azonban szükség *a fegyelmi eszközök* tekintetében is. Tapasztalat szerint ugyan az ily ravasz bűnösök igyekeznek alkalmazkodni, de adandó alkalommal sietnek is visszaélni, kijátszani a börtönszabályokat. E részben sem szabad ugyan az emberiesség ellen véteni, de a keményebb fekhely, rövidebb idejü élelemmegszorítás, a sötét zárka itt kisebb kihágások miatt is és aránylag hosszabb terjedelemben alkalmazhatók.

Az igy keresztülvitt rendszeres végrehajtás mindenesetre hatalmas tényező leend a visszaesés leküzdésében. Ha a visszaeső vagy üzletszerü bünös tudja, hogy a börtönben bevezetésül jó hosszu kenyér-viz melletti bőjtölés és kemény fekhely

várja s később is rakonczátlanság miatt ebben részesül, nem igen lesz kedve bekivánkozni a fegyházba — mint sokan hirdetik — s nem is fogja oly semmibe venni az ujabb elitélés eshetőségét.

4. A visszaesés leküzdésének azonban nem a szigoru börtön az egyetlen s nem is az a leghatályosabb eszköze. A börtön kétségtelenül ultima ratio, utolsó eszköz, melyet meg kell előzniök a nagyszámu társadalmi és állami óvintézkedéseknek. Nagyon helyesen emeli ki *Bernolák N.* (id. m. 125. l.), hogy a visszaesők számának csökkentésére irányuló büntetőpolitikának legelső feladatát *a gyermekeknek a bünelkövetéstől való megmentése* képezi. A gyermekvédelem a leghelyesebb előfutára a visszaesés elleni hadjáratnak. Ha az ujonczjutalékot megtagadjuk, bizonyos, hogy leapad a hadsereg. Tegyük lehetetlenné, vagy csökkentsük a lehetőségig a gyermek-kriminalitást s elmaradhatlan eredmény egy pár fegyintézet bezárása lesz. Kézzelfogható példa rá, mint fentebb láttuk, Anglia legujabb börtönügye. A további megelőző intézkedések: a népnevelés, az általános műveltség, a vallásosság, az erkölcsi fogalmak terjesztése, az alkoholismus és a prostitutio meggátlása, vagy helyes és határozott szabályozása, a gazdasági viszonyok javitása, *munkaközvetitő intézetek*, dologházak létesitése, a csavargás és koldulás elleni küzdelem és a *rabsegélyezés*[1]), szóval mindazok az általános intézkedések, me-

[1]) A *rabsegélyezést*, melyre nézve nagyon szépen mondja Balogh J., hogy az: »nem álhumanitarius, nem szentimentalis intézmény, de a legbölcsebb önvédelem, amit a társadalom saját érdekében tanusíthat« (Börtönügyi viszonyaink reformjához. 107. l.), ez idő szerint csaknem minden államban önkéntes társadalmi egyletek gyakorolják, melyek eléggé meg nem becsülhető áldásos tevékenységet fejtenek ki.

E dicséret azonban nem zárja ki azt, hogy ez egyletek működésének módját, a segélyezés alakjait birálat tárgyává ne tegyük. A legtöbb helyt ez a segély a kiszabadúlt fogolynak nyujtott kisebb-nagyobb pénzösszegből (utiköltség), munkaeszköz beszerzéséből áll. Ez anyagi segélyezés helyett, mely ugyan szintén sokszor helyén való, legtöbbször többet érne az erkölcsi támogatás, vagyis az illető kiszabadult részére megfelelő keresetmód, munka biztositása, az elitélt családjának előkészitése, esetleg kibékitése a kiszabadulandóval, szóval a tevékeny erkölcsi támogatás a gyógyúlóban levő beteggel szemben. A kiszabadulás első hetei, hónapjai a legkritikusabbak a kiszabadúlt fogolyra, ekkor van szüksége a biztos támaszra, hogy el ne botoljon a visszanyert szabadság élvezetében, vagy el ne keseredjen a rideg, visszautasitó fogadtatás

lyek a mai kriminalpolitikai tudomány szerint a bünözést ha meg nem szüntetnék is, de előreláthatólag csökkentenék.

II. A visszaesés és az üzletszerü bünözés elleni küzdelem fentebb emlitett eszközei közül, melyek megvitatása első sorban a kriminalpolitika feladata, csupán egy kérdésre óhajtok kissé közelebbről kiterjeszkedni, mely a börtönügygyel legszorosabb összefüggésben áll, sőt annak nevezetes részét képezi, t. i. a *csavargás és koldulás* ügyének szabályozására s ezzel kapcsolatban a *dologház* intézményére.

A statisztika adatai bizonyitják, hogy kivált a vagyon elleni büntettesek s köztük a visszaesők legnagyobb része a csavargók és koldusok közül kerül ki.[1]) Ez könnyen érthető. A szerencsétlen munkaképtelen, aki csak mások könyöradományaiból képes megélni, a kevésbbé élelmes munkabiró szegény ember, aki nem kap munkát, a léha munkakerülő, aki nem akar dolgozni, de mégis kényelmesen szeretne élni, mindezek a megélhetés végett kénytelenek járni-kelni s ha e három osztály bármelyikének erőforrása kiapad, egyiket a nyomoruság, másikat a szükség, harmadikat a rossz indulat igen könnyen a lopás, csalás utjára viszi. Csavargás és kriminalitás igen közel feküsznek egymáshoz, úszó határokkal vannak elválasztva, a csavargás és koldulás, (melyek igen sokszor összeesnek) a kezdete és szülője, máskor pedig okozata, eredménye a büntettnek. Érthető tehát, ha a kriminalpolitika évszázadok óta törekszik a csavargás és koldulás meggátlására, habár ezt leküzdeni maig sem volt képes. (l. Strauss P. id. m. 28—112. l.) A mai kriminálpolitika pedig a visszaesés közvetett leküzdését, mérséklését látja a csavargás és koldulás megszüntetésében vagy korlátozásában.

A csavargók és koldusok közt már a XVI. századbeli angol jog megteszi azt a helyes megkülömböztetést, melyet a legujabb

miatt. Ezért lenne kivánatos a rabsegélyző egyleteket oly módon szervezni (ahol társadalmi uton nem megy, államilag, a központi börtönügyi igazgatóság utján) hogy az egyletek tisztán ennek a hivatásnak élő (esetleg fizetéses) hivatalnokot, vagy hivatalnokokat tartsanak, akik kötelességüknek ismerjék a kiszabadulandó foglyok részére jó előre biztos munkát keriteni, családjukat vagy ismerőseiket az illetők barátságos fogadtatására előkésziteni, szóval megélhetést és otthont teremteni részükre.

[1]) *Sichart* számitása szerint Németországban 100 tolvaj közül 42 csavargó és 35 koldus. *Bernolák* id. m. 139. l.

törvények (1891-iki belga, 1900-iki norvég törvények a csavargásról) is alapvetőnek tartanak, mely szerint ugy a csavargók, mint a koldusok közt meg kell különböztetni a *szerencsétlen, tisztességes* elemeket, (Hippel[1]) osztályozása szerint az *alkalmi* csavargókat) és a *dologkerülő, léha* osztályt, az u. n. *üzletszerü* csavargókat és koldusokat, akikre, ha perrendszerüleg nem igazolható is, hogy büntetendő cselekményekből (lopás, csalás) tartják fenn magukat, de alaposan gyanusithatók ezzel. Az első osztálylyal szemben nemcsak a társadalomnak, de az államnak is a segélyezés, a jóindulatu gyámolitás a feladata, a másodikkal szemben a büntetés, és pedig a megfelelő, sajátos büntetés szükséges.

A csavargás és koldulás büntetetendősége tehát tisztán azon fordul meg, dologtalanságból, lustaságból, kényelmes megélési mód gyanánt adta-e magát az illető erre, vagy csak a testi, vagy gazdasági nyomor nyomta kezébe a vándor- vagy koldusbotot. Míg az előbbi esetben a büntetés nemcsak kivánatos, de feltétlenül szükséges, a második esetben az igazságtalan és céltalan lenne. E megkülömböztetés mellett elesik az a kifogás, hogy a csavargás büntetendővé tétele sérti az egyéni szabadság elvét. Az egyéni szabadság tényleg egyik legbecsesebb java az embernek, melyet csak büntetésből vehet el, vagy korlátozhat az állam, de vajjon nem rászolgált-e erre az, aki e szabadságát a mások személyi és vagyoni biztonságának állandó veszélyeztetésére, a munka nélkül másoknak, sokszor keservesen összegyüjtött vagyonából való kényelmes megélésre használja fel. Ha pedig valaki munkaképtelen, tehetetlen, az ilyeneknek a közegészség érdekében *menedékházakba* elhelyezése nemcsak nem sértheti az illetők személyes szabadságát, de épen az ő érdekükben alkalmazott jótékonyság és humánismus.

A csavargók és koldusok befogadására a XVI. századtól kezdve az u. n. *dologházak* szolgálnak. Rendszeresen és határozottan azonban csak a legujabb törvények rendelkeznek a dologházakról, azok rendszeréről, berendezéséről. Az irodalomban ma is eltérő nézetek keringenek a dologház lényege és rendeltetése felől. Sokan merő jótékonysági, mások egyenesen büntetési intézetnek tekintik, mely a fogházaktól csak névleg

[1]) *Hippel:* Zur Vagabundenfrage. 1902. 5—8. l.

különbözik, némelyek pedig — mint láttuk — a visszaesők utólagos büntetési vagy letartóztatási intézetének kivánják azokat felhasználni. A mai börtönügyi tudomány elveinek legjobban az felel meg, ha a dologházakat megkülönböztetjük a munkaképtelen, közsegélyre szoruló koldusok befogadására rendelt *menedékházaktól* (depôts de mendicité), melyek kétségtelenül tisztán közjótékonysági intézetek, ez esetben a *dologházat* egy sajátos rendeltetésü letartóztatási intézetnek tekinthetjük, mely munkaképes, de dologkerülő, űzletszerű csavargóknak és ugyanilyen koldusoknak elhelyezésére és kényszermunkára szoritására szolgál. A dologház tehát kétségtelenül büntetési intézet, mely azonban a börtönöktől lényegileg abban különbözik, hogy ebbe nem bűntettek vagy vétségek elkövetése miatt elitéltek, hanem csak a megátalkodott dologtalanság, munkakerülés miatt biróilag ide utalt közveszélyes egyének helyeztetnek meghatározott időre (1—6 év).

Rendszerére nézve azonban a dologház megegyezik a fogházzal, miután abban is a munkakötelezettség áll fenn. A beutaltak kor, nem, erkölcsi állapot, esetleg testi állapot (betegek) szerinti gondos osztályozás mellett nappal közösen dolgoznak, éjjel — ha csak lehet — elkülöníttetnek. Berendezés tekintetében a belga és norvég törvények s az ezen államokban fennálló menedék- és dologházak szolgálhatnak mintául.

A legtöbb államra még e téren sok teendő vár, a megfelelő számú menedékházak, munkaközvetitő intézetek és dologházak felállitása azonban mindenütt elengedhetetlen, ha az állam a visszaesés ellen komolyan küzdeni akar.

III. A visszaesők és az űzletszerű bűntettesek büntetésének reformja hazánkban szintén a legégetőbb kérdések egyike. BTK-ünk szabályai e részben, a szakemberek egyhangú véleménye szerint, oly hiányosak és rendszertelenek, hogy a BTK. Novellájának e kettős kérdés egyöntetü és rendszeres szabályozása elengedhetlen kötelessége lesz. A visszaesés szabályozására nézve a leghelyesebb és leggyakorlatiasabb mód lenne az 1843-iki javaslat ma is kitünő rendszerének, melyet azóta az olasz törvény életbe léptetett, átdolgozása.[1]) A visszaesést,

[1]) *Vámbéry R.* és *Bernolák N.* a visszaesésről készített törvénytervezeteikben az 1843-iki javaslat átdolgozását meg is kisérlik. Terve-

ha igazságosak akarunk lenni, nem elég a különös rész nehány kiszemelt cselekményénél minősítő körülményül tekinteni. A sokszoros párbajozók, becsület- vagy testsértők, magzatelhajtók stb., ha hasonló motivumokból ismétlik e cselekményeket, illetőleg a hasonnemü tényálladékokat, épúgy megérdemlik a hoszszabb, esetleg szigorúbb büntetést, mint a sokszoros tolvaj vagy csaló. Legigazságosabb tehát s gyakorlatilag is legegyszerűbb és leghatályosabb, ha az általános részben szabályozzuk úgy a *visszaesés*, mint az *üzletszerűség* kérdéseit oly módon, mint fentebb előadtam. Különösen ki kell emelnem, hogy az *üzletszerűséget* sem elég a különös részben egy-két cselekménynél minősitő ok gyanánt beilleszteni, hanem szintén az általános részben kell szabályozni, mert ez is a legkülönbözőbb cselekményeknél előfordulhat. Fontos továbbá, hogy a Novella — amennyiben a törvényhozás a büntetésvégrehajtásról külön törvényt nem alkot — világosan és határozottan intézkedjék az iránt, hogy a többszörös visszaesők és ezek közt ismét az űzletszerű bűntettesek okvetlenül egészen *külön intézetekben* töltsék ki büntetésüket, valamint intézkedjék az iránt, hogy az ily elitéltekkel szemben a végrehajtás mily módon szigoríttassék.

A visszaesés és az üzletszerűség szabályozásánál is égetőbb kérdés azonban s a fiatalkorúak ügye mellett a legsürgősebben szabályozandó a *csavargók és koldusok* és ezzel összefüggésben a *dologházak ügye.* Valóban elszomorító és szégyenleni való, hogy hazánk e téren mindezideig semmit, de semmit nem tett, pedig a csavargás és koldulás tekintetében valósággal felháborító, ázsiai állapotaink vannak. A dologtalan csavargóknak hazánkban nemcsak egész osztálya, de egy egész népfaja van: a kóbor czigányok, akik valósággal született csavargók. A fővárosi embereknek fogalmuk sincs arról, (ha csak nem a Petőfi költeményeiből), mily veszedelmes osztály kóborol a vidéken, akik irtóznak a tisztességes, rendes élettől, dologtalanul, kisebb-nagyobb lopásokból, csalásokból tengetik nomád életüket s valóságos rémei a kisebb falvaknak és városoknak.

zeteik becses anyagul szolgálhatnak a Novellához. Nézetem szerint azonban a »hasonnemü« cselekmények taxativ felsorolása alig lehetséges, de felesleges is. E részben a birónak szabad kezet adnék, mint ezt a bolgár BTK. 70. §-a teszi.

A magyar államot és társadalmat valóságos bűn terheli azért, hogy ezt a különben eszes és nagy zenei tehetségü fajt nem tudta czivilizálni. Nem élczelődéssel, nem műkedvelő kisérletekkel, hanem komolyan, emberszeretettel és határozott programmal (kényszer-letelepítés) kell megoldani a czigánykérdést, a csavargás szabályozása, a dologházak felállítása csak közvetett és elégtelen mód ehhez.

Másik ily teljesen elhanyagolt s szégyenleni való állapot a *koldulás* ügyének teljes rendezetlensége. E részben is a vidék mutat fel abszurd állapotokat. Vásárok alkalmával felháborító és undorító látvány, mely előtt tisztességes embernek be kell takarnia szemét, midőn a csonka-béna koldus sereg a legleplezetlenebbül mutogatja elnyomorodott tagjait és szörnyü sebeit.

A csavargás és koldulás szabályozása végett mielőbb külön törvény alkotása szükséges. Ebben kellene — a belga és a norvégiai törvények mintájára — megállapítani a *munkaképtelen* és a *munkakerülő* csavargó és koldus osztály közötti különbséget s gondoskodni az előbbiek részére *menedékházak*, a dologkereső, tisztességes elemek részére *munkaközvetitő intézetek*, a dolgozni nem akaró, léha osztály, az üzletszerű csavargók és koldusok részére pedig *dologházak* felállításáról s mindenik intézet rendszerét a fentebbi elvek alapján részletesen megállapítani.

10. §. A szabadságvesztésre itélteknek mezőgazdasági vagy szabadban végzendő másféle munkával való foglalkoztatása.[1])

I. A börtönügynek szoros értelemben vett belső szakkérdései közül, amelyeknek részletes tárgyalása a börtönügyi kézikönyvek és monografiák feladata, csupán egyetlen, hazánkat is

[1]) *Források: Balogh J.:* Börtönügyi viszonyaink reformjához. 1887. 88—98. l.; *Vámbéry R.:* A relegatio eredményei. 1898. 51—66. l.; *Tallack:* Penological and preventive principles. 1896. 260—276. l.; *Marcovich:* Das Gefängnisswesen in Österreich. 1899. 35—44. l.; *Liszt:* Die Gefängnissarbeit. 1900.; *Krohne:* Die Gefängnissarbeit. 1901.; *Tóth Mór* és *Kisfaludy L.:* Mezőgazdasági foglalkozások a letart. intézetekben. 1893.; *H. Prudhomme:* De l'utilisation de la main d'oeuvre pénale en Italie. Revue Pénitentiaire 1901. April. 705. l.

közelről érdeklő részletkérdéssel óhajtok kissé közelebbről foglalkozni, t. i. a raboknak a börtön épületen kivül végzendő munkával való foglalkoztatásával, a mi a legujabb börtönügyi irodalomnak egyik napirenden levő nagyhorderejü reformkérdése s amely az 1905-iki congressusra szintén megvitatás tárgyává lett kitűzve.

A modern börtönügy egyik legfőbb vezérelve, illetőleg sarktétele, hogy a börtönre itélteket a büntetés egész tartama alatt kivétel nélkül és rendszeresen hasznos munkával kell foglalkoztatni. Ennek igazolására ma már felesleges is szót vesztegetni. A rabok testi és szellemi egészségének fenntartása, az erkölcsi javítás, a fegyelem megkönnyitése végett, de gazdasági szempontból is, a börtönügyi kiadások részleges megtéritése végett a rabok tervszerű és hasznos foglalkoztatása elengedhetetlen. A börtönügyi minta-államok szigoruan követik is ezt az elvet, ahol a rabmunka még nincs minden intézetben rendszeresen szervezve, ahol a börtönökben dologtalanul hevernek a rabok, ez a legbiztosabb mutatója a börtönügy elhanyagolásának. A rendszeres hasznos munka behozatala ugyan a börtönökbe, a gályarabság, a rabszolga munka, utczaseprés, taposó malom, szóval az embertelen és haszontalan testsanyargató munkák eltörlése a művelt államokban is általában alig egy félszázadra vezethető vissza. A XIX. század derekán azonban a magánzárka rendszer iránti általános fellendülés mindenütt meghonositotta a hasznos *ipari* munkát, ami aztán a más rendszerre fektetett börtönökben is általános szabálylyá lett s maig is az.

Az ipari munka általános uralma azonban a börtönintézetekben s a rabok által készitett tárgyaknak sok helyt piaczra bocsátása, a XIX. század utolsó tizedeiben azt a helytelen közfelfogást teremtette meg, hogy a rabmunka veszélyezteti a szabad ipart. Jóllehet börtönügyi szakirók és congressusok (római, szentpétervári) a legalaposabban kimutatták, hogy e kifogás alaptalan, mert a dolgozó rabok létszáma a szabad munkásokéhoz viszonyitva mindenütt felette csekély[1]) s a raboknak

[1]) *Krohne* adatai szerint 1895-ben Poroszországban 10.807,271 szabad keresetképes egyénnel 30,000 dolgozó rab állt szemben s igy 360 szabad munkásra esik egy rabmunkás. *Tallack* (Penological and preventive principles 29. l.) pedig nagyon helyesen mutat rá, hogy a szabad

munka nélkül hagyása esetén a rabmunka mai jövedelmét is a társadalom szabad tagjainak kellene megtériteniök, — ennek daczára e kifogásban minden esetre benne rejlő szemernyi igazság, valamint más oldalról az *egyénités* elvének behatóbb vizsgálata s az annak érvényesitésére való törekvés inditotta az 1885-iki római börtönügyi congresszust arra, hogy napirendre tűzze azt a kérdést, hogy a földmivelő államokban a földmives büntettesekre nézve nem kellene-e a szabadságbüntetés jelenlegi végrehajtási módját megfelelően átalakítani? A congressuson *Brusa*, a mai olasz classicus iskola vezére, fejtette ki meggyőzően e reform helyességét s a congressus is helyeselte felfogását. Igy került szőnyegre az elitélteknek szabadban való foglalkoztatása, melyet azóta a legtöbb állam (különösen Olaszország, Ausztria, Poroszország) egyes intézeteiben meg is próbált s e kisérletek mindenütt csaknem kivétel nélkül a legfényesebben sikerültek.[1])

A római congressus után a szakirodalom lelkesedéssel karolta fel az egészséges és nagy jelentőségü reformeszmét, nálunk különösen *Balogh Jenő* mutatta ki fényesen (id. h.) hogy a szabadban végzendő munka nemcsak nem sérti a büntetés alapelvét és czélját, nemcsak a leghelyesebben összeegyeztethető a mai börtönrendszerekkel, de a rabmunka mai általános szervezetével szemben helyesebb, s úgy erkölcsileg, a javitás szempontjából, mint gazdaságilag is határozottan előnyösebb, mint a kivétel nélküli ipari munka. Ugy, hogy a mai börtönügyi irodalomban lehet mondani általános meggyőződés, hogy ez a reformeszme feltétlenül helyes és okvetlenül megvalósítandó, kivált oly államokban, melyekben a mezőgazdaság, a földmivelés nagy szerepet játszik.[2])

ipar némi veszélyeztetéséről legfeljebb akkor lehetne beszélni, ha az összes rabok mind egyetlen iparággal foglalkoznának, úgyde mindenütt a legkülönbözőbb munkákat végzik.

[1]) Olaszországban legutóbb *Gianturno* és *Giolitti* miniszterek (1900), valamint *Beltrani Scalia* (1902) törvényjavaslatokat nyujtottak be a kamarákhoz a raboknak földjavitási munkával való rendszeres foglalkoztatása iránt. L. *Rivista di disciplina carceraria* 1901. 27. l.

[2]) Francziaországban 1900. jan. 1-én a központi börtönökben levő férfi raboknak 47·67%-a, a nőknek 57·19%-a volt földmivelő és napszámos. Hazánkban 1901-ben a letartóztatási intézetekből kiszabadult 75,361 egyén közül 47,681 foglalkozott elitélés előtt östermeléssel.

Az ily egyénekre ugyanis kétségtelenül igazságtalan szigort gyakorlunk, midőn őket — akik eddig egész nap a szabad levegőn erős testedző munkát végeztek, — éjjel-nappalra (egy óra kivételével) négy fal közé zárjuk, s kosárfonásra, papirzacskó készítésre, tollfosztásra, tehát elernyesztő, gyenge munkára kényszerítjük, mig aki a szabad életben is iparos volt, az legtöbb esetben a börtönben is folytathatja eddigi munkáját, vagy legfeljebb ahoz hasonló természetü munkára fogjuk. Az egyénités elve tehát, melyet épen vezérelvül fogadott el a modern börtönügy, egyenesen megköveteli, hogy ha a volt iparossal szemben figyelemmel vagyunk az ő eddigi foglalkozására, a volt földmivessel, kőmivessel szemben is hasonló figyelemmel legyünk.

Az a leggyakoribb kifogás, hogy a szabadban végzett munka (föld-, szőlőművelés, kertészet) nem egyeztethető össze a börtön fogalmával, főleg a magánzárka rendszerrel, valamint Krohne-nak ebből levezetett kifogása, hogy az ily munka felette könnyü és nem sujtja eléggé az elitéltet, rég meg vannak czáfolva. A börtön feladata, mint előzőleg is többször említettem, nem a fájdalomokozás, nem a merő bajjal sujtás, hanem a szigor éreztetése mellett a társadalmi javitás, a törvénytiszteletre, a tisztességes, szorgalmas életre szorítás. A földásás, rigolirozás, kőhordás, csatorna-, folyamszabályozás, építés stb., ha azt *kényszerből*, az állam javára (legfeljebb napi 10—20 fillér jutalomért) kell végezni, époly keservesen esik az eddigi szabad földmivesnek, mint a suszternek, szabónak az eddigi műhelye helyett a zárkában, vagy a börtön munkatermében dolgozás. A szabadban végzett munka tehát a volt földmivesre semmivel sem könnyebb, mint a volt iparosra az ipari foglalkozás.

A teljes magánelzárással ugyan a szabadban való munka csakugyan nem egyeztethető össze, de a magánzárka rendszert teljes és egyetlen börtönrendszerül Belgiumon kivül ma egyetlen állam sem fogadta el, másutt csak a rövid ideig (1—3—5 évig) tartó szabadságbüntetésre áll fenn, de ennyiben is sok helyt ma is csak papiron. S a szabadban végzendő munka nem is jelenti a magánelzárás teljes kizárását. Az elméleti irók is valamennyien csak bizonyos idejű magánelzárás után óhajtják azt alkalmazni, mintegy kedvezményül a jó viseletüeknek. Liszt

pedig (Die Gefängnissarbeit. 18. l.) egyenesen az ir rendszer közvetitő intézetének pótlásáúl, a börtön és a szabad élet között közvetitő szak gyanánt ajánlja azt s azok az államok is, melyek e reformeszmével kisérletet tettek, csak ily előfeltételek mellett vették azt alkalmazásba.

A mai börtönrendszerekkel tehát a szabadban végzendő munka a legszebben összefér, sőt a végrehajtás mai hiányait sok helyen igen czélszerűen pótolná. A magánelzárás alá vetettek, t. i. az igen rövid időre itéltek általában, a hosszabb időre itéltek pedig a büntetés első része alatt nem részesülhetnének ebben, a nappali közös munkát végzők közül is csak azok, kik ezt eddigi jó viseletükkel megérdemelték. A volt földmüvesre, napszámosra nézve a legnagyobb erkölcsi rúgó a jó viseletre, a javulásra a szabadban végzendő munka reménye s a legsulyosabb fegyelmi büntetés az ily munkától való eltiltás.[1])

II. A fentebbi hézagos megjegyzésekkel távolról sem gondolom, hogy bemutattam a szabadban végzendő rabmunka előnyeit, melyeket Brusa, Balogh és sok más kiváló irók részletesen kifejtettek, de ezt feleslegesnek is véltem, mert a mai börtönügyi irodalomban ez a reformeszme oly általános népszerüségnek örvend — hiszen Krohne, a magánrendszer lelkes híve is gyakorlatilag, mint börtönfőigazgató, nagy buzgalommal alkalmazza és terjeszti azt[2]) — hogy a szakemberek közvéleménye szerint e reformeszme mellett, épúgy mint a feltételes elitélés mellett, érvelni ma már felesleges, csupán annak alkalmazása, megvalósitásának részletei felől lehet és kell eszmét cserélni. E felfogást fejezi ki a jövő évi budapesti congressusra kitűzött kérdés is, mely nem is teszi vita tárgyává a kérdés elvi helyességét, hanem csak azt: »mily elvek szerint volna megengedhető és mily módon volna szervezhető az elitélteknek mezőgazdasági vagy szabadban végzendő más közérdekü munkával való foglalkoztatása?« Részemről is tehát csak e reformkérdés részleteihez, főleg a megvalósitásnál követendő elvekhez óhajtok röviden hozzászólni, anélkül azonban, hogy ez igény-

[1]) Magam is hallottam egyes fogházfelügyelőktől, hogy a rabok valósággal kétségbe vannak esve, ha őket a külső munkától eltiltással fenyegetik vagy büntetésül el is tiltják a szabadban való munkától s rimánkodva igérik a javulást, csak ujra engedjék meg azt nekik.

[2]) *Liszt:* Die Gefängnissarbeit. 14. l.

telen soraimat a congressusra kitüzött kérdéshez való hozzászólásnak, vagy feleletadásnak óhajtanám tekinteni, amit az arra valóban hivatott szakemberek fognak megtenni.

1. Az első fontos részletkérdés, amelyre nézve elvi megállapodás szükséges: kikre és minő terjedelemben alkalmaztassanak a szabadban végzendő munkák? Az irodalomban általános nézet, hogy az ily munkáknak első sorban ugyan oly elitéltekre van értelme és gyakorlati jelentősége, akik elitéltetésük előtt mezőgazdasági (föld-, szőlőművelés) vagy másféle szabadban végzett munkával (kőmívesek, bányászok, napszámosok) foglalkoztak, valamint a foglalkozásnélküli csavargókra (czigányok), miután ezekre van természetszerűleg romboló hatással az állandó szobai levegő. Azonban ezeken kivül más elitéltek is, ha maguk kivánják és ily munkákra alkalmasak, valamint egészségi szempontból olyanok is, akikre a szabad levegőn végzett munka testerősítő hatással lenne, ha maguk nem kivánják is, ily munkára kirendelhetők. A börtönbüntetés nemei közt (fegyház, fogház) e részben nem kell különbséget tenni, a törvény által előirt szigorú magánelzárás kitöltése után, illetőleg bizonyos megállapítandó minimalis idő (egy 1895-iki porosz rendelet szerint fegyenczek egy év, foglyok 6 hó) kitöltése után úgy a fegyenczek, mint a foglyok részesíthetők a kedvezményben.

Liszt s az ő nyomán Vámbéry R. elvileg kizárni óhajtják a szabadban végzendő munkából az első izben elitélt, u. n. pillanati bűnösöket, miután ezeknél a javitási czél mellékes, sőt arra nincs is szükség, csak a hatályos megfenyítésre, amire pedig a teljes magánelzárás alkalmas s ugyancsak elvileg kirekesztenék a »javithatatlan« bűntetteseket, miután ezeknél pedig a javitás lehetősége ki van zárva. Az első csoport kizárását a fentebbiek szerint részemről is helyeslem, de csak akkor, ha az illetők rövid időre (3 hónapnál nem hosszabb fogházra vagy legfeljebb egy évi fegyházra) vannak elitélve. Hosszabb idejü börtönbüntetésnél, habár az illető első izbeni, »pillanati« bűnös is, méltánytalanság lenne e kedvezményből való kizárás. A »javithatatlanok« elvi kizárását azonban részemről nem helyeselhetem, első sorban azért, mert a »javithatatlanság« megállapítására az előző szakaszban kifejtettek szerint biztos alapunk nincs, de azért sem, mert igy épen a leghatályosabb javitási eszköztől fosztjuk meg magunkat a látszólag javithatatlanokkal

szemben.[1]) Gondoskodni kell azonban, hogy ezek a ravasz kitanult fegyházi alakok csak a valódi, őszinte megtérés esetén és a büntetés nagyobb részének kitöltése után juthassanak e kedvezményhez; vagyis ezekre nézve lenne helyes épen a Liszt ama javaslata, hogy a szabadban végzendő munka mintegy közvetitő intézet gyanánt illesztessék be a büntetésvégrehajtásba. Más elitéltek a magánelzárás után azonnal, a sokszoros viszszaesők és üzletszerű bűnösök azonban csak a büntetés $^2/_3$, illetőleg $^3/_4$ részének kitöltése után bocsáttassanak ily munkákhoz.

2. Miután a fentebbiek szerint a szabadban végzendő munkák az elitéltek nagy részénél alkalmazhatók lennének, mindenesetre szükséges lenne gondoskodni az összes fegyintézetekben és a fogházak nagy részében megfelelő munkák szervezéséről. A további fontos részletkérdés tehát az, mily munkák és mily módon legyenek alkalmazhatók, illetőleg szervezendők a rabok számára?

A szakemberek egyhangu nézete, hogy a szabadban végzendő munkák első sorban mezőgazdasági, vagyis különösen talaj-javítási, (mocsár lecsapolás, csatornázás), folyamszabályozási, szőlőfelujitási, kertészeti munkák lehetnek, de emellett époly előnyösen alkalmazhatók az útépítési, vasút-, hidépítési, állami-, katonai építkezési munkák is. Főszempont az, hogy itt is kerüljük azt a látszólagos veszélyt, mintha a szabad munkásokkal az állam a rabokat versenyre akarná bocsátani s igy a mezőgazdasági munkát veszélyeztetni akarná. E végből a rabokat általában oly munkákra kell alkalmazni, melyre a szabad munkások nem vállalkoznak, vagy amelyeket — amint Krohne helyesen mutat rá — idegen munkások végeznek. Magam is láttam Ludwigsburgban, hogy a fegyház udvarán az uj magánzárka épületet kizárólag olasz munkások építették. Nálunk

[1]) Liszt ama megjegyzésében ugyan, hogy a »javithatatlan«, helyesen: a sokszoros visszaeső vagy üzletszerű bűntetteseknek »jó magaviselet« esetén e kedvezményben részesitése igazolatlan, mert a fegyházak e törzsvendégei a fegyházban rendszerint a legjobban viselik magukat, s az első izben elitéltek szoktak épen sok kihágást elkövetni, akik még nem törődtek bele a fegyházi életbe, e tapasztalati tényben mindenesetre van igazság, de ez nem jelenti azt, hogy a visszaeső bűnösöket a valódi megjavulás esetére — amit kizártnak venni sohasem szabad — ne jutalmazzuk e kedvezménynyel.

is sok vidéken alkalmaznak földjavítási, folyamszabályozási munkára olasz munkásokat. Az angolok e részben is gyakorlatiasabbak, ott az ujabb börtönöket kivétel nélkül a rabok épitették, (nálunk csupán az aszódi javító intézetet létesítették raberővel.) Ily épületek emelésére, vagy átalakításokra mindig a rabokat kellene felhasználni. Az említett főszempont figyelembe vétele mellett kizárandók a közönséges földmives munkák: szántás, vetés, aratás, amint ezt Németországban a 90-es évek elején divatba jött gyakorlattal szemben 1895-ben a belügyminiszter kifejezetten megtette.

A kellő mennyiségü és alkalmas munkáról való gondoskodás ugyan kétségtelenül elég gondot adna a börtönigazgatóságoknak, e nehézségek azonban nem leküzdhetlenek. Legczélirányosabb lenne, ha a központi börtönügyi hatóságok, a földmivelési és közlekedésügyi miniszteriumokkal összeköttetésbe lépve, jó előre gondoskodnának megfelelő munkákról, ezeket előjegyzésbe vennék s az egyes börtönigazgatók aztán a központi hatóságtól kérnének megfelelő munkát rabjaik számára, amennyiben az illető börtönintézet székhelyéről, vagy környékéről magánosok által tett munkaajánlatok, illetőleg kérelmek nem lennének elegendők.

Mi módon lennének különben a mezőgazdasági és a szabadban végzendő másféle munkák részletesen szervezendők, ez oly börtönügyi szakkérdés, melyre nézve nem érzem magamat hivatottnak határozott javaslatot koczkáztatni.[1]) Csak annyit bátorkodom megemlíteni, hogy az ily munkáknál époly szigorú fegyelemmel kell eljárni, mint az ipari munkánál s épúgy arra kell törekedni, hogy az illető rabok a végzett munkát alaposan végezzék, abban magokat jól kiképeznék s különösen ügyelni kell arra, hogy az értelmi képzés, a tanítás az ily munkát végzőkkel szemben se szoruljon háttérbe. Vagyis e végből oly időben, midőn a külső munka nem végezhető, fokozott mértékben kell az illetőket tanítani s különösen télen igyekezni kell a rabokat *a mezőgazdasággal rokon iparágakba* (ács, kovács mesterség, vessző-, szalmafonás stb.) is bevezetni és gyakorolni, hogy az illetők télen is meg tudják keresni kenyerüket.

[1]) *Vámbéry R.* amaz eszméjét, hogy az állam mezőbirtokain rendes földmives-telepek létesíttessenek, valamint *Tóth Mór*nak ehez hasonló indítványát figyelemre méltónak tartom.

A legfőbb és legkivánatosabb pedig, hogy az egyes államok necsak szórványos kisérleteket tegyenek a rabok szabadban való foglalkoztatásával — mint eddigelé — hanem *rendszeresen és tervszerüleg illesszék be az ily munkákat a börtönbüntetés végrehajtásába.* Ennyiben lesz kétségtelenül a jövő évi congressusnak e tárgyban hozandó határozata nagyjelentőségü, mert ez tájékoztatni fogja az államokat a megvalósítás, a rendszerbe beillesztés módozatai felől. Ma még csak a félénk próbálgatás korában vagyunk, a bátor kezdeményezést e reformkérdés határozott megoldása tekintetében még egy állam sem merte kezébe venni.

III. Ami a fentebbi reformeszmének hazánkban való megvalósitását illeti, erre nézve a fentebbiekhez alig kell valamit hozzáadnom. Szálló ige, hogy hazánk földmivelő állam, ebből folyik, hogy — amint fentebb említettem is — az elitélteknek több mint fele, bátran mondhatjuk 70—80%-a a földmivelő, napszámos, szóval a szabad levegőn foglalkozók közül kerül ki. Ha valahol, úgy nálunk van tehát helyén a római congressuson felvetett reformkérdés s az arról fentebb mondottak megszívlelése.

A raboknak szabadban való foglalkoztatásától a börtönügyi legfőbb hatóságunk, az igazságügyminiszterium nem is idegenkedik. Ezt bizonyitja, hogy — eltekintve a 80-as években egyes szórványos esetektől (az aszódi javitó-intézet épitése, a lipótvári fegyház körül fekvő posvány termővé tétele, a Galgapatak szabályozása), valamint a közvetitő intézetekben rendszeresitett mezei és kerti munkáktól — a miniszterium legutóbbi jelentése szerint a miniszterium tudtával és jóváhagyásával 1892—1894-ig 30, 1895—1897. években pedig 29 törvényszéki fogházban végeztek a letartóztatottak *rendszeresen* a szabadban is munkát, legtöbb helyt ugyan csak fűzfavessző vágást, de több fogházban földmives és szőlőmunkát is, igy Zilahon 548, Rimaszombatban 264, Egerben 216, S.-A.-Ujhelyben 180, Lőcsén 64 egyén.

Ujabb részletes adataim, sajnos nincsenek, csupán a s.-a.-ujhelyi tvszéki fogházról tudom — Dr. Somossy András kir. ügyész szives közlése folytán, — hogy ott az 1903. évben is átlagosan 220 letartóztatott (legnagyobb részben börtönre itélt) foglalkozott rendszeresen szőlőfelujitási és szőlőművelési munkával és pedig a legszebb erkölcsi és anyagi eredménynyel. Az 1903.

évben az összes költségek levonása után — beleértve a raboknak napi 20 fillérrel számitott jutalékát: 7985 koronát — az államkincstárnak *15.332 kor. 34 fillért* küldött fel *tiszta jövedelem* gyanánt. (L. még Jogtudományi Közlöny 1903. évi 28. sz.) Szökés az egész évben nem történt.[1])

Miután tehát ezek a szórványos kisérletek nálunk is kitünően beváltak, ez feljogosit arra, hogy a kisérletezések helyett a felvetett reformkérdésnek teljes erővel való felkarolását sürgessük, miután attól bizonyára csak a legszebb eredményt várhatjuk. Hazánk területi és közgazdasági viszonyai mellett — kivált az ijesztően növekvő *kivándorlás* miatt munkaerőben hiányos vidékeken — nem nagy fáradságba kerül alkalmas munkát találni. Fogházainknak még ma is eléggé rendezetlen állapotát is csak javítanók s egész börtönügyünk gyökeres reformjának, rendezésének kérdését előmozdítanók a rabmunka ily irányú uj szervezetével.

[1]) A szökési kisérleteknek, melyeknek száma azelőtt évente 4—5-re volt tehető, a nevezett kir. ügyész egy talán erőszakos, de gyakorlatilag bevált intézkedéssel vetett véget. Kihirdette ugyanis, hogy minden együtt dolgozó (10—10 főnyi) csoport egyetemlegesen felelős, vagyis ha közülök egy megszökik, a többi fegyelmi büntetést kap s a szabadban való munkától eltiltatik. Ez intézkedés óta mindössze 3 szökési kisérlet történt, de két esetben maguk az illető csoport tagjai, a harmadik esetben pedig egy épen akkor szabadon bocsátott fogoly fogták el a szökni készülőt.

TARTALOM.

BEVEZETÉS.

A börtönügy tudománya.

I. RÉSZ.

A börtönügy jelen állapota.

II. RÉSZ.

A börtönügy mai reformkérdései.

TAIZS JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA
PÉCSETT.